

અગત્યનું નિવેદન

આ 'સંસારમાં સ્વર્ગ'નું પુસ્તક 'વિવિધ ગ્રંથમાળા'ના સંવત ૧૯૬૮ના વર્ષના છેલ્લા પુસ્તકરૂપે અને માળાના ૩૧ મા વર્ષના સળંગ ગ્રંથાંક ૩૫૮ થી ૩૬૦ તરીકે મોકલી અપાય છે.

સ્વર્ગસ્થ શ્રી. અમૃતલાલ મુંદરજી પઢિયારનાં, 'સાચું સ્વર્ગ', 'સ્વર્ગની જિંદગી' ને 'સ્વર્ગનો પ્રકાશ' એમ ત્રણ પુસ્તકો અનુક્રમે સંવત ૧૯૭૧, ૧૯૭૮ અને ૧૯૮૧ માં 'વિવિધ ગ્રંથમાળા' દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયાં હતાં. એ ત્રણ પુસ્તકોમાં જ્ઞાન, લક્ષિત ઇત્યાદિ જેવા ગંભીર વિષયો પણ સરળ અને સાદી ભાષામાં રજૂ કરેલા હોવાથી એ લોકપ્રિય નીવડ્યાં હતાં. આ પુસ્તક પણ એ જ હજે લખાયેલું છે અને એમાં કર્મયોગ અને લક્ષિતયોગનું સાચું રહસ્ય શું છે, એ દર્શાવેલું સહિત સરળ રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

આ પુસ્તક માટે કેટલાક વિદ્વાનોનો એવો અભિપ્રાય છે કે, પઢિયારનાં સ્વર્ગનાં બધાં પુસ્તકોમાં "સંસારમાં સ્વર્ગ" એ સૌથી ઉત્તમ છે.

આ સાથે સંસ્થાનું વિસ્તૃત સૂચીપત્ર (બાર માસના પંચાંગ સહિત) મોકલ્યું છે. તે ઉપરાંત 'સદ્ગત લિખુ અખંડાનંદના સ્મરણાર્થે લાયબ્રેરીની યોજનાઓ' છાપેલી મોકલી છે. એમાં જણાવ્યા પ્રમાણે તારીખ ૨૪-૧૨-૪૨ થી તા. ૧૩-૧-૪૩ સુધીમાં યોજના નં. ૧ મુજબ સંસ્થાનાં હાલ મળતાં ૧૧૯ પુસ્તકોનો આખો સેટ, જેનું એકંદર મૂલ્ય રૂ. ૨૧૬૧.૧૧ થાય છે, તે એકસાથે લેનારને માત્ર રૂ. ૧૪૫) માં જ અપાશે; અને યોજના નંબર ૨ મુજબ, ૬૦ પુસ્તકોનો સેટ, જેનું એકંદર મૂલ્ય રૂપિયા ૧૨૫) થાય છે તે માત્ર રૂ. ૭૫) માં અપાશે. આ રીતે નં. ૧ તથા નં. ૨ ની યોજનાઓમાં જણાવેલાં પુસ્તકોના માત્ર એકસો સેટ જ આપવાના છે. એટલે જેઓ પોતાનાં પૂરાં નામઠામ સાથે જે સેટની જરૂર હોય તે સેટનું મૂલ્ય સવેળા મોકલી આપશે, તેમનું નામ રજિસ્ટરમાં નોંધી લઈ, અનુક્રમે મંગાવેલા સેટનાં પુસ્તકો મોકલી અપાશે. આથી છે કે, 'વિવિધ ગ્રંથમાળા'ના ગ્રાહકોનું આ યોજનાનો પૂરેપૂરો લાભ ઉઠાવવાનું ચૂકશે નહિ.

આવતા વરસ સંવત ૧૯૬૯ માં 'વિવિધ ગ્રંથમાળા'માં ચાર પુસ્તકો આપવામાં આવશે. તેમાંનાં નીચેનાં ત્રણ પુસ્તકો તૈયાર છે અને ચોથું તૈયાર થાય છે.

સંવત ૧૯૯૬નાં તૈયાર પુસ્તકોની યાદી

પુસ્તકનું નામ	માપ.
બારનની કેવીઓ-મંદ ૧ લો ...	૨-૮-૦
બારની૨ નીનિકયાઓ ...	૮-૬-૦
૨૩મંનો આનંદ ...	૧-૬-૦

ઉપર જણાવેલો ત્રણ પુસ્તકોમાંનું કોઈ પુસ્તક કોઈ માલિકે મળ્યાગઈ પચોટી હોયું તોય અને અને તેની જરૂર ન હોય, તો તેને તાલે મુલોપચમોટી નેરતી જ ઘણેલી કિંમતનું બીજું પુસ્તક કે કઈ અન્યો પસંદગીએ જાળવવો પણ નાહીય ૧૫ મી દિસેમ્બર, ૧૯૯૨ સુધીમાં મળી જવું જોઈએ, તે પછી એવી ફેરવણી થઈ શકે છે ત્યાંજે જીવે.

આ ૧૦ નંબરું નોંધપત્રમાંથી પ્રમુ ૧ રહેલુ મનુ મુલેશર ત્યાંજે ૧૦ દિવસ માલિકાના આ ૧૧૧ મુલે ત્યાં ૨૧-૨૪ જાન્યુ. ૧૯૯૨ અને ૨૨ માર્ચ ૧૯૯૨ નિવેદન-એ મળ્યા તો તેને નોંધ નિવેદન ૨૨૪૪૪ ૧૦ ને ત્યાં જ ૧૦૧૧૧ મુલેનું પાલ દેવાનું જોઈએ.

આ ૧૦ નંબરું નોંધપત્રમાંથી પ્રમુ ૧ રહેલુ મનુ મુલેશર ત્યાંજે ૧૦ દિવસ માલિકાના આ ૧૧૧ મુલે ત્યાં ૨૧-૨૪ જાન્યુ. ૧૯૯૨ અને ૨૨ માર્ચ ૧૯૯૨ નિવેદન-એ મળ્યા તો તેને નોંધ નિવેદન ૨૨૪૪૪ ૧૦ ને ત્યાં જ ૧૦૧૧૧ મુલેનું પાલ દેવાનું જોઈએ.

‘વિવિધ ધંધાત્રા’નો હપ્તેમજ-નંબર ૧૩૯૮

“વિવિધ ગ્રંથમાળા” ના ગ્રાહકવંધુઓ

તથા અન્ય સજ્જનો પ્રત્યે

એ મુવિદિત જ છે કે, આ સંસ્થાનું છેલ્લું દ્રશ્યીક દયા પહેલાં સદ્ગત સ્વામીશ્રી લિધુ અખંડાનંદજીએ આ સંસ્થાને માંડી વાળવાના ઉદ્દેશથી ‘વસિયતનામું’ કર્યું હતું અને તેની ઘણી પ્રતો છપાવીને છૂટે હાથે પ્રચાર કર્યો હતો. આથી એવી માન્યતા ફેલાઈ હતી કે, સંસ્થા બંધ થવાની છે. આને પરિણામે “વિવિધ ગ્રંથમાળા” ના ગ્રાહકોની સંખ્યા દિનપ્રતિદિન ઘટતી ચાલી અને દર વરસે જે મોટી સંખ્યામાં નવા ગ્રાહકો ઉમેરાતા હતા, તે પણ બંધ થયા. આથી હાલ ગ્રાહકોની સંખ્યા લગભગ પહેલાં કરતાં અરધા જેટલી રહી છે. ખીણ બાબુ અત્યારની ચાલુ લડાઈને લીધે જોઈતા કાગળો મળવાની મુશ્કેલી ઉપરાંત શાહી, પૂંદાં, ઇત્યાદિ બધી વસ્તુઓના ભાવ ઘણા વધી ગયા છે. એટલે અત્યારના સંજોગોમાં “વિવિધ ગ્રંથમાળા”ને અંગે સંસ્થાને જોટ બમણી પડે છે.

આ રીતે જોટ સહન કરીને માળાને વધુ વખત ચલાવી લઈ શકાય નહિ. પરંતુ જો ગ્રાહકોની સંખ્યામાં સારો વધારો થાય તો એ મુશ્કેલી ટળી જાય અને માળા પગલર થઈ જાય. અને એ માટે માળાના ગ્રાહકબંધુઓ સહાય આપીને મદદ કરે તો મુશ્કેલી ઘણે અંશે દૂર થાય. આથી માળાના દરેક ગ્રાહકબંધુને તેમજ અન્ય સંસ્થાપ્રેમી સજ્જનોને વિનંતિ છે કે, તેઓ પોતાના સંબંધી તથા મિત્રવર્ગને માળાના ગ્રાહક થવા ભક્ષામણુ કરે. અને આ રીતે પોતાથી બને તેટલા એક, બે અથવા એથી વધુ ગ્રાહકો નોંધી મોકલશે તો ઘણા આભારી થઈશું. એ કહેવાની લાગ્યે જ જરૂર છે કે, આ માળા દ્વારા છેલ્લાં ૩૧ વર્ષથી ઉત્તમ કોટિનું વિવિધ પ્રકારનું ઉપયોગી સાહિત્ય પીરસાયું છે. અને તેથી જ તેને પગલર બનાવવામાં મદદરૂપ થનારે સાહિત્યની સેવામાં ફાળો આપ્યો ગણાશે.

ગ્રાહક થવા ઇચ્છનારની સરળતા માટે એક છાપેલું ‘પોસ્ટકાર્ડ’ પણ આ સાથે મોકલ્યું છે; જેમાં “વિવિધ ગ્રંથમાળા”ના ગ્રાહક થવા ઇચ્છનાર સજ્જનોનું નામ ભરીને મોકલી આપવાથી, ગ્રાહક તરીકે નોંધી લઈ પુસ્તકો મોકલવાની યોગ્ય વ્યવસ્થા થશે.

સરત સાહિત્ય મુદ્રણાલયના દ્રશ્યીઓ વતી
મનુ સુબેદાર
મમુખ

સંવત ૧૯૯૬નાં તૈયાર પુસ્તકોની યાદી

પુસ્તકનું નામ

૨૫

ભારતની દેવીઓ-ગ્રંથ ૧ લો ... ૨-૦૦

ભારતીય નીતિશાસ્ત્રો ... ૦-૦૦

સ્વર્ગનો આનંદ ... ૧-૦૦

ઉપર જણાવેલાં ત્રણે પુસ્તકોમાંનું કોઈ પુસ્તક કોઈ કોઈ અગાઉથી ખરીદી લીધું હોય અને હવે તેની જરૂર ન પડે તો તેને બદલે સૂચીપત્રમાંથી તેટલી જ છાપેલી કિંમતનું કોઈ પુસ્તક મોકલી અપાશે. પરંતુ એ જાણતો પત્ર તારીખ ૧૯૯૬ ડિસેમ્બર, ૧૯૪૨ સુધીમાં મળી જવો જોઈએ, તે પછીની દેરબદલી કરી આપી શકાશે નહિ.

આ પછીનાં પૃષ્ઠોમાં ટ્રસ્ટીમંડળના પ્રમુખ ક્ષીરુત મનુદેવ તરફથી (૧) 'વિવિધ ગ્રંથમાળા'ના ગ્રાહકોનું પુસ્તકો તથા ગ્રંથોનો પ્રત્યે, અને (૨) આવશ્યક નિવેદન-એ મળ્યા છે જે નિવેદનો અપાયાં છે, તે તરફ વાચકોનું ધ્યાન દોરવામાં આવે છે.

આગામી નં ૩,

મંચન ૧૯૯૬

સંવત સાહિત્ય મુદ્રણાલય દ્વારા ૧૯૯૬

ત્રિભુવનદાસ ૬૦ ૬૦૧

'વિવિધ ગ્રંથમાળા'નો પૃષ્ઠમેઝ-સંવત ૧૯૯૬

'વિવિધ ગ્રંથમાળા'ના સંવત ૧૯૯૬ના ૩૧મા સંવત્રે પ્રગટ થયેલાં ૧૦૦૦ થી વધુ પુસ્તકો અપાયાં છે અને તે ૧૯૯૬ નાં પાયાને છે.

પુસ્તકનું નામ	પૃષ્ઠ મુદ્રણ
ભારતની દેવીઓ-ગ્રંથ ૧ લો	૨-૦૦
ભારતીય નીતિશાસ્ત્રો	૦-૦૦
સ્વર્ગનો આનંદ	૧-૦૦

ઉપર જણાવેલાં ત્રણે પુસ્તકોમાંનું કોઈ પુસ્તક કોઈ કોઈ અગાઉથી ખરીદી લીધું હોય અને હવે તેની જરૂર ન પડે તો તેને બદલે સૂચીપત્રમાંથી તેટલી જ છાપેલી કિંમતનું કોઈ પુસ્તક મોકલી અપાશે. પરંતુ એ જાણતો પત્ર તારીખ ૧૯૯૬ ડિસેમ્બર, ૧૯૪૨ સુધીમાં મળી જવો જોઈએ, તે પછીની દેરબદલી કરી આપી શકાશે નહિ.

આવશ્યક નિવેદન

“વિવિધ મંથમાતા”ના પ્રાદુરભંધુઓ તેમજ અન્ય પ્રાર્થિત્યપ્રેમી ગુણજ્ઞોને વર્ણને આનંદ થયો છે, આ સંસ્થાનાં દ્વારે પત્રીનાં નવાં પ્રકાશનોમાં જરૂરી થોડા સત્તાદ તેમજ દારવાદો મળી શકે એ કારણે, નીચેના ગૃહસ્થોનું એક સત્તાદ-શરમંજન નીમવામાં આપ્યું છે અને તેમણે એ પ્રાદેનું આમંત્રણ કરેલાનું છે. ડી. બા. કૃષ્ણગણ મોદનગણ અવેરીએ પ્રકાશન કરેલાનું છે. આ નોંધને જરૂર પડે, ત્યારે નવા મળેલા દોષોમાંથી મના કરો.

સત્તાદશરમંજનના સમયોનાં નામ

૧. ડી. બા. કૃષ્ણગણ મોદનગણ અવેરી (પ્રકાશ)
૨. નાદરિ કાશીગણ અવેરી
૩. કિર્તીગણ અવેરી
૪. કાશીગણ અવેરી
૫. કાશીગણ અવેરી
૬. કાશીગણ અવેરી
૭. કાશીગણ અવેરી
૮. કાશીગણ અવેરી
૯. કાશીગણ અવેરી
૧૦. કાશીગણ અવેરી

પ્રકાશકનું નિવેદન

આ "સંસારમાં રવર્ગ" ની ત્રીજી આવૃત્તિ દોષ તેની ૫૫૦૦ પ્રત પ્રસિદ્ધ થાય છે.

આ પુસ્તકની પ્રથમની બે આવૃત્તિઓ તેના ભેષક રવર્ગરથ પરિવારે સને ૧૯૦૨ અને ૧૯૦૬ માં અનુક્રમે પ્રસિદ્ધ કરી હતી.

આ પુસ્તક આગળથી શુભારે આજીસ વરસ પડેલાં લખાપણું હોવા છતાં, જનસેવાની અનેક પ્રકારની બાગતો સરળ અને સચોટ ભાષામાં સમજાવી છે. આજે તો પરમાર્થનાં એવાં કાર્યો તરફ દેશના સમજી વર્ગનું ઠીક ઠીક ધ્યાન દોરાયું હોઈ, એ દિશામાં કંઈક સફળ પ્રયત્નો થયા છે અને થાય છે. આમ છતાં એ બધું આ દુઃખી અને પરા-ધીન ભારતવર્ષ માટે સમુદ્ધાનાં જળના ટીપા બરાબર છે. એથી સેવાભાવી સજ્જનોને આર્થિકી કોઈ ને કોઈ પ્રકારે યોગ્ય દોરવણી મળી રહેશે એમાં શંકા નથી.

આ પછીનાં પૃષ્ઠોમાં ભેષકની આગલી આવૃત્તિઓની પ્રસ્તાવનાઓ તથા તે પછી શુદ્ધિપત્ર આપેલું છે; એ તરફ વાચકવર્ગનું ધ્યાન દોરવામાં આવે છે.

આશા છે કે, વાચકવર્ગ આ પુસ્તકમાંથી સેવામાર્ગે વળવા એક યા ખીન્ન પ્રકારે પ્રેરણા મેળવશે એવી ભાવનાપૂર્વક હરિઃ ॥ તત્સત્ ॥

સંવત ૧૯૯૭,
ચોથ વર્ષ ૨. }

અવગુણસાગર
—સિદ્ધિ અમ્બાજીનંદ

આગલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

‘सतिषिद्दयो भव’ (श्रुति आज्ञा)

અનિદિ દેવનાના જેવા પૂજનીય છે. દાસના વખતમાં આજે
હરીજી જાગ્યો તે આજના અનિદિઓ છે.

સન ૧૯૭૬ ની ૧૦ જા અગસ્ટના રોજ ઉ :-

અનિદિશિને ખરે પાડું અમ કોણ કયું તે યત છે જો
 રહેતા ખરે આતેગા રીઝને પવ પાઠો કાઠો નહિ તે યત છે. ૨૪
 રહે, એ અનિદિશિને કહેવું કે, અમે અમ તૈયાર કયું છે. જે કુલ
 રીતે અનિદિશિને અમ આપે છે તેથી પામે દુનમ રજાની અ
 દાગર રજા છે. (અદાગર છે, કમુ નેતે મારું ને પાડું આપે છે.) તે
 ૨ પાડું રીતે અમ આપે છે તેથી પામે અદાગર રીતે અમ દાગર
 રજા છે અને જે નેમ અદાગર અમ આપે છે તેથી પામે નેમ
 અદાગર અમ દાગર રજા છે. (અદાગર રીતે કાઠો ને પાડું પાડું)
 તે અદાગર રીતે અદાગર રજા રજા છે. (અદાગર રીતે)

2000 - 2001: 100% of the population was covered by the health insurance scheme.

આપોએ એમ નદિ, પણ ખુલ્લું આર્ધર્થ તે એમ કહે છે કે,
“કાદને પણ પાછો કાઢવો નદિ.” આવા સમાનભાવને-આવા જાત-
ભાવને-આવા-શાસ્ત્રવત્ સર્વભૂતેષુ ભાવનેજ ઋષિઓ ધર્મ કહે છે.

૪. “કાદને પણ પાછો કાઢવો નદિ તે યત છે.” મનસખ કે
કાદને પણ અત્તની ના ન પાડવી તેવું નામ ધર્મ છે. આપણે શીશુ-
રજીને ભોગ ધરાવવાને જડાને જડાથી દણવાઓ ઉઘાડીએ, આપણને
અપણે યા:ય તોપણ કહેલાં કેસરિયાં દૂધ પીએ, આપણે પાનગીમાંમાં
કસ્તૂરીને અંબર વાપરીએ અને આપણા ભાઈજાંથી દુકા રોટલા
વિના દંજવળા દંજવળીને જાહેર રસ્તાઓ ઉપર મરી નાપ એનું નામ
કાંઈ ધર્મ નથી. આર્ધર્થ કહે છે-પ્રાચીન-ઋષિઓ કહે છે કે,
પોતે કદ વેદીને પણ અતિથિઓને અત્ત આપવું જોઈએ. ત્યાં સુધી
આત્મે ત્યાં સુધી ભૂખ્યાઓને અત્તની ના પડાવજ નદિ, એ આર્ધ-
ધર્મની મુખ્ય આદા છે.

૫. ઋષિઓનાં વ્રતો કેવાં હતાં? તેઓ કહે છે કે, “અતિથિ-
ઓને માટે ધણું અત્ત ભેળું કરવું તે વ્રત છે અને રહેવા માટે આવેલા
કાદને પણ પાછો કાઢવો નદિ તે યત છે.” મનસખ કે, ઉચ્ચ ભાવના,
પરમાર્થ, પુરપાર્થ, સમાનભાવ અને કાદને પણ અત્તની ના ન
પાડવી તેવું નામ વ્રત છે. અગિયારસને નામે ઇપ્પન ભતનાં ફરાગ
કરીને જાલદું અજીરું કરવું, સિવરાત્રિને નામે ભાંગ પીને દીવાના
બનવું, જન્માષ્ટમીને નામે જુગાર રમવો અને દેવીદેવતાઓનાં
બળિદાન નિમિત્તે ગ્રાણીઓની હિંસા કરવી તેવું નામ કાંઈ યત
નથી, પણ એ તો અર્ધર્થ છે. આપણાં હાલનાં વ્રતો ઉપરથી જુઓ
કે આપણે બહારનો ધર્મ પાળીએ છીએ અને ઋષિઓનાં વ્રતો
ઉપરથી જુઓ કે તેઓ “આંતરનો ધર્મ” પાળતા હતા.

૬. “ગૃહસ્થોએ અતિથિઓને કહેવું કે, અમે અત્ત તૈયાર કર્યું
છે.” આતું નામ આર્ધર્થની ઉત્તમતા છે. માગ્યા પછી આપવું
તેમાં શું? એવી રીતે તો અનાર્થ લોકો પણ આપે છે; એમાં કાંઈ
નવાઈ નથી. માટે આર્ધશાસ્ત્રનો તો એજ હુકમ છે કે, અતિથિઓ-
ને-ગરીભોને માંગવું ન પડે, પણ પોતોજ તેઓને સાંમું કહેવું કે,
“ભલે આવ્યા, ભલે આવ્યા, અમારાં ધન-લાગ્ય, અહીં આવી
જાઓ, તમારે માટે અત્ત તૈયાર છે.” આવા શ્રાતૃભાવનું નામ સના-
તન ધર્મ છે. શ્રાતૃભાવમાં કૂટ પડાવનારી મિથ્યાચારવાળી આલડ-
ઉટની જાગવું નામ કાંઈ ધર્મ નથી.

૭. “આવી જાઓ, તમારે માટે અત્ત તૈયાર છે.” એટલુંજ
નદિ, પણ ઋષિઓ કહે છે કે, “જે ઉત્તમ રીતે અનિયમિત અત્ત
આપે છે, તેની પાસે ઉત્તમ રૂપથી અત્ત હાજર થાય છે.” એટલે

લાવનારી "વીજળી" છે; તેમાં જિંદગીનો હેતુ સમજવાની "એ
 પી. સી. ડી." છે. તેમાં માત્ર માણસોને જ નહિ પણ પ્રજાને વ
 કરવાનું "મેરમેરિઝમ" છે. તેમાં આપણાં હૃદયની અંદરનાં પડેપ
 નેષ્ટ શકાય તેવાં "એક્સપ્રેઝ" કિન્નો છે. તેમાં આપણા જી
 વહેમોનાં "આપરેશન" કરવા માટે યુરોપ-અમેરિકાની સુધરે
 દેશનનાં ઓળખે છે. તેમાં આપણા મગજની-આપણા વિચારો
 ગરમી-શરદી બનાવનારું "થર્મોમિટર" છે. તેમાં ભક્તિનો પ
 કેટલે અંશે તેવો નરમ પ્રકારનો મોટો ને શુદ્ધ "દાદાસવ"
 તેમાં સાતમા આસમાન સુધી જીડી શકાય એવું "અતૂન"
 તેમાં હૃદયના જખમો દુરત રજાઈ જાય એવી મહાત્માઓની "જ
 ખુદીઓ" છે. તેમાં આપણા શેદિયાઓની સુરતી જીડી જાય તે
 તીખોતમતમતો ઝમઝમાડી લાવનારો "ટોઝ" છે. તેમાં પ
 વિનાના કરમાઈ જતા રોષની પેટે આશ્રય વિના કરમાઈ જતા વિદ્વાને
 આમેદગી "ફોરોગ્રાફ" છે અને તેમાં એવા પ્રકારનું "હોશાય"
 છે કે જેનો ઠાંટો સદાય પ્રજા તરફ જ રહે છે.

એટલું જ નહિ પણ "સંસારમાં સ્વર્ગ"માં અટપટાં વચ
 સરસ બનાવવાનો "તિલ્લરમાત" છે. કર્મ ક્યાં છતાં પાપ
 નહિ એવો તેમાં "ચુરખંત" છે. કુળોના કુંગરોને હિડાવ
 એવી તેમાં હેલ્લામાં હેલ્લી શોધોની બગવાન "તોપો" છે.
 ધના ધનના ગ્રામ ભંડાર ખોલવાની તેમાં રેશનેબક્ષ "સોનેરી
 ઓ" છે. તેમાં આપણા મનમાં જરા પણ અધકાર ન રહે
 "વીજળીની રોશની" છે. તેમાં આપણું વહાણ કયે ખરાબે
 છે તે બતાવનારી "દીવાદાંડી" છે. સંસારસાગર તરવા માટે
 જાતની સમવડતાવાળી તેમાં મોટામાં મોટી સલામત "મન
 છે. હજરત, રમણ, કેરલ, નજુમ કે બીજાં કોઈ પણ સાધને
 જાણી શકાય તે "ભવિષ્ય" જાણવાની ખરી વિદ્યા આમાં છે.
 જિંદગી સુધીમાં કોઈ દિવસ ન આવ્યું હોય તેવું મીઠું "સ
 એમાંથી જ્યારે માગે ત્યારે આવી શકે તેમ છે. સ્વર્ગને
 ધરમાં-આપણાં મનમાં એવી લાવવાનું આમાં "આકર્ષણ
 આત્મોજાતિનો કમ સમજવાનારા તેમાં "પ્રોફેસરો" છે. તેમ
 ત્માઓના એવા પ્રકારના "આશીર્વાદ" છે કે જે અગ્નિમાં
 નથી અને પાણીમાં ડૂબતા નથી. તેમાં ખાસ એવા પ્રકારના
 "તિમેરી" છે કે, આપણાં મોટામાં મોટાં જોખમ માટે પછ
 કર રહી શકીએ છીએ. તેમાં ખરણનો ભય રહે નહિ તેવી
 પની ચકિત" છે. તેમાં તારનાં દોરડાં વિના છેક "ધ્રુવ
 આપણો સદેશો પહોંચાડાય એવી કરામત છે. દેવતાઓનું
 મંથનનું "અમૃત" તેમાં છે. ગોપીઓને યેથી બનાવી

રમાં સ્વર્ગ" એટલે શું, એ જાણવું તો બાકીજ રહે છે. પ્રભુના પવિત્ર નામથી રૂડી રીતે કર્તવ્ય બજાવતાં તેનું નામ સ્વર્ગ છે અને બ્રાહ્મણ તથા દેશસેવાનું નામ કર્તવ્ય છે. બ્રાહ્મણ તથા દેશસેવાની ભક્તિથી સંસારમાં સ્વર્ગ સંસારમાં સ્વર્ગમાં સર્વ સ્વર્ગ છે, તેથી ઉપર વર્ણવેલા બ્રાહ્મણમાં અને દેશસેવામાં છે" એમ હું માનું છું. સિદ્ધાંત ઉપર આ મંથ લખાયેલો છે. એટલે આ મંથ રમાં સ્વર્ગ અનુભવવાના અનુભવી ઉપાય છે. એ ઉપાયે સત્યતા છે, એ ઉપાયે દેશકાળને યોગ્ય છે કે નહિ, આપણી ચાકતી રિથિતિને અનુકૂળ છે કે નહિ અને એ વિચારોથી તથા ઉપાયોથી આપણા દુઃખતા જતા દેશને તરિયાના બંધુઓને હાથે યાય કે નહિ, એ વિચારવાનું વિદ્વાનોનું છે. મને જે દિવસારક લાગ્યું તે મેં બજાવવાને ખાતર મેં આમાં બતાવેલું છે, ને તેથીજ છે; કારણ કે એ કરતાં વધારે કંઈ કરી શકું તેવી રિથિતિ

"સંસારમાં સ્વર્ગ" એ કાંઈ વાર્તા, નાટક કે નિતેમજ દુનરકગાનું, યાત્રીય વિષયનું કે ઐતિહાસિક પથ તે એક ઉત્પત્તિ પામતી જતી બાઈની આંતરરકુર છે. એ લખનાર તે બાઈ પોનેજ છે. તેનું નામ ભભકકિ પોતાની નજીક બાનુકિસોરીને પોતાના વિચારો, પોતાની અને પોતાના હૃદયની ભિંમિઓ બજાવવા સારુ પોતાનું એ કાંઈ પણ પડેલો રાખ્યા વિના કે ટાપટીપ કયાં વિન રીતેજ પોતાના હિંમારો બહાર પાડતી જાય છે, ભભકકિ પોતાનું હૃદય બતાવે છે તેનામાં એ જોવાની યોગ્યતા એ જાણવા સારુ શરૂઆતમાં બાનુકિસોરીની ઓળખાણ એ બંને બાઈઓ-નજીકભોળાઈ-કુશીન વિધવા છે. બા અને તેમાં પણ વિધવાઓ કે જેઓનું જીવન મહાદુઃખ નીય અને મહાદાનિકારક છે, જેઓનો વખત સગાંઓ વામાં, રૂડિના વહેમોમાં, મલિન ઇચ્છાઓમાં, ધરત ખટપટમાં અને રોચાટયામાંજ જાય છે; તેઓનાં હૃદય રમાં સ્વર્ગ"માં આવેલા હિંમારો નીકળે, તેઓનાં મ ભૂમિકાએ પહોંચે, તેઓ ધર્મના બાણાચારને છોડી પ્રમાણેનો બ્રાહ્મણનો ને દેશસેવાનો ધર્મ બજાવે ત પોતાનાજ દાખલાથી પોતાના બંધુઓને સુધારવા બડ નામ "સંસારમાં સ્વર્ગ" છે. એ કરતાં દેશનું બીજું શું! એ કરતાં તેઓ પોતે પોતાના સૌભાગ્ય શું વધારે મેળવી શકે? એ કરતાં પ્રભુને પ્રસન્ન

ઉપરની હકીકતથી વાંચનાર બંધુઓની ખાતરી હર્ષ દરે કે, હિંચા વિચારનાં પુસ્તકો બંધુજી ઓછાં ખપે છે, એમાં કાંઈ શક નથી, પણ એમ કેમ થાય છે તેનાં કારણો જાણવાં જોઈએ. એ માટે વિચાર કરતાં મને એમ જણાય છે કે, આપણા દેશમાં એક નાનો ભાગ કેળવણી લોકોનો છે તે હિંચા વિચારનાં પુસ્તકો માગે છે અને બીજા મોટા વર્ગ કેળવણી વગરનો તથા કેટલોક ભાગ શરૂઆતની કેળવણીવાળો છે, તે પોતાથી સમગ્ર શક્ય તેવું સાધારણ પ્રકારનું વાચન માગે છે. તેથી હિંચી જાતના વિચારોનાં પુસ્તકો એવા વર્ગમાં ખપી શકતાં નથી. એ સિવાય પુસ્તકો ઓછાં ખપવાનું બીજું કારણ એ છે કે, જ્યારે લાગવમ વાપરવામાં આવે અથવા મોટા લોકોની ખુશામતો કરવામાં આવે, ત્યારેજ કેટલાક રાજરજવાડા તરફથી કે રોડશાહુકાર તરફથી આશ્રય મળી શકે છે, પણ એવી તંજવીજ કરવા મારી હજી નથી. એટલે કેઈપણ રજવાડાએ કે કોઈ પણ મીઠાંતે મારી પાસેથી એકથી વધારે પુસ્તકો લીધેલાં નથી. આપણે સંસારમાં સ્વર્ગ મેળવવાની હજી રાખીએ છીએ, પણ હજી આપણા દેશની દશાં આવી છે. પ્રભુ! પ્રભુ!

આવી જાતનાં જિંદગી સુધારવામાં મદદ કરનારાં અને સાચો પરમાર્થ શીખવવામાં ઉપયોગી થઈ પડનારાં પુસ્તકોની કિંમત ઓછામાં ઓછી રખાય તો સારું, એમ મારી ખાસ હજી છે. પણ અફસોસ કે સારાં સાધનોની ખામીને લીધે અને આવી જાતનાં પુસ્તકો બંધુ ઓછાં ખપે છે તેને લીધે, જરા વધારે કિંમત રાખવી પડે છે. પણ આશા છે કે, પરમકૃપાળુ મહાન ઈશ્વર જરૂર મદદ કરશે. અને વખત જતાં મારા બંધુઓને મારા અંતરની હજી પ્રમાણે મારાં પુસ્તકો પડતર કિંમતે અપાવવા હું ભાખરાણી થઈ શકીશ. પ્રભુ એવી તક જલદી આપે એમ હું પ્રાર્થના કરું છું.

ઉપરે એજ મારી મુખ્ય હજી છે કે, આવી હિંચી જાતના વિચારોનાં, પરમાર્થ શીખવનારાં, કર્તવ્યમાં લગાડનારાં અને જિંદગીમાં અમૃત રેડનારાં તથા સંસારમાં સ્વર્ગ મેળવવાના અનુભવી ઉપાયો દેખાડનારાં પુસ્તકો આપણાં ભાઈજાહેનોમાં વધારે વધારે વંચાય તો સારું. એ માટે સૌ વિદ્વાનોએ, સૌ સદ્ગુણધરોએ અને સૌ ભક્તી લાગણીવાળાં ભાઈજાહેનોએ પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, કારણ કે જ્યારે આપણા લોકોમાં સારું ને સરતું વાચન ફેલાશે ત્યારેજ દેશને ખરેખરો લાભ થઈ શકશે. માટે એ ખાતર ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાની ઈશ્વર સૌને સદ્ગુણ આપો.

ચોરવાડ, સંવત ૧૯૬૫ મહા સુદિ ૧૨, તારીખ ૧-૨-૧૯૦૯
 વૈદ અમૃતલાલ મુંદરજી પટિયાર, ચોરવાડકર

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
	લુદાં લુદાં કામોનો અમેદ કેવી રીતે ચાલે છે ? ...	૧૭૭
	મુંબઈના ગેરિયાનાં જોજનની વાત લેો ...	૧૭૮
૩૧	મેં ક્યું એમ માનવું એ મહાપાપ છે ...	૧૮૦
	તકે સુમાવરી... ...	૧૮૩
	મેં મારી સમવડનો લાજ ન લીધો ...	૧૮૪
૩૨	ગરીબ વિદ્યાર્થીઓની હાડમારી ...	૧૮૬
	મારું માનીવું પુસ્તક ...	૧૮૨
૩૩	ગરીબ વિદ્વાનોને આશ્રય આપવાની જરૂર... ...	૧૮૪
	વિદ્વાનોની મુશ્કેલીઓ ...	૧૮૫
	આપણા દુઃખી ભાઈબંધોની ખાતર અને દેશની ખાતર	
	વિદ્વાનોને મદદ કરો ! ...	૧૮૭
૩૪	ગરીબાઈ કેટલું બધું ધીખવે છે ? ...	૨૦૨
	શ્રીમંતો પોતાની શક્તિનો લાજ લેતા નથી... ...	૨૦૩
	મક્કતનાં અપમાન ...	૨૦૪
	ગરીબો જોડતાં બંધાય ને છીંકતાં દંડાય ...	૨૦૬
૩૫	નહિ ત્રણમાં, નહિ તેરમાં ને નહિ હપ્તનના મેળમાં... ...	૨૦૯
	પરીક્ષામાં વધુ નાપાસ થનારાઓ કાણ છે ?... ...	૨૧૦
	શ્રીમંતોનું લાચળ્ય આમાં શા માટે ? ...	૨૧૧
	મગરૂરીનું પરિણામ ઉપલક્ષ્ય ...	૨૧૨
	બહુ સમવડોધી થયેલી ખરાબી ...	૨૧૩
	મારું એ સુખ કેવું હતું એ તમને ખબર છે ? ...	૨૧૪
૩૬	શ્રીમંતાઈ શા માટે આપવામાં આવે છે ? ...	૨૧૭
	વધારે લેવા જાય તેને ઝોધુંજ મળે ...	૨૧૯
	માગનારાઓમાં આપવા જેવા કેટલા હોય છે ? ...	૨૧૯
	ભગવાનને વામનરૂપ શા માટે લેવું પડ્યું ?... ...	૨૨૦
૩૭	ધ્યાના દેવતાઓ ...	૨૨૧
	આપવાના નિયમો ...	૨૨૨
	ત્રિહુતો શા માટે આપણી પાસે આવે છે ?... ...	૨૨૪
	આપવું અને માગવું તેની વચ્ચે ભેદ ...	૨૨૫
	આપવું અને માગવું તેનો અમેદ... ...	૨૨૭
૩૮	શ્રીમંતાઈથી શું શું કરી શકાય ?... ...	૨૨૭
	૧-અનાયાચમ ...	૨૨૯
	૨-ચરીબોને ધધે લગાડનારું ખાતું ...	૨૨૯
	૩-કેળવણી ખાતું ...	૨૩૦
	૪-દુનરદગાને ઉત્તેજન આપવાનું ખાતું ...	૨૩૨
	૫-ખેતીચાડી ખાતું ...	૨૩૬

— शुद्धि पत्र —

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
७१	३२	टंक्ष	टंक्ष
७७	१८	छिदर	छिदर
७८	२०	गुच्छये	गुच्छये
७९	७	रस्ते	रस्ते
८५	२४	अभरा	अभरा
८८	२१	उगर्भा	उगर्भा
१३१	३१	पधुं	पधुं
१३२	१४	होपीनी	होपीनी
१४२	७	विधवाओंनां	विधवाओंनां
१६०	१२	इहेलु	इहेलु
१७०	६	समाधीय	समाधयः
१८३	२०	भरे	भारे
१८५	३२	भेतोव्यथा	भेतोव्यथा
१८६	१	भीगे	भीगे
२०६	१२	गुमराती	गुमराती
२१५	१०	भःओ	भःओ
२१७	३३	तत्तदेवायगच्छ	तत्तदेवायगच्छ
२५०	२३	वभांलु	वभांलु
२४७	१६	इरी	इरी
२५७	४	शक्ती	शक्ती
२६२	२५	अश्रुभांथी	अश्रुभांथी
१६६	११	विधि	विधि
२७३	८	स्वमेक	स्वमेक
२७४	७	हंशिरापंलु	हंशिरापंलु
२७४	२३	कर्मवेधनः	कर्मवेधनः
२८७	२	पाधेना	पाधेना
२८७	२४	हंशिरापंलु	हंशिरापंलु
२८८	२	अश्रुभांलु	अश्रुभांलु

સ્વર્ગનાં નીચેનાં પુસ્તકો મળે છે !

~~~સ્વર્ગનું વિમાન~~~

આવૃત્તિ પાંચમી, કદ ૫x૮ નાં પૃષ્ઠ ૩૭૨, મૂલ્ય રૂપિયો ૧૧=

“સ્વર્ગ” એટલે પ્રભુમય હૃદય અથવા પ્રભુ પોતે. એ સ્વર્ગ મેળવવા માટે કાંઈ ખટારા કે ધોડાગાડી કામ લાગે નહિ; એને માટે તો “વિમાન” જ જોઈએ. આ પુસ્તક એવાજ પ્રકારનું અને ભક્તિમાર્ગની પહેલી ચોપડી જેવું હોવાથી એનું નામ “સ્વર્ગનું વિમાન” રાખેલું છે. એમાં બહુ હોંશે હોંશે વાંચવા ગમે એવા દૃંકા દૃંકા અને સમૃદ્ધ ૩૨૫ દાખલાઓ છે તથા ટેકાણે ટેકાણે પ્રસંગને અનુસરતાં બોધપ્રદ ભગવદ્ગીર્તાન પણ આપેલાં છે. આ દાખલાઓ વાંચવાથી ધર્મનો મહિમા અને આવશ્યકતા સમગ્ર છે તથા હૃદય એટલે શું અને હૃદય કેવા હોય ? તે જાણવા-સમજવાની ધ્રુજ થાય છે.

~~~સ્વર્ગનો સ્વર્ગનો~~~

આવૃત્તિ ચોથી, કદ ૫x૮ નાં પૃષ્ઠ ૩૧૨, મૂલ્ય રૂપિયો ૧૧=

‘કુંચી’વડે દાર ઉપાડીને સ્વર્ગની અંદર પેદા પછી ‘સ્વર્ગનો ખજાનો’ હાથ કરાવનારા આ પુસ્તકનું નામ “સ્વર્ગનો ખજાનો” રાખ્યું છે અને તે ભક્તિમાર્ગની ત્રીજી ચોપડી છે. એમાં હૃદયનું સ્વરૂપ, મનને વશ કરવાના, જિંદગીમાં મીઠાસ લાવવાના અને પાપથી બચવાના ઉપાય; ભક્તિનો તનમનાઈ, ભક્તિનું ખરું સ્વરૂપ, સત્સંગનો લાભ, હૃદયાર્પણ કર્મ, શાસ્ત્રના સાચા અર્થ કેમ સમજવા, સાચો પરમાર્થ કેવી રીતે યદ્ય શકે, આચરણ કેમ સુધરે—વગેરે અનેક ઉપકારક વિચારોના ૧૨૫ અસરકારક દાખલાઓ જુદા જુદા ભક્તમહાત્માઓનાં ભગવન, ૫૬ વગેરે સાથે આપેલા છે.

~~~સ્વર્ગની કુંચી~~~

આવૃત્તિ પાંચમી, કદ ૫x૮ નાં પૃષ્ઠ ૩૭૨, મૂલ્ય રૂપિયો ૧૧=

“વિમાન”માં બેસી સ્વર્ગના દાર આગળ તો આવી પહોંચ્યા, પણ કુંચી વિના એ બધે યી રીતે?—એટલે સ્વર્ગમાં દાખલ થવા માટે આ “સ્વર્ગની કુંચી” ભગવદ્ભક્તોના હાથમાં મૂકવામાં આવે છે.

ધર્મરાખના હં-સાદને યાદ કરી, મોગ્ધમગ્ધની વૃત્તિને કાપડમાં રાખી, દુનિયાદારીની આમકિર ઓછી રાખવી, દુનિયામા રત્ય, ધર્મ દલાદિ વધે એવાં કામો કરવાં, ભગવદ્દેહાને આશીન થઈ પ્રભુપરાયણ

જિન્દગી ગાળવી, તન-મન-ધનથી ને મન-વચન-કર્મથી મથાશક્ય પરમાર્થ કરવો તથા સર્વદા પ્રભુના પુણ્યમય નામનો જયગયકાર થઈ રહે એમ વનંતું તેનું નામ “સ્વર્ગની કુંચી” છે.

ભક્તિમાર્ગ અને જ્ઞાનમાર્ગના પવિત્ર સંગમમાં જીવનને ઉત્તમ અને પવિત્ર કરવા આ પુસ્તક તમારે જરૂર વસાવવું જોઈએ.

~~સ્વર્ગનો પ્રકાશ~~

આવૃત્તિ બીજી, કંદ ૫૪૯, પૃષ્ઠ ૩૩૬, મૂલ્ય રૂપિયો ૧૦=

“સ્વર્ગની કુંચી” થી દ્વાર ખૂલ્યાં એટલે સ્વર્ગના દિવ્ય પ્રકાશ ભક્તજનોનાં અંધારાં દૂર કર્યો. આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો પ્રકાશ એટલેજ “સ્વર્ગનો પ્રકાશ.” વિષયક્ષોણપતા, સાંસારિક તૃષ્ણા, સ્વાર્થાધિન, ઇત્યાદિનો નાશ કરવા-એટલે કે સદ્ગુણ, સદાચાર, નિષ્કામ સેવા અને પ્રભુપ્રીતિ ઇત્યાદિ પ્રાપ્ત કરવા; આ ગ્રંથમાં ૬૮ દાખલાદર્શાત આપવામાં આવ્યાં છે. ઉપરાંત જ્ઞાન અને પરમાર્થનો સંબંધ, સ્વર્ગના મહાત્માઓ, ભક્તોનો મહિમા, ભક્તિનો મહિમા, પાગલ હરનાથની જાણવાલાયક વાતો ઇત્યાદિ પાંચ ઉપયોગી બોધપ્રદ, માનવજીવનનો પરમ ઉત્કર્ષ દર્શાવનારા લેખો આપવામાં આવ્યા છે. તેથી આ પુસ્તક પાંચવાથી વાચકવર્ગના મનની અનેક મંજવણોનો ઉલ્લેખ મળી રહે છે.

~~સ્વર્ગની જિંદગી~~

આવૃત્તિ બીજી, કંદ ૫૪૯, પૃષ્ઠ ૩૦૦, મૂલ્ય રૂપિયો ૧=

મરીખાઈને લીધે આપણા કરોડો બંધુઓ દુઃખ રોટલા વિના રખડે છે, આપણી કરોડો બહેનો વહેમી, અજ્ઞાન ને લાચાર સ્થિતિમાં છે, રાત્રિ અને પ્રાત્ર વચ્ચેનો મંજાંધ જેવો દોષો જોઈએ તેવો નથી, આપણો મૃદરધાત્રમ પજુ વિનાશને માર્ગે વિચરે છે—અને આ બધાનું મૂળ કારણ એ જ છે કે, લોહો મત્ત્ય ધર્મને સમજતા નથી અને પોતપોતાની ફરતે જાતવચામાં ચૂક્યા છે—એજ છે. ખુશામનમાં, એસખારામમાં અને કયામ મનોદયાવન્તી જિંદગીમાંથી છુટકારો મેળવવા હૃદયના જિદ્દાનુજોને “સ્વર્ગની જિંદગી” ઉદયને માર્ગે સર્પ જનાર દેહમિવા જેવી છે નવરસ પ્રત્યે, માત્રાવ પ્રત્યે, પ્રાત્ર પ્રત્યે, માનવ બંધુઓ પ્રત્યે—જ. જવ. પ્રત્યેની આપણી પવિત્ર ફરતે કેવી રીતે જાતવચા ને જીવન કેવી રીતે દિખાવેને માર્ગે સર્પ જવું, એ તમને આ “સ્વર્ગની જિંદગી” મળી જાય.

~~૭સાચું સ્વર્ગ~~

આવૃત્તિ ત્રીજી, કલ્પ ૫૪૯, પૃષ્ઠ ૪૯૨, મૂલ્ય રૂપિયો ૧૧૬

આ ઉપકારક પુસ્તકમાં “સ્વર્ગ”નાં બીજાં પુસ્તકોનો પોંદ આપ્યો. ગ્રંથ, બહિર્વિષયક, તેમજ ગાનમય વાતો સાદી અને સ્વાભાવિક શૈલીમાં ચર્ચાઈ છે. આપણા ધર્મની દિશાઓમાં, જીવનમાં, બહિર્વિષયકમાં, દરજ્જા બદલવામાં—જે સ્વાર્થપણ, બેભાનપણ, ગુણમગીરીપણ, અને પોણપોણપણ, ધૂસી ગણ છે, તેને બદલે આ જીવનમાં, આ મુખ્ય-લોકમાં—આ અર્થસમૃદ્ધીજ સ્વર્ગ—“સાચું સ્વર્ગ” કેવી રીતે અનુભવી શકાય? એ માટે ૧૦૬ ઉત્તમોત્તમ દર્શનો દ્વારા દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

~~૭સ્વર્ગનો આનંદ~~

આવૃત્તિ બીજી, કલ્પ ૫૪૯, પૃષ્ઠ ૩૬૦ મૂલ્ય રૂપિયો ૧૧૮

પ્રભુના માર્ગમાં આગળ વધનારાઓને બહિર્વિષયક અનેક પ્રકારો આ પુસ્તકમાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. એક લગ્યાએ હતું છે કે, ખેડતોને વાપ, વરુ, સિંહથી દરવાનું નથી, પણ સસલાં, સિયાળા, ખિરાકાલી, તીક, જાંદર વગેરે નાનાં પ્રાણીઓથી સાવધાન રહેવાનું છે; કારણ કે પાકને નુકસાન પહોંચાડનાર એ બધાં છે. તેમજ ભક્તજનને પણ પોતાનાં નાનાં પાપોથી ખૂબજ સંભાળવાનું છે. આવાં આવાં અનેક સંજોગ દર્શાવે તમને આ પુસ્તકમાં ઠેર ઠેર મળશે. કુલ દર્શનો ૧૬૨ છે અને દરેક દર્શન ગિર્યાસુને કંઈક નવું કહી જાય છે.

~~૭સ્વર્ગની સીડી~~

આવૃત્તિ બીજી, કલ્પ ૫૪૯, પૃષ્ઠ ૩૬૦ મૂલ્ય રૂપિયો ૧૧૮

આ પુસ્તક ગીતાના અભ્યાસનોજ પરિપાક છે. સુખ અને દુઃખ વચ્ચેનો પડોલો ચીરીને નિષ્કામકર્મની દિશાવત આ પુસ્તકમાં બહુજ બુદ્ધિપૂર્વક રજૂ કરાય છે. કર્મો, ધર્મ અને તેનો ભોગવરો, સંસારની અસારતા, જીવનમાં જનના સારામાહા પ્રસંગે પણ પ્રભુને યાદ કરવાની—ધર્મપ્રાર્થના કરવાની રીતો, તકેયારોનો સાચો તત્ત્વાર્થ, સાચી પૂજા, ઇત્યાદિ પવિત્ર વિચારો દ્વારા પ્રભુને માટે મોક્ષમાર્ગ પ્રતિ શુભ અંગુલિનિર્દેશ ૧૨ પદ્યોમાં દ્વારા દરવામાં આવ્યો છે. જે ધર્મ-માર્ગમાં વિચરનારને સંપૂર્ણ મદદરૂપ બની રહેશે.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

૧:-મદ્ર, સેઘનકેટ

૨:-નાદ અને કાલ્યાણેવી રાઃ-મુ'બઈ-૨

ઘડિયાલ સેવનનો મહિમા

यस्यास्ति सद्ग्रंथविमर्शभाग्यं, किं तस्य शुष्कैश्चपलाविनोदैः ॥

અર્થાત્ જેને સારા સારા ગ્રંથો વાંચવા-વિચારવાનું સદ્ભાગ્ય મળેલું હોય, તેને ચપલાના (સીના-લક્ષ્મીના) શુષ્ક વિનોદ શી મળ્યું નથી ?

“પુસ્તકો પ્રાપ્તિને રોડ એકધરી સંત્યમાં પહોંચવાનો પરવાનો છે.”

“ખરાબ ચોપડીઓનું વાચન, એ તો ઝેર પીવા સમાન છે.”

“મહેસોદી તથા ધનવૈભવના અખૂટ ભંડારથી જે સંતોષ તમને નહિ મળે, તે સંતોષ તમને ઉત્તમ પુસ્તકોથી પ્રાપ્ત થશે.”

“લીલા વનમાં જુએ મરનાર પશુમાં અને આટલાં આટલાં વાંચવાનાં સાધન છતાં ચાનહીન રહેનાર મનુષ્યમાં શું તફાવત ?”

“જોરાક વિનાના શરીરની પેઠે જ્ઞાન વિનાનું મન પણ નિર્મોલ્ય છે. એ જ્ઞાનને મેળવવાનું સર્વોપરી સાધન વાચન હોવાથી, જે ધરમાં સારાં પુસ્તકો નથી તે ધર, ધર નહિ પણ નિર્મોલ્ય તનમનવાળાં જીવનાં મુઠ્ઠાંઓને રહેવાની ધોરણ છે.”

“ગ્રંથોની ઓરડીમાં ગયા પછી તમે એને હાથ નહિ લગાડો તો પણ એ ગ્રંથોજ્ઞ માનસવાણીથી તમને કહેશે કે, “અમારામાં પુષ્કળ જ્ઞાન ભર્યું છે તે લો અને વાપરો, એટલે તમારું કલ્યાણ થશે.” શું આ માનસવાણી ઓછી કીમતી છે ?”

“સદવાસથી જેમ માણસના શુચી અને પ્રકૃતિની પરીક્ષા થાય છે, તેમ જે પુસ્તકોનો તેને સેવન હોય છે, તે ઉપરથી પણ તેના વિશે અનુમાન થાય છે.”

“એકાદ ઉત્તમ મર્વેયો છઠ્ઠે ત્યારે જેમ પોતાના વાજિંત્રમાંથી ચાહે તે રસ્તે ઠાઠી આનંદ લે છે, તેમ એક વાંચનાર પણ ત્યારે છઠ્ઠે ત્યારે એકાદ ઉત્તમ ગ્રંથમાંથી પોતાને મનમનનો અરાજક ઠાઠી આનંદ મેળવી શકે છે.”

“અવકાશની એકાદ રાત્રીનો પણ ઉપયોગ કરી લેવા માટે એકાદ જોડો પ્રતિભાશાળી પુત્ર પણ મજરામાં સદાય એકાદ પુસ્તક લઈને રહે; તે પત્રી આપણા જેવ. એએ તો ખુશી રૂપા જતી કીમતી રાત્રીને જાવ. રા. માટે નુ ન કરવું જોઈએ ?”

—સ્વામી વિવેકાનંદ

સંસારમાં સ્વર્ગ

૧-લાનુકિશોરી

લાનુકિશોરી એક બંગાળી સ્ત્રી હતી. તેની ઉંમર આ વખતે અઠ્ઠાવીસ વર્ષની હતી. તે બહુ ખૂબસૂરત અને હસમુખા સ્વભાવની વિદુષી હતી. બાળ્ય મન્મથરાય દત્ત તેને “મારું સ્વર્ગ” કહીને બોલાવતો. આ બેડું બહુ સુખિયારું હતું, પણ દુનિયામાં સુખ એ બહુ અસ્થિર વસ્તુ છે. યુવાન બાળ્ય મન્મથરાય દત્ત બંગાળમાં એક હોશિયાર ડોક્ટર ગણાતો હતો. એમ. ડી. ની માનવંતી ડિગ્રી તેણે મેળવી હતી. તેની ધરાકી સારી હતી, પણ આપણા દેશના કેળવાયેલાઓમાં નોકરીનો ખાસ ચેપ લાગેલો છે. એ ચેપના ગ્રાહકોમાંથી બાળ્ય મન્મથરાય દત્ત, એમ. ડી. પણ બચી શક્યા નહિ. તક મળતાં પોતાની બહોળી લાગવગથી તેઓ સરકારી નોકરીમાં દાખલ થયા. થોડા વખતમાં એક લશ્કરી ટુકડી સાથે એ ટુકડીના ડોક્ટર તરીકે તેમને મિસર જવું પડ્યું. ત્યાં લડાઈ ચાલતી હતી. તે વખતે સિપાઈઓને મલમપટ્ટા કરતાં દુશ્મનોની ગોળીથી તેઓ જખમી થયા અને થોડા વખતમાં “મારું સ્વર્ગ, મારું સ્વર્ગ” કરતા મરણ પામ્યા.

બાળ્ય મન્મથરાય દત્ત સ્વર્ગવાસી થયા ત્યારે લાનુકિશોરીની ઉંમર બાવીસ વર્ષની હતી. એ વખતે તેને ડેવી પ્રેમમૂર્તિ નામે ત્રણ વર્ષની કન્યા હતી, પણ તે થોડા મહિનામાં સ્વર્ગવાસી થઈ.

લાનુકિશોરીનાં માવતર બહુ આનંદાન હતાં. રાજા હરિહરરાય દત્તના બહુ બાળીતા કુટુંબમાં તેનો જન્મ થયો હતો. સાસરામાં બીજું કોઈ નહોતું. બાળ્ય મન્મથરાય દત્તનું કુટુંબ પણ બહુ

નામીયું હતું. તેઓ ગરાસિયા હતાં, પણ રોજ રોજ બદલાતા નવા નવા અમલદારોના લોભથી કાંઈ ને કાંઈ હક દૂબતો જતો હોવાથી, વખત જતાં એ કુટુંબ તંગીમાં આવી પડ્યું હતું.

બાળુ મન્મથરાય તો પ્રારબ્ધી પુરુષ હતો, પણ તેને જિંદગીએ ચારી આપી નહિ; બાકી તેનો બાપ બાળુ નાગેન્દ્રરાય દત્ત બહુ અશક્ત હતો. તેનામાં કોઈ બલનો પ્રપંચ, કોઈ જતનું ખાસ હોવાપણ, કે કાંઈ વખાણવાજોગ ખાસ આવડત નહોતી. તે બહુ સરળ સ્વભાવનો ભક્તિમાન પુરુષ હતો. ગરાસની દૂકી આવક ઉપરજ તેનો બધો આધાર હતો ને આખર પ્રમાણે ખર્ચ નિભાવવું પડતું, એટલે તે બહુ ગરીબીમાં આવી ગયો હતો ને એજ વખતે મિ. ઇલિયટ કે જેને ત્યાંના લોકો માત્ર ‘બડકું ઊઠવાનીજ ખોટી’ એમ પોતાના અનુભવથી ‘મિ. ગ્યાસલેટ’ કહેતા, તે ગરાસ તથા ધરમાદા ખાતા ઉપર નિભાયો. તેણે હબરો લોકોના પરપરાથી ચાલ્યા આવતા હક ઉપર વિનાકારણ તરાપ મારી કંઈક આબરૂદાર લોકોને ભીખ માગતા કરી નાખ્યા અને સરકારને ફાયદો કરવાને નામે સરકાર સામે લોકોમાં બેદિલી ફેલાવી.

બાળુ નાગેન્દ્રરાય દત્ત પણ મિ. ગ્યાસલેટના ઝપાટામાં આવી ગયા. તેમના ગરાસ માટે પરવાનો માગવામાં આવ્યો, પણ પરવાનો ક્યાંથી હોય? સેંકડો વરસ થયાં તેઓ લોગવટો કરતા એજ તેમનો પરવાનો હતો. મોગલ બાદશાહના વખતમાં બંગાળના એક સૂબાને પોતાનો પ્રાણ આપી બચાવ્યાથી તેમના વંશ-જોને એ જાગીર મળી હતી. એ જાગીરનો પરવાનો હતો, પણ તે સવાસો વરસ ઉપર ગંગાની ખોટી રેલ વખતે કિનારા ઉપરતું બાળુનું મોટું ઘર પાયાસહિત તણાઈ ગયું તેમાં પરવાનો પણ ગયો હતો. બાળુ નાગેન્દ્રરાય દત્તની એ વાત મિ. ઇલિયટે માની નહિ. તેણે તેનો ગરાસ જતીમાં રાખ્યો. નિરાધાર વૃદ્ધ બાળુ નાગેન્દ્રરાય પોતાના એકના એક મન્મથરાય દત્તને બાળક મૂકી એજ ફિકરમાં બહુ રિવાઈ રિવાઈને મરણ પામ્યા.

કેઈનો પણ ખરો હક દુબાવ્યાથી તેના અંતરાત્માને ઠેદતું બધું કદ થાય છે, એ ખ્યાલ એ ઠેદલાક આતતાયી અધિકારીઓ કરતા હોવ તો કેવું સારું? પણ ઇધર! ઇધર! દિંદના નરસી-મમાં તે ક્યાંથી? એવાં સુભાવ્ય વર્તમાનકાળમાં દેશીઓનાં ક્યાં છે? “પ્રભુ અને મારો હક!” એ વાક્યની મદદતા અમે

ક્યારે સમજાયું ?

બાળુ મનમથરાયે પોતાની ગરીબી વચ્ચે એક દેશહિતેષ્ઠ સદ્ગૃહસ્થની મદદથી અભ્યાસ કર્યો હતો. પાછળથી પોતાની માટી ઘરાકીથી તેને ઘણું પૈસા મળતા હતા, પણ તે બધો પૈસો પોતાના પિતાનું બીજું કરજ ફેડવામાં આપી દેતો. તેના કાંઈ મિત્રોએ કહ્યું કે, બીજું કરજ આપવાને તમે બંધાયેલા નથી. કાયદા પ્રમાણે તેની મુદત ગઈ છે. પણ બાળુ મનમથરાયે કહ્યું કે, એ વિચારજ આર્યોના નથી. કરજની મુદત પૂરી થવી એ વિચારજ આસુરી છે. કરજને વળી મુદત ? કરજની મુદત ત્યારેજ પૂરી થાય કે, ત્યારે તે પૂરેપૂરું ભરી અપાય. કરજદાર આપણી ઉપર દયા કરી લાંબી મુદત સુધી ધીરજ રાખે, એ તેના ઉપકારને શું આપણે તેની શુનેગારી સમજવી ? મુદતનો કાયદો એ આર્ય પ્રજાની નીતિ ઉપર એક શાપ સમાન છે. એ કાયદાએ બહુ લોકોને બદલાનતના બનાવ્યા છે અને કદી નહિ જણાયેલું એટલું બેવિશ્વાસીપણું ફેલાયું છે.

પતિનો સ્વર્ગવાસ એ ઘા પ્રેમીલી ભાનુકિયોરીને કાંઈ જેવો-તેવો નહોતો પણ તે વિદુષી હતી. પોતાના જ્ઞાનનો આવા દુઃસહ પ્રસંગે ધૈર્ય રાખવામાં ઉપયોગ કર્યો અને પોતાની પ્રિય પુત્રી દેવી પ્રેમભૂતિના મુખ સામું જોઈ, તે પોતાના ચોકજનક દિવસ કાઢવા લાગી. તેને એ અભિલાષા હતી કે, મારા પતિની ઇચ્છા દેવી પ્રેમભૂતિને સજારી બનાવવાની હતી, માટે હું હવે મારી જિંદગી મારી પુત્રીને વિદુષી બનાવવામાં કાઢીશ. પણ એ અભિલાષામાં પણ કમંચોગે તે નિષ્ફળ થઈ. પતિના સ્વર્ગવાસ પછી બધે પુત્રી પણ તેનો વિયોગ ખમી શકતી ન હોય તેમ તે ચાલી નીકળી. હવે ભાનુકિયોરીને કાંઈ આધાર રહ્યો નહિ, તેનું અવલંબન તૂટી ગયું. પોતાની મિલકતનો બંદોબસ્ત કરી તે પિયર ગઈ.

હું શું કરી શકું ?

ભાનુકિયોરી જેવી ગુણિયલ દીકરીનું દુઃખ તેનો વૃદ્ધ બાપ જોઈ શક્યો નહિ. તે યોગ વખતમાં એજ ફિકરમાં સ્વર્ગવાસી થયો. પોતાના પ્રેમનાં સ્થાન તૂટતાં જોઈ તેને આંતરવિરક્ત આવવા લાગી. પોતાની જિંદગી તેને નકામી ચાલી જતી લાગી. પતિનો ઉપદેશ-ઇચ્છા એવી હતી કે, કાંઈ પણ અવસ્થામાં કર્તવ્યપરાયણ રહેવું; કર્તવ્યક્ષત ન થવું. કર્તવ્યપરાયણતા એજ ઉત્તમનો માર્ગ

છે. હું સ્ત્રીભક્ત, હું વિધવા, હું નિધન, હું કુલીનતાના બંધનવાળા
 મેં કોઈ દિવસ હું ખુલું મોં નહિ જોયેલું, મેં કોઈ દિવસ પરસેવો
 ઉતારી મહેતન નહિ કરેલી. પ્રભુ! હું શું કરી શકું? પયારી
 સુવું, મસ્તક મૂંઝાવવું, મિષ્ટાન્ન નહિ જમવું ને અલંકાર નહિ
 પહેરવા, એ બધું લોકલાજે ફરજિયાત કરવું એજ મારું કર્તવ્ય
 ના, ના, એમ તો ન હોય; એ સાત્ત્વિક ત્યાગ નથી. ત્યારે શું
 દેવપૂજા? બાવાજી કહે છે કે, ભક્તિમાર્ગ ઉત્તમ છે; હું કાશી જાઉં,
 વિશ્વનાથની પૂજામાં દિવસ ગાળું, પણ તેથી મારા આત્માને શાંતિ
 મળશે? મને શંકા થાય છે, મારા પતિ પ્રતિમાપૂજનને એટલુંજ
 માન આપતા કે, અજ્ઞાનીઓ માટે તે માત્ર શરૂઆતનું પગથિયું
 છે, પામવાની વસ્તુ-જાણવાનું તત્ત્વ તે નથી. મન કયાંય ઠરવું
 નથી, શાંતિ કયાંય દેખાતી નથી. પ્રભુ, હું શું કરું? મારું કર્ત-
 વ્ય શું? શું વિધવાઓ માટે કાંઈ કર્તવ્ય નથી? સધવાઓને તો
 ઘણાંયે કર્તવ્ય છે; પતિને રીઝવવો, કુટુંબમંડળની સંભાળ
 રાખવી, પ્રભુ ઉત્પન્ન કરવી, ધાર્મિક કાર્યો કરવાં અને સંસારની
 પ્રવૃત્તિને આગળ વધારવી, એ હંપતીના ધર્મ છે. પણ અમારે શું
 કરવું? પ્રેમત્યાગ કરી આસ્થા ગયેલા પતિના પ્રેમ માટે અશ્રુ
 પાડ્યા કરવાં એજ શું અમારો ધર્મ? હા, એ પણ ઉત્તમ છે.
 એવો મહાપ્રેમ-અનંત પ્રેમ પણ તરવાનો રસ્તો છે. પણ તે મારા
 જેવીઓમાં કયાંથી? અનાદિ સત્ત્વ સુધી, અનાદિ સત્ય સુધી
 પહોંચે એવી મહાન અસરવાળાં આત્મિક અશ્રુ અમારાં હૃદય હૃદ-
 યમાં કેમ ઉત્પન્ન થઈ શકે? એટલાં સત્કર્મ મેં કયાં કરેલાં છે કે,
 એવા ભાગ્યશાળીપણાનાં દર્શન થાય? પ્રભુ! ત્યારે મારું કર્તવ્ય
 શું? આવી રીતે વિભાધ વિભાધને જિંદગી કેમ જાય? અરર!
 પ્રભુ! આ શું થઈ ગયું? વિધવા એટલે નકામી જિંદગી? ના, ના,
 અમૂલ્ય મનુષ્ય જિંદગી નકામી શા માટે? મનુષ્યનો ઉત્તમ અ-
 વતાર પામીને કાંઈ પણ સાધકતા ન થાય, ત્યારે પછી નકામી
 જિંદગી નહિ તો બીજું શું? શું નકામી? અમૂલ્ય જિંદગી નકા-
 મી? હા, નકામીજ તો! લોકોની નિંદા વચ્ચે, સંબંધીઓના
 તિરસ્કાર વચ્ચે, મનમાં દબારો આશા રાખી એકે આશા પૂરી
 થાય નહિ એવી રીતે પશુ રહેવું અને કોઈને પણ ઉપયોગી
 થવા વિના, આ-ભોજનિનો ધન કયાં વિના, પ્રેમનાં નહિ, પણ
 માત્ર હંપનનાં અશ્રુ પાટી, અધકારમાં-તમોગુલી દાહનમાં વા-

સના વધારતાં પડ્યું રહેવું, એ નકામી જિંદગી નહિ તો બીજું શું ? પ્રભુ ! શું હું મારી જિંદગીને એવી રીતે રદ કરું ? ના, ના, એમ તો મારાથી નહિ બને, ત્યારે હું શું કરું ? રોજ રોજ આવા વિચારોમાં તે મશગૂલ રહેતી. અગામીમાં ચડી આંસુ સારતી, ધડકતે હૃદયે દિશાઓ તરફ જોતી અને એકલી એકલી આવા વિચારો કરતી, પણ કાંઈ રસ્તો સૂઝતો નહોતો.

પરમહંસ આવા અદ્વૈતાનંદ ઉપર લાનુકિયોરીની માતા દેવી સુવર્ણમતિની બહુ શ્રદ્ધા હતી. તે વખતોવખત કુટુંબમંડળ સાથે તેનાં દર્શન માટે જતી. એક વખત લાનુકિયોરીએ તેને પૂછ્યું, મહારાજ મારું કર્તવ્ય શું ? મારી જિંદગી નકામી જાય છે. મને કાંઈ રસ્તો સૂઝતો નથી. મહારાજે કહ્યું, બેટી ! તારું કર્તવ્ય હવે વધ્યું છે. તું સધવા હતી ત્યારે તારે એકજ પતિની સેવા કરવાની હતી, હવે તું જગતની દાસી છે.

આખા જગતની બની શકે એટલી તારે સેવા કરવી જોઈએ. પુત્રી ! વિધવાના ધર્મ બહુ વિકટ છે; વિધવા ઉપર ગંભીર બોલો રહેલો છે. જો કર્તવ્ય બળવાય તો વૈધવ્ય અવસ્થા કાંઈ નકામી નથી. બેટી ! પૂર્વના શુભ સંસ્કારથી તું સાત્ત્વિક ગુણવાળી છે, કર્તવ્યમાં લાગી જા, ઈશ્વર તને મહદગાર થશે.

લાનુકિયોરી—મહારાજ ! હું દેવી રીતે કર્તવ્ય કરું ? મારાથી શું બની શકે ? હું અબળા જાત, નિરાધાર, પૈસા વિનાની, હું શું કરી શકું ?

મહારાજે જરા હસીને મીઠાશથી કહ્યું, બેટી ! તું શું કરી શકે ? તું ધારે તે કરી શકે. મનુષ્યો પોતાના આત્માનું બળ સમજતા નથી—કેળવી જાણતાં નથી એજ મોટું બંધન છે. બેટી, તું સ્ત્રીજાત છે એ ખરું, પણ તેથી શું ? કેટલાક મહાત્માઓ સ્ત્રી-જાતિને ભાગ્યશાળી સમજે છે. બેટી, તને ખબર છે ? ઋષિઓએ ઈશ્વરને પ્રેમરૂપે બજવા માટે ગોપીઓનો અવતાર માગ્યો હતો. સ્વભાવથીજ સ્ત્રીઓના હૃદયમાં જે પ્રેમ, વિશ્વાસ, શ્રદ્ધા, ભક્તિ, પવિત્રતા છે, તેની આંખમાં જે આકર્ષણ છે, તેના હાથમાં જે મીઠાશ છે, તેની વાણીમાંથી જે અમૃત ઝરે છે, તે પુરુષોમાં કયાં છે ? બેટી, સ્ત્રી જો સ્ત્રીપણાનો સમજીને ઉપયોગ કરે, તો સ્ત્રીનો અવતાર કોઈ પણ રીતે જિતવતો નથી. તું ધન માટે કહે છે. બેટી, એ વિચારો સાધારણ માણસોના છે. ધનથીજ કલ્યાણ થઈ શકે એ વાત મ-

હાત્માઓ સ્વીકારતા નથી. અજ્ઞાનીઓને અમક આપવા માટે ધન છે. આત્મોત્તતિ માટે ધન કાંઈ બહુ કામનું નથી. ધન તે સ્થૂલ વસ્તુ છે. તારા હૃદયમાં અપાર્થિવ ધન ભરેલું છે, તે છોડીને બેટી, હુદ્ર ધનની ઇચ્છા શું કરવા કરે છે? સેંકડો ધનવાનો છે; મને બતાવ કે ધનના બળથી કેણે શાંતિ મેળવી છે? રાજ્ય છોડી ચાલ્યા ગયેલા બુદ્ધ, ભર્તૃહરિ તથા ભગવાન બ્યાસજી, શુકદેવજી, પતંજલિ, વાલ્મીકિજી, શંકરાચાર્યજી, વગેરે કેાની પાસે ધન હતું? બેટી! આત્મિક ધન એ સર્વથી હીમતી ધન છે. તું એ ધનનો ઉપયોગ કરતાં રીખ, એથી વધારે કદ્યાણુ કરી શકાયો.

ભાનુકિયોરી—મહારાજ! આત્મિક ધનનો ઉપયોગ કેવી રીતે થાય?

મહારાજ—દુઃખીઓની સેવા કર, મહાત્માઓનો સત્સંગ રાખ, શાઓનું પઠન કર, હૃદયની કેામળ લાગણીઓનો વિસ્તાર વધાર, મનોનિગ્રહ કર અને જ્ઞાનમાર્ગમાં વિચર. હાલ તને આ બધું બહુ કઠિન લાગતું હશે, પણ બેટી, નિશ્ચય કરીશ એટલે તે સહેલું થઈ જશે. ધાર્મિક છવન ગાળ્યા વિના શાંતિ નહિ મળે. લેહણુદ્ધિ રાખીને, મારું તારું કરીને, સ્થૂલ વસ્તુમાં મોહ રાખીને કેાઈએ પણ શાંતિ મેળવી છે? બેટી! તું ધર્માચરણ કર, દુઃખીઓની સેવા કર, એટલે કઠિન વૈધવ્ય તને આશીર્વાદ સમાન થઈ પડશે. તું સમજી થઈને આત્મધાતી ન થા.

ભાનુકિયોરી—ધન્ય! શુભ મહારાજ, ધન્ય! મને મારું કર્ત્ત્વ સમજાયું. આશીર્વાદ આપો. શુભેવ, આપની કૃપાથી હું કર્ત્ત્વ્ય બધું કરી શકું.

મહારાજ—બેટી! યાદ રાખજે કે બીજાના બળે આત્મોત્તતિ મેળવાતી નથી. મન ટીકું રાખીશ મા, જેટલી દૃઢતા તેટલું બળ. બેટી, કર્ત્ત્વ્ય બલવવામાં પરિશ્રમ છે. પણ તે પરિશ્રમમાં ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન હે-ઉત્તતિ છે. જા બેટી, ઇશ્વર તને સદ્ગુણિ આપો.

૨-દેવી સુવર્ણમતી

બરેલાં મોટા હાડવાળી, મોરવણી, શાંત ગહેરાવાળી, ઝૂંકી પટેલી ચામડીવાળી, જેના ગહેરા ઉપર ધર્મનું તેજ હવાઈ રાઈ છે, જેની આંખોમાં વાલ્મીકિનાચ બામી રહી છે, જેના મુખ ઉપર લેહણુ વમી રહ્યું છે અને જેને એવાજ બહિમાન ઉત્તમ ધાય

છે, એવી દેવી સુવર્ણમતી એક સફેદ રેશમી વસ્ત્ર પહેરી, પોતાની પૂલની ઓરડીમાં શિવપૂજન કરતી બેઠી છે, ત્યાં બાનુકિયોરી ગઈ. શિવનાં દર્શન કરી શિવાણક ને લિંગાણક બોલ્યા પછી પોતાની માના પગ પકડી, તેના બોળામાં માથું મૂકી, ઠરાવ ભરેલા શાંત મુખે તે બોલી, મા! મને રબ આપો, મારા પતિની વરસી ગઈ છે, હવે મારે પતિની આજ્ઞા પાળવી બેઠબે, મારું કલ્યાણ કરવું બેઠબે. તમારા જેવાં ધાર્મિક માળાપને પેટે હું અવતરી તેનું કાંઈક સાચુંકથ કરવું બેઠબે. મને રબ આપો. મા, હું હુબિયાંની સેવા કરીશ, તમારા આશીર્વાદ પ્રભુ મને સહાય થશે.

દેવી સુવર્ણમતી પોચે પોચે હાથે પુત્રીને છાંતી સાથે દાબી, જરાવાર મૌન બની તેની સામું બેઠ રહ્યાં. તેમની આંખમાં બળ-બળિયાં ભરાતાં જતાં હતાં. એ બેઠ બાનુકિયોરીએ કહ્યું, મા! ફિકર કરો મા, તમારું ધર્મબળ મોટું છે, હું તમારી પુત્રી છું, ઈશ્વરને સૌની ફિકર છે. મારા પતિની ઇચ્છા પ્રમાણે મને વતવા દો, બાવાજી મહારાજે પણ મને એજ આજ્ઞા આપેલી છે.

દેવી સુવર્ણમતીએ ગદ્ગદિત સ્વરે કહ્યું—બહેન, આપણા કુળની આબરૂ સામું બે; તું રાબ હરિહરરાયની પૌત્રી છે, બાબુ મન્મથરાયની ધણિયાણી છે. દીકરી, તું વિચાર કર; તને એકલી કેમ છોડાય? તું જીવાન છે, જીવાની જીવવવી એ કાંઈ રમત નથી. મને તારો અવિશ્વાસ નથી. સદાશિવને કહેજે કે, દીકરી આપો તો તારા જેવીજ આપજો, પણ બહેન તું રૂપાળી છે, રૂપને લાંછન છે, રૂપ પાપીઓની નજરમાં બહુ ખૂંચે છે, આજના કાળમાં માણસોની વૃત્તિ સારી નથી. તારી ઇચ્છા બલી છે, પણ દીકરી, તને એકલી ન મુકાય.

બાનુકિયોરી—મા, હવે હું બાળક નથી. જિંદગીનેા બરોસો નથી. નકામી જિંદગી ચાલી બચ એ ઠીક નથી. તમે ખુશી થઈને મને રબ આપો. હું આપણા કુળને હીલું લાગવા નહિ દઉં. મારી જિંદગી આબરૂ સાટે છે. તમારા આશીર્વાદથી મારું કલ્યાણ થશે. મા, શુભ કામમાં ના ન પારો, મને જગતની સેવા કરવા દો.

દેવી સુવર્ણમતી—બહેન, પરમાર્થનેા કાંઈ એકજ રસ્તો નથી. ચર છોડયેજ કાંઈ કલ્યાણ થતું નથી. અહીં રહીને મારી નજર આગળ બંધિત કર. નર્મદાનું બાણ સ્વામીજી પાસેથી તને અપાવું, તેની સેવા કર. બાપુ, તું સાચે રસ્તે ચડે તેમાં હું શું કરવા ના

પાડું? પણ હજી વાર છે, વખત આવ્યે તારી ઇચ્છા પ્રમાણે કરજે. ભાનુકિયોરી—મા, મારું દિલ બિઠ્યું છે. દેવપૂજા કરતાં હું ખીજોની સેવા કરવી મને વધારે ગમે છે. મને રોકો મા. તમે મને દેવી રીતે રોકી શક્યો? મા, રજા આવે તો સારું.

દેવી સુવર્ણમતી—દીકરી, તું ચોપડીઓના વિચારમાં ગાંડી બની છે; તું ડાહી છે, પણ અનુભવી નથી. પહેલાં કુટુંબની સેવા હોય કે જગતની? માબાપનું દિલ હુખાવીને જો કહ્યાણ થતું હોય તો જા, ઠરી લે. જોમ કહેતાં દેવી સુવર્ણમતીની આંખોમાંથી આંસુની ધાર વહેવા લાગી. આંસુ લૂછતે લૂછતે તેણે કહ્યું—દીકરી, હું મરી જાઉં પછી તું ગમેતેમ કરજે. હું હવે થોડા દિવસની મહેમાન છું. તને હું ખીજોની સેવા કરવી ગમે છે, ત્યારે શું હું હુંખી નથી? ભાઈ શિવપ્રસાદરાય અને બાળુ મન્મથરાય મારાં આડાંલાકડાં લઈ ગયા ત્યારની હું તો મૂંઝેલી જ છું. દીકરી! તારાં અને તારી ભાણી ભભકકિયોરીના વેધબ્યનું આગરૂપી હુંખ મારા મનમાં જોણું છે કે? તું કહે છે કે, તમે મને દેવી રીતે રોકી શક્યો? બહેન, તારા જ્ઞાનનો જો ઉપયોગ કે? તું તારા સ્વર્ગવાસી પતિની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલવા રાજી છે, ત્યારે તારી માને હુંખી કયાંથી તારો પતિ રાજી થયે કાં? કુટુંબસ્નેહ જો તારે મન કાંઈ માલ વિનાની બાબત છે જોમ કે? મહારાજે તને જોવી આજા આપી હશે કે જગતની સેવા કરવી, કુટુંબની નહિ? શાસ્ત્ર વાંચીને તું શું શીખી? રામ, કૃષ્ણ, શ્રવણ, બીજમ, પરશુરામ, પાંડવો જોજોજો માબાપનાં વચન લોખ્યાં હતાં કે? દીકરી, ગાંડા ગાંડા વિચાર ન કર. જા, મહાદેવ સારું પુષ્પ લાવ અને મારે સારું કાંઈ બનાવ.

વૃદ્ધ માતાના વાતસલ્યભાવમાં ભાનુકિયોરીની દૃઢતા ડૂબી ગઈ. માતાનાં વચનોથી તેની આંખમાં અશ્રુ આવી ગયાં. રામ, કૃષ્ણ, શ્રવણ, બીજમ, પરશુરામ, પાંડવનાં માતૃપિતૃભક્તિનાં દર્શાનો તેની સામે આવી લેખાં. કાંઈ પણ જોડ્યા વિના આંખો લૂછતી, માને પને લાગીને પુષ્પ લેવા ચાલી.

૩-ભભકકિયોરી

બીજું એક વર્ષ ચાલ્યું ગયું છે. દેવી સુવર્ણમતી વદુરીકરોની સમૃદ્ધિ માટે સતોષ, પણ તેમના વેધબ્ય માટે દિલગીર થતાં રહ્યાં.

વાસી થયા છે. તેમની દેવપૂજા કુલદીપક લક્ષણવાળી વિધવા વહુ ભભકકિયોરીએ સંભાળી છે અને તેણે કાશીમાં રહેવું પસંદ કર્યું છે.

ભાનુકિયોરી હવે છૂટી થઈ છે. લાયક ઉંમરના પોતાના બાઈ પશુપતિરાયને ઘર સોંપી તે ચાલી નીકળી. ભભકકિયોરીએ તેને કહ્યું, બાઈ ! તમે મારી સાથે રહો, આપણે બન્ને મળીને શિવપૂજન કરીશું. તમે એકલાં ક્યાં જશો ? આપણને શું કમી છે ? સદાશિવનો પ્રતાપ છે. ધર્મદાન કરીએ ને બને તેટલું પ્રભુનું નામ લઈએ, એ શું કલ્યાણનો રસ્તો નથી ?

ભાનુકિયોરી—ભાભી, તમારા વિચાર બહુ સારા છે, પણ મને એટલાથી તૃપ્તિ થતી નથી. મને દુઃખીઓની સેવા કરવી ગમે છે. હું કેઈ હોસ્પિટલમાં જઈશ, દર્દીની સારવાર કરવાનું શીખીશ અને ગરીબોને તેનો લાભ આપીશ. દેવસેવાના પુણ્ય કરતાં એ પુણ્ય કાંઈ ઓછું નથી.

ભભકકિયોરી—બાઈ, તમારી ઇચ્છા ભલી છે, પણ એ કેમ બની શકશે ? આપણે અબળા બાલ, આપણું અવલંબન શું ? આપણું રક્ષણ શું ? મનુમહારાજે આપણે સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર રહેવાની આજ્ઞા ક્યાં આપી છે ?

ભાનુકિયોરી—કર્તવ્યપરાણતા એ મારું અવલંબન છે અને દૃઢતા એ મારું રક્ષણ છે. મનુમહારાજે સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા આપી નથી એ વાત ખરી છે, પણ એમાં તો રહસ્ય છે. ધાર્મિક સ્વતંત્રતા અને વ્યાવહારિક સ્વતંત્રતા એની વચ્ચે બહુ ફરક છે. ભાભી, કેઈ પણ અવસ્થા કે દેશકાળમાં સત્કર્મની ના હોય નહિ. તમારા જેવાં સંપૂર્ણ સ્ત્રી ભાવવાળાંઓ માટે ભક્તિમાર્ગ ઉત્તમ છે, પણ મારે માટે તો મેં એજ રસ્તો પસંદ કરેલો છે. તમે કહો છો કે તે કેમ બની શકશે ? પણ મહારાજ કહે છે કે, દુનિયામાં મનુષ્યથી ન બની શકે એવું શું છે ? ભાભી, નિશ્ચયથી—આત્મિક બળથી બધું થઈ શકશે. એ ફિકર તમે કરો મા. મને ખુશીથી રબ આપો. પ્રભુકૃપાથી આપણા કુળનું ગૌરવ હું જાળવીશ.

ભાભી કહેતાં જીભ કપાય છે પણ તમારો એ નિશ્ચય છે એટલે લાચાર. સદાશિવ તમોને સહાય થાઓ. પાછાં વહેતાં વહેતાં આવજો, અમોને યાદ કરજો, કામકાજ લખજો અને કેઈ વાતે મૂંઝાયો મા. આ ઘર તમારુંજ છે. બાણુ પશુપતિરા સંભાળ માનુશીએ તમોને સોંપેલી છે, એને ભૂલી

આંસુભરી આંખે એમ કહેતાં કહેતાં બલકકિયોરીથી ખુદ્દી રીતે
સાવાઈ જવાયું અને રોતે રોતે તે બાનુકિયોરીને લેટી પડી.

થોડાંક કીમતી અથુ

સજળ નયને, કાંઈક ધડકતા હૃદયે પણ અંતરના સંતોષથી
બાનુકિયોરી કુદુંબથી જુદી પડી. એક પાકીટ સાથે ટ્રેનમાં બેઠી.
ટ્રેન આગળ ચાલવા લાગી. તેને સેંકડો વિચારો અવવા લાગ્યા.
એક સ્ટેશન આવ્યું. પોતાનાં લગ્ન થયાં ત્યારે સાસરે જતાં
લગ્નની પહેલી રાત બાપુ મન્મથરાય સાથે એ સ્ટેશનના વેઇટિંગ
રૂમમાં ગાળી હતી એ વાત યાદ આવી અને તે વખતનું ચિત્ર
તેના મનમાં ખડું થયું. પોતે શરમાતી હતી. પતિ અતિ
વિનયથી, મીઠા મીઠા રમૂજી શબ્દોથી સમજાવતે સમજાવતે પોતે
પોતે હાથે પોતાની તરફ ખેંચતો હતો. પોતે જરા ધૂણ જતી
હતી. પતિ એ દેખાવનું મલકાતા મુખે અવલોકન કરતો હતો,
એ દેખાવ તેની દષ્ટિ સામે તરવા લાગ્યો. બહુ કઠિન થવા છતાં
તેની આંખો આંસુથી ભરાઈ ગઈ. તેના પતિપ્રેમ ઊછળી
આવ્યો. તેને સેંકડો વિચારો થવા લાગ્યા. અરે પરમાત્મા !
આ શી અવસ્થા ? કયા જન્મના દોષ મને નડ્યા ? એનું એ
સ્ટેશન, પણ મારી સ્થિતિ આજે શું છે ? આ જગ્યાએ પ્યારી
મોહનકિયોરી પોતાના બાઈ-મારા પતિનાં વખાણ કરી મારા
પ્રેમને ઉશ્કેરતી હતી, હું એ સાંભળી શરમથી નીચું જોતી,
એટલે ને આ મોઝરાની વેલમાંથી ફૂલો તોડી મારી તરફ
કેંકતી હતી. પ્રભુ ! આજે હું શું જોઈ છું ? હું હત્તાગિની,
અમંગલરૂપ, પૃથ્વી પર જોવા જેવી નકામી જિંદગી ગુમાવતી
બેઠી છું જેનો પતિપ્રેમ નમૂનારૂપ હતો, જેની પર અજાવ-
વાની નીતિ અનુકરણ કરવા જેવી હતી. જેના શ્રી તરીકેના ગુણ
અજ્ઞાન કરવા જેવા હતા. હું ખીએને દેખો જેના મુકાવેલા ગોરા
મત આપથી નીજાત હતા અને અમાના મુખ નાટે જે મરી
પડતો હતો તે વગેરે મોહનકિયોરી પોતાના જતા નહોતે જાણે
અર્ગમ્મા નાં રૂબરૂ દોષ તેમ તેમ મનજુ પત્રો નહોતો આપતો નહોતો
છે હું હતાવનિતો નહોતો એવો કે પુનિવર નહોતો નદેવ તાવક
હું નહોતો તેમ જોઈને હું નહોતો નહોતો હું હજી પણ હું
જીવનમાં જીવનમાં જીવનમાં જીવનમાં જીવનમાં જીવનમાં
જીવનમાં જીવનમાં જીવનમાં જીવનમાં જીવનમાં જીવનમાં

વિચાર થાય છે. અરે ! હું દેવી હીનભાગ્ય ? કાંઈ સાધક્ય કરી શકતી નથી. પ્રભુ ! મને બળ આપ. પતિ અને નણંદનાં ઉત્તમવળ દૃષ્ટાંતથી જેના મનમાં નવું બળ આવ્યું છે, એવી ભાનુકિયોરી વિચારનિદ્રામાંથી-વિચારવમળમાંથી સાવધ થઈ મોઢું ધોઈ લઈ પાકીટમાંથી " ધાર્મિક સ્ત્રીઓ " નામે પુસ્તક કાઢી વાંચવા લાગી.

ઢેલલીક વાર પછી એક જઠશન આવ્યું, ત્યાં ગાડી બદલવાની હતી. ભાનુકિયોરી ગાડીમાંથી ઊતરી, પોતે અબાણી હોવાથી રેલ-વે ખાતાના માણસને પૂછ્યું-ભાઈ, અહીંથી ટ્રેન ક્યારે ઊપડશે ? પણ કોણ જવાબ દે ? એાથા વર્ગમાં* મુસાફરી કરતી, હાથમાં પાકીટ પકડી ઊભેલી, સફેદ કપડાંવાળી, ઊતરી ગયેલા મોંવાળી સ્ત્રીને કોણ જવાબ દે ? એવાં માણસો સાથે વાત કરતાં માસ્તર સાહેબની આબરૂ ચાલી જાય તો કેને કહેવું ? બીડી ફૂંકતો યુવાન યુરેઝિયન જવાબ દીધા વિના રોક્ષમાં ને રોક્ષમાં ચાલ્યો ગયો. એટલામાં નાયક સાહેબે બૂમ મારી, નિકાલો સળકુ. બે સિપાઈ ઉતારુઓનો સામાન ફેંકવા લાગ્યા. ભાનુકિયોરી હોઠે આંગળી મૂકી પોતાનું નાનું પાકીટ પકડી વિચારયુક્ત ઊભી હતી, તેણે આ ધમાધમી જોઈ પૂછ્યું-હવાલદાર, અહીં ઊતરવાની જગ્યા ક્યાં છે ? પણ સિપાઈદાદા શા માટે જવાબ સરખોય દે ? તેઓ કહેતા કે, અમે રેલવે કંપનીના નોકર છીએ, કંઈ ઉતારુના આપના નોકર નથી. ભાનુકિયોરીએ એક પોર્ટરને પોતાનું પાકીટ ઉપાડવા કહ્યું, તેણે બે દોઢિયાંની મહેનતના ત્રણ આના માગ્યા. અબાણ્યાઓને ચીરવામાં તે પણ શું કરવા બાકી રાખે ? પોર્ટરજી કહેતા કે, સૌ પોતપોતાનું ફાડી લે, ત્યારે અમે અમારું કરવામાં શા માટે બૂલીએ ? આ ખાતામાં તો એમજ ચાલે છે. અમારા માસ્તર કહે છે કે, અમને પૂછે એને પરમેશ્વર પૂછે.

એ સ્ટેશનનો અગાઉનો માસ્તર બાણુ મન્મથરાયનો જીવન જોતા હોસ્ત હતો. બાણુ જ્યારે ભાનુકિયોરીને પરણીને જતા હતા, ત્યારે એ સ્ટેશનમાસ્તરે તેમની બહુ સારી ખરદાસ્ત કરી હતી. તેમને માટે સ્ટેશન ઉપર ખુશખોદાર ચા તથા સ્વાદિષ્ટ દિફ્ફિન તૈયાર હતું અને ઘણા ઘણા માન તથા લાડ સાથે એ દંપતીને ભભકાદાર હારતોરા પહેરાવ્યા હતા. એક વખતે ભાનુકિયોરીની પિત્રાણ બહેન વસંતધ્યારી તેને મળવા આવતી હતી. તેને જરા

વાર લાગી જવાથી ટાઈમ ઉપરાંત માસ્તરે ખાસ પાંચ મિનિટ વધારે-ટ્રેન રોકી હતી. એનું એ સ્ટેશન! પણ આજે શું છે? ટ્રેન ક્યારે ભપકશે, તે કોઈ જવાબ દેતું નથી. સ્ટેશનમાં ભિન્ન રહેવાની જગ્યા મળતી નથી. ભાનુકિશોરીનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. વાચકો! ભાનુકિશોરી કર્તવ્ય બજાવવા બંધ છે અને તેમ છતાં આટલી બધી દીલી કેમ છે? એમ તમોને લાગશે પણ તેને માફ કરજો. પતિપ્રેમ તેના જ્ઞાનને નમાવે છે, હૃદયની ક્રામભતા-વિશુદ્ધતા-શ્રીભાવ કે જેનાં દર્શન પુરુષભક્તિને ફલિત છે, તે તેની દૃઢતાને સુકાવે છે. ભાનુકિશોરી મનમાં કહેવા લાગી-ખરેખર પતિ એજ સ્ત્રીનું સૌભાગ્ય છે. પતિ વિના સ્ત્રીનું જીવન કાંઈ કામનું નથી. હું એની એજ છું, પણ અત્યારે મારું શું છે? પતિ વડેજ સ્ત્રીની મોટાઈ છે. અહા! શું પતિની મહત્તા એટલી બધી મોટી છે? ત્યારે શું અમો કમસાગ્યજ છીએ કે પતિની પ્રભુતા સમજતાં નથી? ભગવાન મહારાજ! મને મારા પતિની પ્રભુતા સમજવાની ખુદ્દિ આપો. ખરેખર પતિ વિનાની નિંદગી વેરાન જંગલ જેવી છે, હું જક વૃત્તિની છું કે, પતિ વિના જીવી શકું છું. જેઓ સતી થતી તેઓને ધન્ય છે. જરૂર તેઓની લાગણી અમારા કરતાં વધારે ક્રામભ અને તેમનો પ્રતિપ્રેમ અમારા ખ્યાલમાં પણ ન આવે એવો ઉચ્ચતર હોજ. આવા વિચારો કરતી ઉઠાસ ચહેરે ભાનુકિશોરી એક મુસાફરખાનામાં બેઠી.

અશ્રુની સીડી

બીજે દિવસે એક સ્ટેશન આવ્યું. એ સ્ટેશનના નામનું પાટિયું વાંચી તેની છાતી ધકકવા લાગી. તેની આંખ આંધુથી ભરાઈ ગઈ. તેણે પોતાનું પાટીટ જોડ્યું અને તેમાંથી એક નાની લોખંડની પેટ્ટી કાઢી તેમાંના દાગીના સાથે નિર્જરતી આંખોએ, દુઃખો ભરાયેલા હૃદયે ભેળું રડી. પતિ! ખ્યારા પતિ! તમે એમ ક્યાં જવડું હતું કે, આ જંગલ જેવું ભેળું ભેળું હું રાખ્યું? અરે મેં આ માટે તમને પાનની બીડી આપી? આ માટે તમે આ અભાગદ્દી ઉપર એટલા બધા રાજ થયા? આ માટે એ ગરેરી તમને મંત્રી ગયો? શું મને આમ રિખાવવા માટે? એ જંગલ જેવાં મારી આંખમાં દર્પન. અશ્રુ આવ્યાં દર્પન, અત્યારે દુઃખનું અશ્રુ રોક્યાં રોકાતાં નથી. અહા પ્રભુ! પ્રભુ! માનવ જિંદગી કેવાં ઉચ્ચ તરવેથી ભરેલી છે અને તોપણ કેવી દુઃખ.

મંચુર છે ? આ બંગડી મારી લાગણીઓને કેવી ઉરકેરે છે ? ધન્ય છે ! પ્રેમ, તને ધન્ય છે ! ગીતાજીમાં કહે છે કે :—

અશોચ્યાનન્વશોચસ્ત્વં પ્રજ્ઞાવાદાંધ માપસે ।

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ! તમારું એ જ્ઞાન મને નમી રચતું; હું શું જેનો શોચ કરવો ઘટે નહિ તેનો શોચ કરું છું ? શું પતિને પતિનો શોચ કરવો ઘટે નહિ ? શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ ! તમારું એ જ્ઞાન વૈરાગીઓને માટે-કઠિન વ્રતવાળાઓ માટે-રસદીને માટે ભલે રહું. પતિને તન-મન અપણું કરી દીધેલ અમે સ્ત્રીઓ અને પતિના અંતરાત્મામાં પોતાના અંતરાત્માને ભેડી દીધેલ તીક્ષ્ણ વૃત્તિવાળી બાળિકાઓને તમારું એ જ્ઞાન કેમ રચશે ? શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ! અમારે માટે તો અશોચ્યાનન્વશોચસ્ત્વં ને બદલે પતિર્બ્રહ્મા પતિર્વિષ્ણુઃ પતિર્દેવો મહેશ્વરઃ । પતિ એજ પરમ-ગતિ, સતી સ્વર્ગમાં પણ પૂજાય છે એવું જ્ઞાન ભેઈએ. અહા ! પતિ ! ધન્ય છે, ધન્ય છે, ધન્ય છે, ધન્ય છે, ધન્ય છે, ધન્ય છે, ધન્ય છે, પતિ તારા પ્રેમને ધન્ય છે ! તને વીસરું ? તને વીસરું તો મારા આત્માનું અવલંબન શું ? પતિ ! પ્યારા પતિ ! તારું તો સદા સ્મરણ રહેલો. વહાલા ! તારા નામ ઉપર-તારી યાદ ઉપર અશ્રુ ખરે છે, પણ એ અશ્રુમાં તો અમૃત છે; પ્યારા ! તને આપવા માટે અશ્રુધન વિના મારી પાસે બીજું શું છે ? પ્રેમનાં અશ્રુ ! અહા, એ અશ્રુમાં શુદ્ધ તત્ત્વ છે. આપણને ભેડી રાખનારી-અશ્રુમાર્ગે બહાર પડતી, અંતરાત્માની ભેડી ચીકણાશ હું તને અપણું કરું છું. પ્રેમનાં અશ્રુમાં અદૃશ્ય-અનિર્વચનીય બળ છે. પતિ ! તું સ્વર્ગ-માં છે, ત્યાં પહોંચવાનો બીજો રસ્તો કયો ? ભલે દુનિયા હસે, પણ હું તો મારા પતિને પામવા અશ્રુજુદની અલેખ સીડી બાંધું છું. શું એ સીડીએ સ્વર્ગમાં નહિ પહોંચાય ? ઈશ્વર સમર્થ છે. એમ વિચારતી બાલુકિયોરી બીજેલા ગાલે અસ્વસ્થપણે પોતાના પાકીટ ઉપર પડી.

પાનની બીડી

બાળુ મન્મથરાય બ્યારે પરણીને ઘેરે જતા હતા, ત્યારે બીજે દિવસે રસ્તામાં એ સ્ટેશન પર બાલુકિયોરીએ નીચે ભેઈ શરમથી મૂજતે હાથે તેને પ્રથમ પાનની બીડી આપી હતી. રસરૂ બાળુ મન્મથરાયને એ વખતે મીરાંબાઈની પાનની બીડી યાદ આવી ગઈ અને તે બોલી બ્રહ્મા:-

સંસારમાં સ્વર્ગ

બીડી પાનનકી પાનનકી;

બીડી પાનનકી પાનનકી;
બનાઈ બહુ માનનકી, બીડી પાનનકી.
એ બનાઈ બિઝરામાં અધઃ

બીડી પાનનકી પાનનકી,
બનાઈ બહુ માનનકી, બીડી પાનનકી,
એમ બોલતે બોલતે હરખના ઊભરામાં અર્ધ ગાંડા જેવા બ-
લા બાણુએ ઊછળતા હૃદયે કંઈ કંઈ ઊર્મિઓ અનુભવતે, એ બીડી-
યુમી હતી અને તે આપવાવાળી ખીલતી મુકોમળ અર્ધાંગનાને
અલૌકિક સુખ અનુભવતાં હૃદયદાન દીધું હતું. એજ સ્ટેશન પર
એજ વખતે, એજ ડબ્બામાં એક ઝવેરી બાણુ સાથે બેઠો અને તે
પોતાની પાસેનું ઝવેરાત દેખાડવા લાગ્યો. બાણુ મનમથરાયે નવી
દેશનની, મોતીવાળી સ્પ્રિંગની વિલાયતી બંગડી ખરીદી અને
તેજ વખતે હસતે હસતે લાતુકિયોરી પાસે જઈ પ્રેમના ઊભરાથી
ગફગદિત અવાજે કહ્યું-મારા સ્વર્ગ! હો આ પાનબીડીનું ઇનામ.
શરમાતી ને સંકોડાતી, છૂટતી મુઘાવસ્થાવાળી, નવા નવા ભાવ
અનુભવતી લાતુકિયોરી એ બંગડી ભેંઈ વિસ્મય થઈ. પતિ મૂંઝામાં
હસતો હસતો તેની અજાયબી સામું ભેંઈ રહ્યો હતો અને તેમાંથી
કાંઈક અપાર્થિવ રસ ચૂસતો હતો. પોતે હાથમાં પકડેલી બંગડી
સામું એકીનજરે ભેંઈ રહેલી મુઘાએ સહેજ નજર ફેરવી પાસે
ઊભેલા પતિ તરફ ભેંઈ લીધું. બંનેની આંખો મળી ગઈ. મુઘા
શરમાઈ ગઈ, બહો શુંટું શું કરી નાખું એમ અધીરો થઈ ગયેલો,
રસપ્રવાહમાં તણાતો પતિ, નીચું ભેંઈ રહેલી યાંત્રિક પૂતળીના
જેવી સ્થિતિવાળી પ્રિયાના હાથમાં સંભાળ ભરી રીતે બંગડી
પહેરાવવા લાગ્યો.

પહેરાવવા લાગ્યો.
વાચઠાં ! આવાં ચિત્રાં બહુ મુંદર છે, આવાં દેખાવો બહુ
મનોહર છે, પણ તે વિધવાઓને નહિ. બાનુકિશોરીના મનમાં
એ ચિત્ર બહુ થયું પોતે ફૂલ લગાડાયે પતિને પાનની બીડી
આપે છે પતિ એ બીડીને મુગન આપે છે, પોતે આડી નજરે
પતિ મ.નુ જોઈ લે છે ખેંચેલી અ.બો મગી બાંધે છે, પોતાના
દ.ધન પતિ જ નહીં પહેનાયે છે એ દેખાવો તેની નજર આગળ
નહીં. હવે એને મ.ન. નવનું, ડો. આ પાન બીડીનું ઇનામ,
એ ર.તે તેને ડાનમ ફરી ફરી જાળવવા લાગ્યા, તેના અત-
ન મ.ન. નવ વ.ન. વ.ન.કે. ૧ મ.ન. પાન કાઢે ઉપાય લેવા
તે. કે. ૨ દેવર ... ન.ન.કે. ૨ ની વાંચો અમે તો તેનાં
અત. ન.ન. કે. ૨. ન.ન.કે. ૨

ਦੁਆਰੀ ਮੁਨਿ

ਦੁਆਰੀ ਪੁਰੀ
ਪੁਰੀ ਪੁਰੀ ਪੁਰੀ ਪੁਰੀ

કરતી કરતી કલકત્તે પહોંચી અને કર્તવ્ય બજાવવા તત્પર થઈ. તે એક મોટી હોસ્પિટલમાં ગઈ અને ત્યાંના ડોક્ટરને મળી, “નર્સ” તરીકેનું કામ શીખવવા અરજ કરી. વડો ડોક્ટર મેનરોઝ બહુ નેક માણસ હતો. તેણે બાનુકિશોરીને આંખમાંથી ઓળખી લીધી અને તેને નર્સનું કામ શીખવવા માટે કેટલાક પ્રકારની સગવડતા કરી આપી.

રાજા હરિહરરાય દત્તની પૌત્રી, ડોક્ટર મન્મથરાય દત્તની પ્રણિયાણી, મૃદુ બાવવાળી, તીવ્ર લાગણીવાળી, દુખિત અંતઃકરણવાળી, બાનુકિશોરી પતિની મીઠી યાદથી રોતી રોતી, પણ ઉત્સાહથી ને કંઈક નહિ સમજતા સંતોષથી નર્સનું કામ શીખવા લાગી. તે નવીસવી ને અબાણી હતી, એટલે હોસ્પિટલના બધા નોકરો શરૂઆતમાં તેની ઉપર હુકમ ચલાવતા અને બાનુકિશોરી વગર આનાકાનીએ તે હુકમો ઉઠાવતી હતી.

પ્રથમ સાહેબી લોગવનારી, સુગાળ સ્વભાવની, ઊતરતી ગણાતી શાંતિને સ્પર્શ નહિ કરનારી, પ્રાદ્યક્ષી બાનુકિશોરી કોઈ અજાણ્યા દરદીનાં પરુ પોતી હતી. મ્લેચ્છ જાતની કોઈ દુખિયારી ગંદીબ અશક્ત બાઈના મોઢામાંથી બળખા કાઢતી હતી. કોઈ નાવારસ લિખારીના બચ્ચાનું મળમૂત્રવાળું બિછાનું સંભાળતી બઢલતી હતી. કોઈ ખેશુદ્ધ જીવાનિયાનું કપડું સરખું કરતી હતી અને “ઓપરેશન” વખતે પાણીનું ફુંકું તથા વાદળી લઈ દરદી તરફ મમતાભરી મીઠી નજર ફેંકતી હાજર રહેતી હતી. તેની હાજરીથી નહિ સમજાય તેવી દરદીઓને કંઈક કુદરતી શાંતિ મળતી હતી. બધાં માણસો એ હસમુખી, મીઠાબોલી, ખૂબસૂરત યૌવના તરફ કંઈ ખાસ કારણ વિના માનથી જોતાં હતાં અને તેની તરફ જોયાતાં હતાં.

રાણી થવાને વખતે દાસી થઈ!

વાચકો! જ્યારે તમે એમ જણ્યો કે બાનુકિશોરી જે વખતે હોસ્પિટલની માલિક થવાની હતી, તેજ વખતે તેજ હોસ્પિટલમાં નર્સ થઈ, ત્યારે તમને અબાચળી, દિલગીરી અને દયા નહિ લાગે? ત્યારે શું તમને ઈશ્વર યાદ નહિ આવે? અહા! દેવની શક્તિ વિચિત્ર છે; તેની ઈચ્છાને નિરભિમાનપણે આધીન થવું એજ સુખનો રસ્તો છે.

બાંધુઓ ! ઉત્સાહિતપણે સજ્ઞ મહેનત કરતી પવિત્ર વૃત્તિ-વાળી બાનુકિશોરીની સહનશીલતાને ધન્યવાદ આપો. જો તે હુઃખ હુઃખ કયાં કરત તો તેનું હુઃખ કયારે મટત ? અને તે કતવ્યમાં કેમ લાગી શકત ?

બાળુ મન્મથરાય જ્યારે કલકત્તે ગયેલા ત્યારે બાનુકિશોરીને જો હોસ્પિટલ જોવા તેડી ગયા હતા. જો હોસ્પિટલની સગવડતા, તેમાં ચાલતાં આપરેશનની કુશળતા, નવીન યોધના ચમત્કારો અને ગરીબોને તેથી મળતો લાભ જોઈ બેહદ ખુશી થઈ, બાનુકિશોરીએ જો વખતે પોતાના પતિને કહ્યું કે, સરકાર ઉપર કેટલાક પ્રકારના શાપ જિતરે છે, પણ તે આવાં યોડાંક બતાં ખાતાંના આશીર્વાદોથી દબાઈ જાય છે. જો પછી બાનુકિશોરી ઉપલો માળ જોવા ગઈ. ત્યાં વડા ડોક્ટર માટેની સગવડતા તથા ત્યાંથી દેખાતો કુદરતી દેખાવ, કંપાઉન્ડના બગીચાની શોભા અને આરામ થયેલા દર્દીઓના આશીર્વાદ, જો સર્વથી તેને બહુ અસર થઈ. તેણે પોતાના પતિને પૂછ્યું-વહાલા, કેાઈ દેશી, અહીંનો મોટો ડોક્ટર થઈ શકે કે નહિ ? બાળુ મન્મથરાયે તાકીને તેના ચહેરા સામું જોઈ મલકાતા મુખે કહ્યું-હા, મારા સ્વર્ગ, જે વરસ પછી તારું રાજ ચાલશે, તારો વહાલો અહીંનો મોટો ડોક્ટર થશે. બાનુકિશોરીના ચહેરા ઉપર ખુશાલીનું તેજ છવાઈ રહ્યું. આ સાબળી તે ચક્રિત થઈ, પતિ સામું જોઈ રહી. પગવારમાં તેના મનમાં સેંકટો ચિત્રો ખડાં થયાં. તે બોલી બીડી-મારાં એવાં નસીબ કયાંથી ? ધધિર તમારી બતાઈ સામું જોશે, પણ મને કહો તો ખરા, તમે જો કેમ બાવ્યું ?

બાળુ મન્મથરાયે કહ્યું-આવળી સાત ડોક્ટર મેનરોઝને પેન્શનનો હક પ્રાપ્ત થાય છે. સરદારીએ જો જાને મને આજેજ ખુબારકબારી આપી. અધોગત જોવી અધોગત મન્ય ગત જો હું આગળ ન વધી શકું, તો પછી મારા જ્વન દુઃખ તારા જેમ બળાડ ?

બાનુકિશોરીએ જવારુ મરમાઈ જઈ કવુ-વહાલા ! મને તને મા. હું નમને મું મદદ આપી શકું ? પ્વારન આપેલા બાળુ મન્મથરાયે પાને જ્વન : ખુબ ચહેરાથી કવુ-તું મું મદદ કરી શકે ? મા. હું હુલુલ, તું પારે ને કરી શકે. હું તો જાન છું,

પણ તેની દોરી તો તારા હૃદયમાં છે. તારી પવિત્રતા એ મારું સ્વર્ગ છે, તારો સ્નેહ એ મારી ઉન્નતિ છે, તારી વાણી એ મારું અમૃત છે, તારો ચહેરો એ મારો વેદ છે અને વદાલી, તારી આંખની મીઠાશ એ મારું સર્વસ્વ છે.

જ્યારે કોઈ અદેખાં માણસો વિનાશરણ ધરાદાપૂર્વક બહી બાનુકિયોરીનું અપમાન કરતાં, અથવા તો જીવ ગોટાળે ચડી ગયો હોય, ત્યારે કોઈ કોઈ વખત પતિના ઉપલા મધુર શબ્દો તેના કાનમાં સ્પષ્ટ સંભળાતા તથા એ વખતનું ચિત્ર તેના હૃદયમાં તાદસ્ય ખડું થતું. એવે વખતે તે પોતાની નાની ઝૂંપડીમાં એકલી એકલી હૃદય ખાલી કરતી, પણ કોઈ તેને દિલાસો આપનાર નહોતું. છેવટે જીવનો શુરુ જીવને બનાવી, કઠિન થઈ આંખો લૂંછી કર્તવ્યમાં લાગી જતી.

જે વર્ષમાં તે એક હોશિયાર નર્સ તરીકે પંકાઈ ગઈ. તે જ્યાં જતી ત્યાં ત્યાં લોકોનો પૂર્ણ ખ્યાર મેળવતી અને સર્ટિફિકેટ, ઇનામ તથા હૃદયનો સંતોષ લઈ આવતી હતી. -

બંગાળી તેની માતૃભાષા હતી. કૌમાર્ય અવસ્થામાં પિતાને ત્યાં થોડું સંસ્કૃત બણી હતી, પતિ પાસેથી અંગ્રેજી શીખી હતી અને હિંદી શીખવા જે વર્ષ થયાં તે દિલ્હી-આગ્રા તરફ રહેતી હતી. હવે તેને ગુજરાતી તથા મરાઠી શીખવાની અને એ લોકોની રીતભાત જાણવાની ઇચ્છા હતી. એટલામાં એક રેલવે અકસ્માતથી મુંબઈવાળા ગોકુલદાસ શેઠની સારવારમાં તેને રહેવું પડ્યું.

બાનુકિયોરીની પવિત્રતા અને ચાતુર્યથી ગોકુલદાસ શેઠ બહુ સંતુષ્ટ થયા. શેઠાણીને તેનાથી બહુ મોટો દિલાસો મળ્યો. તેના સાત્ત્વિક ત્યાગથી, નિઃસ્પૃહી વૃત્તિથી અને શાસ્ત્રોક્ત ઉત્તમ દષ્ટાંતથી હીરા શેઠાણી પોતાનું અરધું દુઃખ વીસરી ગયાં; તેમજ તેની દીકરી ચંદ્રિકાને પણ તેની પાસેથી રોજ રોજ ઘણું ઘણું નવું નવું શીખવાનું મળતું હતું, એટલે ગોકુલદાસ શેઠ તેને પોતાના કુટુંબમાં રાખવા બહુ પુશી હતા. બાનુકિયોરીને પણ ગુજરાતી-ઓનો ઘરસંસાર અને ભાષા જાણવાં હતાં, એટલે તેણે ગોકુલદાસ શેઠની માગણી કબૂલ રાખી અને તેઓ મુંબઈ જવા નીકળ્યાં.

૪—મલકકિશોરીનો પત્ર

સદાસિવની જય યાઓ

ધ્યારાં બાઈ બાનુકિશોરી,

હું તમને શું લખું ? દુઃખી કે સુખી ? રાગી કે ત્યાગી ? શક્તિ કે અબળાં ? બાઈ તમને શું લખું ? તમારી ઉપર જ્યારે પત્ર લખવો હોય છે, ત્યારે મારે અઠવાડિયા અગાઉથી વિચાર કરવો પડે છે અને તોપણ મને લાગે છે કે, મારા મનના બધા ભાવ પૂર્ણ રીતે હું ખાલી કરી શકતી નથી. જ્યારે હું તમારી ઉપર પત્ર લખું છું, ત્યારે કાંઈક નવીનતા, કાંઈક સુંદરતા, કાંઈક ઉત્તમતા અને સ્ફુટ નહિ કરી શકાતા એવા કાંઈક ભાવ અનુભવું છું કે જેનો અનુભવ વિરલજ છે. આમ શા-માટે થાય છે તે હું સમજતી નથી, પણ અનુમાન કરું છું કે, બાઈ ! કદાચ તમારી આત્મોન્નતિનું એ બળ હોય—ફળ હોય તો તેમાં અજ્ઞાન થવા જેવું નથી.

તમે મારી પેઠે ભૂંસાઈ બેઠેલાં છો. સ્વર્ગવાસી માનવંત બાણુ મન્મથરાયના ધ્યારનાં અશ્રુ દણ તમારી આંખોમાંથી સુકાયાં નથી અને કદી સુકાયે પણ નહિ. તમે વૈધવ્યની જાળમાં બગીચગી રહેલાં છો. તમને હું સુખી કેમ કહું ? બાઈ, તમે કર્તવ્યપરાયણ છો, તમે નિઃસ્વાર્થપણે જગતની દાસી બન્યાં છો, તમે પવિત્ર ઈશ્વરને નામે દુખિયાંની સેવા કરો છો, તમે દુઃખીનાં અશ્રુ વહીને શુદ્ધ અંતઃકરણના ઈશ્વરને પ્રિય એવા આશીર્વાદ મેળવો છો અને દુઃખીઓને સુખ આપવા ખાતર અનેક પ્રકારનાં કષ્ટ બને સદન કરીને પણ તમે નહિ મેળવી શકાતી અંતરની જલ્લોકિત શાંતિ મેળવો છો. બાઈ, તમે બાળ્યશાળી છો. તમને હું દુઃખી કેમ લખું ?

મરીઓની મરીબાઈ તમારા હૃદયમાં પ્રવેશે છે, દુઃખીનાં અશ્રુ એઈ તમારા તન્દુરસ્ત છત્રા અમુક પ્રકારની તેજ વિનાના માત્ર અશ્રુથી જીભાય છે. દોષીઓના દોષની અમન રીતેના કરનાં તમારા હિતમાં વધારે લોનવાથી પ્રવેશ કરે છે તમે અત્યંત મારે નિહા મારો છો અને લોકો પાસે જવનમા પ્યારને ખતર, પેતાની જગતને ખતર પણ જેલ; ન કો નેલ; તે જગતને મારે કરે. છો. બાઈ, તમને હું જાણ કેમ કહું ? તમારે જાણવું મરીઓના ઉપદેશ મારે અપરજ કહું છે, તમારે ધન

તમે પરમાર્થમાં આપી દીધેલું છે, તમારું તન દુઃખીઓની સેવા કરવામાં અર્પણ કરેલું છે, તમારું મન બાળુ મન્મથરાયના પ્રેમમાં અને તેમની બલી ઇચ્છાઓ પાર પાડવામાં તલપી રહેલું છે અને તમારું અંતઃકરણ મહાન ઇશ્વરને અર્પણ થયેલું છે. તમોને રહેવાને ઘર નથી, પેહેરવાને પૂરા વસ્ત્ર નથી, લોજનનું કયાંય કેકાણું નથી અને વ્યવહારની કેાઈ વસ્તુમાં તમને મોહ નથી; બાઈ! તમે બધું તજેલું છે, ત્યારે હું તમોને રાગી કેમ માનું?

તમે વિધવા છો, તમે નિર્ધન છો, તમે સાધન વિનાન છો, તમે કેાઈનાં દાસી છો, તમે અબળા છો, તમને હું શક્તિ કેમ કહું? તમે હજારો અરીઓનું ભણું કયું છે, તમે હજારો દુઃખીઓને મદદ કરી છે, તમારાં ઉત્તમવલ્લ દ્વાંતથી આપણા દેશમાં એક પ્રકારનું ખાસ ધાર્મિકપણ ફેલાયેલું છે. હજારો ભલાં અંતઃકરણો તમારી તરફ શુભ નિષાથી જુએ છે. હજારો ગરીબો તમારી મદદની આશા રાખે છે. મોટા ગણાતા સેંકડો લોકો પોતાના મનમાં તમોને વખાણે છે તથા માન આપે છે. શુભ સંસ્કારવાળાં ઘણાંયે માણસો તમારું અનુકરણ કરવા ઇચ્છે છે. બહુ વિધવાઓને તમારા પવિત્ર ચરિત્રની મહાન અસરે પાપમાંથી બચાવી છે. હજારો લોકોને તમે કર્તાવ્ય શીખવ્યું છે અને બાઈ, મને કહેવા દો કે, તમે સંસારમાં સ્વર્ગને લાભ્યાં છો, તમોને હું અબળા કેમ કહું?

બાઈ, તમોને લખવાયોઅ્ય કેાઈ વિશેષણો મને મળતાં નથી, પણ મારે એ વિશેષણોનુંયે શું કામ છે? મારાં વહાલાં બાનુકિ-શોરી બાઈ, એટલુંજ મને ખસ છે. તમે ગમે તેવાં હો, પણ હું કાંઈ તમારી ભાભી છું તે મટવાની નથી, તમારી તરફ મારું અંતઃકરણ હમેશાં ખેંચાયેલું રહે છે, એજ મને મોટો લહાવો છે. આપણો એવો પ્રેમ સદાશિવ સદાય નિભાવે એજ મારી પ્રાર્થના છે.

બાઈ, તમે જાણો છો કે તમોને રૂડું મનાવવા માટે હું આ લખતી નથી, પણ તમારા પત્ર વાંચ્યાથી મારા મનમાં જે નદ્રઈ અસર થાય છે, તે માટેના જિજ્ઞાસાથી કરવાની હોંશમાં તમારાં વખાણુ લખાઈ જાય છે.

તમારો પત્ર પહોંચ્યો છે, એથી મને બહુ આનંદ થયો છે. જહન વસંતપ્યારી હાલમાં યાત્રા અર્થે અહીં આવેલી છે, તેને તમારા પત્ર વાંચાવ્યા છે, તેથી તે બહુજ અજળ થઈ છે; એ હકીકત તમે તેના પત્રથી જાણ્યો. મારી હકીકત પૂછો છો તેના ખુલાસો હું નીચે જણાવું છું:—

પ્રેમની યાદી

હું જ્યારે આ વખતે કાશીમાં આવી, ત્યારે મને કાશી જાણે
ખાવા ધાતી હોય તેવી લાગી. ચોતરફ મને અધકાર દેખાવા
લાગ્યો. આપણું ઘર એતું એજ છે, પણ તેમાંથી જાણે ચેતન્ય
ઊડી ગયું હોય તેવું લાગતું. આપણાં સ્નેહીઓ એનાં એજ છે,
પણ તેમના હાવભાવ મને નિસ્તેજ લાગ્યા. ચાકરો મારી પસંદ-
ગીના છે, પણ તેઓનું કામકાજ મને ક્ષિપ્ત દેખાતું. બાઈ
પશુપતિરાય બાળકપણના કરતાં હવે દિનપ્રતિદિન મારું વધારે
સન્માન રાખે છે, પણ તેના વાંકાચૂકા બોલમાં પ્રથમ મને જે
રહસ્ય લાગતું, તે તેના હાલના ખરા વિનયમાં મને દેખાતું નહોતું.
આપણા બગીચામાં બાઈએ ગહુ સુધારો કયો છે, ઘણાંયે નવી
નવી જાતના રોપાઓ તેમાં ચોલી રહ્યા છે; કારણ કે બાઈ હાલમાં
વનસ્પતિશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે, પણ મને એ બગીચો પણ
સારો ન લાગ્યો. મને કયાંય મળા પડતી નહોતી. ત્યાં જાઉં
ત્યાં ત્યાંની જૂની યાદગીરીઓ તમારા સ્વર્ગવાસી બહા બાઈ
ઉપરના પ્રેમમાં જાણે મને અશુભોજ અપંજી કરતી હતી અને
એમ કરી મારા વહાલાનું મને સ્મરણ કરાવતું, એજ જાણે યાદ-
ગીરીઓની કામગીરી હોય એમ મને દેખાતું હતું. બાઈ, આ
વખત પ્રથમ મને કાશીમાં કયાંય ગાતિ ન મળી. હું ગંગાજીમાં
સ્નાન કરવા મળિકલિંગના ઘાટ ઉપર ગઈ, ત્યાં પણ મેં શું
જોયું? ત્યાંથી પણ હું શું લઈને આવી? ત્યાં મેં મારા વહાલા
પતિના કામગીરીની રીતને અંદરની જગજગની ચિંતામાં ભડભડ
બગતું ને રાખેલું જોયું! એ નજર આગળ તરતાં, કહી નહિ
બૂંધાય તેવા દેખાવથી અત્યંત આગળની અમી ગાત્રી જેવી બનેલી
હું પેરે આવી, પણ ત્યાં શાંતિ કેવા હતી? ઘેરથી કાંઈક વધારે
પરિત્યાગ કરીને મેંવાની સામનો ત્યાં દુર પરમદયાળુ વિશ્વજીવ
વિશ્વનાથની મેંવા કંઈક મળે, પણ ત્યાં પણ નહીં મેંવા મંજૂર ન
મળે. મેંવાનિષ્ટ સત્ત્વ. એ અત્યંત સત્ત્વ. ઉપરીય, ન માન્ય
એને પત્તપૂર્ણ પણ વચન એ નુર. ન થયા કેવળી નુગી
કાવઈ મારા દુરવલ્લભ હોતો મારા હૃદય. એ જાણતો નવ
હતા, પ્રસાદના નહિ દુર ના મારા નવ દન નમસ્તે. નવ
હતી. શુદ્ધ જાણના ને. હજી મને પૂર. દર્શન પણ થય નહીં
જાઈ, મારી આ નિષ્ક્રિય હતી અને એ કેવળી નહીં.

તો ન મળી, પણ પ્રથમના કરતાં મન કાંઈક સ્વસ્થ થયું ખરું. એટલું પણ એ વખતે મને ઘણું થયું. જો સદાશિવ તરફથી એ-ટલી કૃપા થઈ ન હોત તો, આ અભાગણી વધારે વખત સુધી કાશીમાં રહી શકત નહિ. દેવી રીતે રહી શકું? જ્યાં મારા ઊછ-ળતા પ્રેમનાં મનોહર પણ હાલમાં લાગતાં સ્મશાન જેવાં સ્થાનો છે, જ્યાં મારા વહાલા પતિની ચિત્તાના ભડકા જાણે મારી આંખમાં ધૂસી જતા હોય તેવી રીતે મારી આંખ સામે ઝમૂચ્યા કરે છે, ત્યાં હું દેવી રીતે રહી શકું?

એક સુંદર ચિત્ર-મારી ખિલાડી

બાઈ, તમને યાદ છે? આપણે દેવી મનોરમા સાથે વસંત-ઋતુમાં કોયલડીનો ટહુકાર સાંભળવા વાડીમાં ગયાં હતાં અને ત્યાં ઉભાણી કરી હતી, એ યાદ છે કે? હું તમારી બધાંની પાસે "મીઠકું સ્વર્ગ" નામે નવા આવેલ માસિકમાંથી મનસ્વી કવિની "હુપાયેલો આંદલિયો" નામે કવિતા વાંચતી હતી:

છૂપ મા છૂપ મા છૂપ મા રે, ધાયેલ છૂપ મા;

છૂપ મા છૂપ મા છૂપ મા રે, ધાયેલ છૂપ મા. (ટકા.)

રસિકગ - છૂપ મા રે, વહાલુગ છૂપ મા રે;

ધેલુગ છૂપ મા રે, છૂપ મા.

એ ગાતી વખતે આપણને ખબર ન પડે તેવી રીતે બારણાને બોલે હુપાઈ આનંદ અનુભવતા તમારા લાઈએ છૂપી રીતે પાછ-ળથી આસ્તેથી આવી મારી આંખો દાખી હતી. એ વખતે તમે મને પૂછ્યું હતું કે, લાલી કોણ છે? મેં જાણ્યું કે એ પેલી મસ્તીખોર રમૂજ છોકરી મદનખ્યારી હશે. તેથી મેં કહ્યું કે, એ તો મારી ખિલાડી. એ સાંભળી તમે બધાં હસ્યાં હતાં અને હું શરમાઈ ગઈ હતી. મને શરમાતી જોઈ તમારા લાઈએ કહ્યું-ખ્યારી ચબેલી, શરમા નહિ; તું સાચું જ જોલી છે. હું તારી ખિલાડીજ છું. તારી ખિલાડી બનવામાં પણ મને અતિ આનંદ થાય છે. જો હું વાપવર બનું તો તારાથી શું સુખ લઈ શકું? હું તારું રમ-કડું બનું તોજ સંકોચ વિના તારું રહસ્ય લૂંટી શકું. કેમ દેવી મનોરમા, તમારો શું અભિપ્રાય છે? દેવી મનોરમાએ કહ્યું-મારો વર મારું રમકડું છે, ને હું તેવું રમકડું છું. એ વખતે તમે વિશેષ રમૂજ કરવા મને કહ્યું હતું કે, લાલી! તમારું ગાતું તો સફળ થયું, તમારો હુપાયેલો આંદલિયો તમને મળ્યો, પણ

મારા ભાઈને તમે બિલાડી કેમ કહો છો ? હું એ વાત માતૃશ્રીને કહી દઈશ. પાછળથી એ વાત માતૃશ્રીએ સાંભળી હતી અને તેઓ બોલ્યાં હતાં કે, ખરેખર વહુ આવ્યા પછી શિવપ્રસાદરાય ત્રિવ લાગણીવાળી મુકામળ શરમાઈ બિલાડી જેવો જ બની ગયો છે. કુંવારાપણની તેની અકડાઈથી મને તેના ભવિષ્ય માટે ફિકર રહેતી; પણ હવે હું જોઉં છું કે, વહુ આવ્યા પછી તે તદ્દન બદલાઈ ગયો છે. ખરેખર સ્ત્રી વિના પુરુષ અરથોજ છે, એ તદ્દન સાચી વાત છે. મારો શિવપ્રસાદ ભભકકિયોરી વિના અપૂર્ણ હતો એ પ્રત્યક્ષ છે.

માતૃશ્રી જૂના વિચારનાં હોવાથી અને તમારા ભાઈ નવીન વિચારના વેગમાં તણાતા હોવાથી, ત્યારે તેમની વચ્ચે કાંઈ સહેજ મતભેદ થતો, ત્યારે માતૃશ્રી જાણે મારી પાસે તેમની ફરિયાદ કરતા હોય તેવી રીતે રમૂજથી મને કહેતાં કે, વહુડીકરા, તમારી બિલાડીને સમજાવોની ! એ સાંભળી, નહિ છુપાવી શકાતા મૃદુહાસ્ય સાથે શરમથી હું નીચું જોઈ જતી અને જરાક મીઠાશભરી વક્ર આંખ તમારા ભાઈ તરફ ફેંકી દેતી, એટલે તેઓ “માતૃશ્રી ખુશી થાય તેમ કરો.” એમ કહી મૂંઝમાં હસતા હસતા ચાલ્યા જતા અને હું કાંઈક કુદરતી શરમથી નીચું જોઈ મતકાતા મુખે કંઈ કંઈ પ્રકારના આનંદ અનુભવતી હતી. એ વખતે તમે બધાં કહેતાં કે, ભાઈ પામે ભાખીનું ચક્કણ છે. ભાઈ, આ બધાં વદા-લુગાં ચિત્ર અને મીઠાં રમણ હું કેમ જૂલો શકું ? જ્યાં મારા પતિએ પ્યારથી મારી આંખો ઢાળી હતી, મારા વચન ઉપર પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરનાર પતિને જ્યાં મેં જૂલમી “મારી બિલાડી” એમ કહ્યું હતું અને એ મારી જૂલમાં પણ જેલે અહીંકાંક આનંદ અનુભવ્યો હતો, ત્યાંજ રાણી સત્યવતી બિનમાં હતી અને આપણી બૂની જોગખાણને લીધે તેમના સ્નેહને ખાતર ભાઈ પરુપતિગમના કહેવાથી મારે ત્યાં જવું પડ્યું હતું. તમિને ખતર મતી દરો કે, આપણી એ વાતી રાણી સત્યવતીએ વચાતી દીપ્તિ છે. કરો ભાઈ, મને ત્યાં જઈને કેમ આનંદ થાય ?

મંત્રા ! પવિત્ર મંત્રા ! ચિપ્તુના અવ્યયને આનંદ છે. પ્રી મારા દેવ આપણનાં અપ્પ લેવા નું અરી. આ મટે આપણી મંત્રા ! નું નું અમ મંત્રા દરો થો છે ? એ નું અ.પ દરો મંત્રા દે.પ દે. આ દુલ્લખાં આટલી વ્યથા આ મટે છે ? મંત્રા મને માર

કરશે; મને સત્ય કહેવા દે. તું સર્વનાં પાપ દૂરી શકતી નથી, જેઓ મુદ્દ અંતઃકરણથી પાપ ઊડી દેવા ઇચ્છે છે, તેઓનાં પાપ તું દૂરી શકે છે. પણ જેઓ પાપને પકડી રાખવા ઇચ્છે છે, તેઓનાં પાપ તું દૂરી શકતી નથી. અમે તો હજી પાપને પકડી રાખવા ઇચ્છીએ છીએ. અમારાં પાપ તું કેમ દૂરી શકશે ?

મેમની લહેજત કેમ બુઝાય ?

બાઈ, ગંગાને પેલે પાર એક યોગિની પધારેલાં હતાં, તેમનાં દર્શન કરવા હજારો લોકો જતાં હતાં. મને પણ ત્યાં જવાની ઇચ્છા થઈ, તેથી નાવમાં બેસી હું ત્યાં ગઈ, પણ મારા મનની સ્થિતિ કેવી થઈ, એ તમે ઘટતી વિગત વિના કેમ જાણી શક્યો ? યોગિનીનાં દર્શનથી મને બહુ આનંદ થયો. તેનો ઉપદેશ બહુ કીમતી હતો, પણ હું તે ગ્રહણ કરી શકી નહિ. કેવી રીતે ગ્રહણ કરી શકું ? કારણ કે મારું મન મારા દુઃખમાં રોકાયે ગયેલું હતું. હજી સુધી જીવનો ગુરુ મેં જીવને કયો નહોતો, એટલે બીજાનો ઉપદેશ મને કેવી રીતે અસર કરી શકે ? હું સત્યને માટે, જ્ઞાનને માટે, તત્ત્વને માટે, મનની સ્થિરતાને માટે, ઘણાં-યે કાંકાં મારતી હતી, પણ ક્યાંયે તે મને મળતું નહોતું. મને લાગતું કે તે દરેક ઠેકાણે ભરેલું છે, પણ અકસોસ કે, તે મને મળતું નહોતું. નહિ મળવાનું કારણ હું ખુલ્લી રીતે સમજી શકતી નહિ, એટલે મારાં કાંકાં વધતાં જતાં; પણ એ કાંકાંથી બાધો હુંગર ને નીકળ્યો બિંદર, તેવું જ થયું હતું. યોગિનીના ઉપદેશથી કાંઈ તત્ત્વ તો ગ્રહણ કરી શકી નહિ, પણ બિલટી હૃદયની વ્યથા વધી. તેમાં કાંઈ યોગિનીનો વાંક નહોતો. મારા મનનો જ વાંક હતો. હું ઘણું જ ભૂલી જવા ઇચ્છું છું, પણ મારાથી કાંઈ પણ ભૂલી જવાતું નથી. બાઈ, મને લાગે છે કે, પ્રેમના પ્રસંગો-પ્રેમના શબ્દો-પ્રેમની લહેજત ભૂલી જવી એ સૌથી કઠિન બાબત છે. સ્મરણશક્તિ એ ઈશ્વરની એક મહાન બક્ષિસ છે, પણ આ વખતે મને તેનાથી જે વ્યથા થયેલી છે, તે મારું હૃદયજ સમજી શકે છે. શા માટે મારી પાસે એવા પ્રસંગો ખડા થઈ જાય છે તે હું સમજી શકતી નથી; પણ બાઈ, તમે વિચારો કે હું કેમ ધીરજ રાખી શકું ? હું એવા પ્રસંગોને ક્યાં ચોધવા જાઉં છું ? પણ કોણ જાણે તેઓ મને ક્યાંથી આવી મળે છે. દેવી મહામાયા સાથે નાવમાં બેસી હું યોગિનીનાં દર્શન કરવા ગઈ. ત્યાંથી પાછાં

- ફરતાં અમારું નાવ ણીજ નાવ સાથે સહેજ અથડાઈ પડ્યું, એ
- આંચકાથી મને કાંઈક ઇલા થઈ. દેવી મહામાયાએ વાતસલ્ય-ભાવથી, તેની તરફથી આશા રખાય તે કરતાં પછું મારી વધારે સંભાળ લીધી હતી અને તોપણ મારું દુઃખ હજી કમી થયું નહોતું; એટલામાં એક આગલો પ્રસંગ મને સાંભરી આવ્યો:-

‘અરે મૂખ કાં પથ્થર પૂજે પ્રેમી પ્રિયને ઊડી!’

મારા વહાલા પતિને નાવમાં ફરવાનો જાદુ ચોખ હતો અને હું પણ કાંઈક મોજીલા સ્વભાવની હોવાથી તેને અનુમોદન આપતી હતી. તેઓએ “ગંગા-વૈમાન” નામે એક મોટું નાવ ખરીદ્યું હતું. એ નાવમાં મિત્રમંડળ સાથે અમે વારંવાર સહેલ કરવા જતાં હતાં. એક વખત એ નાવમાં અમે આનંદમાં ખેડાં હતાં અને હું મારાં ખ્યારાં ગીત-

કેમ રહેવાશે ! કેમ રહેવાશે !

ખારા તમ વિજી કેમ રહેવાશે ! (૨૬)

તથા

ભજી લે, ભજી લે;

સગી, પનિને ભજી લે. (૨૬)

તથા

કપા છે ! કપા છે ! કપા છે ર !

પતિવિજી ખાતે કમર કપા છે ! (૨૬)

એ માર્ગ રટી હતી અને એ પછી ખ્યારાનાં ખ્યારાં ગીત-

અરે મૂરખ કાં પથ્થર પૂજે,

પ્રેમી પ્રિયને ઊડી.

અરે મૂરખ કાં પથ્થર પૂજે,

પ્રેમી પ્રિયને ઊડી.

તથા

કપા છે કપા છે ! કપા છે ર !

પતિવિજી ખાતે કમર કપા છે ! (૨૬)

એ મારી દલી અને માન પતિ નવ ન જાણતા દત્તા. એટલામાં વીજળીનો એક જાદુજ પ્રિયો વમર મે. થયો. એવો વમરારો મેં અત ક કદી પણ એવો નહોતો અને એ પછી પણ પ.ઉ કદી એવો નહોતો, એ અજાણ્ય જેવો જાદુજ વમરારો જાણીતો થઈ દુ હતો પદી અને પતિ એક ન.ન. હોવા દાઢમ થી નવ ન પદી

ગયો. ઝડપથી તેણે મને પોતાના ખોળામાં લઈ લીધી અને હું થોડીજ વાર મૂર્છામાં રહી, પણ એટલા વખતમાં માત્ર નાવમાંજ નહિ પણ આખા કાશી-શહેરમાં મારી સારવાર માટે તેમણે મોટી દોડધામ કરી મૂકી. જ્યારે હું જાગૃત થઈ, ત્યારે મારી ફિકરનાં પરિશ્રમથી ગરમ થયેલા તેમના મજબૂત પણ નરમ હાથોમાં હું પડેલી હતી. એ વખતે તેમણે મારી તરફ જે મમતાથી, જે પ્યારથી, હૃદયની જે જાંડી લાગણીથી જોયું હતું, તેમની આંખમાં મારે માટે જે અમૃત હતું, તેમના શબ્દોમાં જે રહસ્ય હતું, મારી આરોગ્યતા માટે એ વખતે તેમણે ખરા દિલથી ઈશ્વરનો જે ઉપકાર માન્યો હતો અને એ થોડી મિનિટોમાં મારી ફિકરમાં તેમનો ચહેરો જે લેવાઈ ગયો હતો, એ ચિત્ર જ્યારે મને યાદ આવે છે અને “પ્યારી ચંબેલી”, “પ્યારી ચંબેલી” એ શબ્દોના બહુ-કારા જ્યારે મને સ્પષ્ટ રીતે સંભળાય છે, ત્યારે મારા વહાલા વિના હું કેમ છવી શકું છું એજ મને આશ્ચર્ય થાય છે.

બાઈ, દેવી મહામાયાને તો તમે સારી પેઠે જાણજો છો. તે જો કે મારી ઉપર તો બહુ પ્રેમ રાખે છે, પણ સ્વભાવનાં આકળાં ને તડકડ કરનારાં છે. બનાવટી નાનુકાઈ તો બહુ ખરાબ છેજ, પણ કુદરતી નાનુકાઈ પણ તેમને ગમતી નથી. તેઓ પોતે જેવાં ખડતલ છે, તેવાં બધાંને ખડતલ જોવા ઇચ્છે છે. જો કે કામ તેઓ બધાનું કરે છે, પણ ફડકડાટ કયાં વિના તેઓ કામ કરી શકતાં નથી અને બીજાંઓની લાગણી સંભાળવાની તેમને દરકાર નથી. તેમણે નાવના અકસ્માત વખતે મને બહુ મદદ કરી છે; પણ બાઈ, તમે પ્રેમી છો, મારું હૃદય તમે સમજી શકો છો. હું દેવી મહા-માયાનું અપમાન કરવાને ખાતર આ નથી લખતી, પણ મારું હૃદય બતાવવા માટે લખું છું. બાઈ, હું એની એ હતી. ગંગાજી પણ એનાં એ હતાં, પણ કયાં મારા પતિનો મીઠડો હાથ અને કયાં દેવી મહામાયાના મૂળતા કરચલીવાળા ખડખડા હાથ ? કયાં મારા વહાલાની અધીરતા અને કયાં એ જિયારી વૃદ્ધ દેવીની શિયિલતા ? કયાં મારા પતિનાં મીઠડાં વચન અને કયાં મહા-માયાનો ફડકડાટ ? કયાં ધરના ખાસ નાવની સગવડતા અને કયાં બાડૂતી નાવનું બાડૂતીપણું ? અને બાઈ, કયાં મારા પ્યારના હાથની ભલકભરી સ્નેહની વીજળી અને કયાં મહામાયાનાં હાડ-પિંજરની મારું તત્ત્વ ચૂસી લેનારી વીજળી ? બાઈ, હું એની સર-

ખામણી કરું? મને ધીરજ કેમ રહે? મને ગંગાજીમાં ધૂમ
કેમ સારું લાગે? તમે વિચાર કરો કે શા માટે મારું કાળજી નહિ
ફટકી જવું જોઈએ? હું દીવાની નહિ બની ગઈએજ મારું અહો
ભાગ્ય છે, અથવા એજ મારી ક્યાશ છે.

મને ઉપદેશની અસર કેમ ન થઈ?

પવિત્ર યોગિનીએ મને કહ્યું હતું કે, બહેન પરમાર્થદષ્ટિએ
જગત મિથ્યા છે અને તોપણ જો તત્ત્વ જાણીને કર્તવ્ય બજાવી
શકાય તો સંસારમાંજ સ્વર્ગ અનુભવી શકાય છે. જિંદગી પાણી-
ના પરપોટા જેવી છે. આપણે સર્વને મોડાવહેલું મરી જવાનું છે.
કોઈએ કોઈનો શોક કરવો નહિ જોઈએ. સંસારમાં કોઈ કોઈનું
સગું નથી. માત્ર કર્મબંધનથી થોડી વારનું નાટક બજાવવાનું છે.
મારું મારું કરવું એજ મૂખાંઈ છે ને એજ બંધન છે. પતિ કોણ
છે ને પત્ની કોણ છે? એ તો માત્ર ઇશ્વરી માયાનો બાજીગરના
જેવો જરવાનો ખેલ છે. હવે તો તારે બહુ નરસિંહ મહેતાના
જેવું એવુંજ જ્ઞાન રાખવું જોઈએ કે.

૧૭ થયું આમાં ૩૩ જા.

બહારનાં દેખાવ સાથે, ડાળદમાંક સાથે, હાલિકપંથુ સાથેજ રમતી હતી અને યોગિનીએ જે બતાવ્યું તે તો ફળની અંદરનો ઠોમળ મિષ્ટ મેવો હતો. હું તો માત્ર ફળની ઉપરના કાંટાઓનોજ અનુભવ લેતી હતી; એટલે હું તે મહાન જ્ઞાનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ લઈ શકી નહિ અને તે ન લઈ શકી તેમાં નવાઈ પણ નથી, કારણ કે હજી મારા મનમાં મારા સ્વાર્થનાજ મારા સુખનાજ વિચારો ભમતા હતા. હું માત્ર વ્યથિનોજ આનંદ શોધતી હતી, સમષ્ટિના આનંદનો મને આભાસ પણ નહોતો. હું મારાજ સુખને ખાતર મારા પતિના પ્રેમના પ્રસંગોનું સ્મરણ કર્યા કરતી હતી, તેમાં યોગિનીનાં મહાન વચનોને કયાં સ્થાન મળે ? વળી એક બીજો પ્રસંગ યાદ આવી ગયો.

મોતીની સેર

બાઈ, હૃદય જોલીને આ વાત તમારી પાસે હું આજેજ કરું છું. અગાઉનાં મોંટા સૂર્યગ્રહણ વખતે ગંગાસ્નાન માટે તમે બધાં આપણાં ઘરનાં નાવમાં ફરતાં હતાં અને હું તથા તમારા બાઈ, રાયબેહાદુર કૃષ્ણવિહારીલાલજીનાં નાવમાં તેમના માન ખાતર રોકાયાં હતાં. સૂર્યગ્રહણ લાગી ચૂક્યું હતું, એ વખતે કૃષ્ણવિહારીલાલજીની નવી વહુ પ્રેમગૌરી તથા હું રામ નામની આટાની ગેળીઓ ગંગાજીમાં નાખતાં હતાં અને આનંદથી પ્રેમીલી માછલીઓની મસ્તી જોતાં હતાં. એ વખતે પ્રેમની વાતોથી રમણીય માછલીઓની અપળતા અમારામાં પણ આવી ગઈ હતી. એટલે મસ્તીમાં ને મસ્તીમાં કંઈક નહિ સમજતી બૂલંધી, મારા બાલ ઉપરની કીમતી મોતીની સેર ગંગાજીમાં પડી ગઈ. મારું મોડું ઊતરી ગયું, મારો જીવ તલપાપડ થવા લાગ્યો અને મને બહુ શરમ લાગી. હવે માતૃશ્રી (આમુજી) ને મોડું કેમ બતાવવું ? ચતુર વહુની ચતુરાઈ આવી હોય કે ? એમ તમે બધાં કહેશે ત્યારે હું શો જવાબ દઈ શકીશ ? મને મારા પતિની તો ખાતરી હતી, તોપણ એમ લાગી આવતું કે, આવી કીમતી ચીજ ગુમાવવા માટે કદી તેઓ મને સહેજ ઇશારો કરશે તો હું કેમ જીવી શકીશ ? અરે ! આ તો મારે માથે જિંદગી સુધીનું એક આળ ચડ્યું. બાઈ, તમે માનશે કે મોતને ને મને એ વખતે માત્ર યોડુંકજ છેડું રહ્યું ! મને લાગ્યું કે, મારાં ટહાપણ માથે પાણી ફરી વળ્યું. હવે હું જિંદગી મોંઝે

વાત કરી શકીશ નહિ, ધન એ આજે મારે મન મોટી વસ્તુ નથી અને એ વખતે પણ હું કંઈ લોભણી નહોતી, પણ કંઈક અવસ્થાના લેદથી, સ્થિતિના લેદથી, સંલેગના લેદથી, સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક સ્વભાવથી અને વખતોવખત બદલાતી લાગણીઓના લેદથી, હું એ વખતે કંઈક એવા કફોડા સંલેગમાં આવી ગઈ હતી કે, બધે મરવા સારું નાવમાંથી ગંગાજીમાં ભૂસકો મારું તો ઠીક. હું જ્યારે આવા ખ્યાલોમાં હતી, એટલામાં મારા પતિ ત્યાં આવ્યા. મારો ઊતરી ગયેલો ચહેરો જોઈ તેમના મનમાં ક્ષણ પડતાં, ઝડપથી તેઓ મારી પાસે આવ્યા. હું ઊઠી ઊભી થઈ. મેં આજુ ઓઢેલું કપડું ખેસવી મારું મોઢું પોતાના હાથમાં લઈ, બીજે હાથે આલિંગન દેતાં તેઓ બોલ્યા, શું છે ? ખારી ચંબેલી, શું છે ? તારું મોઢું આવું કાં ? માથું ઝુકાવી હું તેમના હાથમાં રોઈ પડી. કંઈ બોલી શકી નહિ. મને રોતી જોઈ તેઓની અધીરતા વધતી ગઈ, પણ મારું હૈયું એવું બરાંઈ આવ્યું હતું કે, હું તેમના સ્વાલોનો જવાબ આપવાની સ્થિતિમાં નહોતી. મારો ઊભરો જરાવારમાં શાંત થયા પછી મેં કહ્યું, વહાલા, મને માફ કરો, મને માફ કરો, મને મરવા જેવું થાય છે. મોઢું જતાવતાં મને બહુ યત્ન આવે છે. અધીરા થયેલા મારા પતિએ કહ્યું, પણ શું ? તું વાન તો કર. એટલી બધી ગભરાય છે શા માટે ? મેં કહ્યું, માછલીને રામનામની ગોળી ખવડાવતાં મારી મોતીની સેર ગંગાજીમાં પડી ગઈ. હવે હું માનુશીને કેમ મોઢું જતાવી શકીશ ? તેઓ બોલ્યા, એજ કે બીજું કંઈ ? સેર પડી ગઈ તેમાં શું થઈ ગયું ? તારા ઉપર એવી તો દબારો સેર કુરબાન કરી નાખું, એમાં શું મોટી વાન છે ? ત્રણ દબાર કુપરડીની સેર માટે આટલી બધી રિતગીરી ? ચંબેલી, તને થયું છે શું ? આવી ગાંડી તો મેં તને કોઈ દહાડો જોઈ નહોતી. આપણને તો ઇંચરની કૃપા છે, બાકી ન રોય ને બગ તોપણ શું કરીએ ? અરે યેવડી, તારું રિત આવું જ કે ? તઈ વાનને અફમોમ શું ? માનુશીને કે બીજા કોઈને એ વાનની ખબર પણ નહિ પડે. તું જરા યત્ન થાય તો દમદામ મેરી, ને કહે તો એવી યત્ન બીજા મિત્રોની નેર લઈ બીજા મિત્રો, મિત્રો વાનની ખબર, હરે જવાની પહેલાં એવીજ બીજા મિત્રોની નેર તેઓ લઈ આવ્યા. મારા રિતમાં એ વખતે નમને મેં કેવો મનની ને ડરકાની લાગણી કઈ હતી અને ન-

કેટલો બધો આનંદ થયો હતો તથા મારા અતઃકરણની પૂર્ણ હાવભાવની સ્વાભાવિક વૃત્તિનું સૂક્ષ્મ રીતે પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવાથી મારા રસરૂ વહાલા પતિને જે સંતોષ થયો હતો, જે આનંદ મળ્યો હતો, તે અપાર્થિવ વસ્તુ પત્રથી હું તમોને કેવી રીતે દેખાડી શકીશ ? બાઈ, હવે એ સેર જોઈ જોઈને હું રોઈ છું. જ્યારે જ્યારે હું ગંગાજીમાં સ્નાન કરવા જાઉં છું, ત્યારે ત્યારે ઠાણ જાણે ક્યાંથી એની એ વાત યાદ આવી જાય છે; તેથી મને ગંગાજી ગમતાં નથી. કહો બાઈ, મને ગંગાજી કેમ પવિત્ર કરે ?

જ્યારે હું આ વખત કાશીમાં આવી ત્યારે પ્રથમ મારા મનની આવી હાલત હતી. આવાં તો હરેક જગ્યાએ સેંકડો ચિત્ર દરેક જ મારી સામે ખડાં થતાં; કારણ કે તમે જાણો છો કે, અંગાઉ બહુ વખત મારા ખ્યારા સાથે હું કાશીમાં રહેલી હતી. એ બધાં ચિત્રો કાંઈ કાગળમાં લખ્યાં જાય તેમ નથી, તેમ તે બધાં લખવાની કાંઈ જરૂર પણ નથી; પણ મારા મનની અગાઉની અને હાલની સ્થિતિ તમોને ખરાબર રીતે જતાવી શકું એટલા માટે ઉપર જણાવેલાં ચિત્રો વર્ણવવાની જરૂર હતી.

હું શા માટે આગળ વધી શકતી નહોતી ?

બાઈ, હાલમાં મારી સ્થિતિમાં ઈશ્વરકૃપાથી મોટો ફેરફાર થઈ ગયો છે. હું અત્યારે બહુ સુખી છું. તમે જે સ્વર્ગનું વર્ણન કરો છો, તેવું જ સ્વર્ગ હું પણ જીવનમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવું છું. પણ તમારા રસ્તામાં ને મારા રસ્તામાં થોડો ફેર છે. તમે ગરીબોની સેવા કરવામાં-દુઃખીઓને મદદ કરવામાં સ્વર્ગ અનુભવી શકો છો, ત્યારે હું ઈશ્વરભક્તિમાં-પ્રભુના નામમાં સ્વર્ગ અનુભવી શકું છું. તમારો ને મારો રસ્તો જુદો છે, પણ આપણા જંનેના સ્વર્ગનો આનંદ એક જ છે. હવે એ સ્વર્ગ મને કેમ પ્રાપ્ત થયું અને તેનો આનંદ કેવો છે, એ મારે કાંઈક વિસ્તારથી કહેવું જોઈએ. જો કે હું તેનું પૂરેપૂરું ખ્યાન કરી શકીશ નહિ; કારણ કે મનુષ્યની મનોવૃત્તિના અસ્કુટ ભાવનું ગમે તેવી જોડાયેલી છતાં પણ સદાય અપૂર્ણ રહેનારી ભાષામાં લખાણથી સ્પષ્ટ વર્ણન કરી બતાવવું, એ કાંઈ સહેલી વાત નથી, તોપણ એ ખાતે મારે કાંઈક લખવું જોઈએ. તમે સ્વર્ગ માત્ર સાંભળેલું જ નહિ, જોયેલું જ નહિ, પણ અનુભવેલું છે, એટલે મારા અપૂર્ણ ભાવ પણ તમે પૂર્ણતાથી સમજી શકશો.

એ પ્રદેશ છે, આડંબરનો એ અખાડો છે, પૂર્ણ ભાવનાનું તેમાં નામ પણ નથી. આપણે બધાં એ મર્યાદામાં બંધાયેલાં-સંકડાયેલાં છીએ અને ઝેરનો ક્ષીડો જેમ ઝેરમાંજ રહે તેમ તેમાંજ આનંદ માનનારાં છીએ. જે છે તે એ મર્યાદાની પાર છે. પણ એ મર્યાદાની દીવાલ એવી દઢ થઈ ગયેલી છે કે તે લેદવી એ બહુ મુશ્કેલ છે. એ દીવાલ રોજ રોજ એવી ઊંચી થતી જાય છે કે, એટલે જીવે થડવું એ પણ સહેલું નથી. કેટલાકો એ દીવાલના કિનારા સુધી પહોંચે છે અને તેથીજ પોતાને કૃતકૃત્ય માની લે છે; એટલે આગળ વધવાનું તેમનું સામર્થ્ય મંદ પડી જાય છે. હું પણ એ દીવાલના કિનારા પાસેજ અટકી ગઈ હતી. મારે ત્યાં બહુ વખત ખોટી થવું પડ્યું. ચાર વરસ મેં એ મર્યાદાના કિનારા પર કાઠી નાખ્યાં, પણ હું તેની પાર જઈ શકી નહિ. કારણ કે આત્મિક બળની કિંમત હું સમજી શકી નહોતી. આત્માના અસ્તિત્વ વિષે અને તેની મહાન શક્તિ વિષે મેં ઘણું ઘણું વાંચ્યું અને સાંભળ્યું હતું, પણ તે બધું માત્ર ઉપલક્ષ-પોષ્ટિયું જ્ઞાનજ હતું. વ્યવહારમાં હું તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી શકતી નહોતી. મારા હૃદયમાં તેનો પ્રુદ્ધો પ્રકાશ પડ્યો નહોતો, એટલે હું બિંદગીમાં સ્વર્ગ જોઈ શકતી નહોતી. તેથી સ્વર્ગને ચોધવા હું બહાર ફાંફી મારતી હતી. એ ફાંફાના સમુદ્રમાં જ્યારે ઠર્યાંચ આશાનું શીણ દેખાતું, ત્યારે હું આનંદમાં આવી જતી અને તે પકડવા દોડતી. એ દોડતી વખત મને આનંદ થતો, પણ એટલાં હવાતિયાં માયાં પછી જ્યારે નિરાશ થતી, ત્યારે મને બહુ લાગી આવતું, પણ મારી એ દોડના પરિધમથી મળતી ગરમીના આનંદથી મનનું સમાધાન કરતી.

૫-સ્વાર્થબુદ્ધિ ઈશ્વરી રસ્તામાં આગળ વધવા દેતી નથી

બાઈ, ધર્મ-મર્યાદાની દીવાલ પાસે મારે ચાર વરસ સુધી ખોટી થવું પડ્યું, તેનું કારણ એ છે કે, અતિ સૂક્ષ્મ પણ નહિ ને અતિ સૂળ પણ નહિ, એવી સ્વાર્થવૃત્તિ મારામાં રહેલી હતી; એટલે હું આગળ વધી શકતી નહોતી. અહા ! સ્વાર્થવૃત્તિ એ કેવી પાછળ પાડનારી શક્તિ છે, તે હું હવેજ જરાજર રીતે સમજી શકું છું. ખરા બક્ષોએ તો ઈશ્વરને પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરવું જોઈએ. અરે, તેણે પોતે ઈશ્વરમય બની જવું જોઈએ

પણ સ્વાયંવૃત્તિ હોય-જ્યાંસુધી તેની સૂક્ષ્મ ગંધ પણ હોય, ત્યાં-
 સુધી આપણે ઈશ્વરને સર્વસ્વ કેમ અર્પણ કરી શકીએ? નાનામાં
 નાની સ્વાયંવૃત્તિથી પણ આત્મિક બળ એટલું બધું બોલું થઈ જાય
 છે કે, વ્યાવહારિક જ્ઞાની માણસોને પણ તેની કલ્પના થઈ શકે નહિ.
 જેમ ઘણા શુદ્ધ દ્રવ્યને ક્ષારનું માત્ર એક ટીપુ પણ બગાડી દે છે,
 જેમ અગ્નિનો માત્ર એકજ તંતુખો મોટા મોટા શહેરો અને જંગ-
 લોને બાળી શકે છે, જેમ એક પણ મલિન વિચાર બધી સદ્ભાવ-
 નાઓ માથે પાણી ફેરવી દે છે અને જેમ નાનકડો એકજ રાહુ
 અનંત શક્તિવાળા મહાન સૂર્યનું ચંદ્રણ કરે છે, તેમજ સ્વાયંનો
 સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ અંશ પણ આત્મિક બળને તોડી નાખી-ઢાંકી દઈ
 આપણને પરમાત્માથી વિમુખ કરે છે. ઈશ્વર અને આપણી
 વચ્ચે મોટામાં મોટો અંતરાય આપણી સ્વાયંવૃત્તિજ છે. તેનો
 ઉગ્રોદ્ધારવોજ જોઈએ ને એજ સૌથી કઠિન કામ છે. આપણે
 વીર્યાયાત્રા કરી શકીશું, આપણે યોગાધણા યમનિયમો પાળી
 શકીશું, સહેજ ધારણાધ્યાન પણ અભ્યાસથી કરી શકીશું, બીજું
 પણ પલું ધણું કરી શકીશું અને ઉપરઉપરથી દેખાતી બહા-
 રની સ્વાયંવૃત્તિ ઊઠવાનો આડંબર કરી શકીશું-કહાય એ ઊંડી
 પણ શકીશું. તોપણ અંદરની સૂક્ષ્મ સ્વાયંવૃત્તિ આપણે ઊંડી
 શકવાનાંજ નથી; કારણ કે ઈશ્વરને માટે માણસો બહુ યોગમાં
 યોગુજ કરે છે અને તોપણ પાતું ક્યું દોય એમ માની લેવું એ
 મનુષ્યનો સ્વભાવજ પડી ગયેલો છે. આમ દોવાળી આપણી સ્વા-
 યંવૃત્તિ નાશૂંદ થતી નથી કારણ કે જ્યાંસુધી ઈશ્વરને માટે
 આપણાની બની શકતું ધણ.મ. પણ અ પલું કરીએ નહિ, ત્યાં-
 સુધી આપણા પ્રેમ-આપણી બાવન. ઈશ્વરી મન્યને પરમાત્માના
 અખંડ પ્રકાશને આકર્ષી અ પળ.મ. ત. દ. ર. કે નહિ અને જ્યાં-
 સુધી યોગ પણ એ મન્ય અને પ્રકાશ. અ. પ.ન. દ. ર. ય. ન. અ. પે,
 ત્યાંસુધી સ્વાયંવૃત્તિજ. મુક્તિ અ. ર. ન. દ. ર. ય. ર. કે નહિ અને
 એ પણ લિલ્લ છે કે ઈશ્વરી મન્ય અને પ્રકાશ. અ. પ. ન. દ. ર. ય. ર. કે નહિ
 રહી રહેજ નહિ. કારણ કે સ્વાયંવૃત્તિજ અ. પ. ન. દ. ર. ય. ર. કે નહિ
 ઈશ્વરી સ્વયં એ તો મહાન અનંત અ. પ. ન. દ. ર. ય. ર. કે નહિ

અ. પ. ન. દ. ર. ય. ર. કે નહિ અને પ્રકાશ. અ. પ. ન. દ. ર. ય. ર. કે નહિ
 અ. પ. ન. દ. ર. ય. ર. કે નહિ અને પ્રકાશ. અ. પ. ન. દ. ર. ય. ર. કે નહિ
 અને પ્રકાશ. અ. પ. ન. દ. ર. ય. ર. કે નહિ અને પ્રકાશ. અ. પ. ન. દ. ર. ય. ર. કે નહિ

મારી ઉપર ક્યારે કૃપા કરશે ? ત્યારે તેઓ કહેતા કે, બેટી ! લાગુ રહે. ક્ષણ પ્રયત્નમાં છે. હજી તો તારે ઘણુંય કરવાનું બાકી છે. તું થોડું કરે છે ને ઘણું કયું એમ સમજે છે, તેથીજ તને ચડવામાં વાર લાગે છે. તું વિચાર કર, તારે વિશ્વનાથના મંદિરમાં જવું હોય તો રસ્તામાં બે ત્રણ કદમ ચાલી તું ઊભી રહે ને કહે કે, હું બહુ ચાલી, એથી કાંઈ તું બહુ ચાલી ગણાય કે ? વિશ્વનાથના મંદિર-તું દરપણું ખરોખર રીતે તારા બાણવામાં ન હોવાથી અને તને ચાલવાનો અભ્યાસ ન હોવાથી, જરાજરામાં હું બહુ ચાલી એમ તને લાગે, પણ ખરી રીતે જોતાં તારે ચાલવાનું તો ઘણુંય બાકી હોય. તો શું તારી નબળાઈને લીધે તું જરાજરામાં થાકી જાય છે તે સારુ અથવા પૂર્ણ રસ્તાનું તને જ્ઞાન નથી તે સારુ, શું વિશ્વ-નાથનું મંદિર ચાલીને તારી પાસે આવશે કે ? નહિ બેટી, કદી પણ એમ બનશે નહિ. તારે પોતેજ ત્યાં ચાલીને જવું જોઈએ. તું કહે છે કે, ઈશ્વર મારી અરજ ક્યારે સાંભળશે ? ઈશ્વર એવો મહાન દયાળુ છે કે, તેને કાને તારો અવાજ પડશે કે તુરત તે તારી અરજ સાંભળશે. પણ બેટી, ઈશ્વરના કાને આપણો અવાજ પહોંચવો, એ કાંઈ સહેલી વાત નથી. ઈશ્વરને આપણો અવાજ સંભળાવવા માટે કાંઈ મોટેથી બોલવાની જરૂર નથી, તેમજ ટેલિફોન કે ટેલિગ્રાફની જરૂર નથી; માત્ર શુદ્ધ તીવ્ર ભાવનાની જરૂર છે. આપણી શુદ્ધ તીવ્ર ભાવના એજ ઈશ્વરનો ટેલિગ્રાફ છે. જેટલા આત્મિક બળથી, જેટલી શુદ્ધતાથી, જેટલા મહાન ઉદ્દેશથી, જેટલા પ્રેમથી આપણી એ ભાવનાઓ હૃદયમાંથી નીકળે, તેટલાજ બળથી, તેટલાજ વેગથી તે ઈશ્વર પાસે પહોંચે છે. એ વખતે ઈશ્વર આપણી અરજ સાંભળે છે અને આપણે મોકલેલી એ ભાવનાઓને અનંત પ્રેમવાળી, હિંમત રસવાળી, મહાન પ્રકાશવાળી અને અખંડ વિશુદ્ધતાવાળી બનાવી, પૂર્ણ વેગથી આપણી તરફ પ્રાપ્તી મોકલે છે. એ વખતે આપણે કૃતકૃત્ય થઈએ છીએ. પણ તે ક્યારે ? એટલી બધી કૃપા ઈશ્વર ક્યારે કરે ? બેટી, જ્યારે આપણે તેની કૃપાને લાયક થઈએ ત્યારે. જ્યાં-સુધી વારંવાર રસ્તામાં થાકી જઈએ અને નહિ થોડું કરીને મેં બહુ કયું, એમ મનમાં સમજીએ ત્યાં સુધી નહિ હો ! બાપુ, ઈશ્વરી કૃપા મેળવવી એ કાંઈ સાધારણ બાબત નથી. બેટી, ઈશ્વરની કૃપા ક્યારે મળે છે એ તને ખબર છે ? જ્યારે આપણે પોતે બીજા ઈશ્વર થઈએ ત્યારે.

આપણે પોતે બીજા ઈશ્વર થઈએ એમ કહેવું એ આલંકારિક છે; પણ મારી કહેવાની મતલબ એવી છે કે, ઈશ્વરમાં જેવી સમદષ્ટિ છે તેવી આપણી સમદષ્ટિ થવી જોઈએ; આપણે ઈશ્વરના જેવા નિઃસ્વાર્થ પ્રેમી થવું જોઈએ; ઈશ્વરમાં જે મહાન દયા છે તે દયાથી આપણું હૃદય પરિપૂર્ણ કરવું જોઈએ; ઈશ્વર જેમ નિષ્કામપણે કર્મ કરે છે તેમ આપણે નિષ્કામ કર્મ કરવા જોઈએ; ઈશ્વરનો જેમ સત્ય સંકલ્પ છે તેમ આપણે સત્ય સંકલ્પવાળા થવું જોઈએ; ઈશ્વરમાં જેવી પવિત્રતા છે તેવી પવિત્રતા આપણામાં આવવી જોઈએ; ઈશ્વર જેમ સર્વની સંપૂર્ણતા ચાહે છે તેમ આપણે સર્વનું કલ્યાણ ચાહવું જોઈએ; ઈશ્વર જેવો શાંત છે તેવી આત્મિક શાંતિ આપણે મેળવવી જોઈએ; ઈશ્વર જેમ આનંદરૂપ છે તેમ આપણે આનંદમય બનવું જોઈએ; ઈશ્વર જેવો નિર્વિકાર છે તેવાં નિર્વિકારી આપણે થવું જોઈએ; ઈશ્વર જેમ પોતાના સંકલ્પ અનુસાર નિયમ મારે છે તેમ આપણે નિયમ મારે રહેવું જોઈએ; ઈશ્વર જેમ સર્વની અંદર અને સર્વની બહાર છે, તેમ આપણે સર્વમાં રહસ્ય જોઈને આસક્તિ ઇશ્વરી સર્વની પાર જવું જોઈએ અને ઈશ્વર જેવો પરિપૂર્ણ છે તેવી પૂર્ણતા આપણામાં આવવી જોઈએ. ટુંકમાં બેટી, જો આપણે ઈશ્વરને જાણવો હોય, તો આપણે પોતે ઇશ્વર અથવા ઈશ્વરમય બની જવું જોઈએ. એમ થયા વિના-એટલે દરજ્જા પહોંચ્યા વિના ઈશ્વરની કૃપા આપણી ઉપર ઊતરશે નહિ. ત્યાંથી આપણે ઈશ્વરમય ન બની શકીએ, ત્યાંથી આપણી જુદી ઈશ્વરી સત્ય મદન કરી શકીએ નહિ; ત્યાંથી આપણા હૃદયમાં પરમાત્માના મહાન પવિત્ર પ્રેમનો ઉદય થઈ શકીએ નહિ; ત્યાંથી આપણો આત્મા અનંત પ્રકાશમાં જઈ અખંડ આનંદ અનુભવી શકીએ નહિ અને ત્યાંથી આત્મા મહાવ્યાપી-અનંત-અખંડ-અયોનિમાં મળી શકીએ નહિ માટે બેટી, જો નારે જિંદગીની માર્ગકળા કરવી હોય, તેને તેનાને એનાજનું રોય, જન્મ-મરણના ફેરામાંથી છૂટવું દેવ અને ઈશ્વરી આનંદ મહેતુ રોય, તો નારે ઈશ્વરમય બની જવું જોઈએ અને એમ થવું જોઈએ. એટલે રસ્તો ઈશ્વર મારે તે નાથી બની શકતું હજી મ. પ. ૧૩૩ અને શ્રીરામ દેવ; મમજનું એજ છે મ. બને. ઈશ્વરને મારે કે હ. મ. દે. ૬૩ કરે છે તે પ. ૧૩૩ અને ૧૩૪. મને હ. મ. ૧૩૪ અને ૧૩૫. તેથી જ ને એ. ૧૩૪. ૧૩૫ અને ૧૩૬ છે. મારે મારે, એજ એજ ની પોતે તે

પોતાને હેતરનારી ન થા અને ભક્તિના શાંત, મિષ્ટ રસમાં લીન થઈ જા. તું પ્રેમથી સત્યને ચાહે છે, માટે મને ખાતરી છે કે, મોડી-વહેલી ઈશ્વરકૃપા તારી ઉપર ઊતરશેજ. જા, બેટી, તને મારો આશીર્વાદ છે કે, વખત જતાં તું ઈશ્વરમય બની જઈશ.

આશીર્વાદનું બળ

બાઈ, મહાત્માઓની શુભેચ્છાનાં બળની અસર કેટલી બધી મોટી હોય છે એ જોઈ બરોબર રીતે સમજી શકે છે, તેઓજ આશીર્વાદનું રહસ્ય સમજી શકે છે. ઇશ્વારશક્તિના મહાન બળની કિંમત આપણે જરા પણ સમજતાં નથી, તેથીજ આપણે હુંખી રહીએ છીએ.

જેને માટે આપણે માન ધરાવતાં હોઈએ, જે આપણા કામને વાજબી સમજી શકતાં હોય, જેમના અભિપ્રાય બહુવાની આપણે ઇશ્વારાખતાં હોઈએ, તેવાં રનેહીઓ તરફથી જ્યારે આપણા કામ માટે આપણને ઉત્તેજન મળે છે, ત્યારેજે ઉત્તેજનથી આપણે ઉત્સાહ બહુ વધી જાય છે. મને પણ આ વખતે એમજ થયું. હું સાચે રસ્તે છું અને વખત જતાં તત્ત્વ બહુ શકીશ એમ ગુરુજના સુખથી સાંભળી મારો ઉત્સાહ અતિ વધી ગયો અને તેમના આશીર્વાદથી જણે મારામાં ખાસ નવું બળ આવ્યું હોય, એમ મને સ્પષ્ટતાથી જણાવા લાગ્યું. એ પછી હું બહુ ઉત્સાહથી-બહુ દૃઢતાથી મારા કામમાં લાગી ગઈ. આજ સુધી શિવપૂજનમાં દર-રોજ હું ચાર કલાક ગાળતી તેને બદલે હવે પૂજનમાં છ કલાક ગાળવાનો ઠરાવ કર્યો. ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચવાનો સમય પણ વધાર્યો. નિદ્રાના સાત કલાકને બદલે પાંચ કલાક કર્યો અને વ્યાવહારિક કામકાજના સમયમાં પણ કાપકૂપ કરી; સત્સંગ અને હરિકથાના આજથી ખાસ બે કલાક નવા ઠરાવ્યા. આ પ્રમાણે કરવાથી મને બહુ આનંદ થવા લાગ્યો. યોગજ સમયમાં મને તેનો બહુ ફાયદો જણાયો. બીજી રીતે બહુ ખર્ચથી, બહુ અભ્યાસથી ને બહુ વખતથી પણ જે હું ન મેળવી શકત, તે મને સત્સંગથી બહુ સહેલાઈથી મળવા લાગ્યું.

એક ભક્તજન તરફથી મને એક નવીન પુસ્તક મળ્યું. એ પુસ્તક એક ભક્તના જીવનચરિત્રનું હતું અને તે કોઈ અંતર-જ્ઞાની મહાત્માનું લખેલું હતું. એટલે તેમાંના લાભો બહુ રકુટ ને અસરકારક હતા. એ પુસ્તક વાંચવાથી મારામાં રહેલા પણ મને

નહિ સમજતા કેટલાક અસ્કુટ લાવે સ્કુટ થયા, કેટલીક નવીન લાવનાઓ ઉત્પન્ન થઈ અને કેટલુંક શુભ રહસ્ય મને મળ્યું.

આ પત્ર આવી રીતે આજે લખી શકું છું તે એ વાંચવાનું જ ફળ છે. આજ સુધી હું જે કરતી, જે આપતી, જે લેતી, જે સમજતી, જે સમજાવતી, દુકામાં જે કંઈ નિત્ય કરતી તે ઈશ્વરમાંથી નહિ પણ મારા પોતામાંથી કરતી હતી. પણ એ ભક્તચરિત્રના પુસ્તકથી મને સમજાયું કે, એમ કરવું એ તો મોટામાં મોટી ભૂલ છે. હું રોજરોજ ગીતાણમાં વાંચતી કે,

न सदस्ति विना यत्स्यान्मयामूर्तं चराचरम् ॥ [गी. ૧૦-૩૯]

જે છે તે ઈશ્વરમાંથી છે, તથા

यत्कारेपि यदभासि यज्जुहोपि यदासि यत् ।

यत्तपस्यसि कौतये सत्कुरुष्व मदपेणम् ॥ [गी ૧-૨૭.]

જે કંઈ કરવું તે ઈશ્વરને અર્પણ કરવું જોઈએ. પરંતુ શ્રીકૃષ્ણ

ભગવાનનાં આ વચનોનું રહસ્ય હજી મારા અનુભવમાં યથાર્થિત જિતવું નહોતું, પણ એ ભક્તનું ચરિત્ર વાંચ્યા પછી મને તે પ્રત્યક્ષ થઈ ગયું અને ત્યારથી મારામાં ખાસ એક નવાજ પ્રકારનું તેજ આવી ગયું. ત્યાંસુધી મારામાં અદંભાવ હતો ત્યાં સુધી હું જે જે કામ કરતી તેમાં કાંઈક ઓછાપણું લાગતું, જે જે વિચારતી તેમાં અપૂર્ણતા રહેતી, જે જે આપતી, તે યોગમાં થતું લાગી જતું, જે જે ભોલતી તેની અસર મારી ધારણા સુજળ થતી નહોતી, જેટલું કરવા ઇચ્છતી તેટલું કરી શકતી નહિ, મારા તીર્થસ્નાન સવિજ્ઞ આનંદ ઉપભવી શકનાં, મારા દાનની અસર અત્યુક દૂંધી મર્યાદામાં જ રહી જતી. પ્રમંગાનુસાર મારામાં ઉજ્જવળતા હવે-થોડાને હું રોડી શકતી નહિ. શાંતિ મેળવવા માટે હું બહુ શ્રદ્ધા મારતી, પણ મારા મનના તરંગની મસ્તી ઓછી થતી નહિ. હું મારી ઇન્દ્રિયોને અંકુશમાં રાખી શકતી, પણ એ અંકુશ, મને અંકુશ જ્યોત્સના લાગતો. હું વ્યવહારની બાબતમાં થતી જીવન બદલાવો કરવાનો હતો હું અગ્નિચક્રમાં દીન થઈ જતા. હું હતી પણ તેમ જન્મતું નરે હું જે જે વાંચતી તે પૂર્વ મમલુ થતી નહિ, જે જે સમજતી તે અત્યવશ વિન્યા અનુભવી શકતી નહિ. જે અનુભવતી તેમ. એમ મુખ્ય રહસ્ય હવે શકતી નહોતી અને જે રહસ્ય હોતું તે જા અત્યવશ સુધી જરૂર પડે તો રહેતું નહોતું. એમ હવે હવે રહસ્ય નહિ પણ મને મને હું

બધું કરતી ત્યાંમુઘી મારી આવી સ્થિતિ હતી. હવે હું જે હિત કરું છું, તે મારામાંથી નહિ, પણ ઈશ્વરમાંથીજ લઈને કરું છું, એમ સ્પષ્ટતાથી અનુભવી શકું છું, તેથી મારી સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. આ તત્ત્વ અનુભવ્યા પછી મારામાં એટલો બધો દુરદશ થઈ ગયો છે કે, હું પોતે તેથી અજ્ઞાન થાઉં છું. આપણાં શાસ્ત્રોમાં અહંભાવને માટે ખાસ વિશેષતાથી દરેક જગ્યાએ વારંવાર કહેવામાં આવેલું છે, તેનું કારણ એજ છે કે, અહંભાવ એજ આપણને પરમાર્થથી દૂરમાં દૂર લઈ જનાર છે.

૬-ઈશ્વરી હિતમાંથી હિત કરવું

અહા ! અહંભાવ છોડી દઈ ઈશ્વરી હિતમાંથીજ હિત કરવું, એમાં કેટલી બધી મહત્તા છે ! કેટલો બધો આનંદ છે ! કેટલો બધો પુરુષાર્થ છે ! અને એથી કેટલું બધું ઈશ્વરની નજીક જવાય છે ! એ જેઓ સ્પષ્ટતાથી સમજીને અપરોક્ષપણે વ્યવહારમાં અનુભવી શકે છે, તેઓ કેવા ભાગ્યશાળી છે ! એ ખ્યાલ ધર્મને નામે ચાલતા ઉપલક્ષ બાહ્યાચારના આવરણમાં દૂસાઈ ગયેલા સાધારણ માણસો કેમ કરી શકશે ! બાઈ, તેઓ મનુષ્ય નહિ પણ દેવ છે. તેઓનું સ્વર્ગ પૃથ્વીથી દૂરનું અને મૂઆ પછીનું નહિ પણ પૃથ્વીમાંજ-પોતાના ઘરમાંજ, પોતાના કામ-કાજમાંજ અને વર્તમાન જિંદગીમાંજ છે. ઈશ્વરકૃપાથી મને આ રહસ્ય મળ્યા પછી મારી સ્થિતિ એટલી બધી બદલાઈ ગઈ છે કે, એ જાણીને તમે પોતે પણ અજ્ઞાન થયા વિના રહેશો નહિ. બાઈ, હવે મને બીજા સ્વર્ગની અપેક્ષા નથી, પરમકૃપાળુ ઈશ્વરે મને અહીંજ હસતાં, બોલતાં, રમતાં, લમતાં, ખાતાં, પીતાં, સૂતાં, બેસતાં અને ઊઠતાં સ્વર્ગ આપી દીધેલું છે. હવે હું જે જે કામ કરું છું, તેમાં સ્વાભાવિક રીતે પૂર્ણતા આવી જાય છે. કારણ કે ભગવાને ગીતાજીમાં કબૂલ કરેલું છે કે:-

નેહામિક્રમનાદોઽસ્તિ પ્રલયાયો ન વિચલે ।

સ્વસ્ત્વમપ્યરય ધર્મસ્ય ત્રાયતે મદતો મયાત્ ॥ ગી. ૨-૪૦ ॥

અર્થ:-એમાં (નિષ્કામયોગમાં) કર્મના કળનો નાશ નથી, દોષ પણ નથી, એ ધર્મનો સ્વરૂપ આરંભ પણ મોટા ભયથી રક્ષણ કરે છે.

હવે હું ધણું ધણું આપું છું અને તોપણ તે મને થોડુંજ લાગે છે. ત્યારે હું મારામાંથી આપતી, ત્યારે હું થોડુંજ આપી શકતી, કારણ કે ત્યારે હું માત્ર એક પાત્ર જેવીજ હતી અને એ વાસણમાંથી જેટલું જાય તેટલું જોઈએ થાય એમ હું સમજતી. પણ હવે હું જે કંઈ આપું છું તે ઈશ્વરી સમૃદ્ધિમાંથી- ઈશ્વરના નામે આપું છું ને ઈશ્વરની સમૃદ્ધિ તો સદાય અખૂટજ છે. એટલે મારાં વાસણમાંથી ખૂટી જવાની હવે મને ધાસ્તી નથી. તેથી કંઈપણ શંકા વિના બેફિકરપણે ખુલ્લા દિલથી સૌને યોગ્યતા પ્રમાણે આપી શકું છું અને જેમ જેમ આપું છું તેમ તેમ એ વાસણ વધારે વધારે ભરાતું જાય છે. આપણું એટલે પોતાથી બની શકતું હિત કરવું. એ જેટલું ઈશ્વરને પ્રિય છે તેટલું બીજું કંઈપણ તેને પ્રિય નથી. પ્રભુએ કહેલું છે કે:—

सर्वभूतहिते रताः ॥ गी. ५-२६ ॥

ખધાતું હિત કરવું, એટલુંજ નહિ પણ તે હિત કેવું હોય જોઈએ, તેને માટે ભગવાને કહેલું છે કે,

आत्मीपन्थेन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ गी. ६-३२ ॥

અર્થ:—હે અર્જુન! પોતાને દૃષ્ટાંતે કરી (જેવું પોતાનું તેવું બીજાનુંય વિચારે) સુખને કે દુઃખને જે સમાન જુએ છે તે યોગીને મેં શ્રેષ્ઠ માન્યો છે.

હિત કરવું એ કર્તવ્ય છે અને એ કર્તવ્ય બળવ્યાથી જે આનંદ થાય છે, જે પૂર્ણતાએ પહોંચાય છે, તેનો જો માત્ર ખરી રીતે ખ્યાલજ કરી શકાય, તો એ ખ્યાલ પણ એવું સુખ આપી શકે છે કે, એટલો વખત ભણે આપણે સ્વર્ગમાંજ છીએ. જેના ખ્યાલમાં પણ, જેને માટેની કલ્પનામાં પણ એટલો આનંદ છે, તેના અનુભવમાં કેટલો બધો આનંદ થતો હશે એ સમજવું અધિકારીઓને મુશ્કેલ નથી.

સકતોની વાણીની અસર

હવે હું જે જે જોઈું છું તેની અસર બીજા માણસો ધારી શકે તે કરતાં પણ ઘણી વધારે થાય છે. કારણ કે સ્વાયંવૃત્તિનો નાશ થવાથી અહંભાવ છૂટી જવાથી, ઈશ્વરી સત્યમાંથીજ સત્ય લેવાથી અને હિતને ખાતરજ હિત કરવાથી મારી વાણીમાં કંઈક એવું રહસ્ય આવી ગયેલું છે કે, તેવું થવા મને ઠીક પણ

||મં તેઓનાં હૃદયમાં જાગી ગયેલું હોય છે, તેથીજ તેઓની વાણીમાંથી જગતનું કલ્યાણ કરનારું સત્યજ બહાર પડે છે. તેઓની વાણીમાં મલિનતા છે તેઓ ખરા લક્ષ્મી નથી; કારણ કે મલિનતા અને પવિત્રતા, સાથે રહી શકે નહિ. જે લક્ષ્મીની વાણીમાં કઠોરતા છે, તેઓનો અહંભાવ પૂરેપૂરો છૂટ્યો નથી એ નક્કી સમજવું. એવા સાધુઓ પોતાના તપની કિંમત પોતાની વાણીની મલિનતાથી પોતેજ ઓછી કરી નાખે છે. જેમ છિદ્રવાળા ઘડામાં પાણી રેકતાં તેમાંનું કેટલુંક પાણી છિદ્રના પ્રભાણમાં આલ્સુ જાય છે, તેમ એવા લક્ષ્મીએ મેળવેલું ઈશ્વરી ધન કુટિલ વાણીથી છિદ્રથી નીકળતું જાય છે; એ ધન જેટલું ઓછું થાય તેટલો ઓછો આનંદ અનુભવી શકાય છે. માટે વાણીની શુદ્ધતાની સૌને અને તેમાં પણ લક્ષ્મીને તથા જ્ઞાનીઓને બહુ જરૂર છે.

મારી વાણીમાં સત્ય જ્ઞાન, વાજબી સત્તા અને મીઠડું અમૃત આવવાનું બીજું કારણ એ છે કે, ઈશ્વરી સ્નેહને મેં પ્રેમથી સ્વીકારેલ છે અને ઈશ્વરી સત્યને પૂર્ણ આસ્થાથી મેં હૃદયમાં ધારણ કરેલ છે; એટલે હવે મને કોઈનો ભય નથી. માન-અપમાન નથી, મારું-તારું નથી, અહંભાવ નથી; સ્વાયંવૃત્તિ નથી, થોડું-ઝાડું નથી, જાણવું-નહિ જાણવું નથી; ટૂંકામાં કોઈ બાબતની શંકાજ નથી, કયાંય મતભેદજ નથી. મારી સામે જે છે, તે ઈશ્વરી પ્રકાશ ને આનંદજ છે, હું કોઈ પણ જાતના બંધનમાં નથી, એટલે મારી વાણીમાંથી સ્વાભાવિક રીતેજ સત્ય ઝરી શકે છે. લગવાન પતંજલિએ યોગશાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે:—

સત્યમતિષ્ઠાયાં ક્રિયાફલાડઽશ્રયત્વમ્ ॥ પાદ ૨ સુત્ર ૩૬. ॥

અર્થ—સત્ય વિષયમાં પ્રતિષ્ઠા થવાથી ક્રિયાસંસક ધર્માધર્મનું અને તેના ફળ સ્વર્ગનરકાદિકનો આશય પુરુષ થઈ જાય છે. અર્થાત્ સત્ય સંભાષણનિષ્ઠ પુરુષ કદી કોઈ પાપીને કહે કે, તારાં પાપ નહ થયાં અને ધર્મ વૃદ્ધિ પામ્યો, તો જરૂર તે ધાર્મિક થઈ જાય છે. એવા સત્યનિષ્ઠ યોગીની વાણીને અમોઘ એટલે સફળ કહે છે.

ખરેખર એમજ છે. સત્યનું જળ એવુંજ છે. આપણે પૂર્ણ-પણે સત્ય સમજીને અનુભવી શકતાં નથી, તેથીજ આપણી વાણી નિર્મોલ્ય, છુદ્દ, સત્તા વિનાની અને પ્રભુથી વિમુખ કરનારી હોય છે. મહાન પ્રભુના પવિત્ર નામમાં એવું જળ છે કે, એ નામના પ્રતાપે જલ્મોની વાણીમાં સ્વાભાવિક ત્રિવિધ આવે તો તેમાં શું

મહાત્માઓ અને પ્રેમી ભક્તોથીજ બની શકે છે.

ઈશ્વર અર્થે કરવામાં આવે છે એમ ગણાતાં બાહ્યકર્મોનું રહસ્ય બહુવા માટે જો કે મેં પૂરે યત્ન કર્યો નહોતો એ સાચી વાત છે, તોપણ સારા સારા ગણાતા શાસ્ત્રીઓને તથા બાહ્યાચારના આડંબરવાળા, લોકોમાં ગણાતા ભક્તોને મેં ઉપલક્ષ રીતે કેટલાક સવાલો પૂછ્યા હતા. પણ તેમાંથી મને કંઈ બહુવા જેવું નવીન મળ્યું નહોતું. જલદા તેઓ મારી તરફ શંકાની નજરે જોવા લાગ્યા હતા. એવા લોકો અને એવા ગુરુઓ તરફથી ખરું સત્ય પ્રાપ્ત થાય એવું હવે જરા પણ માની શકતી નથી. જો કે હું તેઓની તરફ પ્રેમથી જોઉં છું અને જે લોકો ઈશ્વરને પામવા માટે પૃથ્વીરૂપી કર્મભૂમિ તથા મનુષ્યદેહરૂપી નાવ મળ્યા છતાં પણ, કંઈ પણ પુરુષાર્થ કરતા નથી અને પોતાને અધોગતિમાં નાખે છે, એવાઓના કરતાં કંઈક પણ કરનાર ઉપલાઓને વખાણું છું; તોપણ તેઓની તરફથી સત્ય તત્ત્વ બહુવાનું મળે એમ તો માની શકાયજ નહિ. કારણ કે તેઓ ગુરુ છે, પણ એ જગ્યાએ “ગુરુ” એ શબ્દ વ્યાવહારિક અર્થવાળો છે. વ્યાવહારિક અર્થવાળો એટલે બાપદાદાથી શાદ્યો આવતો, સ્વાર્થી વ્યવહારને ખાતર નિભાવવો પડે તેવો, આપણા અજ્ઞાનને લીધે કબૂલ કરેલો, ધંધાને માટે અખત્યાર કરેલો અને એવાજ ખીજ ઘણા અર્થોનો વ્યાવહારિક “ગુરુ” શબ્દમાં સમાવેશ થાય છે. શાસ્ત્રમાં કહેલા ગુરુ જેવા ગુરુ તેઓ નથી, કારણ કે શાસ્ત્રમાં તો જેઓ ઈશ્વરનો સત્ય રસ્તો બતાવે- ઈશ્વરને જાણખાવે-ઈશ્વરને મેળવે તેનુંજ નામ “ગુરુ” છે. આપણા ગુરુ-શાસ્ત્રીઓ પોતે મહાબંધનમાં છે, પોતે પોતાનું બંધન કાપી શકતા નથી, તેઓ આપણને કેમ છોડાવી શકશે? હા, તેઓ શરૂઆતમાં મદદગાર છે ખરા; આપણે ત્યાંસુધી તેઓના જેવાંજ રહીએ ત્યાંસુધી તેઓ મદદગાર છે, પણ આપણે જો પાર જવું હોય, તો ત્યાં તેઓ મદદ કરી શકતા નથી. કારણ કે આપણે તો સામેના કિનારે ઈશ્વર પાસે પહોંચવું છે અને તેઓ તો આ વ્યવહારના કિનારા ઉપરજ પોતાની હોડીઓને ડોલા ખવરાવીનેજ ખુશી રહે છે. ભક્તોની હોડીને એકાગ્રતાનો પવન ધીમે ધીમે આગળ ખેંચી બસ છે અને આપણા પંડિતો તથા ગુરુઓનાં નાવ તો આડંબર, અહંતા-મમતા રાગદ્વેષ

અને શબ્દજાળનાં પાંડિત્ય તથા વૈભવના ખડકમાંજ વ્યવહાર
કિનારા પરજ અટકી રહે છે. કહો બાઈ, તેઓ આ
કેમ મદદ કરી શકશે ?

૭-ગુરુઓ અને લોકો પોતાનો રસ્તો કેમ પૂરો કરે

કેટલાકે માત્ર વિચાર કરવામાંજ ને આજ્ઞાકાલ કરવામાં
સંસારસમુદ્રના કિનારા ઉપરજ પોતાની અમૂલ્ય જિંદગી ગુમ
નાખી અફસોસ કરતા ખાલી હાથે ચાલ્યા જાય છે. કેટલાકે
લાકોની કોઈ પણ જાતની અડચણ નહિ છતાં કંઈક
ક્યાં વિના અંગે ઘાતું કરીએ છીએ, એમ પોતાના મનને ઠગાવવા
માંજ જિંદગી ચાલી જાય છે. કેટલાકે પોતાનું વહાણ ચલાવે
છે અને તેઓ એમ સમજે છે કે અંગે આગળ ચાલ્યા જઈ
છીએ, પણ તેઓની ચલાવવાની રીત એવી હોય છે કે, એ વહાણ
એક સાંકડા ગોળ ચક્કરમાં ફર્યા કરે છે, એટલે ઘડી વાર પછી
પાણી જ્યાંનું ત્યાં આવી પડે છે. પણ તેઓ સમજતા નથી કે
અમારી આ સ્થિતિ છે. કેટલાકે આગળ વધવા માટે હમેશા
તરફડિયાં મારતા રહે છે પણ તેઓને રસ્તો મળેલો હોતો નથી
અને રસ્તો મળ્યા છતાં પણ તેમાં આગળ વધવાનું બળ પોતા
નહિ મેળવેલું હોવાથી. તેઓ જ્યાંના ત્યાં રહી જાય છે, એ કે
કોઈ વખત કોઈ જગ્યા પર તો તરફડિયાથી જરા આગળ જઈ શકે
છે પણ અત્યંત વચન પામી અંતુ જાગરણને મોજુ આવી જાય
છે કે, તેને ચડતા હોય કે ઘટતા. વખતે વિનવી જાય છે અને
જમ વહેવડે જાય છે કે કેટલાક તો પાણીમાં ફર્યા અમર નહિ
ઉપજાવી શકે તેવું નજીવું બળ વગરના વગરના મુખી ફર્યા કરે છે,
અને તે પછી પોતાને એક તરફ જ પડી જાય વધી શકતા
નથી કે ત્યાં જ રહે. તે કે જેમને મજા નથી એક કિંમત
પણ મળે તેમ જોઈને એક જગ્યાએ જઈને બેસી જાય છે અને
અને છે તેમ જોઈને એક જગ્યાએ જઈને બેસી જાય છે અને
વજનના કાગળના કાગડો જેવું થઈને પડી જાય છે અને
શરીરે કાગળના કાગડો જેવું થઈને પડી જાય છે અને
નહિ એક તરફ જ પડી જાય વધી શકતા નથી કે ત્યાં જ રહે.

મને વિચાર થાય છે કે, હું તેઓને કેવી રીતે મદદ કરી શકું ? મારી મદદ તેઓ કેમ કબૂલ રાખશે ? કારણ કે તેઓ અહંભાવવાળા છે, તેઓ પોતાને જ્ઞાની સમજે છે અને પોતે સત્ય રસ્તે છે એમ તેઓ માને છે; એટલે તેઓ મારી મદદ કેમ કબૂલ રાખશે ? તેઓને મારો ઉપદેશ કેમ રુચશે ? કારણ કે તેઓ ઈશ્વરમય થયા નથી. તેઓ પોતાના સ્વાર્થમાં ઈશ્વરને શોધે છે. તેઓ ઈશ્વરને પોતાથી બહારની અને બહુ દૂરની શક્તિ સમજે છે. તેઓ આડંબરવાળા બાહ્યાચારથીજ ઈશ્વર રાજી રહે છે એમ માને છે. તેઓ સનાતન ઈશ્વરી ધર્મ નહિ પણ મનુષ્યોએ બનાવેલા ધર્મમાંથી અસુક ધર્મ પાળવાથીજ ઈશ્વર મળે છે એવા વિચારવાળા છે. તેઓને ગળે મારી વાત કેમ જિતરશે ? મને પ્રથમ રોજ એ વિચાર થતો કે, હું તેઓને કેવી રીતે મદદ કરી શકું ? પણ એ બાબતનો ખુલાસો મને શુરુજીએ કરી દીધેલો છે. તેઓએ કહ્યું કે, એક ભક્ત મહાત્માએ કહ્યું છે કે:-

(દોહો)

પાની પિલાવત કયા દિરો,
ધર ધર સાધર વાર;
તૃપાવંત જો હોયમા,
પીવેગા કંખ માર.

તેઓએ કહ્યું, બેટી, માત્ર આપણીજ ગરજે કંઈ બધાં કામ થાય નહિ, સામા માણસની પણ કંઈક ઇચ્છા બેઠીએ. આપણે ઇચ્છીએ કે, દુનિયા આજેજ આબાદ થઈ જાય, ગરીબ કંઈ ન રહે, શુનાઓ નાબૂદ થઈ જાય, ભૂત-પ્રાણીમાત્ર ભ્રાતૃભાવની સાંકળમાં જોડાઈ જાય અને સર્વનો મોક્ષ થઈ જાય. પણ એમ કંઈ સર્વને માટે એકદમ બની શકેજ નહિ. મારેજ આર્થશાસ્ત્રમાં અધિકારને પ્રાધાન્ય આપેલું છે. તારું કર્તવ્ય એજ છે કે, સત્ય રસ્તે રહી સર્વનું ભલું ઇચ્છવું. સર્વનું ભલું ઇચ્છવું એટલુંજ નહિ પણ જાત્મોપમ્યેન સર્વત્ર એમ સમજી, એમ અનુભવી, પરમાર્થના રસ્તામાં આગળ વધતા જવું. બેટી, પરમાર્થ એ બહુ કીમતી ધન છે. તું એ રસ્તામાં જેટલી આગળ વધીશ, તેટલું વિશેષ તારામાં બળ આવતું જશે. ને જેમ જેમ તારું એ બળ વધતું જશે, તેમ તેમ તું પ્રાણીઓનું વધારે હિત કરી શકીશ.

માણસ પોતે પોતાને મદદ કરવાને બંધાયેલો છે

જો માણસ પોતે પોતાને મદદ કરે તો જરૂર તેની અસરનો લાભ

છે? માત્ર જ્યાંસુધી સત્ય જ્ઞાન થયું નથી-ઈશ્વરમય થવાયું નથી, ત્યાંસુધીજ. એ પછી તેની કિંમત એક જઠામ પણ નથી, એવી કિંમત વિનાની ચીજો દુનિયાને નહિ પણ પોતાનાં સ્નેહીઓને આપવામાં પણ ઉપકાર કર્યો સમજવો, એ શું જૂલમરેહું નથી?

અરસપરસ, એકબીજાને, સૌ સૌની શક્તિ ને સ્થિતિના પ્રમાણમાં મદદ કરવી એ તો સ્વાભાવિક છે-ખાસ 'ફરજ' છે. તેમાં માણસો શા માટે વિશેષતા સમજે છે? એજ અન્યબીની વાત છે. ઝાઝો ફળ આપે છે, પૃથ્વી બોલે ઉપાડે છે, સૂર્ય તપે છે, પવન વાય છે, અગ્નિ બળે છે, સમુદ્ર પોતાની પીઠપર બોલે ઉપાડી જાય છે, ઝરાઓ મિષ્ટ જળ આપે છે, અન્ન પ્રાણને બચાવે છે, ઔષધિઓ રોગને દૂર કરે છે, પુષ્પો સૌંદર્યતા અને સુગંધી ફેલાવે છે અને બીજાં પ્રાણીઓ અનેક પ્રકારની લોહોને મદદ કરે છે; તે બંધાં શું એમ સમજે છે કે અમે ઉપકાર કરીએ છીએ? તું એમ કહે કે, એ વસ્તુઓમાં-પ્રાણીઓમાં જ્ઞાન નથી માટે તેઓ ઉપકાર સમજતાં નથી. બેટી, ત્યારે શું આપણા જ્ઞાનનો એજ ઉપયોગ કે જે કરવાની આપણી ફરજ છે, જે કરવાનો આપણો કુદરતી સ્વભાવ છે, જે કરવાથી આપણે ઉન્નતિ પામીએ છીએ, તેવાં કામો કરવામાં પણ ઉપકાર કર્યો માની લેવો? એથી શરમભર્યું બીજું શું? ફરજિયાત-સ્વાભાવિક પોતાનાંજ હિતની બાબત કરવામાં પણ ઉપકાર કર્યો માની લેવો, એવું સમજવા માટેજ ઈશ્વરે માણસોને જ્ઞાન આપ્યું હશે કે? અરે પ્રભુ! જ્ઞાનનો એથી બીજો દુરુપયોગ કયો? એવા જ્ઞાન કરતાં પશુઓની પ્રેરણાશક્તિ અને પહોંચીતું જલ્દત્ર પ્રહણ કરવામાં ખોટું શું?

બીજાંને મદદ કરવામાં ઉપકાર નહિ માનવો જોઈએ

આપણે સર્વ એકજ મૂળમાંથી ઉત્પન્ન થયાં છીએ, એકજ તત્ત્વમાંથી પોપણ મેળવીએ છીએ અને અંતે કોઈક પણ દિવસ એકજ તરવમાં મળી જવાનાં છીએ. આપણે જુદાં જુદાં નહોતાં અને અંતે જુદાં જુદાં રહીશું નહિ. આપણે સર્વે એકજ છીએ. આપણો સદા એકજ છે. ત્યારે બેટી, તું વિચાર કર, આપણે કેાની ઉપર ઉપકાર કરી શકીએ? તું વચ પહેરે છે એ શું તારા શરીર ઉપર તું ઉપકાર કરે છે? તું ખાય છે એ શું તારા પેટ ઉપર તું ઉપકાર કરે છે? તું વાળ સાફ રાખે છે એ શું તારા વાળ ઉપર દૂધા કરે છે? તું રોગ દૂર કરવા માટે ઔષધિ વાપરે છે એ શું

મામાં આરોપિત થાય છે, તેમનો સ્વર્ગમાં સ્વીકાર થતો નથી. તેમને મૂખ તથા ચોર ગણીને તેમનાથી દૂર રહે છે. મૂખ દલા માટે કે તેઓ નિરંતર ઐશ્વર્ય તરફ નહિ પણ પોતાના કંઈ જોયા કરે છે; અને ચોર એટલા માટે કે તેઓ જે પરમાત્મનું છે તે છૂટે છે; આવાં માણસો સ્વર્ગના જ્ઞાનની સામા છે.”

અહા! બેટી, આ કેવો મનનો ઉપદેશ છે? શા માટે આપણે ઈશ્વરની ચોરી કરી મૂખ બનીને સ્વર્ગથી દૂર રહેવું જોઈએ? આતાથી બની શકતું બધું નહિ કરવું એ તો નરક છેજ, પણ બધું કરવામાં ઉપકાર સમજવો એ પણ કેટલું બધું જોડું છે? માત્ર અવધારમાં તે જોડું છે એમજ નહિ, પણ ખરી રીતે જોતાં તે આપણને ઈશ્વરથી દૂર રાખનાર છે. શ્રીકૃષ્ણભગવાને પણ એ માટે શું કહેલું છે એ તને યાદ છે કે-?

નિયતં સંગરહિતમરાગદ્વેપતઃ કૃતમ્ ।

અફલમેષુના કર્મ ચત્તત્સાત્ત્વિકમુચ્યતે ॥ ગી. ૧૮-૨૩ ॥

અર્થ:—આસક્તિ વિના તથા રાગ-દ્વેષ વિના, કૃપાની ઇચ્છા વિના જે નિત્યકર્મ કરે, તે સાત્ત્વિક કર્મ કહેવાય છે.

બેટી, તું વિચાર કર, આમાં ઉપકારની વાત ક્યાં છે? જ્યાં સુધી ઉપકારનો જરા જોટલો જમાલ પણ મગજમાં રહે, ત્યાં સુધી આપણે ઉપર ભગવાને કહ્યાં તેવાં સાત્ત્વિક કર્મ કરી શકીએજ નહિ અને જ્યાં સુધી એવાં સાત્ત્વિક-નિષ્કામ કર્મ ન થાય, ત્યાં સુધી ઈશ્વરમય થઈ શકાયજ નહિ. દરેક સાધારણ કામમાં પણ ઉપકાર સમજી લેવો એ માણસોનો સ્વભાવજ પડી ગયેલો છે; પણ એમ ઉપકાર માની લેવાનો આપણને શું હક છે? કારણ કે જે છે તે સર્વ ઈશ્વરમાંથી છે. આપણે પોતે અને આપું જગત ઈશ્વરમાંથી છે. ભગવાને કહ્યું છે કે:-

यथापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।

न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ॥ ગી. ૧૦-૩૧ ॥

અર્થ:—હે અર્જુન! સમસ્ત પ્રાણીઓનું બીજ તે હું છું, જે ચરાચર પ્રાણીમાત્ર છે તે મારા વિના ન થાય.

જે છે તે ઈશ્વરનું છે. ઈશ્વર વિના બીજું કંઈ નથી. ઈશ્વર આપણો પિતા છે અને જે પિતાનું છે તે પુત્રનુંજ છે, એ સાચી વાત છે. પણ જે પિતાએ કયું છે-જે પિતામાંથી મળે છે, તેને મેં કયું છે-અને મારામાંથી કયું છે, એમ કહેવાનો પુત્રને કંઈ

પણ હક નથી. ઈશ્વરી અખંડ સત્ય અને ઈશ્વરી અનંત પ્રેમ ઈશ્વરની વિભૂતિઓ મારફતે લેવાનો આપણને પૂર્ણ હક છે એમજ નહિ પણ તે આપણે માટેજ છે. જે પિતાનું છે તે પુત્રને માટેજ છે. એ ઈશ્વરી ઐશ્વર્ય જેટલું આપણે ન લઈ શકીએ, તેટલું આપણું અજ્ઞાનજ છે; કારણ કે તે આપણે માટેજ છે અને તે સારુ તે કોઈ પણ જાતની નહિ તોડી શકાય તેવી અડચણ કે અટપટાં તાળાંકૂંથી વિના ખુલ્લુંજ છે. શરત માત્ર એટલીજ છે કે, તે ઐશ્વર્ય ભોગવવાની આપણે યોગ્યતા મેળવવી જોઈએ અને તે યોગ્યતા મેળવવા માટે પણ પરમકૃપાળુ ઈશ્વરે કાંઈ કઠિન પરીક્ષાઓ રાખી નથી. માત્ર એટલુંજ કે, જે છે તે ઈશ્વરમાંથી છે અને આપણે જે કાંઈ હિત કરીએ છીએ, તે પણ એ હિતમાંથીજ છે, એમ સ્પષ્ટતાથી સમજવું ને જિંદગીમાં-વ્યવહારમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવવું. એ પરીક્ષામાં ફળીજૂત થવા માટે ઈશ્વરે બહુ સહેલો રસ્તો બતાવેલો છે. અને તે એજ કે:-

यत्करोषि यदभामि यज्जुहोषि ददामि यत् ।

यत्पश्यसि कींतेय तत्कुरुष्व मदર્पणम् ॥ गी. ९-२७ ॥

અર્થ:-હો કીંતેય ! જે (કંઈ) કરે, જે ખાય, જે દોમે, જે આપે ને જે તપ આચરે તે ત્રણે મને સમર્પણ કર.

૮-જે કરવું તે ઈશ્વરને અર્પણ કરવું

ત્રણે હમં ઈશ્વરને અર્પણ કરવાથી માણસ અદાંભણો-સેનાઈ જવા.જવાનોમાથી મુજબ થાય છે. કારણ કે ઈશ્વરના નામથી ઈશ્વરો દિવસમાંથીજ દિવસને ખાતરજ દિવસ કરવાથી માણસનો અદભૂત ફળી જાય છે. અટકે તેને એ.રે રમી જવને. મજબૂત નથી નથી નહિને. રીઝવિયા રમવા.મા આમજવા વાંચે જાય છે અને જે આ જવા જે નથી કરવા તે.જ.ને પ્રમુ મે.જ.જ. જાય છે પ્રમુજ કરવા છે કે.

इष्टं कुरुष्व यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु ।

इष्टं कुरुष्व यत्तુ यत्तુ यत्तુ यत्तુ यत्तુ यत्तु ॥ १-१ ॥

અર્થ:-જે કરવું તે જવા જે નથી કરવા તે.જ.ને પ્રમુ મે.જ.જ. જાય છે પ્રમુજ કરવા છે કે.

इष्टं कुरुष्व यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु ॥ १-१ ॥

અર્થ:-જે કરવું તે જવા જે નથી કરવા તે.જ.ને પ્રમુ મે.જ.જ. જાય છે પ્રમુજ કરવા છે કે.

છેક પ્રાચીન કાળથી બહુ બાણીતી છે અને આજે પણ ધાર્મિક લોકોમાં આપણે ઠેકાણે ઠેકાણે એ બાબત જોઈએ છીએ. આપણે જોઈએ છીએ કે, ઘણાં સારા વિદ્વાન બ્રાહ્મણો જોજન વખતે બ્રહ્માર્પણનો શ્લોક મુખથી બોલી જાય છે. ઘણું કરીને ભક્તિભાવ-વાળા દરેક વૈષ્ણવો ઠાકોરજીને લોગ ધરાવ્યા પછીજ પ્રસાદ લે છે અને બ્રાહ્મણો પોતાના યજમાનો પાસે પ્રસંગોપાત્ત શિવાર્પણ કૃષ્ણાર્પણ કે બ્રહ્માર્પણ કરાવ્યા કરે છે. પણ તેમ છતાં આપણે જોઈએ છીએ કે, ઇશ્વરાર્પણનો ખરો અર્થ લોકો પૂછું તો સમજતા નથી. ‘બ્રહ્માર્પણમ્’ એમ મોઢથી બોલી દેવું એટલુંજ કાંઈ બસ નથી. એમ બોલી દેવાથીજ કાંઈ કૃતકૃત્ય થઈ જવાતું નથી; બ્રહ્માર્પણનો અર્થ તો બહુજ ગૂઢ છે, બહુજ મહાન છે. જો એનું પૂર્ણ રહસ્ય વ્યવહારમાં અનુભવાય તો માણસ આ પ્રાપ્તિ-ચિંત્ર વ્યવહારની વચ્ચેજ-આ ચાલુ જિંદગીમાંજ-પોતાના ધર્મમાંજ-સ્થૂલ દેહ છતાં પણ મુક્ત થઈ જાય છે. બેટી, તું ઇશ્વરાર્પણ કેને કહે છે ? તારા સદાશિવની ભૂતિને મિસરીની કટોરી ધરવી કે એકાદું ફળ ધરવું એનુંજ નામ ઇશ્વરાર્પણ કે ? અથવા તો અનેક રાગદ્વેષ ભરેલું મન છતાં જોજન વખતે:—

બ્રહ્માર્પણં બ્રહ્મ હવિર્બ્રહ્માગ્નૌ બ્રહ્મણા હુતમ્ ।

બ્રહ્મૈવ તેન ગંતવ્યં બ્રહ્મકર્મસમાધિના ॥ ગી. ૪-૨૪ ॥

અર્થ-જે અર્પણ કરવું તે પણ બ્રહ્મજ છે. હોમવાની વસ્તુ પણ બ્રહ્મજ છે. અગ્નિ પણ બ્રહ્મજ છે, હોમનારો પણ બ્રહ્મજ છે. એ યજ્ઞથી જે પામવાનું ફળ તે પણ બ્રહ્મજ છે અને એ યજ્ઞ કરનારને જવાનું ઠેકાણું તે પણ બ્રહ્મજ છે.

એમ એ શબ્દોનો અર્થ પણ પૂરો સમજ્યા વિના અશુદ્ધ રીતે પદતા પોપટની પેઠે બોલી જવું એનુંજ નામ શું બ્રહ્માર્પણ કે ? અથવા તો યજ્ઞના બળિદાન નિમિત્તે હિંસા કરવી એનુંજ નામ ઇશ્વરાર્પણ કે ? ના બેટી, એ ખરું ઇશ્વરાર્પણ નથી. ઇચ્છા-અતિ-ચ્છા છતાં ઇચ્છા-અઇચ્છાથી કોઈક વખતે, અમુક નિમિત્તે કાંઈક બાહ્યાચારવાળી ક્રિયા કરવી એનુંજ નામ ઇશ્વરાર્પણ નથી. જિંદગીની દરેક પળમાં ઇશ્વરને આપણાં હૃદયમાં ધારણ કરીને દરેક સણે તેનું સ્મરણ કરીને, દરેક પળે તેને દ્રષ્ટિ સામે જોઈને, આપણે આપણાપણું ભૂલી જઈને, તન્મય થઈને, પૂર્ણ પ્રેમથી, શુદ્ધ ભાવનાથી રસમય થઈને, ઇશ્વરી હિતમાંથી હિત લઈને, હિતને ખા-

[illegible]

દિવ્યોની તો વાતજ શી કરવી ? કારણ કે સિદ્ધિઓ તો પ્રભુના નામની દાસી છે. સિદ્ધિઓ તો ભક્તોનાં રમકડાં છે, એ વખતે તું રોગીઓના રોગ દૂર કરી શકીશ. દુઃખીનાં દુઃખ છોડાવી શકીશ, પાપીઓનાં પાપ ભસ્મ કરી શકીશ, નાસ્તિકોને આસ્તિક બનાવી શકીશ, જગતમાં ધાર્મિકપણું ફેલાવી શકીશ અને બેટી, એ વખતે તું પ્રભુના નામથી સંસારમાં સ્વર્ગને લાવી શકીશ. પણ તે ક્યારે ? તું પોતે ઈશ્વરાર્પણ થઈ જાય-ઈશ્વરમય થઈ જાય ત્યારે.

ખાઈ, સ્વામીજીના આ ઉપદેશથી મારું હૃદય આનંદથી ઊભરાઈ જવા લાગ્યું. હું મહાન આશાના વેગમાં તણાવા લાગી. જાણે કાંઈક મોઠડું સ્વપ્નું જેવી હોઈ એમ મને લાગવા માંડ્યું. ભક્તિરસમાં લીન થઈ જવાથી મારું મન જરા વાર દુનિયાને ભૂલી જઈ કાંઈક નહિ વર્ણવી શકાતી ઉત્તમતા અનુભવવા લાગ્યું. થોડી ક્ષણે મારું હૃદય ઈશ્વર ઉપરના પ્રેમથી દ્રવવા લાગ્યું અને એ આનંદથી મારી વાણી ગદ્ગદિત થઈ ગઈ. માણસજાત બતાવી શકે તેવા નમ્રમાં નમ્ર વિનયથી હું ગુરુજીના ચરણમાં પડી ગઈ અને હૃષ્ણા ઊભરાસહિત ગદ્ગદિત વાણીથી કાંઈપણ સંકેત વિના, વધુ વિચાર કર્યા વિના સ્વભાવિક રીતે પૂછવા લાગી:

મહારાજ, નિષ્કામ કર્મો કરવામાં આટલું બધું ફળ છે ? આહા ! આ સહસ્ય તો મેં આજેજ જાણ્યું. સ્વર્ગ આટલું બધું નજીક છે-અરે ! આપણામાંજ છે, એમ મને ખબર નહોતી. ધન્ય ગુરુદેવ, ધન્ય ! ચક્રવર્તી મહારાજ કેમ થવાય એ મેં જાણ્યું, પણ મહારાજ, મારામાં તો સિંધાઈ થવાનું સામર્થ્ય પણ ક્યાં છે ? મારાં એવાં નસીબ ક્યાંથી, એમ કહી મેં એક ઊંડો નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

સ્વામીજીએ કહ્યું: બેટી, હજી તું આવા કુદ્ર વિચાર ધરાવે છે ? મારાં એવાં નસીબ ક્યાંથી ? એ તું શું બોલી ? તારા જેવા ભક્તજનના મુખમાં એવું વચન ન થોભે ! હા, પણ એમાં તારો વાંક નથી. 'નસીબ' શબ્દના અગાનપણાએ કરોડો લોકોને ભમાવેલા છે. નસીબનો મર્મ તું નથી જાણતી એમાં તારો વાંક નથી પણ અજાણી તો છે; કારણ કે ભક્તોએ તો એ પ્રથમ જાણવું જોઈએ, નસીબની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી છે એ તને ખબર છે ?

બેટી, નસીબની ઉત્પત્તિ સકામ કર્મોથી છે. નસીબને ઉત્પન્ન કરનાર આપણે પોતેજ છીએ. અત્રાઉના જન્મેમાં આપણે જે કર્યો કરેલાં છે તેમાંથી આપણું પ્રારબ્ધ બનેલું છે અને આ જિ-

હગીમાં જે કામ કરીશું તેમાંથી ભવિષ્યનું નસીબ બંધાયે. યાદ રાખજે કે, બીબાનાં કર્મોથી આપણું નસીબ બંધાતું નથી, તેમ ન્યાયી ઈશ્વર પણ પ્રાણીઓનાં કર્મો વિના નસીબ રચવાનો અન્યાય કરતો નથી. આપણું હાલનું નસીબ તે આપણાં અગાડિનાં કર્મોનું જ ફળ છે અને એવીજ રીતે આપણાં હાલનાં કર્મો ભવિષ્યનું જિંદગીનું નસીબ રચશે. એ ઉપરથી તું સમજશે કે નસીબ સ્વતંત્ર નથી. નસીબ આપણાં કર્મોને આધીન છે. હા, એટલે દરજ્જે નસીબ સ્વતંત્ર છે કે, નિર્મોલુ થઇ ચૂકેલા પ્રારબ્ધને આપણે ફેરવી શકતાં નથી, પણ નિર્મોલુ થઇ ચૂકેલા પ્રારબ્ધને તો ભોમથી શરૂ થઇ જાય છે; એટલે તેની આપણે ફિકર કરવાની નથી. ખરી શિકર તો હાલ આપણે જે કર્મો કરીએ છીએ અને જેને ક્રિયમાળ કહે છે તેની કરવાની છે. કારણ કે એ ઉપર આપણાં સંચિત કર્મોનાં અને ભવિષ્યની જિંદગીના સારામાફા પ્રારબ્ધને આધાર છે. માટે બેટી, આપણે આપણી આત્મ જિંદગીનાં કર્મો મુધારવાં જોઈએ અને તે સામર્થ્ય દયાળુ પ્રભુએ આપણામાં આપેલું છે. એ એ સામર્થ્ય આપણામાં ન હોય તો ઉત્તતિ મેળવવાનો બીજો રસ્તો કયો? જો આપણાં ક્રિયમાળ કર્મો નસીબથીજ યતાં હોય તો પુરુષાર્થના અવગણ કર્યાં રહ્યો? જો એમ હોય તો શામે જુદા થઇ પડે, એટલુંજ નહિ પણ શામે ઉપયોગ વિનાનાં થઇ પડે. કારણ કે જેમ નસીબ હોય તેમ ચાલે. તો પછી શામેનો ઉપરોક્ત શુ કામને? જો એમ આગળ વધવાનો રસ્તોજ બંધ હોય તો પછી મનુષ્યનું કર્તવ્ય શુ રહ્યું? ધર્મની જરૂર ક્યાં રહી? ઈશ્વરની દયા ક્યાં રહી? બેટી, તે અમનિહોયથી માની લીધેલું છે તેડું ઈશ્વરની દયા અને મનુષ્યના પુરુષાર્થ તોટી નાખનારું નાટક નથી. એ કે ભા.મ.દેવ. માટે નિર્મોલુ થઇ ચૂકેલા પ્રારબ્ધને આપણે ફેરવી શકીએ નહીં, તેજણ મરિય અને ક્રિયમાળ તો આપણે દરમજ છે અને એને બંધી મૂકવ એ કાંઈ કાનૂની-અજાની નથી. એ કે ભા.મ.દેવ. એટલુંજ જાણવું જોઈએ કે —

હરે હરે નમો ભગવાતે નમો ભગવાતે નમો ભગવાતે

જાણીએ જાણીએ જાણીએ જાણીએ જાણીએ જાણીએ

અર્થ-હરે ભગવાન! તારા નામનો ભક્તિ કરવા દેજો ભગવાન! તારું છે મારું જ નામ ભક્તિ તારી જાણીએ જાણીએ જાણીએ જાણીએ જાણીએ જાણીએ

પેઠે કમોને-અરે ! સર્વ કમોને જ્ઞાનાગ્નિથી બાળી નાખવાં એ શું ભક્તો ઉપર ઈશ્વરની થોડી દયા છે ? મને કહે બેટી, તારું નસીબ હવે ક્યાં ગયું ? મૂલો નાસ્તિ કુતઃ શાસ્ત્રા । તું વિચાર કર, કમોજ નથી, કમોજ બળી ગયાં ત્યાં તેથીજ-કમોથીજ ઉત્પન્ન થનારું નસીબ બિચારું ક્યાં રહેશે ? નસીબ તો આપલપોપલિયા સ્વભાવવાળાં વ્યાવહારિક માણસો માટે છે, જુદા જુદા ધર્મોને નામે ચાલતા આડંબરની ભળમાં સપડાયેલાંઓ માટે છે, તરવ નહિ ભણનાર માટે છે, ઈશ્વરની મહાન દયાનીચે નહિ ગયેલાંઓ માટે છે, ઈશ્વરને અર્પણ થઈ ગયેલા તારા જેવા જ્ઞાની ભક્તો માટે નસીબ નથી. કારણ કે નસીબને બાળી દેવાય ત્યારેજ ઈશ્વરમય થઈ શકાય છે. પણ જે જ્ઞાનથી કમોને સમિધની પેઠે સહેલાઈથી બાળી દેવાય છે, તે જ્ઞાન કેવું છે એ તને ખબર છે ? એ જ્ઞાન આપણી યુનિવર્સિટીઓનું નથી, એ જ્ઞાન વ્યવહારમાં ડાહ્યા ગણાવાનું નથી, એ જ્ઞાન રાજ્યના માનીતા થઈ ખિતાબનાં પૂછડાં મેળવવામાં નથી, એ જ્ઞાન કોઈ પણ ધર્મોના બાહ્યાચારમાં નથી અને એ જ્ઞાન તીર્થોમાં કે મુસાફરીમાં નથી. બેટી, આહા ! શું તેનું રહસ્ય છે ? હરેક અંતઃકરણ તેને ધારણ કરી શકે છે અને તો-પણ કરોડોમાં કોઈકજ તે ગ્રહણ કરી શકે છે; તે સર્વત્ર છે અને તોપણ અતિ દુર્લભ છે. તે સર્વ ધર્મોમાં છે અને તોપણ પોતાની ખુશીથી દૂંઢી દિલ્લિવાળાં ચરમાં પહેરી બેઠેલા લોકો તેને અમુકજ ધર્મોમાં-અમુકજ પુસ્તકમાં-અમુકજ ક્રિયામાં માને છે. એ જ્ઞાનથી પૃથ્વી, મહાસાગરો, ગ્રહો અને આકાશ ભરેલાં છે અને તોપણ કોઈ ભાવ્યશાળીનેજ તે મળે છે. બેટી, કમોને બાળી નાખનારું એ જ્ઞાન બીજું કોઈજ નહિ, પણ અધ્યાત્મજ્ઞાન છે, ઈશ્વરી જ્ઞાન છે. તું કોણ ? તારી ઉત્પત્તિ ક્યાંથી ? તારો લય શામાં ? તારું કર્તવ્ય શું ? તારું અવસંબન શું ? એ બધું માત્ર કલ્પનાના જોરથી નહિ, ભેદબુદ્ધિથી નહિ, જડવાદની રીતિથી નહિ, પાંડિત્યની શબ્દભળથી નહિ, વ્યવહારની પરંપરાથી નહિ, અનુમાનથી નહિ, પણ હૃદયના શુદ્ધ ભાવથી, પૂર્વ શ્રદ્ધાથી પ્રત્યક્ષ રીતે તેના યથાર્થ રૂપમાં સમજવું અને અનુભવવું, તેનું નામ અધ્યાત્મજ્ઞાન-ઈશ્વરીજ્ઞાન-બ્રહ્મજ્ઞાન છે. એ જ્ઞાનથી કમોને બાળી શકાય છે. એ જ્ઞાનથી દુસ્તર ગણાતા સંસારસાગરને સહેલાઈથી તરી શકાય છે. એ જ્ઞાનથી જન્મમરણના ફેરામાંથી છૂટી શકાય

[illegible]

એમાં બીજાની મદદ કાંઈજ કામની નથી. ગુરુઓ માત્ર રસ્તો દેખાડનાર છે, પણ ચાલીને એ રસ્તો પૂરો કરવો એમાં તો તારાજ બળનું કામ છે. કોઈ પણ સગાંવહાલાં, કોઈ પણ ગુરુ, કોઈ પણ મહાત્માઓ કે કોઈ પણ ધર્મ તને ઉપાડીને ત્યાં પહોંચાડશે નહિ. એ બધાંઓ માત્ર તને લાંબો કે ટૂંકો, કઠિન કે સહેલો રસ્તો બતાવી શકશે. પણ એ રસ્તાને સારિવક શ્રદ્ધાથી કબૂલ રાખવો, તે પર ચાલવું અને તત્ત્વને પહોંચવું એ તો તારુંજ કામ છે. બીજાં કોઈ પણ તને ઉપાડીને ત્યાં પહોંચાડી શકશેજ નહિ એ પક્ષી રીતે યાદ રાખજે. તારો પતિ તારી ઉપર બહુ પ્રેમ રાખી શકે, તારાં માખાપ તને બહુ મદદ કરી શકે, તારાં છોકરાંઓ તને આનંદ આપી શકે, તારાં સ્નેહીઓ તારાં વખાણ કરી તને રીઝવી શકે, સાધુઓ તને આશીર્વાદ આપે અને ગુરુઓ તને ઊંડા જ્ઞાનનાં શુદ્ધ રહસ્યો બતાવે એ બધું યદ્યપિ શકે; પણ તેઓમાંથી કોઈ પણ તારા ભેર વિના તને ઉપાડીને એક કદમ પણ અનંત-તાના-અમરતાના રસ્તામાં આગળ લઈ જઈ શકે નહિ. એ રસ્તા પર તો તારેજ-તારા ભેરથીજ ચાલવું ભેઈએ. એમાં બીજાનું ભેર કે બીજાનું જ્ઞાન, ભક્તિ કંઈ કામ આવેજ નહિ; માટેજ મહાત્માઓ કહે છે કે, જીવનો ગુરુ જીવને કરો. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પણ કહેલું છે કે:—

હરેદાત્મનાઽઽત્માનં નાત્માનમવસાદયેત્ ।

આત્મેવ હ્યાત્મનો યંધુરાત્મેવ રિપુરાત્મનઃ ॥ ગી. ૬-૫ ॥

અર્થ-વિવેકયુક્ત આત્મા પોતે પોતાને ઉદ્ધારે, પોતાની અધોગતિ ન કરે, કેમકે પોતેજ પોતાનો (વિવેકયુક્ત) બંધુને પ્રોતેજ (અહંકારયુક્ત) પોતાનો શત્રુ છે.

બેટી, પ્રભુનાં આ વચનો શું સૂચવે છે? જો આપણામાં આત્મોન્નતિ મેળવવાનું સામર્થ્ય ન હોય, તો શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન શા માટે આવો ઉપદેશ કરે? પ્રભુના આ ઉપદેશમાં બીજાની મદદની વાત ક્યાં છે? કોઈ પણ મહાત્મા કે કોઈ પણ પૂર્ણતાએ પહોંચેલા ભક્તો ઈશ્વરનું સ્વરૂપ સમજવામાં-ઈશ્વરને પામવામાં, બીજા કોઈની મદદની જરૂર સમજતાજ નથી. તેમજ બીજા કોઈની મદદ ત્યાં પહોંચી શકે એમ પણ માનતાજ નથી. ઈશ્વરી રસ્તામાં દીવાદાંડીની પેઠે મહાત્માઓ પ્રકાશ આપી શકે છે એ સત્ય છે, પણ તેઓ આપણને આપણા ભેર વિના ઉપાડીને લઈ

જઈ શકતા નથી. આયંધર્મનો એજ સિદ્ધાંત છે કે, આત્માજ
આત્માનો બંધુ છે અને આત્માજ આત્માનો શત્રુ છે; એટલે કે
પોતે પોતાનું સ્વરૂપ સમજવું એજ આત્મોદ્ધતિ છે અને પોતાનું
સ્વરૂપ ન સમજવું એજ બંધન છે, એમાં વચ્ચે બીજા કોઈ પણ
દલાલનું કામ નથી. જેઓ આત્મિક બળ સમજતા નથી, જેઓ
ઈશ્વરની દયાની અગાધતા અનુભવતા નથી, જેઓ મનુષ્યને ઈશ્વર
આપેલી મહાન શક્તિઓની કિંમત સમજતા નથી અને જેઓ
કુદરતનાં અનંતલેહી જ્ઞાનથી યાદી જઈ પોતાનું સત્ય સ્વરૂપ
જાણવા ઇચ્છતાં નથી તથા એમ હોવાથી અહીંતહીંની લીધેલા
ઉપરચોદિયા ગોળમોળ જ્ઞાનથીજ જે સંતુષ્ટ રહી શકે છે, તેમ
લોકો ઈશ્વરને પામવાનું પોતામાં રહેલું કુદરતી સામર્થ્ય ન સમજે
અને બીજા કોઈ દલાલની મદદ માગે તો તે જુદી વાત છે; પણ
એટી, તારે તો તારા સામર્થ્ય અને ઈશ્વરની દયા ઉપરજ પૂર્ણ
વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ. મારામાં એવું સામર્થ્ય ઠ્યાંથી ? એવે.
ખ્યાલ તારે હરી પણ નદિ રાખવો જોઈએ. મારામાં એવું સામ-
ર્થ્ય ઠ્યાંથી ? એમ જે નને લાગે છે તેનું કારણ એજ છે કે, તારી
ઇચ્છા મોજી છે એટલે તું તારા સામર્થ્યની કિંમત પૂરેપૂરી
સમજી શકતી નથી

[illegible]

ય છે. જેને માટે સાધનો મળતાં નહોતાં તેને માટે જોઈએ તે રતાં વધારે સાધનો આવી પડે છે. જે કરવાથી બય લાગતો તે રવાથી હૃદય હૃષ્ટી બરાઈ જાય છે; અને જે ઘઈ શકે 'તુ' લાગતું નહોતું, તેને બદલે એટલી બધી સહેલાઈથી તે કેમ ધઈ ગયું એજ અજ્ઞયબી લાગે છે. બેટી, આ ફેરફારનું કારણ આપણી પોતાની પ્રબળ ઇચ્છાશક્તિજ છે.

આવા ચમત્કારિક ફેરફારનું કારણ આપણી પોતાની ઇચ્છા-શક્તિની પ્રબળતા વિના બીજું કંઈ પણ નથી. ઇચ્છાશક્તિની પ્રબળતા એજ ખરો કીમિયો છે ને એજ સાચું રસાયણ છે. જ્યારે તું કંઈ બહું કામ કરવા ધારે અને તેમ છતાં તને એમ લાગે કે એ મારાથી નહિ થાય, અથવા એ હું કેમ કરી શકીશ? એમ જ્યારે તારા મનમાં ઢ્યુપડ્યુ થાય ત્યારે તારે નિશ્ચય સમજવું કે, એ કામની કિંમત-મહત્તા તું પૂરેપૂરી સમજી નથી. જ્યારે એમ થાય ત્યારે તારે નક્કી સમજવું કે, હજી તારામાં એ કામ માટેનો ઉત્સાહ અને દૃઢતાની ખામી છે અને જ્યારે એમ થાય ત્યારે તારે નક્કી સમજવું કે, તું હજી ઇશ્વરના હરખારમાં જવાને નાલાયક છે. એ નાલાયકપણાનું કારણ બીજું કંઈજ નથી, પણ તારી ઇચ્છા તે પ્રબળ કરી નથી એજ છે, બેટી, આપણીજ શુભ ઇચ્છાઓની નબળાઈથી આપણે નીચે ઊતરતાં જઈએ છીએ, અથવા જ્યાંનાં ત્યાં રહી જઈએ છીએ. જેઓ પોતાની ઇચ્છાને પ્રબળ કરી શકે તેમને કંઈ પણ અડચણ નહીં શકતી નથી; તેઓ હમેશાં આગળ ને આગળ વધે જાય છે. આત્મોન્નતિની ચડતી ને પડતી ઇચ્છાશક્તિના બળ ઉપર છે. આ રહસ્ય બહુ મોટું છે-બહુ કીમતી છે. બેટી, આ નાની-સાદી-સહેલી ચાવીથી સ્વર્ગનાં તાળાં ખોલી શકાય છે અને પ્રભુની દયા તો જો કે એ ચાવી સદાય તારી પાસેજ-તારા અંતરમાંજ-તારા અખત્યારમાંજ છે. જ્યારે આપણે આપણી ઇચ્છાને પ્રબળ કરી શકીએ છીએ ત્યારે બધી મુશ્કેલીઓ દૂર નાસી જાય છે. કારણ કે ઈશ્વરી રસ્તાની વચ્ચે આવતી મુશ્કેલીઓ એ ખરી મુશ્કેલીઓ નથી. એ તો માત્ર શ્રાંતિરૂપ છે-એ તો માત્ર આભાસ છે. એ દેખીતી મુશ્કેલીઓ ભક્તની પરીક્ષા માટેની કસોટીઓ છે. ઇશ્વરને પામવા માટે ઈશ્વર આપણી તરફથી બીજાં કંઈ પણ બળિદાનની આશા રાખતો નથી; કારણ કે તે પૂણું છે અને બ્રહ્માંડમાં

હવે તું ખરોખર રીતે સમજી શકી હશે કે, આમ થવા માટે કૃપાળુ ઈશ્વરે તો બહુ સહેલા રસ્તા રાખેલા છે, પણ માણસો બહારની બાબતમાં સપડાઈ જાય છે, એટલે આવું બાંધ્યથાળીપણું તેઓને ફૂલુંલ થઈ પડે છે. બેટી, મને વારેવારે ઈશ્વરની આવી અગાધ દયા માટે વિચાર થયા કરે છે. તું જો તો ખરી, આપણી યુનિવર્સિટીઓની પરીક્ષાઓ કેટલી બધી કઠિન છે. આપણા મહેતા-જીઓ પોતે સ્પષ્ટતાથી વિદ્યાર્થીઓને તેઓનો પાઠ નહિ સમજાવી શકે અને તોપણ રોજની પરીક્ષા વખતે એ પાઠ નહિ આવડવા માટે બાળક વિદ્યાર્થીઓને તેઓ કેવી સખ્ત શિક્ષા કરે છે? આપણા ન્યાયાધીશે પોતાની હજૂરમાં આવેલા યુનેગારોને શુદ્ધ અંતઃકરણથી યુનેગાર નહિ સમજતા હોય, તો પણ માત્ર કાયદાની ખારીકીઓ પ્રમાણે જ યુનેગાર નાપાસ થયાથી તેને કેવી ગંભીર શિક્ષા કરે છે? પતિ પોતાની પ્રિયાને અને સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને માત્ર સહેજ વહેમથી જ ખરી પરીક્ષા વિના કેટલો બધો ગેરઈ-સાફ કરે છે? અને ઘણી વખત માળાપો પોતાના ફાંટાને ખાતર બાળકોનું દિલ સમજ્યા વિના—તેમની પરીક્ષા ક્યાં વિના કેવાં સખ્ત થાય છે? તથા ઘણાં છોકરાંઓ બ્યાવહારિક લાલચોમાં ફસાઈ જઈ માળાપોના ઉપકારની કિંમત સમજ્યા વિના—એ પરીક્ષા વિના તેમના પ્રત્યે કેવાં ઘાતકી થાય છે, એ શું તું નથી જાણતી? તું વિચાર કર કે આવી સાધારણ બાબતોની પરીક્ષા પણ કેટલી બધી અટપટી—અપૂર્ણ અને સખ્ત હોય છે. ત્યારે ઈશ્વરની દયા તો જો કે ઈશ્વરને પામવા માટેની મનુષ્યોની પરીક્ષા કેટલી બધી ચોક્કસ—કેટલી બધી પૂર્ણ અને કેટલી બધી સહેલી રાખેલી છે? બેટી, તને ખબર છે? અગાઉના વખતમાં સત્યની પરીક્ષા કરવા માટે કડકડતા તેલની ઠડાઈમાં યુનેગારનો હાથ બોળાવતા અને તે ન દાઝે તો તેને સાચો સમજતા. સ્ત્રીઓનાં શિયળની પરીક્ષા માટે તેને ધગધગતા અગ્નિકુંડ ઉપરથી ચલાવતા અને તેમાં જો તેઓ ન દાઝે તો તેમને પવિત્ર સમજતા. આવી ઘણીએ બ્લતની સખ્ત પરીક્ષાઓ સાધારણ બાબતોમાં માણસો માણસની લેતાં હતાં અને લે છે, પણ દયાળુ ઈશ્વરે સંસારસાગર તરવા માટેની પણ માણસો માટે એવી સખ્ત પરીક્ષાઓ રાખી નથી. આત્મોત્તતિ મેળવવા માટે, જન્મમરણના ફેરામાંથી છૂટવા માટે, સંસારસાગર તરવા માટે, અંધકારમાંથી પ્રકાશમાં જવા માટે, અવ્યકાળમાંથી અનંતતામાં જવા

ખરા પ્રેમથી હિતને ખાતરજ હિત કરીશ અને આસ્થાથી ઈશ્વરી સત્યો સ્વીકારીશ, તો માત્ર સ્વર્ગજ નહિ પણ મુક્તિ પણ તારામાંજ છે. તું મુક્તજ છે. એમ તું જોઈશ, એટલુંજ નહિ પણ ઈશ્વર પણ તારામાંજ છે અને તું ઈશ્વરમાંજ છે, એમ સ્પષ્ટતાથી પૂર્ણ રીતે જાણીને—અનુભવીને અખંડ સચ્ચિદાનંદ લોગવી શકીશ. આ કાંઈ કવિઓની ઘુલંદ કલ્પનાનું માત્ર નીકડું સ્વપ્નજ નથી. પૃથ્વીના બધા દેશોના સેંકડો ભક્તો ને જ્ઞાનીઓ આવી રીતે તરી ગયેલા છે અને તું પણ જો વ્યવહારની લાલચોમાં નહિ ફસાય અને ઈશ્વરી સત્યો ગ્રહણ કરવામાં દૃઢતાથી આગળ વધીશ, તો વખત આવ્યે ઈશ્વરમય થઈ ઈશ્વરને પામી શકીશ.

ઈશ્વર કેટલો બધો આપણી નજીક છે, એ માણસો સમજી શકતાં નથી, તેથીજ કસ્તૂરિયો મૃગ જેમ પોતાની નાભિમાંની કસ્તૂરી જાણતો નથી, પણ તેની સુગંધથી મોહિત થઈ જંગલે જંગલમાં ને પહાડે પહાડમાં રખડી, ઘાસ-માટી-ઝાડ અને પથ્થરને સૂંઘતો ફરે છે, તેમ માણસો પણ પોતાના હૃદયમાં પ્રકાશતા આત્માનું સ્વરૂપ નહિ જાણવાથી મૃગની પેઠે તત્ત્વની શોધમાં અહીં-તહીં રખડતાં ફરે છે, પણ જે છે તે પોતાના સ્વરૂપમાંજ છે, એમ સ્પષ્ટતાથી જાણી શકતાં નથી. માટેજ તેઓ ઉત્તમ લક્ષ્ય રાખ્યા વિના વ્યાવહારિક નાની નાની લાલચોમાં આસક્તિથી ફસાઈ રહે છે અને ભવાટવિમાં અટવાયા કરે છે. બેટી, તું વિચાર કર, ઈશ્વર આપણાથી દૂર છે એ ખ્યાલજ ભક્તોના હૃદયમાં કેમ આવી શકે? ઈશ્વરથી દૂર રહેવાથી આપણું જીવન ટકીજ કેમ શકે? ઠારણ કે પ્રભુએ કહેલું છે કે:—

यद्यापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।

न तदस्ति विना यस्त्यान्मया भूतं चराचरम् ॥ ગી. ૧૦-૩૯ ॥

અર્થ—હે અર્જુન! સમસ્ત પ્રાણીઓનું શ્રીજ તે હું છું, અચર્યર પ્રાણીમાત્રમાં એવું કોઈ નથી કે જે મારા વિનાનું હોય.

જે છે તે સર્વ ઈશ્વરમાંથી છે, વળી પ્રભુએ કહેલું છે કે:—

सर्वभूतस्यमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।

ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ ગી. ૬-૨૯ ॥

અર્થ—સર્વ ઠેકાણે સમર્પિતથી જોનારો યોગી સર્વ પ્રાણી-ઓમાં આત્માને રહેલો જુએ છે અને આત્મામાં સર્વ પ્રાણીઓને રહેલાં જુએ છે. એટલે કે સર્વત્ર આત્મદર્શન કરે છે.

વળી કહેણું છે કે:—

સર્વભૂતસ્થિતં યો માં મત્તત્યેકત્વમાસિયતઃ ।

સર્વયા વર્તમાનોઽપિ સ યોગી મયિ વર્તતે ॥ ગી. ૬-૨૧ ॥

અર્થ—એક મારોજ આશ્રય પકડીને સર્વ પ્રાણીઓમાં રહેણ મને બને છે, તે યોગી બધી રીતે અને હમણાં પણ મારામાંજ છે.

બેટી, આવાં આવાં ઘણાંય પ્રમાણે છે, પણ તારા જેવા શુદ્ધ ભાવનાવાળા નિષ્કામ સાત્વિક બદ્ધને એ શા માટે ભેદને! આપણું નિર્મળ અંતઃકરણ અને તેમાં રહેલી સાત્વિક ઘડા એજ સૌથી મોટું પ્રમાણ છે. ઈશ્વર માટેનાં પ્રમાણ શોધવાનું એ ખરા બદ્ધોનું કામ નથી. એવા શુદ્ધ તર્કબળનાં પ્રમાણ શોધનારાઓ અદૈવ બદારજ બટકતા રહે છે, સત્યનો પ્રકાશ તેઓ પામી શકતા નથી, કારણ કે તેમની આંતર અશદ્ધાણી મોટી દીવાલ છે અને તેથી તેઓ ઈશ્વરને શોધવા માટે બદાર દાંદાં મારતાં બદારજ રદી જાય છે. એમ નહિ થવા માટે સર્વને માટે માત્ર એકજ ઉપાય છે અને તે બક્ષિ છે.

૧૦—બક્ષિ એજ ખરું રસાયન છે, બક્ષિ એજ
સંસારનો સન્ય કીમિયો છે

કાંઈ છે, પણ તે ત્રણેનો ભક્તિમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. કર્મ તો ભક્તિની સાથેજ રહે છે અને જ્ઞાન, ભક્તિનો પુત્ર છે, જોડેલે એ ત્રણે એકજ છે. અથવા ભક્તિ સાથેજ છે-ભક્તિમાંથીજ છે. મહા-ત્માઓ કહે છે કે, જેમ લોજનના દરેક કોણિયામાં તુષ્ટિ, પુષ્ટિ ને તુષ્ટિ છે તેમજ ભક્તિના દરેકે પગલામાં-દરેકે પગથિયામાં કર્મ, જ્ઞાન અને ઉત્તતિ છે. પણ બેટી, એક આંકડા વિનાનાં બધાં મીંડાં જેમ નકામાં છે, તેમ ભાવ વિનાની ભક્તિ પણ નકામી છે. ભાવ એજ આંકડો છે અને બીજાં સાધનો તે મીંડાં છે. પ્રથમ આંકડો હોય તોજ મીંડાં કામનાં છે, એકલાં મીંડાંની કિંમત મીંડુંજ છે. પ્રભુએ પણ કહેલું છે કે:-

અદ્વિત્યાદધાનશ્ચ સંશયાત્મા વિનશ્યતિ ।

નાયં લોકોઽસ્તિ ન પરો ન સુખં સંશયાત્મનઃ ॥ ગી. ૪-૪૦ ॥

અર્થ-અજ્ઞાની, શ્રદ્ધા વિનાનો તથા સંશયવાળો નાશ પામે છે, સંશયવાળાનો આ લોક પણ સુધરતો નથી, તેનો પરલોક પણ બગડે છે અને તેને ક્યાંય પણ સુખ મળતું નથી.

સંશયવાળાં સર્વં કર્મો એવાં છે માટે પ્રભુએ કહેલું છે કે:-

અશ્રદ્ધયા હુતં દત્તં તપસ્તાપં કૃતં ચ યત્ ।

અસદિત્યુચ્યતે પાર્થ ન ચ તત્પ્રેત્ય નો શ્વ ॥ ગી. ૧૭-૨૮ ॥

અર્થ-હે અર્જુન! શ્રદ્ધા રાખ્યા વિના જે હોમેલું હોય, દાન કરેલું હોય, તપ કરેલું હોય તથા બીજાં કાંઈ કર્મ કરેલું હોય, તે સર્વ અસત્ કહેવાય છે; કારણ કે શ્રદ્ધા વિનાનું જે કરેલું હોય તેનું આ લોકમાં કે પરલોકમાં ફળ મળતું નથી.

બેટી, શ્રદ્ધા વિનાની ભક્તિ નકામી છે. શ્રદ્ધા એ સાધન રૂપિયા જેલું છે અને બીજાં સાધનો દોકડા જેવાં છે, જો આપણી પાસે રૂપિયો હોય તો તેમાંથી ઘણાય દોકડા આવી શકે છે, પણ જો દોકડા વિના રૂપિયો આવી શકતો નથી. માટે કહિનતાથી મળતા જુદા જુદા થોડાક દોકડાઓ મેળવવા કાંઈ મારવા તે કરતાં સહેલાઈથી મળી શકતા રૂપિયાને સંભાળી રાખવો એજ ઉત્તમ છે. એજ ખરો ભક્તો તથા સાતિઓનું કામ છે, એજ આત્મોન્નતિનો માર્ગ છે અને તેથીજ આગળ વધવાના બીજા બધા રસ્તા ખુલ્લા થઈ શકે છે. જ્યાંસુધી માણસમાં શ્રદ્ધા ન હોય ત્યાંસુધી તે ગમે તેટલી ઉપલક્ષ મીડી મીડી વાતો કરે અને ગમે તેટલાં બાધાચારનાં કર્મો કરે, પણ તે ખરો ભક્ત નથી. કારણ

કે શ્રદ્ધા વિના તેને આગળ વધવાના રસ્તાજ મળતા નથી. તેથી તે ગમે તેટલાં ફાંફાં મારવા છતાં જ્યાંનો ત્યાંજ રહી જાય છે. આત્મોત્તતિ માટે શ્રદ્ધા એજ પ્રથમ પગથિયું છે. પૂર્ણ શ્રદ્ધા વિના ખરી લક્ષિત થઈ શકેજ નહિ; એટલુંજ નહિ પણ જ્યાં સુધી મનમાં પાપ હોય ત્યાંસુધી ખરી લક્ષિત થઈ શકેજ નહિ. એ માટે પ્રભુએ કહેલું છે કે:—

येषां त्वंतगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।

ते द्वंद्वमोदनिर्मुक्ता भजंत मां दृढप्रताः ॥गी. ७-૨૮॥

અર્થ—જે પુણ્યકર્મવાળા માણસોનાં પાપ પૂરાં થયાં હોય, તેઓ સુખદુઃખરૂપી મોહથી છટી દૃઢ મતવાળા થઈને મને બજે છે. પાપથી છટવું એ બહુ મુશ્કેલ છે. મુશ્કેલ છે એ ખરું, પણ એ મુશ્કેલી ત્યાંસુધીજ છે કે જ્યાંસુધી પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી સાચ રહે ચડી શકાયું નથી. એમ છે તો પાપથી બચવું એ મુશ્કેલ નહિ, પણ પાપનો જ્યાં આવવો એજ મુશ્કેલ છે અને પાપ કેમ થઈ શકે એજ આશ્ચર્ય છે. પણ આમ થતાં પહેલાં શરૂ તના બખોને પોતાના કેટલાક વ્યાવહારિક સ્વાર્થનો ભોગ ખાવો. પડે છે અને કેટલીક મદાન લાગ્યામાંથી અને કહિન પરીણામે માંથી પમાર થવું પડે છે. આમ હોવાથી વ્યાવહારિક તોળે બખોના ધર્મ કહિન લાગે છે એ કે બખોને તો તે સ્વામિયો છે. એટલુંજ નહિ પણ તેઓ તો તેને જિંદગીનું કનંવ્યજ મમજે છે અને એવા ધર્મો પાળતાની બદનિંમ્મ દૃઢ ઇચ્છા રાખે છે. આ વ્યાવહારિક લોકોને તે કહિન લાગે છે, શરૂ કે તેઓ પંતન પડી પડના ૧૧.૫ નિવ.૧ બીજી બહુ થોડુંજ જુએ છે.

૧૧-મખોના ધર્મ

આવને કહેવું છે કે —

સંસ્કારાદિભ્યઃ કાલે કલ્મસાદિભ્યઃ

સિદ્ધિર્ભવતિ સદા સુખાદિભ્યઃ સદા સદા સદા

અર્થ—કે

સદા સદા સદા સદા સદા સદા સદા સદા સદા સદા

સદા સદા સદા સદા સદા સદા સદા સદા સદા સદા

સદા સદા સદા સદા સદા સદા સદા સદા સદા સદા

અર્થ-જે હમેશાં સંતોષી, યોગી, શરીર તથા ઇન્દ્રિયોને કાબૂમાં રાખનાર, દૃઢ નિશ્ચયવાળો અને જેણે પોતાનાં મન-પુદ્ધિ મને અર્પણ કરેલ હોય, તે ભક્ત મને વહાલો છે.

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः ।

हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ ગી. ૧૨-૧૫ ॥

અર્થ-જેનાથી કોઈ પણ જીવો દિલગીર થતા નથી અને જે પોતે કોઈ પણ જીવોથી દિલગીર થતો નથી તથા જે હરખ, અદે-ખાઈ, લય અને ચિંતાથી છૂટેલો છે તે મને વહાલો છે.

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्ययः ।

सर्वारंभपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ ગી. ૧૨-૧૬ ॥

અર્થ-જે ઇચ્છા વિનાનો, પવિત્ર, ચતુર વૈરાગ્યવાળો, દુઃખ વિનાનો ને બધી ભતના આરંભનો પૂરેપૂરો ત્યાગ કરનારો હોય, તે મારો ભક્ત છે ને તે મને વહાલો છે.

यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति ।

शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥ ૧૨-૧૭ ॥

અર્થ-જેને હરખ નથી, શોક નથી અને કાંઈ પણ ઇચ્છાજ નથી તથા સારું ને મારું બન્નેનો ત્યાગ કરનાર હોય અને વળી ભક્તિમાન હોય તે મને વહાલો છે.

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।

शीतोष्णसुखदुःखेषु समः संगविवर्जितः ॥ ગી. ૧૨-૧૮ ॥

અર્થ-શત્રુ ને મિત્ર જેને સરખા છે તથા જેને માનઅપ-માન, ટાઢતડકો ને સુખ-દુઃખ સમાન છે અને જે સંગથી તદ્દન છૂટેલા છે તેમજ-—

हुत्पनिदास्तुतिर्मौनी संतुष्टो येन केनचित् ।

अनिकेतः स्थिरमतिर्मक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥ ગી. ૧૨-૧૯ ॥

અર્થ-જેને નિંદા તથા સ્તુતિ સરખીજ છે, જે મોન છે, પ્રા-રંબયોગથી જે કાંઈ આવી મળે તેમાં જે સંતોષી છે, જે ધર વિનાનો છે, જે સ્થિર પુદ્ધિવાળો છે અને જે ભક્તિવાળો છે, તે પુરુષ મને વહાલો છે.

ये तु धर्म्यामृतमिदं यथाक्तं पर्युपासते ।

मदयानामत्परमा भक्तास्तेऽस्तीव मे प्रियाः ॥ ગી. ૧૨-૨૦ ॥

અર્થ-વળી જેઓ શ્રદ્ધાવાળા થઈ, પ્રભુમય થઈને અગાઉ દેહેલા ધર્મરૂપી અમૃતને મેળવે છે, તે ભક્તો મને બહુ વહાલા છે.

બેટી, જોયું ? ભક્તનાં લક્ષણ કેટલાં બધાં ઉચ્ચ છે. મન
નિયમો પોતાની સ્વાર્થવૃત્તિને લીધે વ્યાવહારિક લોકો પાસે સ-
કતા નથી, માટે તેઓ ભક્તિને ખાંડાની ધાર જેવી કહે છે. ખર્ચ
સ્વાર્થવૃત્તિમાં રૂબી ગયેલા અહંભાવવાળા લોકો માટે ભક્તિ
જોવી કઠિનજ છે. પણ જેઓનાં અંતઃકરણ શુદ્ધ છે અને જેઓ
વ્યવહાર કરતાં સત્યને વધારે ચાહી શકે છે, તેઓને માટે ભક્તિ
જરાય કઠિન નથી; તેઓને તો એ સ્વાભાવિક અને જોઈએ
તેઓનો આનંદ છે. કારણ કે તેઓનાં હૃદય, શદ્દા-આસ્થા અને
પ્રેમથી ભરેલાં છે, તેથી તેઓ સત્યને સમજી શકે છે, ધારણ કરી
શકે છે, અનુસરી શકે છે અને તદ્વપ થઈ શકે છે. જેઓ મહા-
રાખી શકતાં નથી તેઓનાં હૃદય ભક્તિરસથી તરંગિત થઈ શકતાં
નથી અને પ્રેમથી લલણ થયેલી તન્મયતા તેઓ અનુભવી શક-
તાં નથી. આવો અલૌકિક લલણ જેઓ લઈ શકતાં નથી, તેઓની
શિયતિ શોકજનક છે, તેઓનો મનુષ્યજન્મ વૃથા છે. ૩૧૫૧
ને ઇંદ્રી કાંટાવાળા ખાવગિયામાં જેનું મન લોભાઈ ગયું છે, તેનો
દયાને પાત્ર છે. પ્રભુ ! તેઓને સન્માન જતાવ. બેટી, મંચામાં
ઈન્દ્રિયજન્ય મુખ તે ઈશ્વરી આનંદ પાસે કાંઈ પણ વિસાતમાં નથી.
પ્રભુદે કરેલું છે કે:—

सायानर्थ उदपाने गयंतः संप्रतुलोदये ।

मायागमर्पेण धेरेण साधनम् विज्ञानतः ॥ गी. २-४६ ॥

અર્થ-મીઠા પાત્રિયામાં રથાનથી જે કામ થાય છે, તેજ કામ
અપી નરકમાં જાય. મીઠા નાનામાં પણ થાય છે, તેમજ મરંચોમાં
કમોન જે જે કામ કરેલા છે. તે અપા કામ કરીને જાણનાર કા
કાનું-અપાને મરંચો છે. કાનું કે કરી આનાંકમાં અપા અનાં
કાને. મરંચો, મરંચો જાય છે.

ઉપર, આ નામોના અંગે, આ નામોના અંગે આ નામોના અંગે
 જેને આ નામોના અંગે આ નામોના અંગે આ નામોના અંગે
 આ નામોના અંગે આ નામોના અંગે આ નામોના અંગે
 આ નામોના અંગે આ નામોના અંગે આ નામોના અંગે
 આ નામોના અંગે આ નામોના અંગે આ નામોના અંગે
 આ નામોના અંગે આ નામોના અંગે આ નામોના અંગે

2000 1000 500 0

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered.

— 2 —

— 10 —

બેટી, તું શું સમજી? ઈશ્વર ભક્તનેજ પ્રત્યક્ષ થાય છે. અને ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થયો એજ મહા આનંદનો આનંદ છે, જેમાં સર્વ આનંદોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. તે પૂર્ણ આનંદ એ ઈશ્વરી આનંદજ છે અને તે સારી ભક્તિથીજ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. ભક્તિથી એ આનંદ કેમ ઉત્પન્ન થાય છે તેને માટે પ્રભુએ કહેલું છે કે:-

દૈવી હોવા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા ।

મામેવ યે પ્રપદંતે માયામેતાં તરંતિ સે ॥ ગી. ૭-૧૪ ॥

મારી આ પ્રસિદ્ધ ગુણવાળી દૈવીમાયા સહેલાઈથી તરી શકાય તેવી નથી, જેઓ મારેજ શરણે છે તેઓ એ માયાને તરી જાય છે.

ભક્તિના બળથી ભક્ત માયાને-અજ્ઞાનને તરી જાય છે, માટે તેને એ ઈશ્વરી આનંદ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે અને લોકો માયામાં લપટાઈ ગયેલા છે એટલે તેઓ વિષયના ક્ષણિક સુખમાંજ રાજી રહી શકે છે. ભક્ત અને બીજા લોકો વચ્ચે એજ ફરક છે કે ભક્ત ઉત્તમતાનેજ-સત્યતાનેજ-પ્રકાશનેજ-ઈશ્વરનેજ આસ્થાથી અને પ્રેમથી ચાહે છે અને લોકો અહંભાવને-અજ્ઞાનને અને પોતાની સ્વાર્થવૃત્તિનેજ ચાહે છે. આમ છે માટેજ ભક્ત ઉત્તમ છે અને તે સારુજ તે ઈશ્વરને વિશેષ પ્રિય છે. ભગવાને કહેલું છે કે,

તેષાં જ્ઞાની નિત્યયુક્ત એકમર્તિર્વિશિષ્યતે ।

પ્રિયો હિ જ્ઞાનિનોઽત્યર્થમહં સ ચ મમ પ્રિયઃ ॥ ગી. ૭-૧૭ ॥

અર્થ:-તેઓમાં હંમેશાં સરખી વૃત્તિવાળો તથા એક ભક્તિવાળો જ્ઞાની શ્રેષ્ઠ છે. કેમકે હું જ્ઞાનીને બહુ વહાલો છું અને જ્ઞાની ભક્ત મને બહુ વહાલો છે.

બેટી, પ્રભુ એમ કહે કે જ્ઞાની ભક્ત મને અત્યંત પ્રિય છે, એ પ્રભુની કેટલી બધી પ્રભુતા છે! અને તે ભક્તની કેટલી બધી મહત્તા છે! કેટલું બધું ભાગ્યશાળીપણું છે! આપણે લોકોના વહાલા રહીને પ્રભુના વહાલા ક્યારે થઈશું? ઈશ્વર! અમે એવું કૃતકૃત્યપણું ક્યારે અનુભવીશું? બેટી, ભક્ત મને બહુ વહાલો છે એમ બોલીનેજ પ્રભુ અટકતો નથી પણ તે કહે છે કે,

જનન્યાશ્રિતયંતો માં યે જનાઃ પર્યુપાસતે ।

તેષાં નિત્યામિયુક્તાનાં યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્ ॥ ગી. ૯-૨૨ ॥

અર્થ:-જે માણસો અનન્ય થઈને એટલે પ્રભુમય થઈને મારું સ્મરણ કરતે કરતે સંપૂર્ણ રીતે મારી ઉપાસના કરે છે, તે સદાય

સરખા ચિત્તવાળા ભક્તોના યોગશ્લેષને હું સાચવું છું.

બેટી, પ્રભુની દયા જોઈ ? પ્રભુ ભક્તને વહાલા મણે છે ને-
તુંજ નહિ પણ તેની સંભાળ રાખે છે અને તો પણ ભેટકું બંધ
કરવા છતાં પણ પ્રભુની કૃપાનું વહન અટકતું નથી; તે તો આત્મ
ને આગળજ વધે છે. પ્રભુ કહે છે કે,

કૌંતેય પ્રતિજાનીહિ ન મે મક્તઃ પ્રણયતિ ॥ ગી. ૯-૨૧ ॥

અર્થ-હે કુંતાના પુત્ર ! તું પ્રતિજ્ઞા કરજે કે, ભગવાનના ભ-
ક્તને કદી પણ નાશ થતો નથી. ભક્તને માટે આટલું આટલું
કરવા છતાં પણ પ્રભુને સંતોષ થતો નથી; હજી પણ તે કહે છે કે,

પરિગ્રાજાય સાધૂનાં વિનાશાય ચ દુષ્ટતામ્ ।

ધર્મસંસ્થાપનાયોય મંમયામિ યુગેયુગે ॥ ગી. ૪-૮ ॥

સાધુઓનું-ભક્તોનું રૂઢી રીતે રક્ષણ કરવા માટે તથા પાપી
ઓનો નાશ કરવા માટે અને ધર્મનું સ્થાપન કરવા માટે હું યુગે
યુગે અવતાર ધરું છું.

ભક્તને માટે-ભક્તને ગુણ આપવા માટે પ્રભુ અવતાર લે
છે. ભક્તિની ઉત્તમતા આથી બીજી શી હોઈ શકે ? હંધારને વિષ
થવા કરનાં ભક્ત વધારે બીજું શું આવી શકે ? અને ભક્તનાં કામ
મદાદવા માટે પ્રભુ અવતાર લે એ કરનાં વધારે દયા-એ કામ
વધારે પ્રમ-એ કરનાં પ્રભુની વધારે પ્રભુતા, આપણે કેવી રીતે
ભક્તી મારીએ ? આદર્શ ધન્ય છે, પ્રભુને ધન્ય છે, તેની કૃપાને ધન્ય
છે અને તે કૃપા મિત્રવત્તર આગવશાળી ભક્તોને પણ ધન્ય છે.
તથા જે પ્રભુની આદર્શી અર્પી મદાન દયાને તદાવ તપ માન
દાયો અને તપા કરાવે અપારવશ કરે છે, છતાં ભાવને ભક્ત
મિત્રવત્તર છે તે મિત્રવત્તર નથી, અમલ વિદ્યો છે. તે પોતાની
ગુણોને જોઈને મુગ્ધ મુગ્ધ થઈ છે અને અજાણ મન્યને છે.
પ્રભુને જે વશ નહીં થઈ શકે તેને ભક્ત બોલવા ઉપરથી વિમુક્ત
કરે છે. તેને પણ ધન્ય છે ! ધન્ય છે ! બીજું હું શું ? પ્રભુ
તેને મિત્રવત્તર કરે, તપાને કદાચ મદાદ આપે

પ્રભુને ભક્તિની મદદ, ભક્તિને મદદ, ભક્તિને મદદ, ભક્તિને મદદ
પ્રભુને ભક્તિની મદદ, ભક્તિને મદદ, ભક્તિને મદદ, ભક્તિને મદદ
પ્રભુને ભક્તિની મદદ, ભક્તિને મદદ, ભક્તિને મદદ, ભક્તિને મદદ
પ્રભુને ભક્તિની મદદ, ભક્તિને મદદ, ભક્તિને મદદ, ભક્તિને મદદ

૧૨-ભક્તિ કેની કરવી જોઈએ ?

ગીતામાં કહેલું છે કે:—

યજંતે સાર્વિકા દેવાન્યક્ષરક્ષાંસિ રાજસાઃ ।

પ્રેતાન્મૂતગણાંશ્ચાન્યે યજંતે તામસા જનાઃ ॥ ગી. ૧૭-૪ ॥

અર્થ—સાર્વિક માણસો ઈશ્વરને પૂજે છે, રજોગુણી લોકો યજ્ઞ રાક્ષસને પૂજે છે અને તમોગુણી લોકો ભૂતપ્રેત વગેરેને પૂજે છે.

સાર્વિક દેવનીજ ભક્તિ કરવી જોઈએ; બીજી બધી ભક્તિ ઊતરતા પ્રકારનીજ છે. આ બાબત બહુ સ્પષ્ટ છે. કારણ કે હું જેકું છું કે, શુદ્ધ ચિત્તવાળા, નિઃકામ જ્ઞાની ભક્તો, સદૈવ પરમ-પવિત્ર એક મહાન ઈશ્વરનેજ ભજે છે. ખરા ભક્તના હૃદયમાં ઊતરતા પ્રકારના દેવનો ખ્યાલજ આવી શકતો નથી. બીજા દેવો મોટા મોટા લોગો—અપવિત્ર બળિદાનો અને દેહકષ્ટિ વગેરે પોતાના ભક્તો પાસે માગે છે અને તે ન મળે તો કેાપિત થઈ જાય છે; ત્યારે મહાન દયાળુ પ્રભુ કહે છે કે,

પત્રં પુષ્પં ફલં તોયં યો મે મક્ત્યા પ્રયચ્છતિ ।

તદહં મક્ત્યુપહૃતમશ્નમિ પ્રયતાત્મનઃ ॥ ગી. ૯-૨૬ ॥

અર્થ—શુદ્ધ બુદ્ધિથી ભક્તિ વડે જે મને પાંદડું, ફૂલ, ફળ કે જળ આપે છે, તે હું અંગીકાર કરું છું.

પત્ર, પુષ્પ, ફળ અને જળથી પ્રભુ બહુ ખુશી થાય છે તે શા માટે? આપણે પ્રીતિથી આપીએ છીએ માટે, આપણા અનુ-ગ્રહને માટે. બેટી, હું પ્રભુની દયા જો ! પ્રભુની દયા જો ! પ્રભુની પ્રભુતા તો જો ! અનંત, અખંડ ઐશ્વર્યનો સ્વામી પાંદડાં, ફૂલ, ફળ અને પાણીથી સંતુષ્ટ થાય છે. ધન્ય છે, પ્રભુ ! ધન્ય છે ! પ્રભુ ! શા માટે તમે આવી સહેલી વસ્તુઓ પસંદ કરી ? સંસારનાં સર્વ મનુષ્યોએનો એકસરખી રીતે સહેલાઈથી ઉપયોગ કરી શકે માટેજ કે ? એનુંજ નામ ઈશ્વરની સમદૃષ્ટિ છે. એનુંજ નામ પ્રભુની પ્રભુતા છે. પણ બેટી, યાદ રાખજે કે, પત્ર, પુષ્પ, ફળ અને જળમાં બળ નથી. ભગવાન કહે છે કે, તે પ્રીતિથી અર્પણ કરવું જોઈએ. પ્રેમમાં બળ છે. હૃદયના ઉમંગકાથી, ખરી દીનતાથી અને અહં-તાજાવ ઓઢીને, પ્રભુની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને ખાતર, તારી શક્તિના પ્રમાણમાં જેને ઘટે તેને તે મહાન પ્રભુના નામથી શુદ્ધ બાવનાથી આપવું જોઈએ. આમ થાય ત્યારેજ પ્રભુ તેને પ્રીતિથી

છે તથા અનન્ય ભારથી મારું જ ચિંતવન કરે છે અને મારી જ ઉપાસના કરે છે; (૬) હે અર્જુન ! મારામાં જેનાં મન પરોવાઈ ગયાં છે, તેઓનો આ મરણવાળા સંસારસાગરમાંથી હું તરત જ રૂડી રીતે ઉદ્ધાર કરું છું.

જે એ પ્રમાણે કમો ઈશ્વરને અર્પણ કરીને તનમય બની જાય છે, તેઓનો સંસારસાગરમાંથી ઉદ્ધાર કરવા માટે પ્રભુ વચન આપે છે.

હવે આપણે જાણવું જોઈએ કે, ભગવાનમાં જેઓનું ચિત્ત પરોવાઈ ગયેલું છે, તે ભક્તો કેવી રીતે વર્તે છે. તેને માટે પ્રભુએ ગીતામાં કહેલું છે કે:-

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ।
तदा गतासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ गी. ૨-૫૧ ॥
અર્થ:-જ્યારે તારી બુદ્ધિ મોહરૂપી મેલને તણ દેશે, ત્યારે તને સાંભળવાયોગ્ય તથા સાંભળેલા વિષયોમાં વૈરાગ્ય જીવજશે. આવી સ્થિરતા થયા પછી તે ભક્ત થું કરે છે, તેને માટે પ્રભુએ કહેલું છે કે:-

सततं कीर्तयंतो मां यतंतश्च दृढप्रताः ।
नमस्यंतश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ गी. ૯-૧૪ ॥
અર્થ:-મહાત્માઓ હમેશાં મારું કીર્તન કરે છે, યતનપૂર્વક નમત કરે છે, મને નમસ્કાર કરે છે અને મારી ભક્તિથી સમાન ચેતનાવાળા થઈને મારી જ ઉપાસના કરે છે. વળી પ્રભુએ કહેલું છે કે:-

मच्चित्ता मद्गतप्राना बोधयंतः परस्परम् ।
कथयंतश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥ गी. ૧૦-૯ ॥
અર્થ:-મારામાં જ જેમનું મન છે અને મારામાં જ જેમનું જીવન છે, તેઓ એકબીજાને મારી જ ઉપદેશ આપે છે અને મારી જ તો કરવામાં સંતોષ તથા આનંદ પામે છે. જે એ પ્રમાણે વર્તી શકે છે તે ભાગ્યશાળી ભક્તો ઉપર પ્રભુ કૃપા કરે છે, જે હવે તારે જાણવું જોઈએ. તેને માટે પ્રભુએ કહેલું છે કે:-

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ।
ददामि पुद्भियोगं सं येन मामुपयांति ते ॥ गी. ૧૦-૧૦ ॥
સં. ૪

અર્થ:-હમેશાં મારામાં જોડાયેલા તથા પ્રીતિપૂર્વક ભજનારાઓને હું એવા પ્રકારની યુદ્ધિ આપું છું, કે જેથી મને પામે છે.

બેટી, ભક્તિમાર્ગનો આ ક્રમ સમજવા જેવો છે. જો ઉદ્ધાર માટે જ્યારે તેનું અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય ત્યારે પ્રભુ જ્ઞાન આપે છે. એ જ્ઞાનથી ભક્ત ઈશ્વરનું સ્વરૂપ જાણી શકે અને તેમાં સ્થિરતા પામી શકે છે; પણ એમ થતાં પહેલાં-કે તે જાણખવા પહેલાં-તેની પાસે જવાનો માર્ગ જાણવાની જરૂર છે. એ માર્ગ મેં તને ઉપર જતાવેલો છે, પણ એટલાથી જ રાજી થઈ જતો નથી. તે કહે છે કે:-

अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यदा ।

तस्याहं मुलभः पार्यं नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ गी. ८-१४ ॥

અર્થ:-હે અજુન! જીજી કોઈ પણ વસ્તુમાં આસક્તિ વિના આખી જિંદગી મુખી જે હમેશાં મારું સ્મરણ કરે છે, અમરદિવાળા થોગીઓને હું મહેલો છું.

અનન્ય ભાવથી હર પળે ઈશ્વરને ભજવો જોઈએ, ને નહિ પણ તેની સાથે કમો પણ કરવાં જોઈએ. તેને માટે પ્રયત્ન કરો છું કે:-

तन्मागर्भेषु वागेषु मामनुस्मर युञ्जत य ।

मत्परिग्रमनोबुद्धिर्मांसेवेदमयमंशयम् ॥ गी. ८-२० ॥

અર્થ:-તે મારું મન કાર્પમાં મારું સ્મરણ કરાવે અને મુઠાં જોડે છે કે નહિ. જાનો ધર્મ પાળે અને મોંથી દીવિત મન કરે. વગેરે તું મને જ પ. મીશ, એમ મહેલ નથી.

અનન્ય ભ. ની આપે છે કે, જે અજુન! આવી રીતે કરે તો મને પ. મીશ, એમ મહેલ નથી.

अहंकारं बुद्ध्या संयम्य मत्पराधीनताम् ।

यत्नं कुरु तदा तदा सर्वं त्वत्पराधीनम् ॥ गी. ८-२४ ॥

અર્થ:-હે અજુન! મન નહિ એવું કે જે અજુન! નહિ ને હું મને પ. મીશ, એમ મહેલ નથી. તું મને પ. મીશ, એમ મહેલ નથી.

અને અજુન! મને પ. મીશ, એમ મહેલ નથી. તું મને પ. મીશ, એમ મહેલ નથી.

યદ્દનાં જન્મનામંતે જ્ઞાનવાન્માં પ્રપચતે ।

વાસુદેવઃ સર્વમિતિ સ મહાત્મા સુદુર્લભઃ ॥ ગી. ૭-૧૯ ॥

અર્થ:-ઘણા જન્મો પછી અંતે આ બધું પ્રભુમંથ છે એમ મળીને મને શરણ થાય છે, તે જ્ઞાની-મહાત્મા અતિ દુર્લભ છે. ધૈર્ય જેને દુર્લભપણું કહે છે તેવી પૂર્ણતાની સ્થિતિ સાચી ભક્તિ વિના મળતીજ નથી, તેને માટે પ્રભુએ કહેલું છે કે:-

પુરુષઃ સ પરઃ પાર્ય મત્ત્યા લભ્યસ્ત્વનન્યયા ।

યસ્યાંતઃસ્થાનિ ભૂતાનિ ચેન સર્વમિદં તત્ત્વમ્ ॥ ગી. ૮-૨૨ ॥

અર્થ:-જેની અંદર આ સર્વ ભૂતો રહેલાં છે અને જે આ જગતમાં વ્યાપી રહેલો છે, તે ઉત્તમ પ્રભુ અનન્ય ભક્તિથીજ મળે છે. વળી કહ્યું છે કે:-

મત્ત્યા ત્વનન્યયા શક્ય અહમેવંવિધોઽર્જુન ।

શાંતું દ્રવ્ણું ચ તત્ત્વેન પ્રવેણું ચ પરંતપ ॥ ગી. ૧૧-૫૪ ॥

અર્થ:-હે અર્જુન! હે પરંતપ! અનન્ય ભક્તિ વડેજ હું યથા-થરૂપે જાણી શકાઉં છું, પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાઉં છું, તથા સહેલાઈથી મળી શકું છું.

ભેટી, તું ભક્તિનું રહસ્ય તો જો! પ્રભુને તેનું વર્ણન કરતાં સંતોષ થતો નથી. વારે વારે અર્થત્યાગી-દરેક જાબતમાંથી તે એની એ વાત લાવે છે. કારણ કે સંસારસાગર તરવા માટે ભક્તિ વિના બીજો કોઈ સહેલો રસ્તો નથી, તેથી પ્રભુ વારેવારે ભક્તિને વખાણે છે. પ્રભુ પોતે જેને એટલી બધી ઘેષ સમજે છે તે ભક્તિને જો આપણે આદર ન કરીએ, તો આપણે આદર પ્રભુ પાસે કેમ થશે? પ્રીતિથી ભક્તિ ન કરવી, એ કરતાં પ્રભુની બીજી ભેટી અવગત કઈ? ભક્તિને માટે પ્રભુ વળી પણ કહે છે કે:-

મત્કર્મકૃન્મત્પરમો મદ્રક્તઃ સંગવર્જિતઃ ।

નિર્વેરઃ સર્વભૂતેષુ ચઃ સ મામેતિ પાંદવ ॥ ગી. ૧૧-૫૫ ॥

અર્થ:-હે અર્જુન! જેને કોઈ પણ વસ્તુમાં વેર નથી, જેણે બધી વસ્તુમાંથી આસક્તિ છોડી દીધેલો છે, જે મારે માટેજ કમ કરે છે અને જેને હુંજ મુખ્ય છું, એવો મારો ભક્ત મનેજ પામે છે.

માત્ર જીવી ભક્તિજ નહિ પણ ભક્તિની સાથે પ્રભુએ કહેલાં ઉપર જણાવેલાં બધાં સાધનો હોવાં જોઈએ, તોજ તે પૂર્ણતાએ પહોંચી શકે છે. તેને માટે પ્રભુએ કહેલું છે કે:-

મન્મતા ભવ મદ્મક્ષો મદ્યાજી માં નમસ્કુહ ।

મામેવૈષ્યસિ ચુક્તૈવમાત્માનં મત્પરાયણઃ ॥ ગી. ૯-૩૪ ॥

અર્થ:-મારામાં મન રાખ, મારો ભક્ત થા, મારું પૂજન કર અને મને નમસ્કાર કર. એ પ્રમાણે મારે શરણે થવાથી મારામાં ચિત્ત સ્થિર કરીને તું મનેજ પામીશ

આમાં દમોની કડાકૂટ નથી, યોગની દઢિનતા નથી, જ્ઞાનની ગહનતા નથી, લાંબાપહોળા વિધિનિષેધની સૂક્ષ્મ આંટીધૂંટીઓ નથી; અહીં તો માત્ર સર્વને છોડીને અને સર્વમાં રહીને ઈશ્વરમય બની જવાનું છે. ભક્તને-અર્જુનને પ્રભુ કહે છે કે:-

મન્મતા ભવ મદ્મક્ષો મદ્યાજી માં નમસ્કુહ ।

મામેવૈષ્યસિ સત્યં તે પ્રતિજ્ઞાને પ્રિયોઽસિ મે ॥ ગી. ૧૮-૬૫ ॥

અર્થ:-તું મને વહાલો છે માટે સોગળ ખાઈને સત્ય કહું છું કે, તું મારામાં મન રાખ, મારો ભક્ત થા, મારું પૂજન કર ને મને નમસ્કાર કર, એટલે તું મને પામીશ.

આ કરતાં વધારે પ્રભુ બીજું શું કહે? એ કરતાં વધારે સહેલો રસ્તો જગતમાં બીજો શું હોઈ શકે? ભક્તોને ચોતાના ઉદ્ધાર માટેની એ કરતાં વધારે ખાતરી પ્રભુ એ કેવી રીતે આપી શકે? આ કરતાં વધારે પ્રેમ ભક્તો ઉપર બીજી કંઈ રીતે દેખાડી શકાય? ભક્તોના ઉદ્ધાર માટેની પ્રભુની આવી પ્રતિજ્ઞા કરતાં તેની મહાન દયા બીજી કેવી હોઈ શકે? બેટી, મને તો એ કરતાં વિશેષ કાંઈ જણાતું કે સમજાતું નથી અને બીજું કાંઈ જાણવા આહતો પણ નથી; કારણ કે જે એકને જાણવાથી બધું જાણી શકાય છે, તેને છોડીને જે બધું જાણવાથી પણ તત્ત્વને જાણી શકાતું નથી, તે જાણવા હું આ માટે જાઉં? કેમ? પણ ખરા ભક્તો પ્રભુની માયાને જાણવા આહતા નથી; માત્ર પ્રભુનેજ જાણવા ઇચ્છે છે. જેઓ પ્રભુની માયાને જાણવા ઇચ્છે છે, તેઓ એ માયામાંજ રહી જાય છે. માટેજ પ્રભુએ કહેલું છે કે:-

સર્વધર્માન્પતિયજ્ય મામેકં શરણં પ્રજ ।

અદંત્યા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ માનુષઃ ॥ ગી. ૧૮-૬૬ ॥

અર્થ:-સર્વ ધર્મોને બરોબર રીતે ત્યાગીને એક મારું શરણ પડડ; હું તને સર્વ પાપથી છોડાવીશ, હું શેઠ ન કર.

બેટી, હવે તારે બીજું શું બોલ્યું? હવે અદ્વૈતોસ કરવાનો અવકાશ ક્યાં રહ્યો? હવે ધર્મનો ભાગ ક્યાં રહ્યો? હવે પાપ ક્યાં

રહ્યું? ઈશ્વરના શરણમાં પડી જા. બેટી, પ્રભુમય બની જા. ત
પાપ નથી, શોક નથી, વિધિનિયેધ નથી, જગત નથી, કાળ નથી.
ત્યાં તો પરમસત્ય છે, અખંડ વિશુદ્ધિ છે, અનંત જ્ઞાન છે, મહા
સ્વયં પ્રકાશ છે. ત્યાં તો બેટી, અખંડ આનંદજ છે. જ્ય સ્મિ
દાનંદ ધ્વનિ જગાડતી તું એ અખંડ આનંદરૂપે બની જા. એ
જ ભાવના રાખ અને ધર્મોના કૂપમાં સંકલ્પવિકલ્પથી ઊંચરેક
વિધિનિયેધની જાળમાં અને પડિતાઈના વિતંડાવાદ તથા હા
તકોરણમાં નહિ દ્વસાતાં પ્રભુને શરણે જા-પ્રભુને શરણે જા. એ
કરતાં સહેલો અને સાચો રસ્તો બીજો કોઈ પણ નથી. માનવ
શરણં વ્રજ । એ મહાવાક્ય દૃઢ્યમાં ઠેરી રાખ અને શ્વેરને
તેનો અનુભવ લીધા કર, તો તું મુક્ત થઈ જઈશ, એમાં સંશય
નથી. પ્રભુને શરણે થઈ જવું એજ જાણિમાર્ગનો સાર છે, એ
તત્ત્વ છે, એજ મુશ્કેલ છે-એજ સહેલું છે ને એથીજ મુક્તિ છે
કેટલાક મહાત્માઓ કરે છે કે, એજ મુક્તિ છે. બેટી, તું પ્રભુ
શરણ પડી લે, એજ તરવાનો સારો ને દૃઢો રસ્તો છે.

[illegible]

...
...
...
...
...
...
...
...
...
...

અપૂર્ણ રહેલા ગુરુઓ કદી પણ બીજા લોકોને પોતાના ચેલા બનાવેજ નહિ. હું જ્યારે પવિત્ર યોગિનીને મળવા ગઈ હતી, ત્યારે મેં તેમને વિનયથી ખરા દિલથી કહ્યું હતું કે, માતાજી! મને તમારી ચેલી બનાવો. ત્યારે તેઓ સહેજ હસ્યાં, મારી સામું જોઈ રહ્યાં અને પછી મીઠાશથી-ધીમેથી બોલ્યાં:-

બેટી, દુનિયા ખોટે રસ્તો દોરાઈ ગઈ છે એ કોની કૃપાથી? ચેલા મૂંડનારા ગુરુઓની કૃપાથી. ગુરુઓએ કદાચ બધું છોડ્યું હોય પણ અકસોસ કે, ચેલા મૂંડવાનો લોભ તેઓ છોડી શકતા નથી. તેથી તેઓ પોતે વચમાંજ રહી જાય છે અને ચેલાઓને ખિલકુલ વગરજરૂરી ગલીફૂંચીઓમાં લટકાવી મારે છે; કારણ કે જેઓને પોતાને ખરો રસ્તો મળ્યો નથી, તે બીજાઓને ખરો રસ્તો કેવી રીતે બતાવી શકે? જેઓ પોતે પોતાનેજ મદદ કરી શકતા નથી, તેઓ બીજાઓને શું મદદ આપી શકે? જેઓ પોતેજ અંધકારમાં છે, તેઓ બીજાઓને પ્રકાશનાં કિરણ કયાંથી આપશે? બેટી, ખરા ગુરુઓ સર્વ લોકોને પોતાથી બની શકતી વાજબી મદદ કરવા ઇચ્છે છે, પણ કોઈને પણ પોતાના ચેલા કરવા ઇચ્છતા નથી. એક મહાત્માએ કહ્યું હતું કે, માણસને માત્ર ઇશ્વરજ પોતાના ચેલા બનાવી શકે, કોઈ પણ માણસને પોતાના બંધુઓને ચેલા બનાવવાનો હક નથી, ચેલામાં ને ગુલામગીરીમાં ફરજ શું? શા માટે ઇશ્વરે બ્રહ્મા મનુષ્યની અખંડ સ્વતંત્રતા ચેલા બનાવી છીનવી લેવી જોઈએ?

બેટી, એ મહાત્માએ વિશેષ એમ પણ કહ્યું કે, હું ગુરુ અને તે ચેલો એવું અભિમાન તત્ત્વજ્ઞાનીને શા માટે જોઈએ? ખરા જ્ઞાનીઓ એવો ભેદ માનીજ કેમ શકે? પ્રભુને વિનય ગમે છે. જેનામાં સત્ય વિનય ન હોય અને પૂર્ણ અહંભાવ ન છૂટ્યો હોય તે મહાત્માજ કેમ કહેવાય? અને જેમનો અહંભાવ છૂટી ગયો હોય તથા જેઓ આત્મવત્ સર્વમૂતેષુ એવો સર્વત્ર પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરતા હોય, તેવા મહાત્માઓ પોતાના બીજા બંધુઓને ચેલા માનીજ કેમ શકે? તેમના મનમાં એ ખ્યાલ પણ કેમ આવી શકે? એવા મહાત્માઓની પાસે તો સદેવ શ્રાતૃભાવજ છે. શ્રાતૃભાવ એ પણ જિતરતા પ્રકારનો શબ્દ છે, પણ આપણી ભાષામાં એ કરતાં વધારે અનુકૂળ શબ્દ મળતો નથી એટલે તે વાપરવો જોઈએ. જ્યાં શ્રાતૃભાવ પણ ટટી શકતો નથી, ત્યાં ચેલાનો તો અવકાશજ કયાં

તેઓનું કર્તવ્યજ છે. તેઓની ને આપણી વચ્ચે એટલોજ ભેદ છે કે, તેઓ જેટલા પ્રકાશમાં છે તેટલા પ્રકાશમાં આપણે નથી, ને જ્યાં પહોંચવાનું છે ત્યાં તેઓ અગાઉથી પહોંચ્યા છે અને આપણે પાછળથી પહોંચીશું. એ સિવાય બીજો કાંઈ પણ ભેદ નથી. બેટી, તું કાંઈની ચેલી થઈશ મા અને કાંઈને ચેલાચેલી બનાવીશ મા એ મારો ઉપદેશ છે. કારણ કે એમ થવાથી માણસ અમુક ટૂંક મર્યાદામાં બંધાયેલ જાય છે એટલે તેના આચાર-વિચાર સાંકડી હદમાં રહી જાય છે તેથી તે પોતાનામાં રહેલી મહાન શક્તિ સમજી શકતો નથી, ઘાણીના બેલની પેઠે ટૂંકા ગોળ ચકરાવામાં ફર્યા કરે છે અને જ્યાંનો ત્યાંજ રહી જાય છે.

મને એક વિદ્વાન યુવાન સંન્યાસીએ કહ્યું હતું કે, જો માણસોને ધર્મોની બળમાં ન બાંધી લીધા હોત, તો તેઓએ કદાચ વધારે ઉન્નતિ મેળવી હોત. કારણ કે દરેક પ્રાણીઓનાં હૃદયમાં સ્વભાવથીજ ઉન્નતિ મેળવવાનું લક્ષણ રહેલું છે. એટલે દરેક પ્રાણી પ્રેરણાપુદ્ધિથી, સ્વભાવથી અને સ્પષ્ટ નહિ થતા કાંઈક આકર્ષણથી, કુદરત તરફ સદૈવ ખેંચાયેલાંજ રહે છે. જો તેઓને અમુક બળમાં-અમુક મર્યાદામાં-અમુક વિચારમાં ન બાંધી લીધા હોત અને તેઓનાં કુદરતી બળ પ્રમાણે-આંતરિક પ્રેરણા પ્રમાણેજ છૂટથી ચાલવા દીધાં હોત, તો તેઓ બહુ જલદીથી-બહુ સહેલાઈથી ઉન્નતિ મેળવી શકત.

આ સાંભળી મારી આંખો ચમકવા લાગી. હું કાંઈક વધારે રસથી એ વાત સાંભળવા લાગી; કારણ કે મારે માટે આ વિચારો નવીન હતા અને મને તે ઠીક લાગતા હતા. પણ એટલામાં યોગિની માતાજી બોલ્યાં: બેટી, આ કલ્પના તને મનની લાગી હશે પણ મને તે અપૂર્ણ લાગે છે. માણસને કાંઈક અવલંબન જોઈએ, કારણ કે અંતરની પ્રેરણા પ્રમાણેજ ચાલે એવુંજ માણસનું ખાસ બંધારણ નથી. માટે અંતરની પ્રેરણાને ખુલ્લી રાખી તે ચાલી શકે એવી છૂટ તથા આઠોઅવળો જતો તેને અટકાવી શકે એવો અંકુશ તેને માથે જોઈએ. એ છૂટ તથા અંકુશ અને તેની સાથે એકલી પ્રેરણાશક્તિથી બહુજ લાંબે કાળે જે જાણી કે મેળવી શકાય, તે તરત જણાવી કે મેળવી દેનારું તથા એ છૂટ અને અંકુશને જુદાં જુદાં ન રહેવા દે અને પોતે પણ તેનાથી જુદાં ન રહે, એવું એકથ કરનારું કાંઈક તત્ત્વ જોઈએ. એ ત્રિપુટીનું નામ

ધર્મ છે અને તેજ મનુષ્યનું અવતંબન છે; અવતંબન એટલા માટે કે એથી મનુષ્ય અંતરની પ્રેરણા પ્રમાણે પોતાના મૂળ સ્વરૂપ તરફ વળી શકે છે, રસ્તામાં બચ તથા લાલચોથી બચી શકે છે. જે બંધનવાનું તથા મેઘરવાનું તન્ન છે, તે તત્ત્વ સહેલાઈથી-જલદીથી અને સ્વપ્નતાથી મેળવી શકે છે તથા તેની એકતા કરે છે.

મેટી, એકલી પ્રેરણાદિ આટલું બધું કરી શકે નહિ. તે ખાણમાં પડ્યા બગાવે, પગ ઉપર તઇં જઇ શકે નહિ, માટેજ રાજાનારિકના, અંકુશ અને રક્ષક એ ત્રિપુટીનું નામ ધર્મ છે અને તેજ મનુષ્યનું અવતંબન છે. એનુંજ નામ સનાતન ધર્મ છે, કારણ કે તે કુદરતી છે અને રેગ તથા ગાંડનો બાપ તેને ભાગને નથી, માટેજ તે ઈશ્વરી ધર્મ છે. એ ગિલાપના ધર્મો મનુષ્યોની કલ્પનાથી ઉત્પન્ન થયેલા છે, માટે તે અપૂર્ણ છે, તાલી નહીંને આગળના પડે તેવા છે એ અવિનાશદિન છે અને એ ?

એજ કોઈ પણ જાતનાં આવરણ વગરનો, કોઈ પણ જાતનાં દાંભિ-
કપણા વગરનો કોઈ પણ જાતની અટપટી ક્રિયા વિનાનો, સર્વથી
સ્વાભાવિક રીતેજ પાળી શકાય તેવો, અભેદ વર્તાવનારો, સર્વ-
માન્ય ઈશ્વરી ધર્મ છે અને તેનુંજ નામ સનાતન ધર્મ છે. એ
સિવાયની જે કલ્પનાઓ છે-જે મતો છે-જેને હાલમાં ધર્મ કહે-
વામાં આવે છે, તે ભેદબુદ્ધિવાળા છે, કલ્પનાભળમાંથી ઉત્પન્ન
થયેલા છે, પૂર્ણ ખુલાસો નહિ આવી શકે તેવા છે; અમુકજ
માણસો અમુકજ હદ સુધી પાળી શકે તેવા છે, એક નાના ખા-
ડાથી બચાવી બીજા જિંડા ફૂવામાં નાખે તેવા છે અને તેમાંથી
એક પછી એક રોજ નવા નવા એવા ફણગા ફૂટતા જાય છે કે
જેનો અંત પ્રલયના પ્રલય સુધી પણ આવી શકતો નથી. જેમ
કોશ્ટો પોતે બનાવેલી જાળમાં પોતેજ બંધાઈ જાય છે અને તે-
માંજ આનંદ માને છે, તેમજ માણસો પણ સનાતન ઈશ્વરી
ધર્મને છોડી પોતેજ કલ્પનાભળ ઉત્પન્ન કરી, એ જાળમાં પોતાની
ખુશીથી પોતેજ બંધાઈ જાય છે. જેમકે કોશ્ટોનો કીડો ઇચ્છા
કરે તો પોતે બાંધેલી પોતાની જાળ પોતેજ કાપી શકે છે, તેમ
મનુષ્ય પણ કારે તો પોતે બાંધેલી પોતાની જાળ પોતેજ કાપી
શકે છે. પણ કોશ્ટોનો કીડો પોતાની જાળ કાપવાનો વિચાર કરે
તે પહેલાંજ રેશમ બનાવનારાઓ તેને મારી નાખે છે, તેમ મનુ-
ષ્ય પણ પોતાની જાળ કાપવાની ઇચ્છા કરે તે પહેલાંજ કાળચ-
કના ઝપાટામાં આવી જાય છે. બેટી, જેઓ જાળમાં ફસાઈ ગયાં
છે તેઓના એવાજ હાલ છે. કોશ્ટોના કીડાને પોતાની જાળ
કાપવા માટે જેમ પ્રેરણાશક્તિ અને જાળ કાપવાનાં સાધનો છે, તેમ
મનુષ્યને પોતાની જાળ કાપવા માટે ઇચ્છાશક્તિ અને સનાતન
ધર્મ છે; કલ્પનાના ધર્મથી તેઓ કદી પણ તરી શકે નહિ. એથી
તો જાળ જિલટી વધારે દૃઢ અને વધારે સાંકડી થતી જાય છે; કા-
રણ કે કલ્પનાથી ઉત્પન્ન થયેલા ધર્મોએ સ્વાભાવિકતાને કાઢી
મૂકેલી છે અને તેને બદલે પોતાને રુચે તેવી, પોતાની સ્વાર્થ-
વૃત્તિને સહિક આનંદ આપે તેવી અને માત્ર પોતાનાજ સ્વાર્થનો
આનંદ શોધવાથી પરમ સત્યથી દૂર ખસાતું જાય તેવી અટપટી
અને દુર્ગતિ વધારી દીધેલી છે. પૃથ્વીના દરેક પંથો-મતો અને
કલ્પનાઓ જેને હાલમાં ધર્મ કહેવામાં આવે છે, તેની આવી
સ્થિતિ છે એ વાત વદન સાચી છે અને તોપણ બેટી, તું સાંભ-

લીને જન્મ થઈય કે, એ દરેક પંથોમાં સનાતન ઈશ્વરી ધર્મ રહેલો છે. પણ તે ક્યાંઈ છેક તેમના મૂળમાં. હેક તેમના કારણમાં. બાહ્ય ચારમાં નહિ. સનાતન ઈશ્વરી ધર્મ વિનાનું કોઈ પણ માણસ પૃથ્વીમાં હોઈ શકે નહિ.

૧૩-મનુષ્યની ઉત્પત્તિની સાથે સનાતન
ધર્મની ઉત્પત્તિ છે

તો અપરાધ જેવું છે. જેઓ સનાતન ધર્મ એટલે શું, તે સ્પષ્ટતાથી સમજી શકે છે, તેઓ પલ્લવાર પલ્લુ એવી વિપરીત વાત માની શકે નહિ.

સનાતન ધર્મ બ્રાહ્મણને માટે છે

સનાતન ધર્મ એકતા માટે છે. અલેદને માટે છે. અલેદને માટે છે એમ બોલવામાંજ નહિ પણ પ્રત્યક્ષ અલેદ અનુભવાવે છે, ત્યારે જુદા જુદા મતવાળાઓ બ્રાહ્મણને નામે જેમ બને તેમ ભેદ વધારે છે, કારણ કે તેઓનો પહેલો સિદ્ધાંતજ એ હોય છે કે, જે છે તે બધું અમારે માટે છે. ધર્મ, સ્વર્ગ, મોક્ષ, ઈશ્વર, સર્વ અમારા મતવાળાઓ માટે છે, બીજાઓ માટે નહિ. બીજાઓને તે કદી પણ મળી શકે નહિ. બેટી, શું આ સત્ય છે? ધર્મ, સ્વર્ગ, મોક્ષ ને ઈશ્વર એ શું અમુક મત ને ક્રિયાવાળાઓનીજ મિલકત છે? આથી વધારે સાંકડાપણું બીજું શું હોઈ શકે? ઈશ્વરની મહત્તા અને સમદષ્ટિ માટે આથી વધારે અજ્ઞાન બીજું શું? અને અમે પવિત્ર તથા અમારા મતથી વિરુદ્ધના બીજા બધા પાપી (લલે તેઓનાં આચરણ ગમે તેવાં સારાં હોય તોપણ) બ્રાહ્મણ તોડનારું આ કરતાં વધારે બીજું શું હોય? બેટી, દરેક પંથોમાં ને મતોમાં આવીજ વાતો હોય છે અને તેનેજ લોકો મુખ્ય માને છે. એટલે તેઓ રાજ રાજ વધારે ને વધારેજ ગૂંચવાતા જાય છે. સનાતન ધર્મમાં એવી કાંઈ કૃત્રિમતા નથી; તેમાં સ્વાભાવિકપણું જ છે. તે સ્વાભાવિકજ છે, માટેજ તે ઉત્તમ છે અને તેથીજ તે પ્રકાશિત સત્ય ધર્મ છે.

જુદા જુદા પંથો ને મતોવાળા એમ કહે છે કે, અમરા વાડામાં સોનું છે જેને બેઠ્ઠાએ તે આવો. 'આવો' એ તો માત્ર બોલવાનું છે. પણ તેમાં ઘણીયે શરતો છે. એ શરતો પાળવાનું જેઓ કબૂલ કરે તેઓજ તે વાડામાં દાખલ થઈ શકે છે. પ્રથમ તો એ કે તેઓના વાડામાં દાખલ થવા માટે અમુક ક્રિયાઓરૂપી લવાજમ માગવામાં આવે છે. બીજું એ કે એ ક્રિયાઓ અને બીજી કેટલીક ક્રિયાઓ ચાલુને માટે—(જરૂર ન હોય તોપણ) કરવાનો એકરાર કરાવવામાં આવે છે. ત્રીજું એ કે, અમુક શરતો, અમુક હથિયારો વડેજ, અમુક હદમાંજ તે ખાણ ખોદવામાં આવે છે અને બ્યારે એટલી બધી મહેનત કરે છે, ત્યારે સેંકડો મણ પથરા અને હજારો મણ મટોડું ઉધણાવા પછી ભાગ્યમાં હોય

કે, કૈાધને પણ ખાણમાં ગુપ્ત રહેલું સોનું લેવા દેવુંજ નહિ; જો કે એ ખાણોના લાગતા-વળગતાઓ તરફથી જાહેરમાં એમ બતાવવામાં આવે છે કે, અમારી ખાણ સર્વને માટે ખુલ્લી છે, પણ અંદરથી જોઈએ તો તેઓની યોજના એવી છે કે, કૈાધ પણ માણસ સહેલાઈથી સોનું લઈ જઈ શકે નહિ. આવી યોજના શા માટે છે, એમ વાળખી રીતે સવાલ પૂછી શકાય. તેના જવાબમાં જુદા જુદા ખુલાસા આપવામાં આવે છે. તેમાંના એક ખુલાસો એ છે કે, એ ખાણના માલિકે એકતરફી દોરવાઈ જઈ બીજી બાજુ જોયા વિના અંધશ્રદ્ધાથી એવુંજ માને છે કે, અમારી શુક્તિથી અમારી રીતે જલદી સોનું મળી આવશે. પણ તેઓને પોતાનેજ સોનું મળેલું હોતું નથી, એટલે તેઓ બીજાઓને સોનું મેળવવાનો સહેલો રસ્તો બતાવી શકતા નથી. તેઓ પોતાના અનુભવ પર નહિ, પણ પોતાની આશાભરી સ્વાધીન કલ્પનાના અનુમાનો પર, પોતાની માનેલી ખાણ તરફ જોઈનારાઓને દોરે છે, એટલે તેઓ ઠાકર ખાય છે અને બાપડા ખાણ જોઈનારાઓ પાછા ઘરના વિસ્તારમાં ઘોડીકજ સહો ટાંચણીથીજ કામ કરતા રહી જાય છે. બેટી, આપણા વર્તમાનકાળના પંથો અને મતોની આ હાલત છે; એટલે લાખો જમાના વહી જાય તોપણ તેઓ સોનાના ઘોડા રજકણો પણ મેળવી શકતા નથી. અહીં ન્યારે આમ છે, ત્યારે સનાતન ધર્મમાં એવું છે કે, સોનાની ખાણ આડો માત્ર એક મજબૂત પડદો છે અને તે પડદાને કતંબ્યસિદ્ધિ નામે શક્તિથી બહુ સહેલાઈથી તોડી શકાય છે. કતંબ્યસિદ્ધિને વ્યવહારમાં આપણાં કર્મ તથા આપણી દૃઢ ભાવનાઓ કહેવામાં આવે છે. એ કરતાં પણ એક સહેલો રસ્તો છે તેને 'મોક્ષનો દીમિયો' કહેવામાં આવે છે; જેનો સ્થૂલ અર્થ 'સેવા' થાય છે. એ દીમિયાનો મસાલો જ્યાં નાખવામાં આવે ત્યાં સોનુંજ થઈ જાય છે. એટલુંજ નહિ, પણ જેની આંખમાં એ દીમિયાના મસાલાનું અંજન અંબાય તે સર્વત્ર સોનુંજ જોઈ શકે છે. સનાતન ધર્મમાં એ કરતાં પણ એક વધારે તત્ત્વ છે, જેને 'અલેદ મંત્ર' કહેવામાં આવે છે અને વેદાંતમાં જેને જ્ઞાન કહે છે. એ મંત્રનો પ્રભાવ એવો છે કે, તે મંત્રધાનો સર્વત્ર સોનુંજ જુએ છે. એટલુંજ નહિ પણ તે પોતે પણ સોનુંજ બની જાય છે. એટલે સોનું મેળવવાની તેની હમ્મી અહીં પૂર્ણ થઈ જાય છે—સમાપ્ત થઈ જાય છે એવું.

જ નામ પુરુષાર્થ છે, જોનુંજ નામ સંસાર તરણ છે, જોનુંજ નામ મોશ છે, જોનુંજ નામ કષ્ટરને પામણ છે. ભેટી, એ તારે વિચારણું જોઈએ કે, કષ્ટપનાથી ઉત્તમ થયેલા પંથો અને સનાતન ધર્મ વચ્ચે શું ફરક છે? પ્રથમ તો એ કે, સનાતન ધર્મ કુદરતી છે, જૈશ્વર્યવાળો છે, સ્વયંપ્રકાશ છે—કૃત્રી ધર્મ છે અને પંથો જુદા જુદા માણસની જુદી જુદી અપૂરીઅપૂરી કષ્ટપનામાંથી ઉત્પન્ન થયેલા છે. બીજું એ કે, સનાતન ધર્મ સર્વ દેશ અને મર્વ કંઈને ખાટે છે. ત્રીજું એ કે સનાતન ધર્મ મનુષ્ય માત્રના અંતઃકર્ણમાં સ્વાભાવિક રીતેજ રહેલો છે અને પંથો તો માન્ય અમુકજ માણસોને ખાટે છે. ચોથું એ કે સનાતન ધર્મ ભય તથા તાત્કાલીક જવાબે છે અને પંથો ભય તથા તાત્કાલીક જવાબે નથી. પંચમું એ કે સનાતન ધર્મની અંતરની પ્રેરણા પ્રમાણે યાત્રી માર્ગે જાય છે અને પંથો એ પ્રેરણાને દાની દઈ, કૃત્રિમતા તથા આભરણો પર કૃત્રિમતા મારાવે છે. છઠું એ કે, સનાતન ધર્મની પ્રેરણા રિત માંથી જન્મીએને છટ્ટી મૂની નેમના કુદરતી ભેદ પ્રમાણે જાણી શકી માર્ગે જાય છે પણ પંથો તાત્કાલીકને ભેદની જાણી દાની નથી જાય છે, નેમનું જન્મજીવિત ભેદ નિતરૂત દાણ

એકાગ્રતા ધાય છે અને જ્ઞાનથી જે જાણવાનું રહસ્ય છે, જે મેળવવાનું તત્ત્વ છે તે જણાય છે-મેળવાય છે. સનાતન ધર્મને સ્પષ્ટ કરતાં આપણે જોઈએ છે કે, અંતરની પ્રેરણાને ખુદ્દી રાખી, તે આલી શકે એવી છૂટ, એટલે મનુષ્ય અંતરની પ્રેરણા પ્રમાણે પોતાના મૂળ સ્વરૂપ તરફ જઈ શકે તથા આડોઅવળો જતો તેને અટકાવી શકે તેવો અંકુશ-એટલે રસ્તામાં ભય તથા લાલચોથી બચાવી શકે તેવું તત્ત્વ અને એ છૂટ તથા અંકુશને જુદાં જુદાં ન રહેવા હે અને પોતે પણ તેનાથી પૃથક્ ન રહે એવું એકથ કરનારું તથા જે જાણવાનું અને મેળવવાનું છે, તે સહેલાઈથી અને જલદીથી મેળવી આપનારું તત્ત્વ. દૂકામાં સ્વાભાવિકતા, અંકુશ અને રહસ્ય એ ત્રિપુટીનું નામ ધર્મ છે. સ્વાભાવિકતા એ ધર્મ છે, કારણ કે મનુષ્યનું બંધારણજ એવું છે કે ધર્મ વિના તે ટકી શકેજ નહિ. માટેજ ભગવાને ગીતાજીમાં અધ્યાય ૩ શ્લોક ૫ માં કહેલું છે કે, એક ક્ષણ પણ મનુષ્ય ક્રિયા કર્યા વિના રહી શકે નહિ; ધર્મથીજ ચિત્તશુદ્ધિ ધાય છે અને એજ મનુષ્યને આગળ વધવાનો સ્વાભાવિક રસ્તો છે.

અંકુશ એ ઉપાસના છે-ભક્તિ છે. એથી મનની એકાગ્રતા ધાય છે. એથી ભય તથા લાલચોથી બચાય છે અને સીધે રસ્તે આલી શકાય છે.

રહસ્ય તે જ્ઞાન છે. તે સર્વનો અલેહ કરી સર્વમય બની જાય છે. જાણવાનું ને મેળવવાનું અહીં સમાપ્ત ધાય છે અને પોતે તદ્દુપજ બની જાય છે એટલે ત્યાંથી પાછું ફરવાનું રહેતું નથી. પ્રથમનું અને છેવટનું તે સ્થાન છે. ઉત્પત્તિનું અને લયનું તે સ્થાન છે. એનુંજ નામ મોક્ષ છે ને એજ સનાતન ધર્મક્ષણ છે.

બાઈ, યોગિની માતાજીએ આવી રીતે સનાતન ધર્મને ખુલ્લો કરી બતાવ્યો, તેથી હું બહુ આશ્ચર્ય પામી હતી અને બહુ ખુશી થઈ હતી. ધર્મનાં મૂળ આટલાં બધાં ઊંડાં છે અને તેનું રહસ્ય આવું અફળુત છે, એ અગાઉ મને સ્પષ્ટતાથી સમજાયું નહોતું. હું માત્ર બહારની અમુક ક્રિયાઓનેજ ધર્મ માનતી હતી. ધર્મ એટલે કર્તવ્ય, ધર્મ એટલે મનુષ્યત્વ, ધર્મ એટલે આંતરિક પ્રેરણા અને ધર્મ એટલે ઈશ્વર પોતે, એ રહસ્ય હું સમજી શકી નહોતી. આખા દહાડામાં જરાક વાર ભાવે-અભાવે કાંઈક અમુક ક્રિયા કરવી એમ હું સમજતી, પણ મને ખબરજ નહોતી

ગુલામગીરીમાં રહેવું પડે છે ને તેથીજ તેઓ આગળ વધી શકતા નથી. મારા મત મુજબ ધર્મ એ વ્યવહારથી જુદીજ બાબત હોવી જોઈએ. ધર્મને વ્યવહાર સાથે શા માટે ભેળવી નાખવો જોઈએ? આવું આવું ઘણુંયે તેણે કહ્યું હતું અને એ વખતે એ વિચારો મને પણ કાંઈક ઠીક લાગ્યા હતા. પણ હવેજ મને સમજાય છે કે, એ મારી મોટી ભૂલ હતી. ધર્મ વિના આપણે એક ક્ષણ પણ રહી શકીએ નહિ; કારણ કે ધર્મ એજ આપણું અવસાન છે. આપણામાં જે કાંઈ સાચું તત્ત્વ હોય તે ધર્મ છે. ધર્મ એજ મનુષ્યત્વ છે. ધર્મ એ કર્તવ્ય છે. ધર્મ એજ ઈશ્વર છે. ધર્મને જો આપણે આપણામાંથી કાઢી નાખીએ, તો પછી આપણામાં રહ્યું શું? ધર્મ વ્યવહારથી જુદો પડી શકેજ નહિ, કારણ કે જિંદગીની જેટલી ફરજ છે તે સર્વ ધર્મજ છે. જો જિંદગીની ફરજો ધર્મ ન હોય તો તે ફરજજ ન કહેવાય. જો એ ફરજો ધર્મ ન હોય તો તેની જફરજ ન રહે અને જો જિંદગીમાંથી ફરજોને-કર્તવ્યને બાદ કરીએ તો પછી જિંદગીજ શા કામની? એવી જિંદગી એ જિંદગી કહેવાયજ કેમ? ફરજ વિનાની જિંદગી એ તો એક પ્રકારનું મોતજ થયું. અરે! મોતથી પણ બૂરું. કારણ કે મોત તો કુદરતી છે અને આવી નકામી જિંદગી એ તો ઇરાદાપૂર્વક કૃત્રિમતાથી ઉત્પન્ન કરેલી છે. બીજું સ્વાભાવિક મોતમાં પણ ફરજ બળબ્યાનો સંતોષ હોય છે, પણ આ બનાવટી મોતમાં તો કોઈ પણ જાતનો સંતોષ હોતો નથી. એટલે ફરજ વિનાની જિંદગી એ તો મોત કરતાં પણ વધારે ખરાબ છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, જિંદગી ફરજ બળવવાને માટેજ છે અને એમ હોવાથી જિંદગીની દરેક ફરજ તે ધર્મજ છે. જિંદગીની દરેક ફરજ સ્વાભાવિક રીતેજ ધર્મ હોવા છતાં તેને વ્યવહાર એવું નામ આપી ફરજને ધર્મથી જુદી પાડવી, એ કરતાં વધારે કૃત્રિમતા બીજી શું હોઈ શકે? એ કરતાં વધારે ભુલવણી રીજી શું હોઈ શકે? જિંદગીની ફરજોને વ્યવહાર, એવું નામ આપી ધર્મથી જુદી પાડવી એ તો ધર્મનો અનાદર કરવા જેવું છે. એમ કરીએ તો ધર્મના ભય અને ધર્મની ઉત્તત આશા વિનાનો નિરંકુશ વ્યવહાર કંટાળા ભરેલો ને અધમજ થઈ પડે; કારણ કે દરેક પ્રકારની ઉચ્ચ ભાવના ધર્મમાંજ છે. એટલે ધર્મને ઊંડી વ્યવહાર ચલાવવાથી કદી પણ સારું ચરિત્ર રહી શકે નહિ,

માટેજ આયોજી જિંદગીની દરેક દરજ્જામાં ધર્મ માનેલો છે.

વ્યવહારથી ધર્મ જુદો છે, એમ માનવું એ તો ઇશિરથી દૂર જવા જેવું છે. જિંદગીની દરજ્જે ધર્મથી જુદી પડીજ કેમ છો ? કારણ કે જિંદગી દરજ્જે બ્રહ્મવર્ણને માટેજ છે અને દરજ્જે લખાવવી એજ ધર્મ છે. જેને આપણે વ્યવહાર કહીએ છીએ, તે કું જિંદગીની દરજ્જે કરતાં કાંઈ જુદી વસ્તુ કે જુદી ભાગ્ય છે નહિજ. જિંદગીની દરજ્જે તેને આપણે વ્યવહાર કહીએ છીએ અને જિંદગીની દરજ્જે તેજ ધર્મ છે, ત્યારે આપણે તેને ધર્મથી જુદી કેમ પાડી શકીએ ? અને જુદી પાડીએ તો બાકી શું રહે ? જો ધર્મ ને વ્યવહાર, એવી રીતે ખરેખરી બે જુદી જુદી વસ્તુ હોય, તો તેમને આપણે છુટી પાડી શકીએ. પણ અહીં તો હાજર હોય અથવા ધર્મ કહો, જો કહો તો પણ એકજ છે. તેને આપણે કોનાથી છુટું પાડીએ ? આપણે ધર્મચારી જિંદગીનાં દરેક કાર્યને ધર્મના મરદમાર, ધર્મના ગામન, ધર્મ અને ધર્મનું કાજ મળે છે. તેનું કારણ એજ છે કે, જિંદગી ધર્મને માટેજ છે અને જિંદગી જિંદગી ને ધર્મજ છે.

જિંદગીનું કારણ શું ?

સુધી પહોંચતાં પહેલાં વચમાં બહુ ગોટાળો થઈ ગયેલો છે.

કોઈએ એમ નથી કહ્યું કે, તમારાં બાળકોને તજ દો; કોઈએ એમ નથી કહ્યું કે, તમારાં માળાપો ઉપર જીવમ ગુન્નરો. કોઈએ એમ નથી કહ્યું કે, મુકદ્દાઓની સંભાળ ન લો. કોઈએ એમ નથી કહ્યું કે, ગરીબ તરફ બેદરકાર રહો. કોઈએ એમ નથી કહ્યું કે, ચોરી કરો, બળિયાર કરો, જૂઠું ખોલો, અન્યાયથી વતો, હિંસા કરો ને આળસુ રહો તો ધર્મ થયો; વળી કોઈએ એમ નથી કહ્યું કે, ઈશ્વરની ભક્તિ ન કરો. બધા મહાત્મા એમજ કહે છે કે ભલું કરો, ભલું કરો, ભલું કરો ને ઈશ્વરને ભણો ! આવી રીતે સર્વ એકમત છે, ત્યારે વાંધો શું છે ? ત્યારે જીદાઈ શું છે ? ત્યારે માંહોમાંહેની લડાઈ શા માટે છે ? ત્યારે જીદા જીદા વાડાઓ શા માટે છે ? જિંદગીના સ્વાભાવિક કર્તવ્ય માટે સર્વ સંમત છે, પણ તે પાળવાના રસ્તાઓ તથા ઉપાસનાની બહારની ક્રિયાઓ, રીતિઓ અને ઈશ્વરના સ્વરૂપ માટેનાં તથા તેને પામવા માટેનાં અનુમાનો અને કલ્પનાઓમાં બહારની દૃષ્ટિએ જોતાં બહુ મોટો ફેર પડી ગયેલો છે. એકબીજાની વચ્ચે એજ લેદ છે ને તેથીજ જીદાઈ ને લડાઈ છે. એ લેદ પણ વાસ્તવિક નથી. જેઓ એ લેદની અંદર છે. તેઓને માટેના એ લેદ છે. જેઓ એ લેદની પાર ગયેલા છે તેઓને માટે એ લેદ નથી. લેદની પાર જવું—અલેદ—માં જવું એજ ખૂબી છે, એજ કઠિનતા છે, એજ પુરુષાર્થ છે, એજ જિંદગીની સાચકતા છે, એજ પરમપદ છે, એજ ઈશ્વરનું ધામ છે. જેઓ લેદની પાર ગયા છે, તેઓજ તત્ત્વ જાણી શક્યા છે, તેઓજ દુનિયાને ફાયદો કરી શક્યા છે, તેઓજ ઈશ્વરના વહાલા થઈ શક્યા છે. બાઈ, મને મહારાજે સમજાવ્યું હતું કે, લેદની પાર જવું એનુંજ નામ પુરુષાર્થ છે અને એવા લોકોજ જેટલે દરજ્જે પાર જાય—અલેદમાં જાય તેટલે દરજ્જે પોતાનું અને જગતનું કલ્યાણ કરી શકે છે. વ્યવહારમાં પણ તું જો; જેઓ બાંધનમાં છે તેઓ શું કરી શકશે ? જેઓ પોતે કેદમાં છે તેઓ દુનિયાની મુસાફરી કેમ કરી શકશે ? શિવાજીએ જો પિતાની જાગીર જતી રહેવાની દરકાર રાખી હોત તો મહાન હિંદુ રાજ્ય સ્થાપી શકત કે ? પુદે જો નવીન અવતરેલા પુત્રનું મુખ જોવાની અને સ્ત્રીનો પ્રેમ તથા માળાપના સ્નેહની દરકાર કરી હોત તો પૃથ્વીની વસ્તીનો ત્રીજો ભાગ જેને માને છે તેવો બૌદ્ધધર્મ ચલાવી

શકત કે ? બત્તું હરિએ જે રાજવૈભવની ને લોભવિલાસની દરગાહ
 કરી હોત તો અમર થઈ શકત કે ? મહાત્મા શંકરાચાર્ય જે
 માતાના લાડમાં તેની ઇચ્છા મુજબ પડ્યા રહ્યા હોત તે
 દિગ્વિજય થાત કે ? વિલિમય ટેલ જે વહાણમાંથી સમુદ્રમાં ફેલી
 પડ્યો ન હોત તો સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડને દુરમનોના હાથથી ઘેરાવી શકત
 કે ? દુઝરત મદમદે જે આગળ ચાલ્યા આવતા ધર્મની ભાગ
 તોડી હોત ને પોતાના ઠાકાઓના દગાબળી દબાયો હોત તે
 ઇસ્લામી રાજ્ય ને ધર્મ એટલાં ફેલાત કે ? સાધુ ઇશુખ્રિસ્ત જે
 તે વખતના ચંડીઓના જીવભણી ડગો હોત ને કોંસ પર મરણી
 મૂક્યો હોત તો આજે ખ્રિસ્તી ધર્મ દુનિયામાં આટલો ફેલાયો કે ?
 વધારે લાગુ શા માટે જુગુ નેઈએ ? બાઈ, તમારોજ કાળકે.
 મું બમ નથી ? ગાજ દરિદરરાય દત્તની પોત્રી અને બાપુ મન્મ
 થગાય દત્ત એમ ડી ની પત્ની પોતાના વચ્ચેના છેકાથી મરિને નાં
 આગ લૂંછે છે-નેમને માટે નિશા માગે છે અને જાનમાન એ
 વિના રોડીએજ અગપરના મગમૂલ પૂએ છે ને પાટા-વિદે
 કદે છે, ને મું જાન ને. કયા વિના રહ્યું છે ? મર્માવતાવાંની રાઈ
 દરગાહ અને વ્યવહારિક ખોટી લોકતાજમાં જે તમે પડ્યાં છો
 તે ન ને. લોકોને એટલી મદદ કરી ગયા કે ? અને પૂર્વેનાં મર્મ
 માર્યાં નહ. તમે જાણો છો કે તમે પડ્યાં છો ને મર્મ
 અધ્યયન એ જાણો છો કે તમે પડ્યાં છો ?

તો અમેરિકા સ્વતંત્ર થઈ શકત કે ? અને સ્વતંત્રતાની ઉશ્કેરણી કરનારાં વોશિંગ્ટનનાં, બાવલાં ઠામ ઠામ હોત કે ? મહાન અકબર શહેનશાહની સામે મૂઢીબર બુદ્ધાની* પેદાશવાળું ચિતોડ કેમ ટકી શક્યે ? એમ જો બહાદુર પ્રતાપસિંહે ધાયું હોત, તો રજપૂતોનું ગૌરવ રહેત કે ? બલિમ ઓરંગઝેબના અપાટામાંથી કેમ જઈ શકાય ? એમ જો શિવાજી હિંમત હારી ગયો હોત તો મીઠાઈના ટોપલાઓમાંથી જઈ શકત કે ? અને આજે સ્વદેશાભિમાન સૂચવનારા તેના નામના ઠામ ઠામ મેળા યાત કે ? બાઈ, મહારાજનો એજ સિદ્ધાંત છે કે, જેઓએ જાળ તોડી છે તેઓજ કાંઈક કરી શક્યા છે ને જેઓ જાળમાંજ રહે છે તેઓ વાડામાં પુરાયેલાં ઘેટાં જેવા છે. પણ વાડ તોડવી-દીવાલ કુદાવવી-લેઈ ઊડી અલેઈમાં જવું, એ કાંઈ રમતનું કામ નથી. એ કાંઈ સહેલી બાબત નથી. જે ઘેટું ઘેટાડપે રહીનેજ વાડની બહાર જાય છે તે કપાઈ જાય છે. વાડની બહાર જવા માટે તો તેનામાં સિંહપણું આવવું જોઈએ અને તોજ તે કૂતેહ મેળવી શકે. એમ થયા વિના-એટલું બળ-એટલો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યા વિના, પતાંગિયાની પેઠે ફૂદી પડવું એથી કાંઈ ફળ નથી.

જાળ તોડવી એજ પુરુષાર્થ છે

જે જાણવાનું ને મેળવવાનું તત્ત્વ છે તે તો જાળની બહારજ છે. માટે જાળ તોડવીજ જોઈએ. પણ જાળ તોડ્યા પહેલાં એ તોડવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ. વાડની બહાર જતાં પહેલાં બહાર સલામત રહી શકવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. જો એ અધિકાર-એ સામર્થ્ય હોય તોજ જાળ તોડવી બહેતર છે. એમ ન હોય ને જાળ તોડવી એ તો ‘અતો બ્રહ્મ તતો બ્રહ્મ’ થવા જેવું છે. જાળ તોડવી એ કાંઈ સહેલી વાત નથી ને કહિન બાબત પણ નથી. જેઓ દૃઢતાથી ઈશ્વરમય થતા જાય છે તેઓને એ જાળ તોડવી એ રમત છે ને જેઓ વ્યવહારમાં કલ્પનાથી ઊભી કરેલી ચોતાનીજ સહિમાં લુપ્થ થઈ ગયેલા છે તેઓથી એ જાળ તૂટવી મુશ્કેલ છે. પણ એ મુશ્કેલી ત્યાંમુધીજ છે કે ત્યાંમુધી તેઓ ચોતાનીજ રચેલી સહિમાં આસક્ત છે. એ દલપનાની સહિનું ખોટાપણું તેઓ સમજે ને અનુભવે, એટલે એ જાળ તોડવી મુશ્કેલ નથી. બાઈ, જાળ એતો માત્ર બોલવાનું છે,

આમાન માત્ર છે. ખરી રીતે જોનાં જાળ જેવી કાંઈ વસ્તુ નથી. તોપણ આશ્ચર્યની વાત છે કે, સર્વ લોકો જે જાનમાં જે દીવાલ પાને અટકી ગયેલા છે. જે તેઓ જરાક પરમાર્થની સાંખ-જ્ઞાનચક્ર ઉઘાડીને જુએ તો તુરત તેઓને માતૃમ પડે કે, જા-પણે જેને જાન કદીએ છીએ-દીવાલ કદીએ છીએ-માથા કદીએ છીએ તે કાંઈ ખરી વસ્તુ નથી, તેની કાંઈ સત્તાજ નથી. જા-પણી નજગાઈ જેજ તેની મત્તા છે; આપણી નજીની કપનાઓનો મિથ્યા મુદ્દિ જેજ આપણી ને ઈશ્વરની વચ્ચે આવતું કાગું વાગું છે. જેજ જાન છે, જે સિવાય બીજી કોઈ પણ ખરી જાન નથી.

૧૫-આપણાં કર્મકાંડ

માં દૃઢ માણસ પણ પોતાના એક અવતારમાં તો નહિજ, પણ જુએ અવતારોમાં પણ પૂરી કરી શકે નહિ. વિધિ-નિષેધ ભરે છે એટલુંજ નહિ, પણ તેમાં એટલી બધી કૃત્રિમતા છે, એટલી બધી સખ્તાઈ આવી ગયેલી છે કે મનખૂત માણસો પણ સહેલાઈથી તે પાળી શકે નહિ. અને જે માણસો એ પાળવા માગે તે એ વિધિ-નિષેધના સમુદ્રમાંજ ડૂબી જાય છે એટલે જે દુઃખીનાં કર્તવ્યને માટે જાણે તે નાલાયક થઈ જાય છે. ઘણાએ વાડાઓમાં મેં જોયું છે, ને ત્યાં બધે એવુંજ છે. ખરું છે કે, તેઓની જાવના ઉત્તમ છે, તેઓના હેતુ આચરણને લાયક છે, પણ ટુંકો રસ્તો દેખાડવા જતાં તેઓ ચોરાશીના ફેરામાં પડી ગયા છે. અને પોતાના અનુયાયીઓને પણ તેમાં ધકેલી દીધેલા છે. આ બધાથી બચવાનો માત્ર એકજ રસ્તો છે અને તે એજ કે જાળ તોડવી.

જાળ તોડવી એટલે શું?

જાળ તોડવી એટલે હું એમ નથી કહેતી કે, ઘર બાળીને તીથ કરવાં, જાળ તોડવી એટલે હું એમ નથી કહેતી કે બાયડી-છોકરાં તથા માબાપને રખડાવીને જંગલમાં ચાલ્યા જવું. જાળ તોડવી એટલે હું એમ નથી કહેતી કે, ઈશ્વરે બ્રહ્મણી પૂર્ણ શક્તિ છતાં બીજા માગવી, ને દેશ ઉપર બોલારૂપ થઈ પડવું. જાળ તોડવી એટલે હું એમ નથી કહેતી કે, કોઈને માનવુંજ નહિ ને સ્વચ્છંદી થઈ જવું. જાળ તોડવી એટલે હું એમ નથી કહેતી કે, સમય વિના અને સાધનો વિના પતાંગિયાની પેઠે અંધલાવણું ને બળી મરવું અને જાળ તોડવી એટલે હું એમ નથી કહેતી કે, કર્તવ્યથી બ્રહ્મ થઈ જવું. પણ જાળ તોડવી એમ મારા કહેવાથી અર્થ એટલોજ છે કે સનાતન ધર્મ પાળવો અને કૃત્રિમતાથી બચવું, એ કરતાં પણ "જાળ તોડવી" એ શબ્દમાં હું કાંઈક વધારે અર્થ સમાવું છું અને તે એજ કે ઈશ્વરે આપણને આપેલી મહાન શક્તિને દૃઢતાથી સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરવો. આમ કહેવાનું કારણ એ છે કે, હું ખુલ્લી રીતે જોડ છું ને સ્પષ્ટતાથી અનુભવું છું કે, ઈશ્વરે આપણને જે મહાન શક્તિ બ્રહ્મણી છે તેનો હુબરમો કે લાખમો ભાગ પણ આપણે વાપરતા નથી.

આપણને મળેલી એ શક્તિ આપણે માટે છે; આપણી મિલકત છે અને તોપણ તે સાર્વજનિક ઉપયોગને માટેજ છે. બાઈ, શું આ અજબ જેવી વાત નથી કે, માણસ જે પોતાની પાસે નથી, સં. ૫

જે પોતાને મજનું નથી, જે મેઝવચાથી લાસ નથી, તેથી નહીં
 વસ્તુએ મેઝવચા માટે દબરો તરફડિયાં મારે છે, ને પોતાની
 જિંદગીનો ભોગ આપે છે. પણ જે પોતાની પાસેજ છે, જે પોતા
 માંજ છે, જે પોતાનુંજ છે, જે વાપરવાને પોતે શક્તિમાન છે, તે
 પોતામાં સર્વદા રહેલી શક્તિનો માનુસ બહુજ ઘોડા ઉપયોગ
 કરે છે. હું સમજતી નહોતી કે માનુસે આ માટે જે શક્તિ વાપર
 વામાં એટલો બધી કંજૂશાઈ કરે છે. પોતાના લાભને માટે પણ
 માનુસે આ માટે જે શક્તિ છૂટકો વાપરવાં નથી. જે શક્તિ
 વાપરવાથી તે કંઈ પડી જાય તેમ નથી. ત્રીજી જે પ્રાર્થના
 શક્તિ વાપરી જાય છે એટલું જ નહિ પણ જે શક્તિને વાપરે
 એજ જિંદગીનું કર્તવ્ય છે ને એજ જિંદગીની માર્ગદાશ છે એ
 શક્તિનો ઉપયોગ કરી ઉચ્ચ પાત્રીએ તે મારેજ રણી મજને
 દૂધ કરીને તે શક્તિ આપવાને જઈતો છે અને તેમનાં પણ
 આપે, જમ એટલો પણ તેને લાભ લેવા નથી.

છે અને જે વસ્તુ ઈશ્વરને પ્રત્યક્ષ કરનારી છે-ઈશ્વરરૂપ છે, તેનો ઉપયોગ ન કરવો, એ શું અજ્ઞયબીની ને દિલગીરીની વાત નથી? માણસ પોતામાં રહેલી શક્તિની ખરીકિંમત સમજતાં નથી અને તેનો પૂરો ઉપયોગ કરતાં નથી તેથીજ તેઓ પાપને છોડી શકતાં નથી અને તેથીજ તેઓને ઈશ્વર દૂર લાગે છે. મેં ખાતરી કરેલી છે કે, જેટલે દરજ્જે માણસ પોતાની શક્તિને કેળવે છે-ખીલવે છે ને તેનો ઉપયોગ કરે છે તેટલેજ દરજ્જે તેને દુનિયા સરળ થઈ પડે છે અને તેટલેજ દરજ્જે તેને ઈશ્વર નજીક થઈ પડે છે.

૧૬-માણસ પોતાની શક્તિનો કેટલો ઉપયોગ કરે છે ?

મનુષ્ય પોતાની શક્તિનો કેટલો થોડો ઉપયોગ કરે છે તે બરાબર સમજાય માટે એ વિષે હું કાંઈક લાંબાણુથી ખુલાસો કરું છું. ધારો કે દરેક મનુષ્યને ઈશ્વરે એક એક લાખ ટકા શક્તિ બક્ષિસ કરેલી છે અને તે બધીયે શક્તિ વાપરવાનો તેને પૂર્ણ હક છે; જ્યારે એ બધીયે શક્તિ મનુષ્ય વાપરી નાખે ત્યારેજ તે ઈશ્વરને પામી શકે છે. હવે એ લાખ ટકામાંથી મનુષ્યો કેટલી શક્તિ વાપરે છે તે આપણે જોઈએ. દરેક મનુષ્યમાં-નાનાં બાળકો ને ગાંડાઓમાં પણ સ્વાભાવિક રીતેજ પ્રકાશિતપણે દસ ટકા શક્તિ રહેલી છે. બહુ ઓછી અક્લવવાળાં અને ભોટ માણસો વીસ ટકા સુધી એ શક્તિનો ઉપયોગ કરી શકે છે. સાધારણ વ્યાવહારિક માણસો લાખ ટકામાંથી ત્રીસ ટકા સુધી એ શક્તિ વાપરી શકે છે. સાધારણ કરતાં વધારે સારી સમજથી કામ લેવાવાળા ધણી લોકો પિસ્તાળીસ ટકા સુધી એ શક્તિ વાપરી શકે છે. પ્રજ્ઞાના આગેવાનો, શોધકો અને અભ્યાસીઓ સાઠ ટકા સુધી એ શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે. અસાધારણ દૃઢતાવાળાં વિરલ સ્ત્રી-પુરુષો એંસી ટકા સુધી એ શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે. સાધારણ લક્ષ્મી સો ટકા સુધી એ શક્તિ વાપરી શકે છે. મહાન લક્ષ્મી પાંચસો ટકા સુધી પહોંચી જાય છે. જ્ઞાનીઓ સાતસે ટકાનો હક ધરાવે છે. પૂરવી પરના સ્વતઃસિદ્ધિવાળા મહાત્માઓ એક હજાર ટકા સુધી પહોંચી જાય છે. દેવતાઓ દસહજાર ટકા સુધી એ શક્તિનો ઉપયોગ કરી શકે છે અને અત્યારી મહાપુરુષો પચાસ હજાર ટકા સુધી એ શક્તિ ધરાવી નાખે છે. જેઓ પચાસ હજાર ટકા જેટલી શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે, તેઓની અને ઈશ્વર-

ની વચ્ચે માત્ર કાંઈક પાતળી હવા જેવું જણાય છે અને જે હવા
 ને તેઓ પોતાની હાથાના બગથી ફર કરી શકે તેમ તેઓ
 સમજે છે અને ખચીત એમજ હોય છે. એટલે ફરતો પહોંચ્યા
 પછી આગળ વધવું મુશ્કેલ નથી. પછી તો તેની હાથાના ફર
 પ્રયત્નમાં જે હવા ફર ફર થતી દેખાય છે અને અંતે હિરના
 નિર્ગુણ સ્વરૂપને પામી લાખ ટકા પૂરા થતાં, પ્રદામય થઈ જાય
 છે; અત્યે થઈ જાય છે. સમુદ્રથીજ ઉત્પન્ન થયેલો પુરુષ માત્ર
 ના પ્રવાહમાં નળાનો નળાનો કનંબના બગથી સમુદ્રમાં જતો
 સમુદ્રરૂપજ થઈ જાય છે એનુંજ નામ હલોમાંથી અનંતનામાં
 જતું છે, એનુંજ નામ મંગારાગર તરતું છે, એનુંજ નામ જ
 લભનમાંથી જતું છે, એનુંજ નામ મૂનુમાંથી જીવનમાં જતું
 છે, એનુંજ નામ મોક્ષ છે અને એનુંજ નામ મનુષ્યમાંથી પદ
 થતું છે પણ જાણ્યો, આ બધું કનંબ બહાવ્યાથીજ થાય છે,
 પોતાની રમ્મિ ખરેલી નાખ્યાથીજ થાય છે, રમ્મિ નાખ્યાં વિ
 કાંઈ દરજ્જા નથી.

આગળ વધતાં જગતની સેવાના હથોડાથીજ તેઓ ઈશ્વરની આડે આવતી દીવાલ તોડી શકે છે.

જેઓએ પોતાને મળેલી ઈશ્વરી શક્તિનો સાતસો ટકા નેટલો પોતાની જિંદગીમાં ઉપયોગ કરેલો છે, તેઓની અને ઈશ્વરની વચ્ચે એક કાળું વાદળું દેખાય છે. એ વાદળામાંથી કોઈક વખત કાંઈક અલૌકિક ઝળકારો દેખાઈ જાય છે અને પાછો તુરંતજ તે ઝળકારો અદૃશ્ય થઈ જાય છે. એ અલૌકિક ઝળકારાના આનંદમાં જ્ઞાનીઓ મસ્ત બની જાય છે અને એ મસ્તીમાંજ તે દીવાના બની જાય છે. તેને બીજી કાંઈ ઇચ્છા થતી નથી. તે બીજું કાંઈ કરી શકતા નથી, માત્ર પહેલું અલૌકિક કિરણજ ફરી ફરી જોવા ઇચ્છે છે, ફરીથી ન જોવાય તો તેની પણ તેમને દરકાર નથી. જે એક વખત જોયું છે અને જેના ઝળકારાની અસર જીવાત્મા કદી પણ છોડી શકતો નથી, તેના આનંદમાંજ તે મસ્ત રહે છે. તે સમજે છે કે, મારી ને ઈશ્વરની વચ્ચે કાળું વાદળું દેખાય છે તેની કાંઈ પણ સત્તા નથી, તો પણ તે એ વાદળાને દૂર કરી શકતો નથી. એ વાદળાના નાનકડું છે એમ લાગે છે, પણ પોતે તેનું માપ કરી શકતો નથી, કારણ કે તે પોતે એ વાદળાને નાનું સમજે છે અને તોપણ તે પોતે એ વાદળાની અંદરજ છે. હજી તેને નવાણું હબાર ને ત્રણસો ટકા પોતાની શક્તિ ખરચવી બાકી છે, તે એ વાદળાને કેમ દૂર કરી શકે ? શુરુ અને શાસ્ત્રથી તેણે જાણ્યું છે કે એ વાદળાની વાસ્તવિક રીતે જોતાં સત્તા નથી; એમ જાણ્યું છે પણ અનુભવ્યું નથી. અને તોપણ પોતાની ઉન્નત ભાવનાથી એ વાદળામાંથી ઝળકડું કિરણ તે ખેંચી શક્યો છે. પણ હજી તેને ઘણું કરવાનું છે. એ કિરણના આનંદમાં લીન થઈ જવું એટલુંજ બસ નથી. તેણે પોતે પણ એવું કિરણ બની જવું જોઈએ, ત્યારેજ સમાપ્તિ છે.

ઈશ્વરે બહેલા લાખ ટકામાંથી પાંચસો ટકા ખરચનાર મહાન ભક્તની સામે એક આરસી દેખાય છે. એ આરસીમાં તે ભક્તની ઇચ્છા મુજબનાં પ્રતિબિંબ પડ્યા કરે છે અને તે પ્રતિબિંબોની સાથે રમવામાંજ તે ખુશ રહે છે. જેમ ચકલીઓ અરીસામાં જોઈને તેમાં દેખાતી ચકલીઓને ચાંચ મારે છે, પણ તે ચાંચ માત્ર ઠાચમાંજ વાગ્યા કરે છે, જેમ વાંદરાઓ અરીસામાં જોઈ સામેના વાંદરાને પકડવા મિથ્યા ચત્ત કરે છે, જેમ નાનાં બાળકો અરીસામાં પડેલા પોતાના પ્રતિબિંબનું નાક પકડવા જાય છે,

તથા બહારથી ઢેખાતી કાંઈક ઉપાધિઓનો બહારમાં તે ત્યાગ કરે છે પણ ખરી રીતે આસક્તિ છોડી શકતો નથી. આમ હોવાથી તેની આશાભરી વાતોના પ્રમાણમાં અને તેની ઇચ્છાના પ્રમાણમાં તે મેળવી શકતો નથી, તોપણ તેનાથી ઊતરતી પંક્તિના લોકો કરતાં તે ઘણે દરજ્જે સુખી ■ અને ઈશ્વરી જ્ઞાન માટે તે અધિકારી છે. કારણ કે ઈશ્વરને જાણવાની તેની પ્રબળ ઇચ્છા છે અને તે સારું તે પોતાના સ્વાર્થનો ભોગ આપવા ઇચ્છે છે. જો કે તેને માટે હજી તેને રસ્તો મળેલો નથી, તોપણ શુભેચ્છા એ પ્રથમ પગથિયું છે અને તેની કિંમત કાંઈ નાની સમજવાની નથી.

સાઠ ટકાવાળા શોધકો અને અભ્યાસીઓ તથા એંશી ટકાવાળાં વિરલ સ્ત્રી-પુરુષો બ્યાવહારિક સેવામાં આગળ પડતો ભાગ લઈ શકે છે; પછી તે સેવા પોતાનાં વહાલાંની, કુટુંબની, શેઠની, રાજ્યની કે સ્વદેશની, ગમે તે પ્રકારની હોય! તેઓનો વિશ્વાસ ને દૃઢતા મધ્યમ પ્રકારનાં હોય છે અને તેઓની જીવિ કાંઈક નવીન જાણવાને હમેશાં ખંતીલી હોય છે. તેઓ સાહસ કરી શકે છે, કાંઈક ભોગ પણ આપી શકે છે અને તોપણ તે બધું કાંઈક પોતાનો હેતુ સાચવવાને માટેજ હોય છે. ઈશ્વરને જાણવા માટે તેઓ મહેનત કરે છે; પણ તેઓનાં મન બહુ ચંકાશીલ હોય છે એટલે તેઓ કાંઈ સાર કાઢી શકતા નથી. અને ઈશ્વરને છટો સમજે છે પણ ઈશ્વર કેટલો છટો છે, તેનું માપ તેઓ પોતે કરી શકતા નથી. તેઓ પોતાના ભાઈઓને કાંઈક ઉપલક્ષ્ય મદદ કરી શકે છે ખરા, પણ ઈશ્વરી જ્ઞાનના તેઓ અધિકારી નથી. હજી તેઓએ આગળ વધવું જોઈએ. જો ધારે તો આ સ્થિતિમાંથી તેઓ જલદી આગળ વધી શકે છે, પણ એમ જાગ્યેજ બને છે, કારણ કે પોતાના બંધુઓમાં-પોતાના દેશમાં તેઓ વખણાય છે તેથી માનપાનની જાળમાં પડી જાય છે, એટલે ત્યાંજ તેઓ અટકી જાય છે.

ત્રીશ ટકા અને પિસ્તાળીશ ટકાવાળા સાધારણ તથા સારી સમજથી કામ લેવાવાળા લોકો ઈશ્વરને માટે માત્ર એટલુંજ જાણે છે કે, કાંઈક છે અને તે અમારા મતની અસુક ક્રિયાથીજ મળે છે. એ ક્રિયાઓ પણ તેઓ જરાતરા ઉપલક્ષ્ય ઉપલક્ષ્ય કરે છે અને તોપણ તે માટે કાંઈ વિશેષ જાણતા નથી. તેમ વિશેષ જાણવાની તેઓને ઇચ્છા પણ હોતી નથી. તેઓ માત્ર પોતાનાં લૂખાંપૂખાં કામમાં અને પેટની સેવામાંજ તથા નજીવી ખટપટમાંજ જિંદગી

ચુલ્હરી નાખે છે. કપિરને માટેના તેમના ખ્યાલો બહુજ દૂરા,
બહુજ સાંકડા ને બહુજ અપૂર્ણ હોય છે. તેઓ માને છે કે, કપર
આકાશમાં છે—સાતમા આસમાનમાં છે—સાતમા સમુદ્રમાં છે, રા-
જામાં છે, વૈકુંઠમાં છે, કૃતાસમાં છે અથવા તો પોતે માનેલી
મૂર્તિમાં છે અને કયામતને દિવસે તે ન્યાય કરશે. એવું એકું
કાંઈ કાંઈ માન્યા કરે છે એ કરતાં વધારે ઊંડાનમાં તેઓ ઊતરી
ગઈના નથી. તેમની ઇચ્છાજ બહુ માંકડી લઈની હોય છે. લાયકી,
છે. કમા પેમા અને પાતાની દત્તક પ્રકારની સ્વાયંવૃત્તિમાંજ તેને
મર્જિત હોય છે, એટલે તેઓ મહેતાઈથી આગળ વધી શકતા
નાથી. અને આવાજ વિચારના ને એટલાજ દશ રૂપિ ખરચના
હોકોજ દુનિયામા ભોળી વખતે છે. એટલે દુનિયા જતી
સુખની માંકડી નથી. અને તેથી કપિરી મન્યો. એકમરપી રીતે
મર્જિતો બની રહ્યા નથી. એક મન્યો મમજનાનેટા
મા, મર્જિતો તેમના નજીક મિલેવેજ નથી અને તેઓને એ ને
જગુ મર્જિતો જગુ નથી. માટેજ દુનિયામા જગુ નથી કપર
અને પેમા એટલે નથી.

જગુ અને પેમા દશ રૂપિ ને કપિરને મન્યો. એક જગુ
અને પેમા નથી. અને તેમજ દેવ દશ રૂપિ. એક જગુ અને પેમા
દેવ નથી. એટલે જગુ દેવ નથી. એક જગુ અને પેમા
દેવ નથી. એટલે જગુ દેવ નથી.

મેનો પણ આપણે ત્યાં કાંઈ તોટો નથી, માટેજ ભારતનું ઇશ્વરી જ્ઞાન રૂપતું જાય છે.

આ જગાએ પોણાત્રણ ટકાવાળા આજસુઓમાં “ ગ્રેઠિયા ” શબ્દ વાપરવો વાસ્તવિક છે; કારણ કે ગરીબોને તો ફરજિયાત મહેનત કરવી પડે છે. તેમજ ગરીબોને સાધનોની અછતને લીધે પોતાની શક્તિ ખરચવાની કેટલીક તકો ઊઠી દેવી પડે છે. પણ જેઓ ફરજ બજાવવાને શક્તિવાન છે, ઇશ્વરના કૃપાપાત્ર છે અને સાધનોવાળા છે, છતાં પણ ઇશ્વરે બહેલા લાભ ટકામાંથી માંડ માંડ પોણાત્રણ ટકા ખરચે છે, તેઓજ સૌથી વધારે ગુનાને પાત્ર છે. એવાં સાધનોવાળા જે પોતાની શક્તિનો પૂરતો ઉપયોગ કરે તો હુનિયા બહુ જલદી આબાદ થઈ શકે, ગ્રાણીઓ વધારે સુખી થઈ શકે, મનુષ્યજાત સુધારામાં બહુ આગળ વધી શકે અને સત્ય ધર્મનો રસ્તો વધારે ખુલ્લો થતો જાય. પણ અફસોસ કે એમ થવાની ચાવી હુનિયામાં સૌથી કમનસીબ, પોતાની શક્તિ ખરચવામાં સૌથી મજબીયૂસ અને ઇશ્વરના કૃપાપાત્ર છતાં એ કૃપા નહિ સમજનારા આજસુઓના હાથમાં છે. હુનિયામાં સર્વને માટે રસ્તા છે, સર્વને માટે બચાવ છે, સર્વને માટે દયા છે, પણ અફસોસ કે આજસુઓને માટે તેમાંનું કાંઈ પણ નથી; કારણ કે તેઓ કાંઈજ કરતા નથી. જેઓ પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે તેઓ કદાચ નાસ્તિક હશે તોપણ, કેાઈક દિવસ ઇશ્વરના મહાન બક્ષા થઈ શકશે, તેઓ ગરીબ હશે તોપણ કેાઈક દિવસ હુનિયામાં તથા ઇશ્વરના દરબારમાં મોટા થઈ શકશે, તેઓ હુગુલી હશે તોપણ વખત જતાં હુગુલ છોડી સદ્ગુણી થઈ શકશે અને તેઓ ગુનેગાર હશે તોપણ પોતાના ચલથી પોતાનાં પાપની માફી મેળવી શકશે. કારણ કે તેઓ ઇશ્વરે બહેલી શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે, તેથી તેઓનું લવિષ્ય ચળકતું છે. પણ ઇશ્વરના કૃપાપાત્ર છતાં-ઇશ્વરે બહેલી શક્તિ ખરચવાને બદલે તેને દાબી દે છે, એવા આજસુઓને માટે કાંઈ પણ રસ્તો નથી; કારણ કે તેઓ અધકારમાં છે, તેઓ પોતાનું અનિષ્ટ કરે છે અને હુનિયાને આગળ વધતી અટકાવી પાછળ પાડે છે. પ્રભુ તેઓની ઉપર દયા કર, દયા કર, તેઓને સદ્ગુણિ આપ !

પુરુષાર્થ એટલે શું ?

બાઈ, આ જાબત આટલી બધી લંબાવીને હું એજ દેખાડવા

હયાતી છે. એ શક્તિ ખરચવી એનુંજ નામ કર્તવ્ય છે, એનુંજ નામ પુરુષાર્થ છે અને એનુંજ નામ સનાતન ધર્મ છે. એને માટે કૃષ્ણની આકાંક્ષાની જરૂર નથી. કૃષ્ણ તો એની સાથે સ્વભાવધોજ રહેતું છે, માત્ર કૃષ્ણની ખાતરજ પુરુષાર્થ નથી, પુરુષાર્થ તો મનુષ્યની પ્રકૃતિના બંધારણમાં-ઉત્પત્તિમાંજ રહેલો છે. એટલે પુરુષાર્થ એજ નિઃશંકી છે અને એથી જીવદુઃ આળસ-શૈથિલ્ય એજ મોત છે. પુરુષાર્થ એજ કર્તવ્ય છે અને તેથી જીવદુઃ એજ નિષેધકર્મ છે. કેટલાકો કહે છે કે, પુરુષાર્થથીજ સ્વર્ગ છે, પણ મને અનુભવ થયો છે કે, પુરુષાર્થ એજ સ્વર્ગ છે, સ્વર્ગ કરતાં પણ ઘણું વધારે છે. મારા અનુભવ પ્રમાણે જોતાં પુરુષાર્થને અને સ્વર્ગને જુદાં પાડી શકાય નહિ અને બહુ સમજીને જોતાં એ બંનેને જુદાં પાડવાની જરૂર પણ નથી. પુરુષાર્થ કરતાં જો કંઈક ખાસ જુદું સ્વર્ગ હોય તો હું તેની કિંમત અને અગત્યતા સમજી શકતી નથી. કારણ કે પૃથ્વીનું અને પૃથ્વીની બહારનું જે કાંઈ છે તે સર્વ ઈશ્વરની સંપૂર્ણ સૃષ્ટિ પુરુષાર્થથી છે-પુરુષાર્થમાં છે. એટલે પુરુષાર્થથી સ્વર્ગ કેવી રીતે જુદું પડી શકે? ટૂંકામાં પુરુષાર્થ એજ ઈશ્વરી શક્તિ છે. એનેજ હું ખરચવાનું કહું છું. એજ ઈશ્વરનો અંશ છે અને અંતે પરિણામે તે પોતેજ ઈશ્વર છે. જે-એણે પુરુષાર્થ કરેલો નથી, જે-એણે લાખમાંથી માત્ર પોણાત્રણ ટકા શક્તિ ખરચેલી છે, તેવા પોણાત્રણ પાયાવાળાઓને આ પુરુષાર્થની બાબત સ્પષ્ટતાથી સમજાવી મુશ્કેલ છે, એ હું સમજું છું. પણ મારો ઉદ્દેશજ એ છે કે, જેમ બને તેમ લોકોને સ્પષ્ટતાથી સિદ્ધ કરી આપવું કે, તમારામાં અનંત શક્તિ રહેલી છે, છતાં તમે તેનો ઉપયોગ કરતા નથી. જો એ શક્તિનો ઉપયોગ કરો તો અહીંજ સત્ય છે, અહીંજ જ્ઞાન છે, અહીંજ પ્રકાશ છે, અહીંજ સ્વર્ગ છે, અહીંજ અમરત્વ છે, અહીંજ ઈશ્વર છે અને અહીંજ મોક્ષ છે અને એ બધું તમોને બહેલી ઈશ્વરી શક્તિ ખરચવાની તમારી તાકાતમાં-તમારા પુરુષાર્થમાંજ છે, એ નક્કી સમજજો.

હવે મારે બતાવવું જોઈએ કે, એ શક્તિ ખરચવાનું આપણામાં સામર્થ્ય છતાં શા માટે એ શક્તિ આપણે ખરચતાં નથી, અને એ શક્તિ ખરચવાની તકો આપણે કેવી રીતે ગુમાવી નાખીએ છીએ? આ સમજાવવાને માટે મારે દૂર દક્ષિણ લેવા જવું પડ્યું નહિ. કારણ કે મને એ અનુભવ મળી ચૂકેલો છે, એટલે હું

ચેલછા કરવામાંનું હું આનંદ માનતી હતી અને આ નવી ઉપા-
ધિથી મારા આનંદનો લંગ થશે એમ મને લાગ્યું. સાથે એમ
પણ લાગ્યું કે, એ કબૂલ કરવામાં કાંઈ અડચણ જેવું નથી. ઇશ્વર-
કૃપાથી ધાવ તેને ધવરાવે અને નોકર તેની સંભાળ રાખે, એવી
મારે ત્યાં સગવડ હતી. મારે તો માત્ર દેખરેખ રાખવાની—અને
ખરું કહું તો હા પાડવાનીજ વાર હતી; તોપણ હું તે કબૂલ કરી
શકી નહિ. મેં મારી નજીવી વાતોના ચંચળ સુખ સામું જોયું,
અંતઃકરણ તરફ જોયું નહિ. મેં માત્ર મારી મહેનત બચાવવા
તરફ જોયું, કર્તવ્ય તરફ જોયું નહિ. મેં માત્ર મારા ક્ષણિક સ્વાથ
તરફ જોયું, ઇશ્વર તરફ જોયું નહિ. આમ થવાથી મારું અંતઃકરણ
મને હા પાડતું હતું અને કાંઈક મારા પ્રિયની ઇચ્છા પણ તેને
રાખવાની હતી, તોપણ મેં ના પાડી એટલે મારા પતિએ એ
બાળકને એક અનાથાશ્રમમાં મોકલી આપ્યું અને ત્યાં થોડા
વખતમાં તે મરણ પામ્યું !

પશ્ચાત્તાપની કિંમત

એ બાળકના મરણની ખબર સાંભળી મને દિલગીરી થઈ
પણ મારા મોજશોખમાં એ જરાવારની દિલગીરી હું ભૂલી ગઈ.
તેને માટે પૂરતો પશ્ચાત્તાપ કરી શકી નહિ. કારણ કે પશ્ચાત્તાપની
કિંમતની એ વખતે મને ખબર નહોતી. મને ખબર નહોતી કે,
શુદ્ધ અંતઃકરણનો પશ્ચાત્તાપ જે પાપને માટે તે કરવામાં આવ્યો
હોય, તે પાપને બાળી નાખે છે અને આપણને પવિત્ર કરે છે.
એ વખતે પશ્ચાત્તાપને માટે હું માત્ર એટલુંજ જાણતી કે તે
કાયદાકારક છે, પણ પશ્ચાત્તાપ કેવી રીતે કરવો જોઈએ તે
મને ખબર નહોતી. માત્ર દિલગીર થવું ને આંખમાંથી આંસુ
પાડવાં તથા ગયેલી વાતનો અફસોસ કયાં કરવો તેને હું પશ્ચા-
ત્તાપ સમજતી. પણ મને ખબર નહોતી કે, એમ કરવું એ તો
વધારે બાંધન છે. મહારાજે મને કહ્યું કે, બેટી! એમ કરવાનું નામ
પશ્ચાત્તાપ નથી, પણ આપણાથી જે પાપ થઈ ગયું હોય, તેને માટે
પવિત્ર અંતઃકરણથી ઇશ્વરની માફી માગવી, તથા તેની સાથે ફરીથી
કોઈ પણ જાતનું પાપ નહિ કરવા અંતઃકરણમાં દૃઢ ઠરાવ કરવો
અને જે પાપ થઈ ગયેલું છે, તેની અસર તોડવા માટે બની શકે
તે પ્રમાણે મન-વચન-કર્મથી બીજાં વધારે શુભકર્મ કરવાં એનુંજ
નામ સત્ય પશ્ચાત્તાપ છે. થઈ ગયેલાં પાપ માટે રોયા કરવું અને

અક્ષોસમાં જિંદગી ગુમાવી કર્તવ્યબ્રહ્મ થવું એનું નામ પક્ષ
તાપ નથી; એનું નામ તો પાપ છે, એનું નામ તો પાપ
ઉપર દીવો છે; એનું નામ તો “લેને ગર્ધ પૂત ચોર ખો ખો
ખસમ” એવું છે.

૧૮-તમારી બેદરકારી એજ અમારી ક્ષેત્ર છે

મારા પરિચયમાં આવેલો ગરીબદાસ નામે નાનો પેા
બહુ વ્યાતાક હતો. એ છોકરાને વિદ્યાવ્યાગનો બહુ શોખ હતો.
અને તે શીખી શકે તેવી શક્તિવાળો હતો, પણ તેના માતાપિતા
બહુ ગરીબ હતા. એટલે તેની કેળવણીનો આધાર પીઠાભેનું
મહદ ઉપર હતો. એક મુદતમાં તેને મહદ આપતો હતો, પણ તે
ચોમે તે મુદતમાં પૂરતું નહોતું. એ પાત્રી ને પાત્રામાં મારા માતા
ગણાતા પાત્રા માત્ર દુદામાં પામે પાત્રાની કેળવણીના પાત્રા
મામાની કનીને બહુ પડતા પાત્રા, પણ કેળવણી તેને લાગી
નહોતી. એ છોકરો માની ગણતરને પડે શી હતો, તેની મારી મરે
એ પોતેને મહદ કમ્પા અને જગ મન કરી અને એ જગ મન
તો એ અને એ તે પોતેને જગ પાત્રા પાત્રા મહદ અપવાદ
પુરતી પાત્રાની કેળવણી કે માત્ર પાત્રા પાત્રા પાત્રા પાત્રા
ને પાત્રાની કેળવણી અને તેને લાગી મહદ અપવાદ
પોતે માત્ર પાત્રા પાત્રા પાત્રા પાત્રા પાત્રા પાત્રા પાત્રા
પોતેને લાગી મહદ અપવાદ પાત્રા પાત્રા પાત્રા પાત્રા

થોડા વખતમાં એ છોકરો ખ્રિસ્તી ધર્મમાં વટલી ગયો હતો. પ્રભુ ! પ્રભુ !

બાઈ ! આવી વાતોને આપણે નજીવી બાબતો સમજીએ છીએ, પણ આપણે વિચાર કરવો જોઈએ કે, શું ખરેખર એ બાબત નજીવી છે ? એક માણસની જિંદગીનું ઉપયોગીપણું આપણે વધારી શકતાં હોઈએ અથવા એક માણસને અધકારમાંથી આપણે પ્રકાશમાં ખેંચી શકતાં હોઈએ અથવા તેને ધ્વિરી શક્તિનો વધારે ઉપયોગ કરતાં શીખવી શકતાં હોઈએ તો શું એ બાબત નજીવી છે કે ?

પાછળથી ઘણે વખતે એ નાનો છોકરો ગરીબદાસ એક રેશન ઉપર મને મળ્યો હતો, પણ એ વખતે તો તે જીવાન હતો અને પાદરી લૂંટને નામે ઓળખાતો હતો. એટલા વખતમાં તો તેણે ઘણા દેશીઓને વટલાવ્યા હતા. મારી એ મુલાકાત વખતે તેણે મને કહ્યું, મારાં વહાલાં બહેન ભલકુકિશોરી ! યાદ છે કે ? જો એ વખતે તમે આ નાનકડા ગરીબદાસને મદદ આપી હોત તો હું આ વખતે પાદરી લૂંટ ન હોત અને મેં ઘણાઓને તારણ અપાવ્યું ન હોત. ધ્વિર જે કહે છે તે સારું જ કહે છે. તમારી બેદરકારી એજ અમારી કતેહ છે. ગુડ મોર્નિંગ, વહાલાં બહેન ! એમ કહી તે ટ્રેનમાં બેઠો અને હું રકતી જિભી રહી. મને શા માટે રાવું આવી ગયું તે ધાર્મિક માણસો સહેલાઈથી સમજી શકશે.

વિષયની વાત છોડીને દયાની વાત કોણુ સ્મરણે ?

એક દિવસ એક લિખારણુ લીખ માગતી મારે ત્યાં આવી ચડી. ખરેખર તે અનાથ અને દુખિયારી હતી, તેના અંગ ઉપર પૂરાં વસ્ત્ર નહોતાં અને ઠંડીના દિવસ હતા. તે બિચારીએ આજીવનથી મારી પાસે ફાટયું તૂટયું વસ્ત્ર માગ્યું. એ વખત બપોર પછીને ને સાંજ પહેલાંનો હતો. અમે ચારપાંચ જણીઓ સહેજ બેદરકારીથી એક ટૂંકા ખાટલા ઉપર બેઠેલી હતી અને સૌ સોના વરની રમૂજ વાતો કરી રહી હતી. મારી પાસે જૂનાં વસ્ત્રો પહોંચે પહોંચે હતાં અને તેમાંથી એકાદું આપવાનું મને મન પણ થયું, પણ મારી પ્રેમચેતુડી સાહેલીઓ પાસેથી જિહ્વું ગમ્યું નહિ અને પેલી લિખારણુ તો વારે વારે વસ્ત્રની માગણી કરવા લાગી. જરા વાર પછી મારા વરની વાત નીકળી, ત્યારે ઝરમાઈને હું બિલા લાગી, પણ મારી છોટી બાબીએ મારો છેટો પકડી રાખ્યો અને પેલી લિખારણુને કહ્યું કે, કાલે આવજે. અમારી મસ્તીને

લીધે આશાભરી ભિખારણુ નિરાશ થઈ. તેણે ફરી ફરી અંધે ને
 વિનંતિ કરી, પણ કોણ સાંભળે? વિષયની વાત ઇશીને હદ-
 વાન કોણ સાંભળે? છેવટ તેનાથી કંટાળીને મારી ઇશી બાઈને
 તે ભિખારણુને બહુ ગાળો દીધી ને ન લાયતો સિપાઈ પાસે જઈ
 મરાવવા કહ્યું. ભિખારણુ બિચારી હુખિયારી વતી ને જોઈ દે
 રક્ષી બાળી રહેતાં માણસો પોતાના સ્વભાવને કાબૂમાં રાખી રાખે
 નથી, તેથી એ ભિખારણુ પણ મારી બાળીને કહ્યું કે, પેલી અંધ
 છે ને તું વચ્ચે પડી આપવા દેતી નથી, પણ જોનો જ્ઞાન વચ્ચે
 દાખ દેશે. બાઈ શેઠાણી, છત્રી જા મા, માગ જોવા હદાડા તને જ
 વશે, ત્યારે ખખડ પડશે. ભિખારણુનાં આવી વચનથી અંધને મોઢે
 બહુ ક્રોધ વાડ્યો અને અંધે મળેલે તે ભિખારણુને બહુ મો
 લીધી ને જ પડીતું મું જોઈ? નિગમ થઈને, ગુસ્સે પાડે, રા
 દેતી ને માલો નાં ને રિવન પડી અંધે તો એ વાત મૂલી જ
 પણ પાત્ર વચન પડી તેની જાનીએ જ ન મદમાં મળે દારી
 જ પડી અંધ પડતું કરીને મરી ગયે અને ઇશી બાઈ વતી રા
 નાં, ત્યારે તેને રિવ મો નમ્યા કહ્યું મદદ રેવા હું મો દેતો ને
 વખતે તેની જ મોઢે પેલે ભિખારણુને મળવા મદદ કરી રે દેતો
 નેને તે રેને મો મો નમ્યા દેતો

શું આવી બાબતો નજીવી છે ? આ અને હવે પછીના જે બનાવોનું હું વર્ણન કરું છું, તે બધા આપણી જિંદગીના રોજના બનાવો છે અને એવા રોજના બધા બનાવો જો નજીવા હોય તો તો પછી જિંદગીમાં રહું શું ? જો એ સર્વ બાબતોને આપણે નજીવી કદીએ તો પછી આપણી જિંદગીમાં તત્ત્વ શું રહું ? આપણી જિંદગીના રોજના સાધારણ બનાવોને નજીવા કહેવાથી તો આપણે મુખેજ એમ સિદ્ધ થયું કે, આપણી જિંદગીજ નકામી છે; કારણ કે એવાજ બનાવોથી આપણી જિંદગી ભરપૂર છે અને સાધારણ સિવાય અસાધારણતાવાળા બનાવો તો આપણી જિંદગીમાં આપણે જોયા પણ નથી. એથી તો એમજ નક્કી થયું કે, આપણી જિંદગી નજીવી છે. બાઈ, આપણી જિંદગીને આપણે પોતેજ નજીવી સમજવી, એથી બીજું અફસોસકારક શું ? જ્યારે આપણી જિંદગીજ નકામી છે, નજીવી છે, ત્યારે પછી ઉત્પત્તિની આશાજ ક્યાં રહી ? મોક્ષની ઇચ્છાજ ક્યાં રહી ? ઈશ્વરને જાણવાનું સાધનજ ક્યાં રહ્યું ? જીવાત્માની આથી વધારે અધોગતિ બીજી શી હોઈ શકે ? આથી વધારે બંધન બીજું શું હોઈ શકે ? બાઈ, જિંદગીની કોઈપણ બાબતને કદીપણ નજીવી નહિ સમજવી જોઈએ; કારણ કે જિંદગીમાં નાનામાં નાના અને મોટામાં મોટા અથવા જલામાં જલા ને જૂંડામાં જૂંડા જે કંઈ બનાવો બને છે, તે સર્વ સારી અથવા માઠી, થોડી અથવા ઘણી, કંઈક પણ અસર ઉપજાવ્યા વિના રહી શકે નહિ. જો એવા બનાવોની અસર ન હોય તો જિંદગી વ્યર્થ થઈ પડે.

જિંદગીમાં બનતા એવા કેટલાક બનાવો આપણને નજીવા લાગે છે પણ જિંદગી નજીવી લાગતી નથી. તેનું કારણ એ છે કે, જો બનાવોને આપણી જિંદગીના એક ભાગ તરીકે આપણે સમજતા નથી, પણ જિંદગીથી એ નજીવા બનાવોને જુદા સમજીએ છીએ; એટલે એ જૂલથી જિંદગીના એક ભાગને અર્થાત્ એવા બનાવોને નજીવા સમજીએ છીએ. પણ આપણે જાણવું જોઈએ કે, આપણાં રોજનાં સાધારણ નાનાં કામકાજો અને જિંદગી એવી જે વસ્તુ કંઈ જુદી જુદી નથી, પણ આપણાં એવાં કર્મો તે આપણી જિંદગીનો નાનો અથવા મોટો ભાગ છે. આમ હોવાથી આપણાં સાધારણ કર્મોને નજીવાં સમજવાં એ જિંદગીને નજીવી સમજવા બરાબર છે અને જિંદગીને નજીવી સમજવી એ ઈશ્વરની કૃપા નહિ સમજી તેની દયાનો લાભ નહિ લેવા જેવું છે.

એનુંજ નામ અજ્ઞાનતા છે ને અજ્ઞાનતા એજ નરક છે. દુઃખ
આપણી જિંદગીના રોજના સાધારણ બનાવોને નજર સમજ.
એનું નામ નરક છે ને એ નરક આપણે હાથે કરીને આપણે જ
શીથી આપણે ખડું કરીએ છીએ, એજ અભયજી છે.

૧૬-હારણ એજ હતણું છે

જેવું છે અને સત્સંગનાં-જ્ઞાનનાં બીજ આપણામાં રોપાઈ ગયેલાં છે એમ બતાવનારું છે. એવા વિતંડાવાદમાં આપણે શા માટે ભિતરવું નોંધ્યું? અને એવી હારથી શા માટે આપણે દિલગીર થવું નોંધ્યું? કદી ખરી રીતે હારી નહીંએ તો તેથી તો વિશેષ ખુશી થવું નોંધ્યું. કારણ કે સત્ય હારથી આપણી બૂલ સુધારશે અને આપણને વધુ જ્ઞાન-નવીન સત્ય પ્રાપ્ત થશે. આવી રીતે ખત્તે બાળુથી હારમાં પણ આપણને લાભજ છે. જેટલો જીતમાં લાભ છે તેટલો હારમાં પણ લાભ છે. જીતથી આપણે બીજાઓને નવું બતાવી શકીએ છીએ અને હારથી આપણે પોતે નવું નોંધ શકીએ છીએ. નવું બતાવવું અને નવું નોંધવું-સત્ય શીખવવું અને સત્ય ગ્રહણ કરવું, બીજાઓની બૂલ સુધારવી અને આપણી બૂલ સુધારવી તથા વખતને બચાવવો-રજોગુણને ઉરકેરાતો અટકાવવો, અને શુધ્ધ તર્ક-મિથ્યા કલ્પનાબળ તથા શબ્દારણ્યથી બચવું, એ જ્ઞાની-ભક્તોને માટે તો આનંદદાયકજ છે. બેટી, એમાં દિલગીરીનો વિષય શું? તે મને સમજાવ તો ખરી! મેં કહ્યું, મહારાજ, અમે અજ્ઞાનને પકડી રાખ્યું છે તેથીજ દિલગીરી છે. જ્ઞાનીઓને તો સદા આનંદ ને આનંદજ છે. તમારામાં ને અમારામાં એજ ભેદ છે. તમને સર્વત્ર પ્રકાશ છે, આનંદ છે; અમને સર્વત્ર અંધકાર છે, દુઃખ છે. અહા! જ્ઞાનીઓનો દરજ્જો કેટલો બધો મહાન છે, અને વ્યાવહારિક મનુષ્ય કેટલી બધી ભ્રાંતિમાં ભટકાય છે, તથા મારું મારું કરીને નાહકતું કેટલું બધું દુઃખ માથે ઝોઢી લે છે અને મક્ત મળતા-સ્વાભાવિક રીતે મળતા અખંડ પ્રકાશ છતાં પોતાની કૃત્રિમ યુક્તિઓથી, પૂછુંતાથી નહિ દાબી શકાતા એ પ્રકાશને દાબી દઈ, કેટલા બધા અંધકારમાં રહે છે, એ હવેજ હું સ્પષ્ટતાથી સમજી શકું છું.

અધૂરું ધાર્મિકપણું

જ્યારે હું મને પોતાને ધાર્મિક સમજતી, ત્યારે હું કેટલું બધું થોડું સત્ય લઈ શકતી? કેટલો બધો થોડો આનંદ લઈ શકતી? કેટલા બધા અંધકારમાં રહેતી? કેટલું થોડું કરતી અને ઈશ્વરથી કેટલી બધી દૂર રહેતી હતી? તે આવા આવા ખુલાસાઓથી-દર્શાવેલાં અને રહસ્યો બોધાથીજ હવે હું બરાબર રીતે સમજી શકું છું. હવે મને લાગે છે કે, એટલા બધા અંધકારમાં હું કેમ રહી શકતી? એટલાં થોડાં સત્યથી મને કેમ સંતોષ થતો

એટલા યોગ આનંદથી હું કેમ ખુશ રહી શકતી ! એટલી જાણ
 થોડી શક્તિ ખરચાતી તે માટે મને દિલ્લગીરી કેમ નહોતી જાગતી !
 અને મારો વખત કેમ જતો ! કારણ કે એટલી શક્તિ એકમિતિ
 દેખા ખરચી શકાય તેટલી શક્તિ હું એક દયાકામાં પણ વાપરતી
 નહોતી અને હિંચગ્ધી એટલું જાણું કર રહી શકાય જ કેમ !
 માટે મારું મન ન થઈ જતું જોઈએ ! ખચીત એમ જ જાણું
 જોઈએ પણ તેમ ન જાણું ને તેમ ન જાણું તેનું કારણ મને
 અજાનજ છે મેં એટલી મિથ્યાચિત્તિમાં હું જોયાઈ મર્જી જોઈ
 મારું કાંઈક હું નમજી રહી જાઉં, ને જે સમજીતે રા.જીંદગી
 મદજી કરી મર્જી જાઉં, અથો હું મારું અરૂપ મમજી મર્જી જાઉં
 અને હિંચગ્ધી જોઈ દયા નહીં મારો એ જાણું કેવા પ્રાણદી વડે
 તે મેં જાણું મારું જાણું જાણું એટલોક તે જાણું ૧૫.૧૫
 વિદેશ નહીં મારું જાણું જાણું

વાનું અરે, મુકદ્દા પૂજવાનું દહે છે અને તે મને ખરું લાગે છે. ખરું લાગે છે એટલું જ નહિ પણ હું તે પ્રમાણે વર્તન કરું છું. આ શું થોડો ગુનો છે ? આપણા વિદ્યાર્થને આપણે આવી રીતે ચળાવવો જોઈએ કે ? આપણે આટલાં બધાં આપણા સ્વાર્થમાં લપટાઈ જઈએ, આટલાં બધાં નિર્બળ મનનાં ધર્મ જઈએ, સાધ્ય-થી આટલાં બધાં વિચુપ્ત ધર્મ જઈએ, તો પછી આપણે માટે ઉત્તર-તિનો રસ્તો ક્યાં રહ્યો ? આટલા બધા અંધ સ્વાર્થનેા અંધ તો એટલો જ છે કે, ધર્મરત્નો દયાનો લાભ આપણે ધરાદા પૂર્વક લેતાં નથી.

વખતની કિંમત

મને યાદ છે, મારા પતિને વહેલા ઊઠવાની ટેવ હતી અને હું વહેલી ઊઠી શકતી નહિ. હું જાણતી કે તેઓ ઊઠ્યા છે ને ફરવા લાય છે, તોપણ હું રમૂજ કરતી પથારીમાં પડી રહેતી અને મારા પતિના ગયા પછી કોઈ કોઈ વખત હું ઊંઘી જતી. હું જાણતી કે હવે સૂવાની જરૂર નથી અને વધારે વાર સૂઈ રહેવાથી કામકાજમાં મોડું થઈ જાય છે, તોપણ હું સૂઈ રહેતી. હું સૂતી તે ગાદલ ઊંઘણીની પેઠે નહિ, પણ માત્ર મારા આનંદને ખાતર, એ પ્રકારની ટેવને કાંઈક આધીન થવાથી આજોટતી આજોટતી પથારીમાં પડતી હતી અને એમ ઘણી વાર સુધી જિજ્ઞાસામાં લોટયા પછીજ દરરોજ હું ઊઠતી હતી. મારા પતિને એથી કાંઈ અડચણ નહોતી અને તેઓ મારી એ કુટેવને માટે કોઈ પણ રીતે કાંઈ પણ મને જણાવતા નહોતા, એટલે મને કાંઈ પણ ફિકર જેવું નહોતું. એવી રીતે જિજ્ઞાસામાં લોટવાના ઘણાએ કલાકો આઠ્યા ગયા અને જે વખતે એ કલાકો આઠ્યા ગયા ત્યારે તેને માટે કાંઈ વિચાર થતો નહોતો. ત્યારે તો ઊલટું એમજ લાગતું કે, હું સુખિયારી છું. પણ હવે મને લાગે છે કે, એવી રીતે નકામા કલાકો ગુમાવવાનો મને શું હક હતો ? શું આપણી જિંદગી એવી નજીવી ચીજ છે કે, તેને નાહક પથારીમાં લોટવામાં ગુમાવી નાખવી ? ઊંઘ નહિ આવે તોપણ પલંગ પર લોટયા કરવું એ શું જિંદગીનું ફર્ક છે ? શું જિંદગી એવી ખરાબ વસ્તુ છે કે, તેને જેમ ગમે તેમ કરીને એક નાખવી ? શું આપણે આપણા મનને એમ નહિ પૂછવું જોઈએ કે જિંદગીની કીમતી બક્ષિસ આપણને શા માટે કરવામાં આવેલ છે ? પથારીમાં લોટવા માટે ? જે જિંદગીને આપણે આટલી બધી કીમતી માનીએ છીએ કે, તેના જેવું કીમતી ધર્મર વિના ખીન

કાંઈ નથી, તે જિંદગીને ગું લોટવામાં કાઢી નાખવી જાએ !
 જિંદગી ગું છે ? જિંદગી કોઈ પણ તદ્દનીરથી કે કોઈ પણ વસ્તુ
 બદલામાં ન મળે તેવી વસ્તુ છે. જિંદગીથીજ આપને બધું
 શકાય છે. દુનિયાનું જે કાંઈ છે તે જિંદગીથીજ છે. જિંદગી જિ.
 આપણે ગું કરી શકીએ ? જિંદગી વિના આપણી દયાનીજ ક
 કામની ? જ્યારે આપણે મરવા પડીએ છીએ ત્યારે કોઈ પણ
 જીવના ઉપાયથી કોઈ પણ માણસ એક શણ કે એક ચામ પણ
 આપી શકે છે કે ? જિંદગીની ઉત્તમતા સંજોગથી જાણી શકાય
 તેમ નથી, તેની ઉત્તમ જિંદગી એ વિનાકારણ પધારી પર તોરણ
 કાઢી નાખી એ ગું દિલ્લીની વાત નથી ? અને તે પણ આ
 દારમાં મોટા ભાગે છે, એની રીતે નકામું લોટવાને નું કામ
 માનીપણું નમજની હતી અરે પ્રભુ ! અમારો ઉદાર તે પણ કે
 શાય ? અમે જે નમજને કરીએ છીએ ? અમેને આનંદ તે કેમ મળે ?
 કાંઈ કે તે કે તેને અમે ગુણ માનીએ છીએ, જેથી
 તે તેને આપણે નમજ માનીએ છીએ અને જે પણ દિલ્લીની જે
 ગુણને દારમાં દિલ્લી નથી તે વિગતના નકામું તે તેને કાંઈ
 કે તેને દિલ્લી નથી, તેને અપણી આપણે જે તેને અમે
 માનીએ તે પણ કેમ મળે ?

એ પી લાલો. મહારાજે કહ્યું, બેટી! વધારે જમવાના કાચરા મને
બતાવે તો હું એ પી લઉં. હું વિચારમાં પડી, વધારે જમવાના
કાચરા શું બતાવી શકું? હું હમી પડી અને મેં કહ્યું, મહારાજ,
એમાં વળી કાચરા શું? તમે તે પી લાલો જોજ મને કાચરા.

મહારાજે કહ્યું, બેટી! કાચરા વિનાની બાજન આપણા આશ્ર-
સ્થમાં-આપણી જિંદગીમાં નહિ હોવી જોઈએ. એ કાચરા વિનાની
બાજન આપણી જિંદગીમાં હોય તો તેની જિંદગીની કાચરા શું?
કારણ કે જિંદગી કાચરાને માટેજ છે. લાભ વિનાની જિંદગી તે
તો મોતજ છે. બેટી, યાદ રાખજે કે કાચરા વિનાની બાજન કુદ-
રતમાં ટકી શકેજ નહિ. કારણ કે કુદરત કુદરતની રીતેજ તેનો
નાશ કરે છે. ખોરાકથી જિંદગીનું પોષણ થાય છે, માટે ખાવું એ
આપણને બહુ જરૂરની બાજન છે; પણ પોષણ કરનાં વધારે શા
માટે ખાવું જોઈએ, એ હું સમજી શકતો નથી. એવી રીતે ખાવું
એ તો શુનો છે. કારણ કે મહાત્માઓની આજ્ઞા એવી છે કે, બૂખ
લાગે ત્યારેજ પોષણ જોઈએ ખાવું જોઈએ. એવી રીતે ખાવું તે
યજ્ઞ છે અને તેથી ઊભરી રીતે ખાવું તે દોષ છે. જરૂર કરતાં વધારે
ખાવાથી મહિનવિકારોનું જોર વધે છે, રોગ થાય છે, સ્વમાં આવે
છે, આગસ આવે છે, ફરજ બજાવવામાં પાછળ પડાય છે અને જે
ખોરાક આપણે બીજાઓને માટે બચાવી શકતા તેનો નાશ થાય છે.
શું એ પાપ નથી? બેટી, કદી પણ જરૂર કરતાં વધારે ખાઈશ મા.
યાદ રાખજે કે, જનરે નિવૃત્તાદારા: એને પદ ભગવાને યજ્ઞ માનેલ
છે. એમાં કાંઈ સુકદેહી નથી. દેમ, એ બની શકે કે નહિ? મેં
કહ્યું, હા મહારાજ, એમાં શું? મહારાજે કહ્યું: બેટી, દુનિયામાં જે
રાજાની હોય તે જરૂર બની શકે એવું છે. અને તેથીજ આપ-
ણને લાગે છે કે, આમ બની શકશે, પણ વખત આવ્યે આપણે
જોઈએ છીએ કે, આપણે તેમ બનાવી શકતાં નથી. કારણ કે આ-
પણે જે બનાવવા-પાળવા-અનુભવવા ઇચ્છીએ છીએ તે બનાવવા-
માં, તે પાળવામાં, તે અનુભવવામાં કેટલો લાભ છે અને તે નહિ
પાળવામાં કેટલું નુકસાન છે, એ આપણે સ્પષ્ટતાથી સમજી શકતાં
નથી, માત્ર તેના સુખદોષ કેવલક રીતે સાંભળીએ છીએ, તેથી
ખરી દરજા આપણામાં આવતી નથી. હું હમણાંજ કહે છે કે એમાં
શું? પણ બેટી, જે નારો ઉપરક બચાગ છે. હમણાં તારી પ્રીતિની
દોષ વળી નહીં. મને અને તારું પ્રેમપાત્ર એ વસ્તુ વધારે

કહેવાનો અધિકાર છે કે, હબરો વરસ યયાં હું આ ગુફામાં રહું છું, માટે હવે તો હું નહિજ બાઉં ? અધિકાર જેમ પ્રકાશની સામે ટકી શકે નહિ, તેમ પાપ પણ સત્યની સામે ટકી શકેજ નહિ. બેટી, એ તો ઈશ્વરની ખૂબી છે કે, જ્ઞાનની સામે અજ્ઞાન ટકી શકેજ નહિ. અસત્યની સત્તાજ નથી, જો અસત્યની સત્તા હોય તો આપણે કેવી રીતે ઉત્તતિ મેળવી શકીએ ? જો અસત્યની સત્તા હોય તો આપણે ઈશ્વરને કેમ બાળી શકીએ ? કેમ પામી શકીએ ? અસત્યની સત્તા નથીજ તેથી વેઠાંતીઓ તેને મિથ્યા કહે છે, ભ્રાંતિ કહે છે, દષ્ટિ સ્પિવાદ કહે છે. પ્રભુએ પણ કહેલું છે કે:-

નાસતો વિચતે ભાવો નામાવો વિચતે સતઃ ।

उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ गी. २. २९॥

અસત્ વસ્તુની સત્તા નથી અને સત્ વસ્તુનો નાશ નથી, આ બન્ને વાતનો નિષ્કૃંપ તત્ત્વ બહુનારાઓએ કરેલો છે. બાઈ, અસત્યની સત્તાજ નથી, એ સિદ્ધાંત સમજ્યા પછી મારી ખાતરી થઈ ગઈ કે, અગાઉ કરેલાં પાપો માટે માત્ર ઉપલક દિલગીરી કર્યા કરવાથીજ કાંઈ વળે તેમ નથી, પણ એ પાપનો-એ અધિકારનો નાશ કરવા માટે મારે સત્યને-પ્રકાશને શોધવો જોઈએ. અને એ સત્ય-એ પ્રકાશ-એ જ્ઞાન કાંઈ આપણાથી દૂર નથી. તે આપણામાંજ છે, તે આપણુંજ છે, તે આપણે પોતેજ છીએ. પણ એ સમજવાને હજુ વાર છે.

ભૂલને નાની સમજવી નહિ

સોનું મેળવવાની આશાએ જેમ ધૂળને શોધવામાં આવે છે, તેમ સત્યની શોધને માટે પશ્ચાત્તાપ નિમિત્ત હું મારાં પાપને યાદ કરવા લાગી અને જેમ ધૂળમાંથી પણ સોનું મળે છે, તેમ મને મેં કરેલાં પાપો વચ્ચેથી પણ સત્ય મળવા લાગ્યું. પાપમાંથી સત્ય મળ્યું, એમ હું નથી કહેતી. પાપમાં સત્ય હોઈ શકેજ નહિ અને સત્યમાં પાપ હોઈ શકેજ નહિ. કારણ કે એ તો અધિકાર અને પ્રકાશ જેવું છે અને એ તો સિદ્ધાંતજ છે કે, પ્રકાશ તથા અધિકાર એકજ દેશમાં ને એકજ કાળમાં સાથે રહી શકેજ નહિ. પાપ વચ્ચેથી મને સત્ય મળ્યું એમ કહેવાની મારી મતલબ એ છે કે, પાપની ખરાબી વિચારતાં અને પાપની સામેની બાજુ જોતાં મારી ભૂલ મને સમજાણી. મારી ભૂલ સમજાણી એટલુંજ નહિ પણ હું દેટલા બધા અ-ની, દ-દેટલી બધી દૂર હતી.

જેમજે છીએ કે, મનુષ્યની બધી ઇચ્છાઓ કાંઈ પાર પડવા માટે ઉત્પત્ત થઈ નથી એમ જોયા ને અનુભવ્યા છતાં પણ આપણે ઈશ્વર ઉપર ક્યાં વિશ્વાસ રાખી શકીએ છીએ ? આપણે તો આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે જ થાય, એમ ઇચ્છીએ છીએ. ભલે તે ઇચ્છાઓ અધમ હોય, તો પણ. શું આ ગુનો નથી ? એવા ગુના શું આપણે જિંદગીમાં માત્ર થોડીજ વાર કરીએ છીએ કે ? ના બાઈ, દરરોજ આપણે સેંકડો નકામી ઇચ્છાઓ કરીએ છીએ અને પ્રભુથી વિમુખ થઈએ છીએ.

જેમ જેમ મને સત્ય સમજાતું જાય છે તેમ તેમ મારી બૂલો મને વધારે જલદી અને વધારે સ્પષ્ટતાથી સમજાતી જાય છે. મારાં રોજનાં કામો ઉપર વિચાર કરતાં મારી બીજી એક બૂલ મને મળી આવી. મને લાગ્યું કે, ઘણી વખત ઘણી બાબતોમાં બેઉ બાજુ તપાસ્યા વિના હું મત આપતી હતી. અને મત આપવો એ જાણે કાંઈ વિસાત વિનાની વાત હોય એમ હું સમજતી હતી. તેથી કોઈ પણ બાજુ વિના જેમ આગ્યું તેમ હું ગોઠવિયા દે'કી દેતી હતી. પણ એમ અધારામાં ઇંટ દે'કી દેવાથી કોઈનું માથું ફૂટી જશે, કોઈ લંગડા થઈ જશે, કોઈનું કામ બગડી જશે અને તે બધાના મને નિશાસા લાગશે, એમ હું સમજતી નહોતી. ગમે ત્યારે અને ગમે તેની તરફથી જ્યારે આપણી પાસે કાંઈ વાત થાય, ત્યારે જાણે તેમાં મત આપવાને આપણે બધાયેલાંજ હોઈએ તેમ કાંઈ ને કાંઈ આપણે બોલી નાખીએ છીએ. જે બાબતની વાત થઈ હોય તેને માટે ભલે આપણે કાંઈપણ જાણતાં ન હોઈએ તો પણ કાંઈક ને કાંઈક તડાકો મારી દઈએ છીએ. અને એમ કરીને આપણી પુદ્ધિ માટે આપણે મનમાં ખુશી થઈએ છીએ. બાઈ, જુઓ તો ખરાં, આપણું અંધર તો જુઓ ! જેને માટે આપણે કાંઈ જાણતાં નથી તેને માટે પણ મત આપીએ છીએ અને એ મતનો પુટો ઉઠાવવા માટે આપણે પાછાં આપણા મનમાં મલકાઈએ છીએ, શું આ દિલગીરી નથી ? આપણી પાસે જે વાત થઈ અને તેને માટે આપણે જે મત આપ્યો, તે મત આપવા માટે આપણી પાસે ચો પુરાવો હતો ? અને આપણે આપેલા મતથી એ વિષયમાં અથવા પછીના બીજા કોઈ વિષયમાં તેની શી અસર થશે એ સમજવાનો આપણે જરા પણ વિચાર કરીએ છીએ કે ? જ્યારે આટલી બધી લઈએ છીએ અને જ્યાં જિંદગીનો અ

નાનાં પાપો

જને બાબુજીપાસ્યાપિના વીજને માટે મન આપી રેવો એમાં કાંઈ હમિયાં આપવું. પાસ રવાયું હોતો નથી અને તોપણ અઘર-
બીની વાત ઉંઠે, આપણે તદન શ્વેત માથેજ રમ્યા કરીએ છીએ. જેમાં
કાંઈ સ્વાયં નહિ-જેમાં કાંઈ પરમાયં નહિ. તેવી જામનોમાં પણ આ-
પણે અસાધ્ય માર્ગેજ રમ્યા કરીએ, એ શું દયાળનક સિધ્ધિ નથી ?
આપી વધારે જુવો માણસો બીજી શું કરી શકે ? કાંઈ દરેક માણસો
ચોરી કરતા નથી, કાંઈ દરેક માણસો દરદોષ વ્યભિચાર કરતા
નથી, કાંઈ દરેક માણસો હમિયાં વિંસા કરતા નથી, કાંઈ દરેક
માણસો પોતાના બાઈબંધો સામે હમિયાં વિશ્વાસપાત કરતા નથી,
કાંઈ દરેક માણસો નિરપરાધી પ્રાણીઓને વિનાકારણ દરદોષ દુઃખ
દેતા નથી અને કાંઈ બધાં માણસો રોજ રોજ ખૂન કરતાં નથી અને
તોપણ આપણે જોઈએ છીએ કે, પાપથી બચી શકે, એવાં માણસો
નથી. વિરલજ હોય છે. આપણે ચોરી, વ્યભિચાર, હિંસા,

વિશ્વાસઘાત, જીલમ અને ખૂન વગેરે મહાપાતકોનેજ પાપ સમજીએ છીએ અને તેની દરકાર રાખીએ છીએ. પણ જે પાપને આપણે પાપ સમજતાં નથી અથવા નાનાં પાપ સમજીએ છીએ અને જે જિંદગીની દરેક ઘડીમાં, દરેક પળમાં બન્યા કરે છે અને જે નાનાં પાપોનો સરવાળો પરિણામે મહાપાતકો કરતાં પણ ઘણોજ વધારે મોટો થાય છે તેની તો આપણે દરકાર પણ રાખતાં નથી. બાઇ, આપણને સત્ય કેમ મળશે? આપણો ઉદ્ધાર કેમ થશે? પ્રભુ પાસે આપણે કેમ પહોંચી શકીશું? પ્રભુ પાસે આપણે શું 'મોડું' લઇને જઈશું? પાપની બાળતમાં જિંટનાં જિંટ આંધ્યાં બંધ ને 'પૂંછડું' જતું અટકાવીએ તેના જેવી આપણી સ્થિતિ છે !

૨૧-તમારી જિંદગી તમે વાંચો

બાઇ, મહાત્માઓ કહે છે કે, ઇશ્વરને પામવા માટે આપણી જિંદગી આપણે વાંચવી જોઈએ. જે આપણી જિંદગી આપણે સમજીને વાંચી શકીએ, તો તેમાંથીજ આપણી ભૂલો મળી આવે, આપણાં પાપો આપણી સામે ખુલ્લાં થઈ જાય અને તે કેમ થાય છે તથા કેમ ન થાય, તે પણ વધારે જોવાથી સમજી શકાય, એટલુંજ નહિ પણ એ કરતાં પણ કાંઈક શુદ્ધ તત્ત્વ આપણને એની મેળે મેળે સમજાઈ જાય; પણ એ બધું થવા માટે આપણાં આચરણો આપણે પવિત્ર રાખવાં જોઈએ. આપણે બરોબર સમજવું જોઈએ કે માત્ર મોટી મોટી આશાઓથી નહિ, ભારે ભારે ઉપલક્ષ્ય ચંદ્રોથી નહિ, અધૂરી અધૂરી મીઠડી મિથ્યા કલ્પનાઓથી નહિ, પણ આપણા આચરણથીજ-આપણા પર્તનથીજ આપણી જિંદગીનાં રોજનાં આપણને સાધારણ લાગતાં કામકામોથીજ તરવાનું છે. દુસ્તર સંસારસાગર તરવા માટે આપણને કાંઈ સુધરેલી કુંચનની આગ-મોટો કામ આવવાની નથી, આપણને તારવાને માટે કાંઈ રામનું વિમાન કે સ્વર્ગની ઢોડી આવવાની નથી, પણ આપણે આપણાં કર્મો વડેજ તરવાનું છે અને એ કર્મો જેને આપણે નજીવું કહીએ છીએ, જેને સાધારણ સમજીએ છીએ, તેજ રોજનાં આપણાં કામ-કાજ છે અને તેનાથીજ આપણે તરવાનું છે. એ કર્મો કરવાં તેનુંજ નામ જિંદગી છે અને જિંદગી એ કર્મોને માટેજ છે. માટે જિંદગી ઉત્તમ રીતે, સત્યમાર્ગે ગાળવી એજ તરવાનો રસ્તો છે. આપણી જિંદગીનાં એજ કર્મોને આપણે સાધારણ સમજીએ છીએ,

ને જાણનાર વખતે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે જાણીએ છીએ કે
 તે વખતે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે જાણીએ છીએ કે
 તોપણ તેને માટે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે જાણીએ છીએ કે
 વધારે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે જાણીએ છીએ કે
 વખતે, કે જે મૂળાંતરેલી રમતોમાં, જૂનમરેલાં કામોમાં અને
 બંધનકારી ટોળાપામાં, નિંદાખાનામાં, આગમમાં ગુમારી નાન-
 વામાં આવે છે, તે વખતે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે જાણીએ છીએ કે
 તો આપણે આપણે અને બીજાઓનું કેટલું બધું કિત કરી યાત્રી-
 જોડે જોડે દીમતી વખતે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે જાણીએ છીએ કે
 આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે જાણીએ છીએ કે
 નામાં બહારના લૂખા મોજાઓની લલરેલી ચીજો મળે. રેલવે,
 તાર, ટેલિફોન, ફોનોગ્રાફ, બાઈસિકલ વગેરે ધર્મ્ય આપણે
 મળે; કઢાઈ પેસા, દરજ્જો ને વખતે રાજ પલ મળે; બાવ
 હારિક મિત્રો, સીઓ અને બચ્ચાંઓ પણ મળી જાય. પણ આખી
 દુનિયાની હાલત, સમુદ્રનો ખલનો અને સ્વર્ગનો તાજ આપણે
 છતાં કેાંઈ પણ માણસ આપણે ગયેલી નિંદાઓની એક કણ પણ

આપી શકે તેમ છે? નહિજ, નહિજ. આવી કીમતી આપ જિંદગીની પવિત્ર દાણો શું અપવિત્ર કામો અને મિથ્યા વાસનાઓમાંજ ચાલી જવા માટે છે કે? પ્રભુ! અરે એવા દિવસ ક્યારે આવશે કે, જ્યારે દુરજ બળવ્યા પછી બાકીનો વખત અરે દુઃખીઓની સેવાના આનંદમાં ગાળીએ? આહા! દુઃખીઓની સેવા એ આનંદ, એ આનંદની તો તમે મૂતિજ છે, તમારી આગળ હું નો આનંદ, એ આનંદની તો તમે લાગે છે કે, જગતમાં જો શાંતિ મે આનંદ માટે શું કહું? મને લાગે છે કે, જગતમાં જો શાંતિ માંય પણ હોય, તો તે દુઃખીઓનાં અશુભવામાંજ છે.

દુઃખીઓને દિલાસો દઈ તેઓને શાંત કરવામાં જો સુખ છે, તો વિશેષ સ્વર્ગમાં બીજું શું સુખ છે? દુઃખીઓના આશીર્વાદો એ કરતાં વધારે મોટું પુણ્ય પૃથ્વીમાં બીજું કયું છે? અને બીજાની સેવામાં જો વખત જાય તે કરતાં વખતનો સારો ઉપ-
 ૧ જિંદગીમાં બીજો કયો છે? આટલું બધું તત્ત્વ દુઃખીઓની સેવામાં છે અને તમે વિચારો તો ખરાં કે તે બધું આપણે દુર-સહના જે કલાકો ખોટું રસ્તે ગુમાવી નાખીએ છીએ તેના સડ-પયોગમાં છે. આહા! મને ખબર નહિ કે બીજો આટલો બધો ખૂરા-કીમતી છે, મને ખબર નહિ કે મારો વખત આટલો બધો ખૂરા-કીમતી છે, મને ખબર નહિ કે દુરસહના થોડા થોડા વખતને બચાવ્યાથી આટલું બધું હિત કરી શકાય છે અને મને ખબર નહિ કે પ્રભુએ આપણને તરવા માટે આટલી બધી અને આવી સહેલી તકો આપી છે. બાઈ, મારી અરધી જિંદગી તો આ તત્ત્વો સમજ્યા પહેલાંજ નકામી ચાલી ગઈ છે, પણ હવે હું એમ વખ-તને ખોઈ નાખીશ નહિ, કારણ કે વખત ખોવો એ જિંદગી ખોવો જેવું છે અને જિંદગી ખોવી તે ઈશ્વર ખોવો જેવું છે. મને ખબર નહિ કે જિંદગીની જો દાણો નકામી જાય છે, તે પાપમાંજ જાય છે. અને જો દાણો પાપમાંજ જાય છે, તે દાણો આપણને ઈશ્વરથી દૂર ને દૂર ધસડતી જાય છે. તેમજ જો દાણોનો સડપયોગ થાય છે, તે દાણો ધર્મમાંજ જાય છે અને તે દાણો આપણને ઈશ્વરની નજીક લઈ જાય છે. ટંકામાં ટાળરૂપી સીંદ્રીનાં દાણરૂપી પગથિયાં છે, એ સીંદ્રીનો નીચલો છેડો નરકમાં છે ને ઉપલો છેડો સ્વર્ગમાં છે. આપણે તેની મધ્યમાં છીએ. સહેલાને નકામી બનાવવી એજ તેનો ખૂરા ઉપયોગ છે, ને તેથી આપણે નીચે ઊતરતા જઈએ છીએ, એટલે નરકમાં પડીએ છીએ અને સહેલાના સડપયોગ

તો આપણે આપણું અને પીઆળનું કે જે જે કરી છીએ
 એ જ એવો કીમતી વખત આપણને પડ્યો છે. માનવાનો છે
 આપણને ધણી સીએ પાછી મળશે, અ. મુખને તો નનાતો જમા
 નામાં બહારના લખા મોજશોખની લગારો સીએ મળશે. દેહવે,
 તાર, ટેલિફોન, ફોનોગ્રાફ, બાયોસિકલ વગેરે ધણુધ અ. પણને
 મળશે; કઠાચ પિસા, હરજોને વખતે રાજ પણ મળશે. બ્યાવ
 હારિક મિત્રો, સીઓ અને બચ્ચાઓ પણ મળી જશે. પણ આખી
 દુનિયાની ફોલત, સમુદ્રનો ખજાનો અને સ્વર્ગનો તાર આપવા
 છતાં કંઈ પણ માણસ આપણને ગયેલી જિંદગીની એક દાણ પણ

આપી શકે તેમ છે? નહિજ, નહિજ. આવી ક્ષીમતી આપણી જિંદગીની પવિત્ર સંજો. શું અપવિત્ર કામો અને મિથ્યા વાસનાઓમાંજ આલી જવા માટે છે કે? પ્રભુ! અરે એવા દિવસ તે ક્યારે આવશે કે, જ્યારે દુરજ બ્રહ્મવ્યા પછી બાકીનો વખત અમે દુઃખીઓની સેવાના આનંદમાં ગાળીએ? અહા! દુઃખીઓની સેવાનો આનંદ, એ આનંદની તો તમે મૂર્તિજ છે, તમારી આગળ હું એ આનંદ માટે શું કરું? મને લાગે છે કે, જગતમાં જો શાંતિ ક્યાંય પણ હોય, તો તે દુઃખીઓનાં અશુભ વૃણમાંજ છે.

દુઃખીઓને દિલાસો દઈ તેઓને શાંત કરવામાં જે સુખ છે, તેથી વિશેષ સ્વર્ગમાં ખીલું શું સુખ છે? દુઃખીઓના આશીર્વાદ લેવા એ કરતાં વધારે મોટું પુણ્ય પૃથ્વીમાં ખીલું કયું છે? અને દુઃખીઓની સેવામાં જે વખત લાય તે કરતાં વખતનો સારો ઉપયોગ જિંદગીમાં ખીલે કયો છે? આટલું બધું તરવ દુઃખીઓની સેવામાં છે અને તમે વિચારો તો ખરાં કે તે બધું આપણે દુરસહના જે કલાકો ખોટો રસ્તો ગુમાવી નાખીએ છીએ તેના સફળપયોગમાં છે. આહા! મને ખબર નહિ કે જિંદગી આટલી બધી ક્ષીમતી છે, મને ખબર નહિ કે મારો વખત આટલો બધો ખૂસાઈમાં લાય છે, મને ખબર નહિ કે દુરસહના યોગ યોગ વખતને બચાવ્યાથી આટલું બધું હિત કરી શકાય છે અને મને ખબર નહિ કે પ્રભુએ આપણને તરવા માટે આટલી બધી અને આવી સહેલી તકો આપી છે. બાઈ, મારી અરબી જિંદગીતો આ નુસ્ત્રા સમગ્ર પહેલાંજ નકામી ચાલી ગઈ છે, પણ હવે હું એમ જાણતને ખોઈ નાખીશ નહિ, કારણ કે વખત ખોવો એ જિંદગી ખોવા જેવું છે અને જિંદગી ખોવી તે ઈશ્વર ખોવા જેવું છે. મને ખબર નહિ કે જિંદગીની જે સંજો નકામી લાય છે, તે પાપમાંજ સમાઈ, અને જે સંજો પાપમાંજ લાય છે, તે સંજો આપણને જિંદગી દરને દર ધસડતી લાય છે. તેમજ જે સંજોને સફળતા દેવામાં તે સંજો ધર્મમાંજ લાય છે અને તે સંજો આપણને જિંદગી નહક લઈ લાય છે. ટકામાં ટાળવુંથી જીવન સફળ થાય છે, એ સીડીનો નીચલો છેડો નરકમાં છે એ સંજો સ્પષ્ટ છે. આપણે તેની મધ્યમાં છીએ. સુખને તેનો ખૂસા ઉપયોગ છે, ને તેથી અમર છીએ, એટલે નરકમાં પડીએ છીએ.

[illegible][illegible]

અટકતા નથી. તેઓ તો એમ માને છે ને એમ સમજાવે છે કે, અમારાજ ધર્મ સારો છે ને બાકી બધા દુનિયાના કુલ ધર્મો બૂઠા છે, ને તે પાળનાર બધા લોકો અધર્મી છે. બધાએ ધર્મોવાળા આમ માને છે; કારણ કે તેઓ કેવળ સત્યનેજ શોધનારા નહિ પણ જે પોતાનું કરીને માનેલું છે, તેમાંના શબ્દો સાથે રમનારા છે. એટલે તેઓની સ્થિતિ હયાને પાત્ર છે. અને એ પણ ખરું છે કે, એટલાં બધાં અસત્યની અંદર તેઓ રહે છે કે, બીજાઓના ધર્મ તરફ એટલું સહનશીલપણું તેઓ બતાવી શકેજ નહિ. એટલુંજ નહિ પણ બધા ધર્મોમાં તત્ત્વ છે, રહસ્ય છે, એવી વાત કોઈ પણ ધર્મના ધર્મગુરુઓ તરફથી તેમને કાને પડતીજ નથી. એટલે એવા લોકો તરફથી ધર્મ જેવી લાગણી ઉત્કેરનારી બાબતમાં બીજાઓના ધર્મ તરફ માનથી જોવાની શી આશા રાખી શકાય ? પણ બેટી, તારે એવા લોકોની સાથે એવુંજ થઈને નહિ પડ્યું રહેવું જોઈએ, કારણ કે તને રસ્તો મળેલો છે. બેટી, તું એમ માની શકે છે કે નહિ કે, દરેક મનુષ્ય એકજ તત્ત્વમાંથી થયો છે ? અને દરેક મનુષ્યના અંતઃકરણમાં ઈશ્વરને જાણવાની ઇચ્છા, ઈશ્વરને પામવાની શક્તિ રહેલી છે. મેં કહ્યું, હા મહારાજ, એ હું માની શકું છું.

મહારાજે કહ્યું—જો બેટી, વિચારીને જવાબ દેજે. તું કહે છે કે આફ્રિકાના માણસખાઉ જંગલી લોકો, અમેરિકાના નાગા ઇન્ડિયનો, જાડા હોઠવાળા હબસીઓ, ચપટાં નાકવાળા ચીનાઓ અને તારા ઋષિઓ, બધા એકજ મૂળતત્ત્વમાંથી ઉત્પન્ન થયા છે, ખરું કે ?

મેં કહ્યું—હા, મહારાજ.

મહારાજે કહ્યું—અને તે બધાં માણસોનાં અંતઃકરણમાં શુભ અથવા સ્પષ્ટ રીતે ઈશ્વરને જાણવાની ઇચ્છા તથા ઈશ્વરને પામવાની શક્તિ રહેલી છે, એમ પણ ખરું કે ?

મેં કહ્યું—હા મહારાજ, વત્તીઓછી એ ઇચ્છા ને એ શક્તિ દરેકમાં રહેલી છે.

મહારાજે કહ્યું—બેટી ! ધર્મ ક્યાં રહે છે ?

મેં કહ્યું—મહારાજ, ધર્મ ક્યાં નથી રહેતો ? ધર્મ તો સર્વત્ર છે.

મહારાજે કહ્યું—હું એમ પૂછું છું કે ધર્મ અંતઃકરણમાં રહે છે કે બાહ્ય પદાર્થમાં ?

મેં કહ્યું—હું તો એમ માનું છું કે, ધર્મ અંતઃકરણમાં રહે

મિ કહ્યું-જરૂર જાણ, પદ્મવતી પદ્મ પાત્રથી બનાવેલો જ. જ
 દ્વારમાં એક બાજુની મુઠામી ઉપર કાચના પાત્રો, કે જે ગરમી
 રચાય છે તેના કારણે જ પદ્મવતી પદ્મ પાત્રથી બનાવેલો. મને, મ કહ્યું છે.

મહારાજે કહ્યું-જરૂર જાણ, પદ્મવતી પદ્મ પાત્રથી બનાવેલો જ. જ
 દ્વારમાં એક બાજુની મુઠામી ઉપર કાચના પાત્રો, કે જે ગરમી
 રચાય છે તેના કારણે જ પદ્મવતી પદ્મ પાત્રથી બનાવેલો. મને, મ કહ્યું છે.

મિ કહ્યું-મહારાજ, એ રાત્રિ મને દેખાયા, મને કાચના ને
 મને મનુષ્યોમાં છે. પણ મને એ ગરમી ઉત્પન્ન કરવાનાં સાધનો
 એકમરખાં હોવાં નથી અને મને પુરુષાણ પદ્મ એકમરખાં
 હોતો નથી.

મહારાજે કહ્યું-એ બરાબર છે, પણ બેટી, હવે તું મંભાગીને
 જવાબ દેજો તો; કારણ કે તું હારી ગઈ છે અને જંધાઈ ગઈ છે.
 હવે મારે તને એ પૂછવાનું છે કે, એ ગરમી એકજ રહેતે, એકજ
 રીતે, એકજ જાતની ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

મેં કહ્યું-મહારાજ, સાચું ગરમી તો એકજ રીતે ઉત્પન્ન થવી
 જોઈએ, એને માટે ધણી રસ્તા કેમ હોઈ શકે ?

ધર્મની ગરમી ઉત્પન્ન કરવાની રીતો

મહારાજે કહ્યું-બેટી, અનેક રહેતે ગરમી ઉત્પન્ન ન થઈ શકે,
 એમ માનવું એ તો મતોના દુરાગ્રહ છે. તું મને સમજાવ, શા માટે
 જુદાં જુદાં સાધનોથી ગરમી ઉત્પન્ન ન થઈ શકે ? પ્રાચીન ઋષિ-
 એ પોતાના મનોબળથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, એ પછીના બ્રાહ્મણો
 અરણિકાષના ધર્મણથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, અરબસ્તાનના લોકો
 ચક્રમકથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, ફ્રાન્સના લોકો કાચ મારફત સૂર્યના
 કિરણોથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, જર્મનીના રસાયણી ગેસોથી અગ્નિ

ઉત્પન્ન કરે, શ્રેષ્ઠિયન લોખંડના ધંપળથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, લાપા-
નીઓ રસાયણી બનાવટની દીવાસળીથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, ગિર-
ના બદ્ધગરે ફોરફરસથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે અને મુધરેલા અગ્ને-
રિકનો વીજળીથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, તો તેમાં અડચણ શું છે ?
ખોટું શું છે ? વધો શું છે ? શું એમ ન બને ? આ ઉપરથી આપણે
એટલું તો સમજી શકીએ છીએ કે, જુદાં જુદાં સાધનોથી, થોડી
અથવા ઘણી મહેનતથી અને લાંબા અથવા ટૂંકા વખતથી પણ
અંતે થોડી અથવા ઘણી ગરમી મેળવી શકીએ છીએ. જો કે તે
ગરમીનાં બહારનાં રૂપ જુદાં જુદાં દેખાય છે, તોપણ તે ગરમીજ
છે અને ગરમીથી નીપજનારાં પરિણામો થોડે અથવા ઘણે દરજ્જે
પણ તે નિપજતી શકે છે. આપણે એમ સમજીએ છીએ કે, ગરમી
સર્વત્ર ભરેલી છે, બ્રહ્માંડમાં એક અણુ મૂકવા જેટલી જગ્યા પણ
ગરમી વિનાની નથી, એટલુંજ નહિ પણ એમ પણ માનીએ છીએ
કે, દરેક અંતઃકરણમાં શુભ અથવા સ્પષ્ટ રીતે ઈશ્વરને પામવાની
ઈચ્છા તથા ઈશ્વરને પામવાની શક્તિ હંમેશાં રહેલી છે. અને તેમ
છતાં એમ કહેવું કે, અમારાં સાધનોથીજ ગરમી ઉત્પન્ન થાય અને
બીજાનાં સાધનોથી નહિ એ શું દુરાગ્રહ નથી ? આપણા મતનાં
સાધનોથીજ ગરમી ઉત્પન્ન થાય અને બીજા કોઈના મતનાં સાધ-
નોથી નહિ, એમ માનવાનો આપણી પાસે શું આધાર છે ? શા
માટે ઈશ્વરની અનંત શક્તિને, ઈશ્વરની અખંડતાને, ઈશ્વરના સર્વ-
વ્યાપકપણાને એવી રીતે એક ટૂંકા વર્તુલમાં લાવી મૂકવાનો આ-
પણે શુનો કરવો જોઈએ ?

જે માણસો આપણા ધર્મમાં ન હોય, તેઓનાં અંતઃકરણમાં
શું ઈશ્વરે ઈશ્વરને બાળવાનું સામર્થ્ય નથી મૂક્યું ? અથવા તો
તેઓ ઈશ્વરને માટે જે ક્રિયાઓ કરે છે, તે ક્રિયાઓની સામગ્રી
શું ઈશ્વરની બનાવેલી નથી ? અથવા તો તેઓની ક્રિયાઓનું ફળ
લઈ જાય એવો ઈશ્વર સિવાય કોઈ બીજો દેવ છે ? નહિજ. બેટી,
જે છે તે પરમાત્મામાંથી છે, પરમાત્માનું છે, પરમાત્મામાં છે.
તેની સત્તાની બહાર કંઈજ નથી. હું એમ નથી કહેતો કે, બધાય
ધર્મોમાં એકસરખું તત્ત્વ છે, દરેક ધર્મમાં કંઈ ને કંઈ વધતુ-
ઓછું તો હોયજ છે. પણ મારું કહેવું એટલુંજ છે કે, દરેક ધર્મો
તે તે વખતના દેશકાળને અનુસરતી રીતે સ્થાપન થયેલા છે અને
તે બધાનો મૂળ હેતુ અટપટો બ્યવહાર સરળ કરવાનો, લોકોને

આપણે જુદાજુદામાં મરદ કરવા નો અને કંઈકને આપણા નામ પામ-
 વાનો છે પણ તે છે, આપણી નવા કરવાનો અનુભવે મૂલ્ય
 તેમજ તે જુદી જુદી કિંમતે નવા કરવા વિધિનિયમથી રાંધી
 રાંધેલા છે અને એ પ્રમાણે દરેક ધર્મો, પંથો નવા અને નાં જાનું-
 નો પણ કંઈકું છે એમ છતાં પણ એ છે પણ ધર્મ જરૂર નો ને
 આપણને એમ મઝમી આપી શકે છે. આપણે જાણતાં પણ કોણ
 આપણે જાણતાં છે, જાણા ધર્મવિદ્યાઓને મર્મ નેમ કરીને-નીચતા
 કરીને પણ પેલાનાજ ધર્મમાં દેવા એ નો દેખીતું પોતું છે. જા-
 પાનીએ પોતાની રીત-મનીની મનવદનાથી અગ્નિ પેદા કરી શકતા
 હોય, તેઓને કહેવું છે, એ રીતે કાઢી નાખો અને નમારા મુલકમાં
 નહિ મળતા પણ અરમમ્માનમાં મળતા ચક્રમકથી અગ્નિ મેળવો
 એ શું પોતું નથી? નેમજ મંત્રોગી-માનસિક બળથી અગ્નિ
 ઉત્પન્ન કરનાર જનજાણી માત્ર હોયીનો પણ ઉપજા વિનાના
 નિરુદ્ધી બારવાના કપિઓને કહેવું છે, ગરમી ઉત્પન્ન કરવા
 માટે તમે અમેરિકનોનાં જાટપટાં વીજળીનાં ચંચો દબાવો કૃપિયા
 આપીને ખરીદો એ શું જુલમ નથી? અથવા તેઓને એમ
 કહેવું છે, માનસિક ગરમી મેળવવાનો રસ્તો-જ્ઞાનની ગરમીનો
 આનંદ છાંડી દઈ, અરમમ્માનના ચક્રમકના પર્યટ દાયમાં લઈ
 અગ્નિની માફક અથવા મૂર્ખની માફક ખખડાવ્યા કરો, એ શું
 જુનો નથી? ચક્રમકના પર્યટથી ગરમી ઉત્પન્ન કરનાર જાટકતા
 જાણતો આપણને કરજ પાડી છે તમારી એ જરીપુમળી રીત
 છાંડી દે અને જર્મનોના મોઢા મૂલ્યના રમ્યાવળી ગેમથી ગરમી
 ઉત્પન્ન કરે, એમ કરવું એ શું ન્યાય છે? અને એમ કરવામાં
 બજાવવા કરવા એ શું ધર્મ છે? અથવા પોતાના ચક્રમકના
 પર્યટન સર્વસ્વ માનનાર જનની આરજોને આર્થ કપિઓની
 પેઠે માનસિક ગરમી ઉત્પન્ન કરવાની કરજ પાડવી, એ શું બની
 શકે એવું છે? એમ કરવું એ તો બીજાઓને તેઓના શ્રીધા-
 નના સર્વસ્વ સર્વે લઈ અથવચ જાટકાની મારવા જેવું છે. બેટી,
 બચ વગેરે જાણે પોતાનાં મૂળતરવો ખૂટી જઈ, આવા જિવટા-
 ન થવા કરે છે અને એમ કરીને જે ખુશીમાં હોય તેને ખાડા-
 મ. ધંકેડો દે છે નાટે શ્રીકૃષ્ણ બગવાને કહેતું છે કે, પારદો
 ધર્મ અદુ ગુણ જો હોય અને પોતાનો ધર્મ જોછા ગુણવાળો
 હોય, તારણ પોતાનો ધર્મ અતિ એક છે; પોતાના ધર્મમાં
 મરવું પડે તો તે પણ સાચું છે. પારદો ધર્મ તો ભય આપનાર છે.

યોગ્ય અધિકારીઓને આપણા ધર્મમાં લેવા જોઈએ

મેં કહ્યું:-મહારાજ, ત્યારે આપણે એટલા પાપમાંથી બચેલા છીએ કે, બીજા ધર્મવાળાઓને આપણે આપણા ધર્મમાં લેતા નથી.

મહારાજે કહ્યું:-આપણા ધર્મવાળાઓ એને બદલે બીજાં એક મોટું પાપ કરે છે અને તે એ કે, આપણી સાથે આવવા જેની ઇચ્છા હોય અને જે યોગ્ય અધિકારી હોય, તેને પણ આપણે આપણા ધર્મમાં આવવા દેતા નથી; તથા આપણામાંથી કોઈ બૂલથી દોરવાઈને બીજા માર્ગમાં જાય અને પાછળથી તે પોતાની બૂલથી પસ્તાઈ આપણા માર્ગમાં આવવા ચાહે, તોપણ આપણે તેને આપણા રસ્તામાં દાખલ કરતા નથી એ શું ગુનો નથી? બેટી, જે આરબ દિલસૂક્ષેને પોતાના બાપદાદા તરફથી મળેલા ચક્રમકના પથ્થર ખડખડાવવા ન ગમતા હોય, તથા જે જ્ઞાનની ગરમી ઉત્પન્ન કરવા અને સહન કરવા શક્તિવાન હોય અને આર્ય ઋષિઓના સિદ્ધાંતોને પ્રેમથી ચાહતા હોય, તે સૂફીઓને શા માટે આપણામાં ન લેવા? જે જાપાનના અભ્યાસીને પોતાની હિવાસ-ળીની ગરમીમાં વિશેષતા ન લાગતી હોય અને વિશેષતા જાણવા ચાહતો હોય, જે સાદી સમજવાળો અંગ્રેજ લોખંડના ખડખડાટથી ગરમી ઉત્પન્ન કરવાની પોતાની રીતથી કંટાળી ગયો હોય અને ઋષિઓની માનસિક ગરમી ઉત્પન્ન કરવાની રીતિ શ્રદ્ધાથી શીખવા ચાહતો હોય, જે જર્મન શોધકને એમ લાગતું હોય કે જેસોથી ગરમી ઉત્પન્ન કરવાની અમારી અટપટી રીતિ કરતાં કોઈક વધારે સરસ રીતિ હોવી જોઈએ અને તે જાણવા સારું જે આર્ય ઋષિઓની માનસિક ગરમી ઉત્પન્ન કરવાની રીતિનો અભ્યાસ કરવા ચાહતો હોય, જે આગળ વધેલા વિચારના ક્ષેત્ર સાઈબંધ એમ સમજતા હોય કે ગરમી ઉત્પન્ન કરનારા આ અમારા કાચ સૂર્યના પ્રકાશ વિના અધિકારમાં-કંડીમાં ગરમી ઉત્પન્ન કરી શકશે નહિ, માટે આપણે ભરતખંડના વ્રાહ્મણોની જ્ઞાનની ગરમી ઉત્પન્ન કરવાની રીતિ શીખવી જોઈએ. બેટી, આવા વિચારવાળાઓને-લાયક અધિકારીઓને શા માટે આપણે આપણા ધર્મમાં ન લઈએ? તેઓને આપણામાં ન લેવા એ તો આપણે આપણા ધર્મના દુરમન બનવા જેવું છે, આપણા ધર્મનો નાશ કરવા જેવું છે અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થતી અટકાવવા જેવું છે. તથા જેઓ જ્ઞાન ચાહી શકે, ઈશ્વરને બાળી શકે, તેવા લાયક

અધિકારીને ને પદાધિકાર જ નથી. કન્યાદી-પ્રિયગી
દી રાજ્ય જેવું છે. શુ આ પદ નથી? પ્રિયગી કન્યા-ધર્મના
પાત્ર હોવાં. નુશ્વરો વે. એવંજે એ જ પદ કન્યાના આપણને
શું હક છે? અને એ વગેરે બધા જ પદ કન્યાને આપણને શું તામ
માથ નેમ છે? ને કે એ જ વગ. ૨. ૪. અધિકારને કુદી છે, માગ
તાને નહિ. મન છે. માટે ૧૨૪ રોજ ને: પદ માત્ર ને તાત્ર
છે માટે માત્ર હે વ ને. પદ ૧૨૪ જ, એવે. પદ ૪ ન આપણા અધિ-
કારમાં નહોતે. તે ને અધિકાર જ નહોતો. અને એજ તેમ-
ની ઉગમના હતો ના. ૧૨૪ ગમવને: અ. ૧૨૪. મળવનો દાખલો
હાઈ. દેહીએ ૧૨૪ રો. ૪ ને. ૧૨૪ નેમને પ્રિય: દોડા આપણ
નહિ અને અનેએ તા. ૪ હોય કે ન રો. ૪ તે. ૪ તે માત્ર
હોને અધિકાર છે ને માત્ર નેમને પ્રિય: દરજે આપણે એ શું
વાળી છે? એ માત્ર આપણ દેહની અને કોંઈકની કેટલી બધી
ગોડી ને સગવડ દરિયાદ છે? જ. મુખી એ પદ પાત્ર ન મટે
ત્યાંમુખી એ દરિયાદ મટેવાની નથી. કારણ કે એ અધિકારનો
સગવડ છે, તેમજ ધર્મના અધિકાર માટે પણ સગવડાનું છે. રાજ્ય-
નો પદ પાત્ર આપણે સાંખી શકતા નથી, ત્યારે ધર્મનો પદ પાત્ર
હુનિયા કેમ સાંખી શકશે? પ્રભુ કેમ સાંખી શકશે? અધિકારી-
એને પણ અધિકાર નહિ આપીએ, ત્યારે ધર્મની ઉત્તતિ કેમ
થશે? આપણા શાસ્ત્રમાં અધિકારનો વિષય બહુ મોટો છે. એની
ઉપર છેક મૂકવાનો આપણને કાંઈ પણ હક નથી. જો શાસ્ત્રમાંથી
અધિકારને કાઢી નાખીએ, તો તો પછી બાકી શું રહે? જો અધિ-
કારને કાઢી નાખીએ તો કેટલો બધો ગોટાળો થઈ જાય? અધિ-
કાર વિના તો ધર્મનું સત્યાનાશ થઈ જાય. માટે એટલી, યાદ રાખજે
કે અધિકારીએને મોટેવહેવે પણ અધિકાર આપ્યા વિના છૂટકો
નથી. એટલે કે જે તા. ૪ હોય તેને આપણા ધર્મમાં, આપણા
મંડળમાં લેવા જોઈએ. જ્યાંમુખી એમ કરીએ નહિ ત્યાંમુખી આ-
પણે પણ અંગ્રીએના પદ પાત્રી જ છીએ; ફર એટલો કે તેઓ રાજ્યના
અધિકારમાં પદ પાત્ર કરે. અને આપણે ધર્મના અધિકારમાં-
પ્રભુના રસ્તામાં પદ પાત્ર કરીએ છીએ, પણ જો પદ પાત્ર છે.
અંગ્રીએના પદ પાત્ર કરતાં આપણા પદ પાત્ર વધારે ખરાબ છે અને
યાદ રાખવું કે, કોઈ પણ પદ પાત્રનું પરિણામ સર્વદા અનિષ્ટ
છે. માટે જેમ આપણી શાણી સરકાર દિનપ્રતિદિન પદ પાત્ર છોડતી
જાય છે, તેમ આપણે પણ આપણા ધર્મનો પદ પાત્ર છોડતા જવું

જોઈએ અને તેને બાંધી નહિ રાખતાં વિચાળ બનાવવો જોઈએ. એમાંજ શ્રેય છે ને એમાંજ પ્રભુ રાજ છે.

૨૩-ગમે ત્યાંથી સત્ય મેળવો

બેટી, જ્ઞાનની ગરમી જેઓ સમજતા નથી, માનસિક ગરમીનો કુદરતી આનંદ જેઓ અનુભવી શકતા નથી અને સ્વર્ગ આનંદોનો જેમાં સમાવેશ થઈ જાય છે, એવા મહાન આત્મિક આનંદની કલ્પના પણ જેઓ કરી શકતા નથી તેવા આપણા બંધુઓમાંથી કોઈ અરબસ્તાનના પશ્ચર ખડખડાવવા, કોઈ જાપાનની હીવાસગી સળગાવવા અને કોઈ વિલાયતનાં કોલસાનાં ધુમાડિયાંની ગરમી લેવા આદ્યા જાય તો તેમાં આપણને શો વાંધો છે? કારણ કે એવા બ્રહ્મ વિચારવાળાઓ આપણી સાથે રહે તેથી આપણને તથા આપણા ધર્મને શું ફાયદો છે? કોઈ પણ લાયક મનુષ્યને જો આપણે આપણા ધર્મમાં લઈ શકતા હોઈએ, આપણા મંડળમાં ભેગવી શકતા હોઈએ, માત્ર મંડળમાં લેવા એટલુંજ નહિ પણ તેઓને જ્ઞાનની ગરમી બતાવી શકતા હોઈએ, તો આપણા મંડળમાંથી જેઓ જ્ઞાનની ગરમી લઈ શકવાને લાયક ન હોય, તેવા માણસો પોતાને જ્યાં તરવ મળતું હોય ત્યાં આદ્યા જાય તેમાં કાંઈ અડચણ નથી. પણ જો આપણા મંડળમાં બીજા અધિકારીઓને ન લઈએ અને આપણા મંડળના મેમ્બરો બીજા મંડળમાં આદ્યા જાય તો તો સ્પષ્ટ હાનિ છે. કારણ કે આપણે આપણા મંડળને શ્રેષ્ઠ અને મહાન જેવા ઇચ્છીએ છીએ અને એમ ઇચ્છવું એ મંડળના સભાસદ તરીકેની આપણી પવિત્ર ફરજ છે. બીજાઓને આપણા મંડળમાં લેવાથીજ આપણે રાજ થવા જેવું નથી પણ તેમને આપણે કાંઈક તરવ દેખાડી શકીએ, નવી રોશનીમાં લઈ જઈ શકીએ, તેમની પાસે કર્તવ્ય કરાવી શકીએ, તોજ રાજ થવાનું છે. માત્ર ભરતી કરવાથીજ રાજ થવા જેવું નથી, તેમજ આપણા મંડળમાંથી કોઈ આદ્યા જાય એટલા માટેજ કાંઈ દિલગીર થવાનું નથી. પણ જો તે કોઈ પણ જાતની આપણી ખામીથી નારાજ થઈને આપણને તણ જાય તો આપણે દિલગીર થવા જેવું છે. જનારાઓને તે જ્યાં જાય છે ત્યાંથી જો પ્રદાશ મળતો હોય, સત્ય મળતું હોય, તો બલે તે જાય, તેને જવા દો; કારણ કે આપણે તો દરેક આત્માની ઉત્તતિ માય, એવી જ રાખવાની છે. પછી ઉત્તતિ ગમે તે રસ્તે

ધા.મ. ૧૧૧૧ ધર્મધર્મ છે

૧૫. મનુષ્યને મરે એવજ કહેવા દેડે મરે નહિ
કરવું કે દરેક મનુષ્યને જાણે. કુદરતી વસ્તુ અને આત્મ-
જ્ઞાનના માર્ગે. નરેદ્રવ્ય રોપ છે. વસ્તીને એ ના આચાર-વિચાર
અને આદાર નિહાળવું જરૂર. જરૂર પ્રકારના રોપ છે. એટલે
મેંદો રહી પણ પરિચયના એકાગ્ર માર્ગે જ નહિ. પણ તેઓ મર્મમાં
મર્મને એનારી એક એવી જાણ છે કે, મર્મનિંદુમાં તેઓ મર્મ સોજ
દાઈ જાય છે. માર એકાગ્ર નહિ પણ એકાગ્ર મર્મ જાય છે. પણ
એ મર્મનિંદુમાં પદોચ્ચાં પદોજા તે એક રોજાનોજ. એ ભેદ એ
આપણે પ્રકૃતિને માયાને-અવિચારને કારી રહીએ તોજ નીકળે
તેમ છે અને તે આ આ જગતને માટે અશક્ય છે.

જુદા જુદા ધર્મ એ જુદી જુદી ઔપધિ છે

બેટી, દુનિયા એટલુંજ કે, જગતમાં જેટલા ધર્મ છે-મત છે-
પંથ છે-વસ્તુ છે-વિચાર છે, તે મર્મ એક એક જુદી જુદી ઔપધિ
છે અને જિજ્ઞાસુ મનુષ્યો છે તે બધા એકજ પ્રકારના સદેજ પ્રકૃતિ-
સેદવાના રાગીઓ છે. પણ તે દરેકનો રેયકાગ, રીતમાન, રચનાવ
ને પ્રકૃતિ જુદા જુદા પ્રકારની છે. એટલે એકજ જાતની દવા બધા
રાગીઓને એકસરખો ફાયદો કરી શકતી નથી, તેથી તે એકજ પ્રકાર-
ના રાગીઓને તેમની પ્રકૃતિના રચનાવ પ્રમાણે જુદી જુદી દવાઓ
ફાયદો કરે તો તેમાં શી નવાઈ છે? શી અસ્યજ છે? શા માટે એમ
નળની શકે? તને એમ લાગે છે કે, અમારા મંડળમાં બધાને ઉત્તમ
દૂધપાક પિરસાય છે, તે ઊાડીને લોકો અજીડા દુકડા ખાવા શા
માટે જાય છે? અમારા મંડળમાં અમૃત પાવામાં આવે છે, તે
ઊાડીને લોકો મધ પીવાની ઇચ્છા કેમ કરે છે? પણ બેટી, તારે
જાણવું જોઈએ કે, તારો ઉત્તમ દૂધપાક બધાને પચી શકે નહિ અને
તારા અમૃતની કિંમત કાંઈ સર્વ લોકો સમજી શકે નહિ, એટલે
તારો દૂધપાક ન પચે એવી જેની પ્રકૃતિ હોય અને તારા અમૃતની
અસર ન સમજી શકે એવી જેની જુકી લાગણીઓ હોય અને જડ
સમજ હોય, તેઓને તારા મંડળમાં લેજવીને તું શું ફાયદો મેળ-
વશે? અને તેવાઓ તારા મંડળમાંથી જવાથી એ મંડળને શું
નુકસાન થશે? કાંઈજ નહિ બેટી, કાંઈજ નહિ. યાદ રાખજે કે
સમુદ્રમાં જે હલકો કચરો હોય તેજ ઉપર તરી આવે છે, ને તેજ
કિનારે ફેંકી દેવાય છે. તેમજ આપણા ધર્મમાં જે કચરા જેવા

આપણા બાઈઓ હોય-એટલે ધર્મનું તત્ત્વ ન સમજતા હોય તે. એજ વટલી જાય છે. વટલી જનારાઓ ઘણું કરીને કચરા જેવાજ હોય છે એ ખરી વાત છે અને તે પણ એ કચરાનો પણ જો ઉપયોગ કરતાં આવડે તો એ પણ નકામો નથી. કચરો જવાબી પણ કાંઈ ખુશી થવા જેવું નથી. કારણ કે તે કચરો એ ખાતર છે; અને ખાતર એકને બદલે બે ફળ પેદા કરી શકે છે.

બેટી, પરિધની બહારની એકત્રતા થઈ શકેજ નહિ. કદી પણ થઈ નથી અને અત્યંત ત્રિગુણી થોડે દરજ્જે કદી એવી બહારની એકત્રતા થાય તો પણ તેથી ખરી એકત્રતાનો આનંદ અનુભવી શકાય નહિ. માટે મારી તો તને એજ સલાહ છે કે, તું તારી જાતને સુધાર અને તારા બંધુઓને નહિ ઉકેલી શકાય તેવી જાળમાં નહિ નાખતાં કર્તવ્ય બળવતાં શીખવ.

તમોને સમજાયું છે એટલુંજ સત્ય છે ને બીજું સત્ય નથી, એવી રીતે સત્યની હદ નહિ બાંધી.

બાઈ, જેમ ધર્મને માટે હું જમમાં હતી અને મારાજ ધર્મ સાથે એમ સમજતી હતી, તેમ સત્યને માટે પણ હું ઘણાં વર્ષો સુધી જમમાંજ રહી હતી. હું એમ માનતી કે, હમેશાં સત્યનું આણું સ્વરૂપ હોવું જોઈએ. એટલુંજ નહિ પણ તે સર્વ મનુષ્યોને એકસરખું લાગુ પડવું જોઈએ; પણ મહારાજે મને કહ્યું કે, બેટી! એ તારી ભૂલ છે. સત્ય આણું છે અને સત્ય આટલુંજ છે, એમ સત્યને બાંધી લેવાનો તને શું હક છે? એટલુંજ નહિ પણ ચડતી-ઊતરતી ભિન્ન ભિન્ન સ્થિતિનાં મનુષ્યોને તે એકસરખી રીતે કેમ લાગુ પડી શકે? મેં કહ્યું, મહારાજ! જો ત્રિકાલાબાધ સત્ય ન હોય અને જો તે સર્વને એકસરખી રીતે લાગુ પડતું ન હોય, તો તે સત્યજ કેમ કહેવાય? મહારાજે કહ્યું, બેટી! સત્ય ત્રિકાલાબાધ છે અને તે સર્વને એકસરખી રીતે લાગુ પડે છે; એ સત્ય છે, પણ એ સત્ય તે ઈશ્વર છે. આપણે જે સત્યની વાત કરીએ છીએ તે એથી જુદું છે. મારી કહેવાની મતલબ સમજાવવા માટે મારે તને કાંઈ વિસ્તારથી કહેવું પડ્યું.

બેટી, હું જ્યારે જહુજ નાનો હતો ત્યારે માત્ર મારા ઘરને સર્વસ્વ માનતો. એ પછી જરા મોટો થયો ને ફજિયામાં રમવા જવા લાગ્યો, ત્યારે મારું ફજિયુંએજ મારી દુનિવા હતી. એ પછી હું મામને જવા લાગ્યો અને મને લાગ્યું કે અહીંથી તો હું

પણ તારા જઈ શકાય તેવું છે. એ જાણી કે જો તારામાં અને
 તમારામાં, કશાકે, દેહ, મેં જોયું નથી જોયું તારામાં. એ જાણી
 પૂજારીને વિચાર કે જો નરેન્દ્રિયારૂઢિઓમાં મદો અને તારા-
 ઢોળી તમે પૂજી પડે ત્યારે તમે નરેન્દ્રિયારૂઢિઓમાં મદો અને તારા-
 વિચાર કર મેં મને પૂજારી મારું જોયું તારામાં તીર્થનું દર્શન
 એ રૂઢિ મને પૂજારી મને જોયું તારામાં મને જોયું તારામાં, પણ તેથી મું
 કાઈ પણ નરેન્દ્રિયારૂઢિઓમાં નરેન્દ્રિયારૂઢિઓમાં, પણ તેને
 મારું જોયું તારામાં, એટલામાં જ કાઈ મારું જોયું તારામાં
 નથી મને જોયું તારામાં નરેન્દ્રિયારૂઢિઓમાં, એમ તારાની દર
 બાજુમાં જોયું તારામાં જોયું તારામાં જોયું તારામાં, મુખી આપણને
 કાઈ પણ અધિકાર નથી કે જે દરેક રૂઢિ છે, તે મને જોયું તારામાં, પણ
 તારામાં જોયું તારામાં એ દરેક તારામાં જોયું તારામાં, તારામાં
 સરખો જોયું તારામાં, તારામાં નરેન્દ્રિયારૂઢિઓમાં અને મારે
 કદાચ તે જ શકે, પણ જે તારામાં જોયું તારામાં જોયું, અથવા
 વધારે તારામાં જોયું, તેઓને મારે જોયું દરેક મારું જોયું
 અને તારે જોયું તે કમળ કરવું જ પડશે કે, મારું મનુષ્યમાં એક-
 મારું જોયું તારામાં, એકમાત્ર જોયું અને એકમાત્ર જોયું તારામાં જોયું
 શકે જ નહિ. આવું જોયું તારામાં જોયું તારામાં જોયું, ને તે
 સર્વને સર્વ સ્થિતિમાં તારામાં જોયું શકે એવો આમંત્ર્ય તું કેમ રાખી
 શકે છે? અમુક વિચારો અથવા અમુક ક્રિયાઓ સત્ય અને તે
 સર્વને લાગુ પડી શકે, એમ માની લેવું એ તો પંથ કે મતવાળાઓને
 માટે છે; સત્યચોધક જિજ્ઞાસુઓને એવું બંધન શા માટે લેવું?

હજી પણ આ વિષય તને સ્પષ્ટ થતો ન હોય તો, તેને માટે
 એકબે બીજાં પણ સહેલાં દૃષ્ટાંત આપીશ.

૩ની સાથે સત્યની સરખામણી

તારા ગામને પાદર ખેતરોમાં ૩ તો તે જોયું છે. લો
 ૩ કે, ૩ તે ૩-તેમાં વળી બાલુવાનું શું છે? પણ બેટી, જે
 યતના ૩નાં કારખાનાં જોયેલાં છે અને તેમાં સાફ થયે
 તારાનું મનોરંજક ૩ જોયું છે, તેઓને એમ નહિ લા
 ગામના ખેડૂતના ખેતરમાં હગલાબંધ કપાસ થાય છે,
 વિલાયતના સાફ કરેલા મખમલી રૂનો ખ્યાલ આવી
 તારા ખેડૂતોનું પણ જો કે ૩ છે, પણ તે ૩ને સાફ થ
 કેવાં અને કેટલાં બધાં ચંત્રોમાંથી પસાર કરવું પડે

ઉપર કેટલી મહેનત, કેટલો ખર્ચ અને કેટલા વખતનો ભોગ આપવો પડે છે, તથા તેમાંથી કેટલું બધું કર્નર કાઢી નાખવું પડે છે અને છેવટે રૂં કેટલું બધું કીમતી થઈ પડે છે, તેની તારા ગામડિયા ગરીબ ખેડૂતોને પૂરી ખબર છે કે ? બેટી, ખેડૂતોની પાસે જેમ રૂબ છે, પણ તે રૂં કચરાથી ભરેલું છે; તેને શુદ્ધ અને કીમતી તથા વધારે ઉપયોગી બનાવવા માટે જેમ જુદાં જુદાં યંત્રોની, વખતની, પૈસાની તથા મહેનતની જરૂર છે, તેમજ આપણામાં સત્ય છે, પણ તે સત્ય આપણા પોતાના સ્વાર્થની સાથે ભળેલું છે, અનુભવમાં આવ્યા વિનાનું છે, આવરણોવાળું છે, હઠવાળું છે અને આપણી બુદ્ધિ તેને જેમ દોરી જાય, તેમ દોરાઈ જાય તેવું છે. એટલે એ પૂર્ણ સત્ય નથી. માટે સર્વે દેશકાળમાં તથા સર્વ સ્થિતિમાં સર્વ લોકોને તે લાગુ પડી શકે નહિ.

સૂરજને પકડી લેવાની મારી ધરજા !

હું જ્યારે નાનો હતો ત્યારે કોઈ કોઈ વખત કાંઈ કારણસર મારી અગાશીમાં ચઢ્યો હોઈ તે વખતે ઉદય અથવા અસ્ત થતા સૂર્યને જ્યારે હું જોઈ લેતો, ત્યારે મને એમ લાગતું કે, પૃથ્વી અને આકાશ મળેલાં છે. તેનો સીમાટો તો અહીંજ છે ને સૂરજ ત્યાંથીજ ઊગે છે, માટે જો હું ગામળદાર થોડે દૂર સુધી ચાલ્યો જઈ તો સૂરજને પકડી લઉં, કારણ કે સૂરજ મને છેટો લાગતો નહોતો. પ્રાતઃકાળ તથા સંધ્યાસમયે પૃથ્વી અને આકાશનું જે મનોરંજક નાનું સંપુટ દેખાય છે, તે જોઈને રોજ રોજ મને એમજ લાગતું કે, થોડાક દિવસમાં આકાશ અને પૃથ્વી જ્યાં આગળ મળે છે, ત્યાં હું જરૂર પહોંચી જઈશ અને સૂર્યને પકડી લઈશ-આવી આશામાં હું ઘણાંયે મહિનાઓ સુધી રહ્યો. એ પછી મારા માળાપ યાત્રા જવા નીકળ્યાં. હું પણ સાથે હતો, અમારે સીધું પૂર્વમાં જવાનું હતું. એ વખતે અમારી તરફ રેલવે નહોતી, એટલે બેલગાડીમાં મુસાફરી કરવાની હતી. અમારી ગાડી દરરોજ ઠંડા પહોરે સવારમાં ચાલતી. એ વખતે સૂર્યને જોઈને અને તેની તરફ-એ દિશા તરફ અમારી ગાડી જતી જોઈને મને એમ લાગતું કે, હવે થોડીક વારમાં સૂરજ પાસે પહોંચી જઈશું. બેટી, આમ ને આમ પૂર્વ તરફ સીધા આગળ વધવામાં ઘણા દિવસ નીકળી ગયા અને તોપણ સૂરજ તો પાસે ને પાસે લાગવા છતાં પણ છેટો ને છેટોજ રહ્યો !

જ નહિ, પણ યાદ રાખજે કે, એવી દૃઢતા કરવી એ શુનો છે. દારણ કે એથી જ્ઞાન મેળવવાનો ભવિષ્યનો રસ્તો બંધ થઈ જાય છે. આગળ વધવાનો રસ્તો તૂટી જાય છે. સત્યનાં બારણાં બંધ થઈ જાય છે અને આપણી ઇચ્છાથી આપણે એક દૂંઠા વર્તુલમાં રહી ઈશ્વરથી દૂર રહી જઈએ છીએ.

બેટી, જેમ કેઈ તળાવમાં કાંકરો નાખીએ એટલે તેમાં ફૂંડાળાં પડે છે ને એ ફૂંડાળાં એક પછી એક મોટા થતાં જાય છે અને વધતાં જાય છે એમ વધતે વધતે જ્યાં તે તળાવનો કિનારો આવે ત્યાંસુધી ચાલ્યાં જાય છે, પણ તળાવમાં કાંકરો ફેંકનાર બાળક જેમ પ્રથમનાં નાનાં વર્તુલોનેજ ધ્યાનમાં રાખી લે છે અને આગળ વધતાં ફૂંડાળાં તરફ જ્યાં રાખતો નથી, તેમજ આપણે સ્થૂલમાં સ્થૂલ સત્યનાં નાનામાં નાનાં વર્તુલને પકડીને બેસી રહીએ છીએ અને તેમાંજ સર્વ સત્ય માની સર્વને ગણે તે ઉતારવા માગીએ છીએ; પણ આપણે સમજવું જોઈએ કે આપણે પકડેલાં નાનાં ને સ્થૂલ વર્તુલની બહાર સત્યનાં બીજાં હજારો ને લાખો વર્તુલો છે ને એ વર્તુલ જ્યાં પથરો નાખ્યો ત્યાંજ નહિ, પણ કિનારા સુધી-પરમાત્મા સુધી પહોંચેલાં છે.

સત્યની હદ બાંધવાને લીધે આપણે સત્યને લઈ શકતા નથી

બાઈ, શુરેણ તરફથી આ સત્ય સમજાયા પછી હવે હું મારા મનને બહુ ખુલ્લું રાખી શકું છું. એટલે બીજાઓ સમજી શકે ને કહી શકે તે કરતાં પણ ઘણું વધારે સત્ય મને સહેજ સહેજ મળી જાય છે. કારણ કે જેમ એક વર્તુલની પાછળ તુરતજ બીજું અને તેની પાસે તુરતજ ત્રીજું, એમ ઘણાંયે વર્તુલો છેક કિનારા સુધી હોય છે, તેમ એક સત્યની પાછળ તુરતજ બીજું સત્ય હાજર હોય છે. પણ એ સત્ય જેઓ પોતાનું અંતઃકરણ ખુલ્લું રાખી શકે તેઓનેજ મળે છે. જેઓ પ્રથમ મળેલાં સત્યમાંજ સંતોષ માનીને, તેને પકડીને ત્યાંના ત્યાંજ બેઠા રહે છે, તેઓ દયાને પાત્ર છે. કારણ કે ઈશ્વરના અખૂટ ઐશ્વર્યમાંથી તેઓ ઇરાદા-પૂર્વક માત્ર એટલુંજ લે છે. આથી વધારે અજ્ઞાન બીજું શું? એથી વધારે દરિદ્રતા બીજી કઈ? થોડાક પૈસા આરુ આપણે અતિથય દલાદી લોગવીએ છીએ. હજુ જે મુખ કે દુઃખ આ-
તેની મિથ્યા દૃષ્ટનામાં આપણે અમૃત્ય વખત અને તે

પણ પતી પતેના મુખમાં નાનીએ છીએ જમ વામનાં ઇન્દ્રિયોનાં
સામાન્ય આપણા જીવને ભેજમમાં નાનીએ છીએ અને આ-
પણા નજીક પાંચકે રવાળાં માટે દબરો અપમાન મદન કરીએ
છીએ એ જાણું મુકેલ છતાં પણ આપણાથી મદનઃક્રી બની
ગઈ છે, પણ અભવગતીતો જુઓ કે મદન મદન-રવામાર્ગ રીતે
મદન ક્રિયાવાન રીતે મદન-આનંદરૂપક મદન-ક્રિયાદી એવું
આપણે મુકેલીથી પણ મદન કરી શકતાં નથી.

જાણે, આમ જનવાનું કામ જોઈ છે, સત્યની આપણે દહ
બાંધી દઈએ છીએ. એટલે ક્રિયાદી એવું-આનંદ-પ-
રમ સંતાપ-ખરું ગુણ-અથ જ્ઞાન-ક્રિયા ગુપી પહોંચે તેથી
બહિષ્ક-વ્યવહારની સરજના અને અભેદાનંદ આપણે વૃંદી શકતાં
નથી. કારણ કે સત્યની દહ બાંધવાને તીથિ આપણે ભેદમાર્ગ રહી
જઈએ છીએ. તેથી સત્યના એકજ વર્તુલમાં-સાગરના એકજ
ખિંડમાં આપણું સર્વસ્વ દરજિયાન ગમાવવું પડે છે એટલુંજ
નહિ પણ આપણો આત્મા તો સંપૂર્ણ સમુદ્રને બંધુત્વ અને તેનો
પાર પામવા શાકે છે. હવે કહો જાણે, એક નાના વર્તુલમાં-એક
ટીપામાં સર્વસ્વ ગમાવતાં ગડગડ કેમ ન થાય? અને મહાસાગ-
રનો-મહામાગરની પારનો આનંદ ટીપામાં કેમ સમાઈ શકે?

૨૪-રોજની નાની ભૂલો એજ મોટી ભૂલોનું મૂળ છે

જાણે, આપણી જિંદગીમાં આપણે કાંઈ આવી ઘોડીકજ ભૂલો
કરતા નથી. પણ જો વિચારીએ તો આપણને સહેજાઈથી સમ-
જાય તેવું છે કે, દરરોજ આપણે સેંકડો ભૂલો કરીએ છીએ.
ઘણા લોકો બહુ મોટા ગુનાઓનેજ પાપ સમજે છે અને પોતા-
ની દરરોજની નાની ભૂલો-પોતાના મનને લાગતી સાધારણ
ખાખતો તરફ લક્ષ રાખતા નથી, પણ આપણે જે સંભાળવાનું
છે, તે આપણી રોજની નાનકડી ભૂલોથી જાયવું તેજ છે. કારણ કે
એ દરરોજની નાનકડી ભૂલોથી જાયવાથી મોટાં પાપ થતાં એની
મેળેજ અટકે છે અને યાદ રાખજે કે, એ નાની ભૂલોનો સરવાળો
મોટાં પાપો કરતાં પણ મોટો થઈ જાય છે. આપણે પછાત રહી
જઈએ છીએ અને માર્યા જઈએ છીએ, તે મોટાં પાપોથી નહિ
પણ ;

પણ સાધારણ ભૂલોથીજ. વ્યભિચાર, ચોરી,

ખૂન, હિંસા, વિશ્વાસઘાત આપઘાત, ઇત્યાદિ પાપોને આપણે મોટાં પાપ સમજીએ છીએ પણ એ પાપો કાંઈ દરરોજ દરેક માણસો કરતાં નથી. એ પાપોને અટકાવવા માટે શાસ્ત્રની આજ્ઞાઓ છે, સરકારના કાયદાઓ છે. મંડળીઓનાં ને જાતિઓનાં બંધારણો છે. કુળાચાર તથા દેશાચારનાં બંધનો છે, શિષ્ટાચાર તથા આળસ જાળવવાનાં આવરણો છે અને આપણામાં ભય તથા બુદ્ધિ ને અંતઃકરણ છે, એટલે એવાં મોટાં પાપોથી બહુ લોકો બચી શકે છે. પણ આપણી જિંદગી દરમિયાન દરરોજ થતાં જેને આપણે સાધારણ અથવા નાનાં પાપ કહીએ છીએ, તેને અટકાવવા માટે આપણી ઉપર એક પણ જાતનું સ્પષ્ટ બંધન નથી.

નાની ભૂલો કેમ થાય છે ?

જો કોઈ બલિયાર કરે તો તેને ઘણી તરફથી ડરવું પડે છે. પણ આપણા સારા લગ્નકામાં કાંઈ પડે અને તે કાંઈ આપણે આપણા મનમાં પડવા દઈએ, પડવા દઈએ એમજ નહિ પણ ઇરાદાપૂર્વક અફસોસ કરી કરીને થરાણે પિરાણે એ કાંઈ આપણે આપણા મનમાં પાડીએ તો તેમાં આપણે કોનાથી ડરવું પડે છે ? ચોરી કરવામાં સેંકડો તરેહનું જોખમ છે ને તેથી હિંમતવાન ચોરાને પણ જરૂર ડરવું પડે છે. પણ જે આપણું નથી તે પણ આપણને મળે તો ઠીક, એમ ઇચ્છવામાં એક નાની ઊંકરીને પણ ક્યાં ડર લાગે છે ? ખૂનીને પોતાના જીવનની ધાસ્તી હોય છે. કાયદો તેને ફાંસીને લાકડે લટકાવે છે, પણ આપણે વાતવાતમાં સોગન ખાઈએ અને પાડોશજીની કઠી બગડે તે સારુ આપણું મન બગાડી નાખીએ, એ અટકાવવા સારુ સરકારનો કયો કાયદો છે ? આપણે જોઈએ છીએ કે જે હિંસા કરે છે તેને કાંઈ સ્વાર્થ સાધવાનો હોય છે; પણ આપણે જે જે બચાવી શકતા હોઈએ, તેને પણ મરવા દઈએ છીએ તેમાં આપણે શું સ્વાર્થ છે ? હિંસાને માટે પણ બહુ બહુ પ્રકારના કાનૂનો છે. પણ ઘણી વખતે આપણે આપણા મનમાં ઘણા પ્રકારની હિંસા કરવા ઇચ્છીએ છીએ, તેનો અટકાવ કરવા માટે સરકારનો કે નાતનો કયો કાયદો છે ? વિશ્વાસઘાતોને કાંઈ નહિ તો ઉઘટે પોતાના મનમાંજ ઈશ્વરથી ડરવું પડે છે, પણ ઇરાદાપૂર્વક વેવાઈનાં વાંકાં બોલીએ, ફટાણાં ગાઈએ અથવા મા પોતાનાં ઊંકરોને તથા સાચુ પોતાની વદુઓને ગમે તેમ ગાળો દે, તેમાં આપણે ઈશ્વરનો ડર ક્યાં સમજીએ છીએ ? એ તો ચોક્કસ

જૂન, હિંસા, વિશ્વાસઘાત આપઘાત, દંત્યાદિ પાપોને આપણે મોટાં પાપ સમજીએ છીએ પણ એ પાપો કાંઈ દરરોજ દરેક માણસો કરતાં નથી. એ પાપોને અટકાવવા માટે શાસ્ત્રની આજ્ઞાઓ છે, સરકારના કાયદાઓ છે. મંડળીઓનાં ને જાતિઓનાં જખારો છે. કુળાચાર તથા દેશાચારનાં જંધનો છે, ગ્રિહાચાર તથા આગર જાળવવાનાં આવરણો છે અને આપણામાં બધ તથા બુદ્ધિ ને અંતઃકરણ છે, એટલે એવાં મોટાં પાપોથી બંદુ લોકો જન્મી શકે છે. પણ આપણી નિંદગી દરમિયાન દરરોજ થતાં જેને આપણે સામાન્ય અથવા નાનાં પાપ કહીએ છીએ, તેને અટકાવવા માટે આપણી ઉપર એક પણ ભતતું સ્પષ્ટ જંધન નથી.

નાની ભૂલો કેમ થાય છે ?

જો કોઈ બ્યભિચાર કરે તો તેને ઘણી તરફથી ડરવું પડે છે. પણ આપણા સારા ભૂગડામાં ડાઘ પડે અને તે ડાઘ આપણે આપણા મનમાં ધડવા દઈએ, ધડવા દઈએ એમજ નહિ પણ ધરા-દાપૂર્વક અફસોસ કરી કરીને પરાણે પરાણે એ ડાઘ આપણે આપણા મનમાં પાડીએ તો તેમાં આપણે કેનાથી ડરવું પડે છે ? ચોરી કરવામાં સેંકડો તરેહનું જોખમ છે ને તેથી હિંમતવાન ચોરાને પણ જરૂર ડરવું પડે છે. પણ જે આપણું નથી તે પણ આપણને મળે તો ઠીક, એમ ધૃષ્ટવામાં એક નાની ઊંકરીને પણ કયાં ડર લાગે છે ? જૂનીને પોતાના જનનની ધાસ્તી હોય છે. કાયદો તેને ફાંસીને લાકડે લટકાવે છે, પણ આપણે વાતવાતમાં સોગન ખાઈએ અને પાડોશણની કઠી બગડે તે આરુ આપણું મન બગાડી નાખીએ, એ અટકાવવા સારુ સરકારનો કયો કાયદો છે ? આપણે જોઈએ છીએ કે જે હિંસા કરે છે તેને કાંઈ સ્વાર્થ આધવાનો હોય છે; પણ આપણે જે જે બચાવી શકતા હોઈએ, તેને પણ મરવા દઈએ છીએ તેમાં આપણે શું સ્વાર્થ છે ? હિંસાને માટે પણ બહુ પ્રકારના કાનૂનો છે. પણ ઘણી વખતે આપણે આપણા મનમાં પણ પ્રકારની હિંસા કરવા ધૃષ્ટીએ છીએ, તેનો અટકાવ કરવા માટે સરકારનો કે નાતનો કયો કાયદો છે ? વિશ્વાસઘાતીને કાંઈ નહિ તો ઉવટે પોતાના મનમાંજ ધક્કરથી ડરવું પડે છે, પણ દંત્યા-દાપૂર્વક વેવાઈનાં વાંકાં બોલીએ, ફટાણાં ગાઈએ અથવા આ પોતાનાં ઊંકરોને તથા સામું પોતાની વટુઓને અને તેમ જાણ્યું કે, તેમાં આપણે ધક્કરનો ડર કયાં સમજીએ છીએ ? એ તો આજ્ઞા

છે કે, ખરેખરી આફન વિના કે પૂરેપૂરી મૂલોઈ વિના માણસે
 આપવાનું મદાપાપ કરનાં નથી, પણ આપણે તો મમજવા છતાં
 તમા મુખમાં છતાં પણ ત્યાં મોન્દર દેતાનું બેઠું અને દેતાની
 શકાય ત્યાં પણ વિનાકમળ દુર્મમ દેતાનીએ છીએ, એ અટકારાને
 માટે જાનિનો કયો કાયદો છે ? નિંદા નહિ કરવા માટે આપણે
 શાશ્વત વારંવાર ઉપદેશ છે, પણ આપણાં મગાં અને મિત્રોમાંથી
 એવો એક પણ માણસ આપણે જાણી શકીશું કે જે જિતકુલ
 નિંદાખેર ન હોય ? ખરું છે કે સરકારના કાયદાની બાજમાં ક્યાં
 હોય તેવી ધારી આપણે કરતા નથી, પણ આપણે કોઈ ઉપર ઉપકાર
 કરેલો હોય, તે માટે તેની તરફથી વજના ઉપકારની આશા રાખી-
 એ, એ શું એક પ્રકારની ઈશ્વરની ધારી નથી ? કારણ કે જે છે તે
 ઈશ્વરનું છે; ને ઈશ્વરને નામે ઈશ્વરના બાળકોને આપવાનું છે. તેમાં
 આપણે આપણી તરફનો ઉપકાર સમજીએ અને વળી તેનો બદ-
 લો મગવાની ઇચ્છા રાખીએ, એ શું ઈશ્વરની ચોરી નહિ કે ? આપ-
 ÷ણી એવી ઇચ્છાઓ અટકાવવા માટે સરકારનો કયો કાયદો છે ?
 બદલાની આશા રાખીને ઉપકાર કરવો એ ઈશ્વરની ચોરી કરવા
 જેવું છે અને તોપણ બાઈ, તમે જુઓ કે બદલાની આશા વિનાનું
 આપણી જિંદગીમાં કયું કામ છે ?

બીજાઓનાં મનમાં આપણે કેવી રીતે
 ઝેર રેડીએ છીએ ?

આપણે રોજ રોજ શું વાતો કરીએ છીએ, શું વિચાર કરીએ
 છીએ, શું ઇચ્છા રાખીએ છીએ, તે જ સમજીને આપણે તપા-
 સીએ તો આપણને આપણી જિંદગીના દુરુપયોગ માટે ત્રાસ છૂટ્યા
 વિના રહે નહિ. મારાં કોઈ કોઈ સગાં માટે મારી ઓળખાણના
 ઘણા જણને હું કહેતી કે, તે સગાંઓ મારું કાંઈ કરતાં નથી.
 મારી એક પાડોશણ દરરોજ મારી પાસે આવીને પોતાની નકામી
 વાતોથી મારું મગજ ખરાબ કરી જતી, દરરોજ પોતાની ખીમાર
 તબિયતની ફરિયાદ, દરરોજ શું શાક લીધું, કેાની પાસે મંગાવ્યું,
 કેમ ખનાવ્યું તેની વિગત, દરરોજ કોણ કોણ માણસ તેને
 મળ્યું ને તેમની સાથે શું વાત થઈ તે બધું તથા તે ઉપરાંત
 પોતે માની લીધેલાં દુઃખનાં ઘણાંયે રોઢણાં રોજ રોજ જેની-
 તેની પાસે રોયા કરે, ત્યારેજ તેને નિરાંત થતી. અને તેનો બહુ
 લાગતો, હું તેની એવી કૂચલી બાણવા ચાહતી નહોતી.

અને હું તેને કાંઈ મદદ કરી શકું તેમ નહોતી. તોપણ દરરોજ તેની એની એ માથાકૂટ હતી. મને લાગતું કે તેનું હુઃખ મારા મનમાં ભરાવવાનો તેને શું હક છે? તે નાતમાં કૂટવા જાય ને પછી છાતી હુઃખવાનો પોકાર કરે. તે વતવિપવાસને નામે ખાવામાં નિયમિતપણું રાખે નહિ ને પછી માંદી પડે. તે કોઈ પાસે દોઢિયાનું શાક મંગાવે, તેમાં બજારભાવ પ્રમાણે જાણની એક ઝૂડી ઓછીવધુ અથવા સારીનરસી આવે અને કોઈ લોકો તેના સ્વભાવ પ્રમાણે તેને માટે કાંઈ વાતો કરે, તે બધું મારી પાસે વિનાકારણ આવીને ઠહે. હું તેમાં શું કરી શકું? એ બધું જાણવાની તમારે જરૂર શું? એ બધું મારે મારા મગજમાં શા માટે ભરવું જોઈએ? હું મારા કામમાં કે વિચારમાં પડી હોઉં, તેમાં તેણે મને શું કરવા નહવું જોઈએ? મને વારે વારે એમ લાગી આવતું કે, એવો નકામો કચરો-તેનું હુઃખ, મારા મગજમાં ભરવાનો તેને શું હક છે? તેને માટે મને એમ લાગતું અને તોપણ હું સમજતી નહિ કે, હું પોતે પણ એવીજ રીતે ઘણીયે નકામી વાતો ઘણીયે લોકોના મગજમાં ભરી દઉં છું. અને તેમને ત્રાસ આપી તથા તેમના વખતનો લોગ લઈ પાપમાં પડું છું અને સામા માણસોને પણ પાપમાં નાખું છું. આપણને કોઈના ચોખ્ખા પાણીનો છાંટો ભીડી જાય તો તેમાં પણ આપણે અભગ્રાઈજઈએ છીએ, તેમાં પણ આપણને પાપ લાગી જાય છે, પણ ઘણીયે માણસોને કર્તવ્ય ચુકાવી તેમનાં મગજમાં નકામો કચરો ભરી દઈએ, તેમાં આપણને પાપ નહિ કે?

૨૫-ઝેરવાળી રીતે ધરેણાં પહેરવાં એ પાપ છે

ખાઈ, ધરેણાં પહેરવાં એ આપણા લોકોને મન કેવો આનંદનો વિષય છે? આપણી બહેનપણીઓ ધરેણાંમાંજ પોતાનું સર્વસ્વ માને છે, દરેક કોગમાં દરરોજ જુરી જુરી દેશનનાં વસ્ત્રો ને ધરેણાંના સ્થિતિ વધતા જાય છે. ધરેણાંઓ ઓઢવામાં વધારો કરનાર છે અને તોપણ શું તેમાં પાપ નથી કે? ધરેણાં પહેરવામાં પાપ છે, એ વાત લોકો માનશે નહિ. એને ધરેણાં પહેરવાની પાપ છે, એમ કહેવાની મારી બહેનો મારી ઉપર ગુસ્સે યશે એ હું સમજું છું, પણ એ હું મારી બહેનપણીઓના ગુસ્સાની દરકાર કરું તો સત્ય વખી શકું નહિ. લોકો માને કે ન માને

એ જુદી વાત છે, પણ મને જે મન્ય મમલ્લય છે તે સ્વપ્ન રીતે
 સર્વને સમજાવતું એ મારો ફરજ છે. હું એમ નથી કહેતી કે મારી
 બહેનોએ પોતાના મોખાના અતંકારો કાઢી નાખવા જોઈએ,
 પણ મારું કહેવું એટલું જ છે કે, પોતાની વિધિ સમજીને માત્ર
 શોએ ધરણીનો લોભ રાખવો જોઈએ. પણ આપણે જોઈએ છીએ
 કે, આ બાગન ઉપર ક્યાંય પણ ખાસ ક્યાં આપણાં આવડું
 નથી. પછી પાસે ગાંધારીનું કરાણીને પણ, અરે ! કરો કે તેનું
 આયુષ્ય તૂટી લઈને પણ ધરણી પહેરવાં એ શું શુનો નથી ! ધર-
 ણીના લોભ મારે પોતાના પતિની જિંદગીનો ભોગ લેવો અને
 તેને મદાય હાથદોયમાં રહેવા દેવો તથા પોતે બનીકનીને
 મોટાઈ ભોગવાં શહેરમાં ફરવું એ શું જોવાનું જોઈ નહિ કે !
 પોતાના વશાતંકાર મારે ધણીને ધિરભક્તિનો વખત પણ ન
 મળે, એ શું પાપ નહિ કે ! આટલા દુસ્તર રૂપિયાનું જરિયાન
 આપો તો જ સી મળે એ શું જુલમ નહિ કે ! ધરમાં ઇંકરોએને
 ખાવા માટે દૂધનું ટીપું ન અપાય, ધરગણુ દવાનું ખર્ચ કે
 શેક કરવા માટે ગરમ કપડાંના ટુકડાનું ખર્ચ ન ખમાય એટલે
 ધરમાં માંદાં પહેલાંઓની પૂરતી માવજત ન રખાય, હાડી મોટી
 થાય પણ હાલમતનું ખર્ચ ન ખમાય, કપડાં મેલાં પહેરાય પણ
 ધોળીનું ખર્ચ ન ખમાય, ભેજવાળી અંધારી જોરડીમાં બીમારી
 રહે તે ખમાય પણ જરા ભાડું વધારે ન ખરચાય અને બચ્ચાંની
 કેળવણી પાછળ પાછું ન ખરચાય પણ એ બધાંને ભોગે દાગીના
 તો જોઈએ, એ શું પાપ નહિ કે ?

મારી મોતીની માળા

ખાઈ, તમે કહેશો કે આ તો ગરીબોને માટે વાત થઈ, પણ
 શ્રીમતોને શી અડચણ છે ? આપણી શેઠાણીઓ શા માટે ભલકા-
 દાર દાગીના ન પહેરે ? ખાઈ, દાગીના પહેરવાની હું ના નથી કહેતી,
 પણ મારું કહેવું એટલું જ છે કે, પોતાનું હિત સમજીને દાગીના
 પહેરવા જોઈએ. દાગીના એજ આપણી જિંદગીનું મૂળતત્ત્વ ન
 બનવું જોઈએ. આપણે સ્વપ્રતાથી સમજવું જોઈએ કે, ઈશ્વરે જેઓને
 અધિક સમૃદ્ધિ આપેલી છે, તેઓને કાંઈ ખાસ પોતાનાજ દાગીના
 માટે એ સમૃદ્ધિ આપેલી નથી, પણ પોતાના શબ્દગારની સાથે
 જગતને શબ્દગારવા માટે એ સમૃદ્ધિ આપેલી છે. હું જ્યારે મોટાં
 મોટાં મોતીની માળા પહેરીને મલકાતી મલકાતી ફરતી તે મોતીની

માળાથી હું બહુ શોભી રહી છું એમ જ્યારે મને લાગતું, ત્યારે મને ખબર નહિ કે, મારી પડોશમાંજ મારા ગરીબ બંધુઓ મારી માળાના મોતી ઠરતાં પણ વધારે કીમતી આંસુઓ પાડી રહ્યા છે. અને એ લુછાયા વિના પડતાં મોતીથી-આંસુથી મારાં મોતી લગ્નઈ જાય છે. ત્યારે મને ખબર નહિ કે મારી ગરદન પર મોતીનો ચળકાટ છે, પણ મારા હૃદયમાં દયાનો ચળકાટ નથી અને બાઈ ! તમે વિચાર કરો, અંદરના ચળકાટ વિના બહારનો ચળકાટ કેમ શોભી શકે ? કેમ ટકી શકે ? કેમ કીમતી થઈ શકે ? અરે હાય હાય ! ત્યારે શું મારી મોતીની માળા કે જેને હું કીમતી સંમનતી હતી તે મારી મશ્કરી કરાવવાને માટેજ હતી કે ?

હીરાનો ઝળકાટ પણ હૃદયમાં અંધકાર

મારા હોથની હીરાની બંગડી બહુ ફેંચનેબલ હતી. મારા ખ્યારા-એ મારે સારુ તે બહુ મોઢી કિંમતે ખરીદી હતી. પણ એ બંગડીના પથરાઓ-હીરાઓ જેટલો પ્રકાશ આપી શકતા તેટલો પ્રકાશ મારા અંતરમાં હતો કે ? અરે પ્રભુ ! દયા કર, દયા કર. દુનિયામાં પથ્થર પણ કાંઈક પ્રકાશ આપી શકે અને અમે માણસો પ્રકાશ મેળવ્યા વિના, તથા પ્રકાશ આપ્યા વિના ખાલી ચાલ્યા જઈએ-ફાકટ ફેરો ખાઈએ, એ શું દિલગીરીની વાત નહિ કે ? એ શું દયા ખાવાભોગ નથી ? પ્રાચીન દેવાલયોનાં ખંડિયેરો કે જેનો છુલ્લો-હાર કરવાની ખરી જરૂર હોય, પાણી વિનાનાં સ્થાનો કે જેની અંદરના ઝરાઓ બહાર આવવાને ટમટમી રહ્યા હોય અને લાચારીનાં પ્રકાશિત આંસુઓ કે જે તેઓના ગાલ ઉપરજ લુછાયા વિના સુકાઈ ગયાં હોય, તે બધાંઓ મારી બંગડીના હીરાઓ સામું જોઈને હાસ્ય કરશે નહિ કે ? દિલગીર થશે નહિ કે ? શાપ આપશે નહિ કે ? અને આપણા એકલપેટાપણા માટે-આપણા અજ્ઞાન માટે-આપણી બેદરકારી માટે-આપણા સ્વાર્થપણા માટે-પ્રભુ પાસે નિષ્ફળ નહિ જાય તેવી મૂંઝી ફરિયાદ કરશે નહિ કે ? જ્યારે આમ થાય ત્યારે મારી હીરાની બંગડીથી મને કાપડો શું ? શું આપણા દાગીના આપણને બાંધી રાખવાને-અને આપણો નાશ દરવા માટેજ હોય કે ?

સમજ વિના દાગીના પહેરવામાં પાપ છે, એ જાતન વિશેષ સ્પષ્ટ કરવા માટે હું કાંઈક વધુ ખુલાસો લખોશ. એ ખુલાસો મને માતાજી યોગિની તરફથી મળેલો છે. મેં એક વખત સોજ-

જે સરકારના કોઈ હાયદાઓ ખાંધી શકતા હોય, સમાજની કોઈ રીતિઓ જો જો બાબતોને ઉખેડી શકતી હોય, ધર્મગુરુઓનો મમત-હઠ જો તેઓને વશ કરી શકતો હોય અથવા પાળ્યા વિનાનો માત્ર કહેવાતો ધર્મ જો તેઓની શક્તિ હરી લેતો હોય, તોજ પુનર્લંઘન બંધ પાડી શકાય. પણ આપણે જોઈએ છીએ કે, એમ બનતું નથી. માટે જ્યાંસુધી કોઈ ધર્મગુરુઓએ વિધવાઓનાં મન અને હૃદય ખેંચી લેવાની સિદ્ધિ બતાવી નથી, જ્યાંસુધી શાસ્ત્રીઓએ વિધવાઓનાં શરીર પણ વૃદ્ધ થઈ જાય ને વિધવાઓની ઇદ્રિયો પણ મરી જાય, એવાં શાસ્ત્રો શોધી કાઢ્યાં નથી, ત્યાંસુધી તો પુનર્લંઘન થવાજ જોઈએ. જ્યારે પુનર્લંઘન કરવાની ના પાડનારાઓ એવું ચંત્ર શોધી કાઢે કે જેથી વિધવાઓનાં મન અને અંતઃકરણ તેઓના દેહમાંથી કાઢીને બાળી નાખી શકાય, ત્યારેજ પુનર્લંઘનો અટકાવ થઈ શકે.

એટી, હાગીના પહેરવામાં વિધવાઓને પાપ છે અને સૌભાગ્યવંતીઓને પાપ નથી એમ નહિ સમજતી. જો સૌભાગ્યવંતીઓ પણ સમજ વિના હાગીના પહેરે તો તેઓને પણ પાપ છે. સૌભાગ્યવંતીઓને હાગીના પહેરવામાં પાપ છે, એમ કહેવું પણ લોકોને રુચશે નહિ, ત્યારે એ જ્ઞાન પોતાના વર્તનમાં તો લોકો કેમજ શ્રદ્ધ કરી શકે? તો પણ એ સંબંધી મેં કાંઈક વિશેષ શોધ કીધેલી છે અને તું અધિકારી છે માટે તને જણાવું છું.

૨૬-એક અલૌકિક દેવી

આખૂપણના વિષય ઉપર વિચાર કરતાં એક દિવસ ધ્યાનમાં મને જણાયું કે, જાણે અદ્ભુત સૌંદર્યવાળી એક દેવી હોયેલી છે, એ દેવીની કાંતિ એવી તો સરસ હતી, એ દેવીની ખીલતી જુવાની એવી તો બહુકમરી હતી, એ દેવીના હાવભાવ એવા તો મીઠા હતા, તેની આંખમાં એવી તો સમદૃષ્ટિ તથા એવી તો ચપલતા હતી કે, તેનું વર્ણન માણસોની કોઈ પણ ભાષામાં કે તેની સરખામણી પૃથ્વીની કોઈ પણ વસ્તુ સાથે થઈ શકે નહિ. એ દેવીમાં એટલું બધું બળ હતું ને તેમ છતાં એટલી બધી નાનુકાઈ હતી કે, આપણને આશ્ચર્ય લાગ્યા વિના રહે નહિ. એ દેવીના હાથમાં એક માળા હતી. એ માળામાં અસંખ્યાત કમળફૂલ હતાં અને તે દરેક કમળફૂલ કરોડો પાંખડીવાળું હતું. તેણે બધાંઓને

મો મોની મઃદ્વિ પ્રમાણે કૃતની પાંખડીએ આપના પોતાને
 દાય લાંગાવ્યો હતો. જેને દાય એ કૃતની પાંખડી આવી જતી,
 તે નરીજદાર થઈ જતું. નેની ખૂબી કાંઈ જોવાજ શકી જતી. અને તે
 પણ બેટી, મેં મું જોયું? મેં જોયું કે, એ અતીક્રિક દેહીને, એ પ્રમુ-
 કૃપાને, એ ઈશ્વરી એશ્વર્યને, અરે! એ ઈશ્વરી ઈશ્વરને એક પારખીએ
 બાંધી લીધી હતી. એ મનુષ્ય ઉપરથી આર્ત કપડાં પહેરેલો ને
 જાદારથી ગૃહસ્થ જેવો દેખાતો હતો. પણ તેનું દિલ એવું યજ્ઞ
 હતું કે, આવી નાનુકાઈને જાધનાં તેને જોડું લાગતું નહોતું.
 આવા મોંઢયંની માણાત પ્રતિમાનું મોંઢયું નહ કરનાં તેને મેઢ
 થતો નહોતો. આવી અભેદ યજ્ઞને આનંદ વરસતી અટકાવવામાં
 તે પોતાનું ને જગતનું ઠેટલું બધું અનિષ્ટ કરે છે, એ તે મૂખ
 સમજી શકતો નહોતો. અને એ ઈશ્વરી ઈશ્વરને ઠેક કરવાથી
 પ્રભુનો ઠેંચા મોટો ગુનો થાય છે તે એ વિચારતો નહોતો. બેટી,
 એ પછી મેં એક ત્રીજો દેખાવ જોયો. દુનિયાની કુલ વસ્તુઓ,
 પાણી, પડાડો, વનસ્પતિ, ઔષધિ, અનાજ, પ્રાણીઓ, ધાતુઓ,
 તમામ ચીજો એ દેવી તરફ ડોકિયાં કરી રહી હતી. અને જાણે
 અમને કાંઈક આપો, એમ કહેતાં હોયની, એવી સર્વ વસ્તુઓ
 દેખાતી હતી. હરેક ચીજે પોતાનું સ્વતંત્ર રૂપ ધરેલું હતું, પણ એ
 રૂપ તેઓને અપૂર્ણ લાગતું હતું. જો તેમાં એ દેવીની તરફથી
 કૃલની પાંખડી મળે તોજ તેઓનું રૂપ પૂર્ણ થાય તેમ હતું. અને
 તે સારુ તે બધી વસ્તુઓ આશાભર્યાં હૃદયે ગરીબાઈથી પણ
 પોતાના ટેકમાં રહીને દેવી તરફથી કૃલની પાંખડી મેળવવા આતુ-
 રતાથી ટમટમી રહી હતી.

ઐશ્વર્યની ખૂબી

દેવી તરફથી કૃલની પાંખડી મેળવવાની બધી વસ્તુઓની એટલી
 બધી આતુરતાનું કારણ પ્રથમ તો હું સમજી શકી નહિ. પણ ધીરે
 ધીરે વધારે જોડું જિતરવાથી, વધારે ધ્યાનથી જોવાથી મને સમ-
 જાયું કે, તેઓ પોતાને સંપૂર્ણ જોવા ઇચ્છતાં હતાં. કારણ કે પો-
 તાની સંપૂર્ણતા વિના પૂરું તત્ત્વ ચૂસી શકાય નહિ. તથા પૂરું
 તત્ત્વ ચૂસ્યા વિના તૃપ્તિ થાય નહિ. એ વિના દુનિયાને તેનો ખ-
 રેખરો લાભ પણ આપી શકાય નહિ અને તે તો સ્પષ્ટ ॥ કેળ્યાં
 સુધી એ દેવી તરફથી કૃલની પાંખડી ન મળે ત્યાં સુધી તેઓ
 અપૂર્ણ જ હતાં; માટે તેઓ અતિ આતુરતાથી તથા દયા જિપજે

તેવા મૃદુ દેખાવથી દેવીને ટીકતાં હતાં. એ દરેક વસ્તુઓનો સ્વાભાવ એ છે, એ દેવીની પૂર્ણતામાંથી પૂર્ણતા લઈને પોતે પૂર્ણ થવું અને બીજાને પૂર્ણ કરવા. કારણ કે તેઓ દરેક વસ્તુઓ માત્ર અલેદન ઇચ્છે છે. પોતે પૂર્ણ થાય અને બીજા અપૂર્ણ રહે એ તેઓ સાંખી શકતાં નથી. બીજા અપૂર્ણ રહે ત્યાં સુધી તે પોતાની અપૂર્ણતા જ માને છે અને આવો મૂંઝો ઉપદેશ એ દેવી પોતે જ તેમને કરે છે. માત્ર ઉપદેશ જ નહિ, પણ પોતાનાં આચરણથી એ મહાન ઉદ્દેશ તે દેવી પૂર્ણ કરે છે, કારણ કે તે પોતે જ—એ દેવી પોતે પોતાના ઐશ્વર્યમાંથી બીજાઓની પૂર્ણતા માટે પોતાનું ઐશ્વર્ય આપી દે છે. અને મેં જોયું કે એમ કરવાથી જ તે દેવીનું સૌંદર્ય તથા ઉપયોગીપણું વધે છે. અને તે પૂર્ણતાને પામે છે.

એ દેવીનો મહામંત્ર

એ દેવીની દૃષ્ટિમાં એવું અમૃત છે કે, જ્યાં તે દૃષ્ટિ પડે છે, ત્યાં સ્વાભાવિક સૌંદર્ય આવી જાય છે. એ દેવીનો સ્વાભાવ એવો છે કે, બીજાને પૂર્ણ કરવા ખાતર પોતે રમતાં જ રહેવું, એ દેવીનું હૃદય એવું છે કે, પોતે આનંદમય છતાં પણ બીજાના આનંદમાં જ વિશેષ આનંદ અનુભવે. અને એ દેવીની ઇચ્છા એવી છે કે, વિરૂપતા—અપૂર્ણતા ક્યાંય પણ ન રહેવી જોઈએ. દુઃખમાં એ મહાદેવીનો મહામંત્ર એ છે કે, પૂર્ણ થાઓ, પૂર્ણ થાઓ, પૂર્ણ થાઓ. કારણ કે પૂર્ણતા વિના શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: નથી.

ભાગ્યશાળી કે નીચ ?

પૃથ્વીનાં કેટલાંક તત્ત્વો કે જેને આપણા વિદ્વાનો જડ તત્ત્વ અને સ્થૂળ વસ્તુઓ કહે છે, તે પણ ઉપલું રહસ્ય સમજે છે; માટે જ પોતાની પૂર્ણતાને યાદે છે અને એ દેવીની સ્વાભાવિક રમતને અટકાવતાં નથી તથા તેની સત્તાની સામે યદ્ શક્તિ દેતાં નથી; પણ પોતાથી બનતી સેવા એ દેવીને અપર્ણ કરીને સંતુષ્ટ રહે છે. જેને આપણે જડ વસ્તુઓ કહીએ છીએ, તે જ્યારે આવી રીતે કરે છે, ત્યારે મનુષ્યો પોતાના સ્વાર્થને ખાતર—અરે, ખરું કહીએ તો સ્વાર્થ વિના ઇરાદાપૂર્વક એ દેવીને રમતી શક્તિ દે છે અને તેની સત્તાની સામે યદ્ એ દેવીને વિનાશકારક દેહ કરે છે અને તેનું સૌંદર્ય ઓછું કરે છે. તથા પોતાના હિતમાં કુદારો મારી, બીજા પક્ષી વસ્તુઓમાં પૂર્ણતા આવવી અટકાવે છે. એટલું બધું

અનિષ્ટ મનુષ્ય પોતાના નજીવા ગિર્યા સ્વાર્થે સારું કહે છે અને ઈશ્વરની ઇ-છાની સામે મન નુ મદા બચકર જોખમ યોડાં આ-
જીવણ અને વૈભવ સારુ મનુષ્ય પોતાના ગિરપર ખેંચી લે છે. અને
તોપણ દિલગીરીની વાત તો જુઓ, કે જોવા મનુષ્યો-એ દેવીને
પૂરી રાખનારાઓ-એ ઈશ્વરી ઇ-છાની સામે યનારાઓને આપણે
બાળ્યશાળી મમજીવે છીએ અને તેઓ આપણી વચ્ચે મોટા
ગણાય છે.

ઐશ્વર્યમાં ઈશ્વરદર્શન

બેટી, મેં જોયું કે દરેક વસ્તુઓ અને તેમાં પણ કેટલીક
વસ્તુઓ કે જેની સ્થિતિ બહુજ દયાચ્છનક હતી અને જેમને
મદદની બહુજ જરૂર હતી, તથા જેઓ તરતની મદદ વિના પડી
જવાની-તૂટી જવાની-ગુફાઈ જવાની-તક ખોઈ બેસવાની-કે નાથ
થઈ જવાની અણી પર હતી, તેવી વસ્તુઓ અતિશય કામગ-
પણે, ખરેખરી કાકલૂદીથી, પૂરેપૂરી દયા ઉશ્કેરનારી રીતે, પોતાની
ખરેખરી સ્થિતિ બતાવીને અને તોપણ બહુ માનભરી રીતે
મદદની આશાએ એ દેવી તરફ ટાંપી રહી હતી. અને એ દેવી
પણ એ સર્વ વસ્તુઓને મદદ આપવા એટલી બધી ઉત્સુક હતી
ને તેથી એવી સુંદર લાગતી હતી કે, એ તાદરશ ચિત્ર જો કોઈએ
જોયું હોય તો એ જોનારને ઈશ્વરના અસ્તિત્વ માટે કાંઈ શંકાજ
રહે નહિ. ત્યાંજ-એ ચિત્રમાંજ ઈશ્વર તેને પ્રત્યક્ષ થઈ શકે. પણ
જ્ઞાનચક્ષુવાળાંઓ-દિવ્યચક્ષુવાળાંઓજ એ દેખાવ નેના પૂર્ણ બહા-
રમાં જોઈ શકે છે. મને એ ચિત્રમાંજ સ્વર્ગદર્શન અને પ્રભુદર્શન
થયેલું છે. બેટી, હવે તું પ્રભુની દયા માટે ને તેની મોટાઈ માટે
વિચાર કર. પ્રભુ કયે રસ્તે તારી હે છે, કઈ વસ્તુમાંથી જ્ઞાન આપી
હે છે અને કયા વિચારમાંથી દુસ્તર સંસારના બંધ કાપી નાખે
છે, એ જો તું વિચારીશ તો તને આશ્ચર્ય લાગ્યા વિના રહેશે નહિ.
જે દાગીનાને પ્રથમ હું પ્રેમથી ધારણ કરતી અને પાછળથી જેને
તિરસ્કારથી ફેંકી દીધા હતા, તે દાગીનાના વિચારમાંથી મને
ઈશ્વર પ્રત્યક્ષ થયો, એ શું પ્રભુની યોડી પ્રભુતા છે? હવે તું જો
કે જે પંથવાળાંઓ ને મતવાળાંઓ એમ કહે છે કે, અમુકજ
રસ્તે ને અમારી અમુક સંજ્ઞાઓથીજ ઈશ્વરને જાણી શકાય છે,
એ સિવાય બીજે રસ્તે ઈશ્વરને જાણી શકાય નહિ, તેઓ કેટલા
બધા અંધકારમાં છે. અને ઈશ્વરી અખંડતા ને ઈશ્વરના સર્વવ્યા-

પકપણાને તેઓ કેવા ટૂંકા વર્તુલમાં બાંધી દે છે, એ જો તેઓ સમજે તો તેઓને દિલગીરી લાગ્યા વિના રહે નહિ.

ઐશ્વર્ય તથા વિભૂતિઓનો અભેદમંત્ર

બેટી, એ પછી મેં જોયું કે, એ બધી વસ્તુઓ કે જેઓને મદદની પૂરેપૂરી જરૂર હતી અને તરતની મદદ વિના જેઓ પડી જવાની, તૂટી જવાની, સુકાઈ જવાની, બળી જવાની તણાઈ જવાની, તક ખોઈ બેસવાની, પાછળ રહી જવાની અને નાશ થઈ જવાની અણી પર હતી તે વસ્તુઓનું જો આપણે ખરું રૂપ જોયું હોય તો આપણને દયા લાગ્યા વિના રહેજ નહિ. એ બધી વસ્તુઓ એ દેવી તરફ મીઠકડી આશાએ દયાજનક ભાવથી ડોકિયાં કરી રહી હતી, પણ જાણે એ દેવી તેઓને આંખની ઇશારતથી સમજાવતી હોય કે હું તો તમોને મદદ કરવા તૈયાર છું, પણ આ પારધીએ મને બાંધી રાખી છે, તેથી લાચાર છું. જાણે એ દેવી તેઓને સ્પષ્ટ રીતે કહેતી હોય કે મને માફ કરો, મને માફ કરો, મારો વાંક નથી, હું તો તમારા માટેજ છું, તમારી પૂર્ણતાથીજ મારી પૂર્ણતા છે, પણ આ પારધીએ મને પોતાની જાળમાં જકડી લીધી છે તેથી લાચાર છું—તેથી દિલગીર છું. ઐશ્વર્યની વિભૂતિઓ ! મારી ઉપર દયા કરો, દયા કરો અને આ પારધી આવા મહા અંધકારમાંથી, આવા ભયંકર શુનામાંથી છૂટે માટે પ્રાર્થના કરો. દેવીની વાણી સાંભળી મદદની ખરી જરૂરવાળી આશામરી ટેટલીક વસ્તુઓ છેડાઈ પડી અને જાણે હમણાજ ભરમ કરી નાખશે તથા પોતે ભરમ થઈ જશે, એવું ઉચ્ચ રૂપ ધરી અતિ ક્રોધથી બોલી ઊઠી. તે અધમને માટે પ્રાર્થના ! દેવીને—ઈશ્વરી ઇચ્છાને—ઈશ્વરી ઐશ્વર્યને કેદ કરનાર માટે પ્રાર્થના ! ઈશ્વરી વિભૂતિઓને વગરમેતે મારનાર માટે પ્રાર્થના ! છતાં સાધનોએ ખરેખરાં અનાયને પણ મદદ નહિ કરનાર માટે પ્રાર્થના ! પોતાના જરાક વારના વૈભવ સારુ—પોતાની ઘોડીક વાહ વાહ સારુ—અને પોતાના નજીવ કાંટા સારુ, સેંકડો ને હજારોને અપૂર્ણ રાખનાર માટે પ્રાર્થના ! એ નહિ બને. દેવી ! એને તો શાપ જોઈએ. એને માટેની પ્રાર્થના ઈશ્વર કબૂલ કેમ રાખશે ! માત્ર પોતાના નીચ હવસો પૂરા પાડવા સારુજ જેણે બીજાં ખરેખરાં દુઃખીઓની દયા નહિ ખાધી તેની દયા ઈશ્વર કેમ ખાશે ! દેવી ! એ નીચ પારધીઓને તો શિક્ષા, શિક્ષા ને શિક્ષા ! તેઓને માટે તો નરકજ. તેઓને

વધી શકીએ છીએ અને જેને મદદ કરવી એ આપણું કર્તવ્ય છે. બેટી, હવે તું સમજી હશે કે, પૈસા-લક્ષ્મી-ઘરેણાં એ પણ તે દેવીનો-ઈશ્વરી ઐશ્વર્યનો એક અંશ છે. તેને જમીનમાં દાટી રાખવું, તિજોરીમાં ભરી મૂકવું અથવા જરૂર કરતાં વધારે ગવેરાતમાં રોકી રાખવું, એ પણ ઐશ્વર્યને કેદ કર્યા બરાબરજ છે. અને એમ કરનાર પારધી જેવોજ છે. માટેજ, ગળ ઉંચરાંત અથવા આપણે ગરીબોને મદદ કરવા માટેની રકમ કરતાં દરરોજ જે કાંઈ વધારે વેભવ લોગવીએ, તે ઈશ્વરી ઐશ્વર્યને-ઈશ્વરી ઇચ્છાને કેદ કર્યા બરાબરજ છે. અને તે પાપ છે, ગંભીર પાપ છે.

બાઈ, કામ કરવું એ કેવો આનંદનો વિષય છે? કારણ કે કામ કરવું એ સંસારમાં આગળ વધવાની સીડી છે.

૨૭-સંસારસમુદ્ર તરવા માટે કામ એ આપણાં હક્કોમાં છે

કામ એ રોશની છે કે જેની મદદથી ભેદમાં રહેલી-અંધ-કારમાં રહેલી શુભ વસ્તુઓને આપણે યોધી શકીએ છીએ. મહાત્માએ કહે છે કે, “કામ કરવું એ દેવ પૂજવા બરાબર છે” તોપણ અફસોસ કે, આપણીજ જરૂરિયાતનાં કામ કરવામાં પણ આપણે કેટલા બધા બેદરકાર રહીએ છીએ અને કેટલાં બધાં રોહણાં રોતાં રોતાં કામ કરીએ છીએ! એક જરાજેટલું કામ કરવામાં પણ આપણે કેટલો બધો મોટો ફાયદો મેળવીએ છીએ? અને તેમ છતાં પણ એ જરા જેટલું કામ કરવામાં પણ આપણે કેટલી બધી બેદરકારી બતાવીએ છીએ તથા કેટલા બધા કંટાળીએ છીએ? અને એટલું જરાક જેટલું કામ કરવા માટે પણ કેવા તાનાતવાળ કરીએ છીએ? એની જો આપણે સરખામણી કરીએ, તો આપણને અજાયબી અને દિલગીરી લાગ્યા વિના રહેજ નહિ.

કામની કિંમત સમજો

કામ કરવામાં આપણે બેદરકાર રહીએ છીએ તેનું કારણ એજ છે કે, કામની યથાર્થ કિંમત આપણે સમજતાં નથી. એટલુંજ નહિ પણ રજ જેટલું કામ કરીને આપણે મહુ જેટલું કામ કરેલું સમજી લઈએ છીએ. તેનું કારણ એજ છે કે, આપણી પાસે કામનું કેટલું બધું બહોળું મેદાન પડેલું છે અને આપણે કેટલું બધું કરવાનું છે, તે આપણે ખરી રીતે સમજતા નથી. તેથીજ યોદામાં પણ

માની તમને હીએ. જે આપણા કામની વિમાનતા અને મદનતા તથા નેત્રી મના અમૂલ્ય લાભ જે આપણે બરાબર સમજીએ, તે હરી પદ કામ કરવા તરફ ખેંચકાર રહી શકીએ નહિ. આપણાં દાનના બ્યાવહારિક કામકાંદમાં ઘણાં કામકાજ આપણને નજીવાં લાગે છે અને તે કન્યા માટે આપણને કંટાળા લાગે છે. તથા કેટલાક મરનશ્ચ કામો કન્યામાં આપણને શરમભર્યું લાગે છે, પણ એમ લાગ્યું ન કેટલું બધું ખોટું છે ? અને એવા વિચારોથી આપણે કેટલા બધા પછાત રહી જઈએ છીએ ? જે જે આપણને કાંઈ બરાબર રીતે મમત્તવં નોતેલું આપણી વધારેમાં વધારે સંધા કરેલી ગણાય. એટલુંજ નહિ પણ તેણે આપણું ભાવ્ય મુધારી આપણું એમજ કહેવાય તેણે આપણને આ ગિંદગીમાં સ્વર્ગ અપાવ્યું એમજ કહેવાય.

કામ કરો, કામ કરો, કામ કરો !

આપણા અને આખી દુનિયાનાં શાસ્ત્રો આપણને શું કહે છે ? એજ કે કર્તવ્ય બનવો. કામ કરો, કામ કરો, કામ કરો. મહાત્માઓ આપણને શું કહે છે ? એની એજ વાત. કામ કરો, કામ કરો. અવતારો, ઋષિઓ અને પયગમ્બરો શું કહી ગયા છે ? એજ કે કામ કરો, કામ કરો. દુનિયાની દરેક ચીજની બીતરમાં આપણે શું જોઈએ છીએ ? એજ કે કામ કરવું. ગતિમાં રહેવું. સમુદ્રમાં થતી ભરતીઓટ, આકાશમાં ફુંકાતો પવન, વહેતા ઝરાઓ, હાલતાં જાડો, શરીરમાં દોડતું લોહી, પ્રબળ વેગવાળું અંચળ મન, સૃષ્ટિમાં સ્વાભાવિક રીતે થતા રસાયણી ફેરફારો અને ઉદયઅસ્ત થતું ગ્રહમંડળ આપણને શું સૂચવે છે ? એજ કે કામ કરો, કામ કરો; ગતિમાં રહો. ગતિ વિના ઉષ્ણતા નહિ મળે અને ઉષ્ણતા વિના શીત્ય, મોતજ સમજવું. આપણે જોઈએ છીએ કે, જે માણસ જેટલે દરજ્જે વધારે કામ કરી શકે છે, તેના પ્રમાણમાંજ તે વધારે આગળ વધી શકે છે. એ બાબતમાં જે તને કાંઈ પણ શક હોય તેા પ્રાચીન ઋષિઓનાં કે હાલના વખતના જાણીતા યુરોપિયનોનાં ચરિત્ર વાંચી જો.

કાંઈ પણ સારા માણસ જેમકે વિદ્વાન, રાજદારી, શોધક, શૂરવીર કે ભક્તને જુઓ અને તેના ચરિત્રમાં તમે કામને પહેલું જોશો. તેની જે દીર્ઘિ છે, તેણે જે ફાયદો મેળવ્યો છે અને તેનાથી પ્રજાને-દેશને જે ફાયદો થયો છે તે શાથી ? કહો કે કામથીજ.

સંસારમાં કામ એજ સાચો કીમિયો છે

આ સંસારમાં મનુષ્યનો પારસમણિ તે કામજ છે, સ્વર્ગના દેવતાઓ માટે ભલે કલ્પવૃક્ષ રહ્યું, પણ પૃથ્વીમાં મનુષ્ય માટે જે કામ છે, તે તો સ્વર્ગના ઇચ્છિત ફળ આપનાર કલ્પવૃક્ષ કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે; કારણ કે દેવતાઓ પણ પોતાના એટલા બધા મહાભારત વૈભવોની વચ્ચે પણ કામની ઇચ્છા કરે છે. તેઓ સમજે છે કે, એ વૈભવ, એ સ્વર્ગ અને એ દેવપણું પણ પૃથ્વીમાં કીમિયો કામનુંજ ફળ છે. આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ રીતે તેઓ સમજતા ને અનુભવતા હોવાથી પુરાણોમાં કહેલું છે કે, દેવતાઓ મનુષ્યની અદેખાઈ કરે છે; કારણ કે પોતે લોગભૂમિમાંજ રહી ગયેલા છે, એટલે જ્યારે એ લોગ માટેનાં કર્મો ખૂટી જશે ત્યારે તેઓને ત્યાંથી પાછું નીચે પડી જવાનું છે. પણ કર્મભૂમિમાં રહેલાં પૃથ્વીનાં મનુષ્યો તો દેવતાઓનાં માથા ઉપર પગ મૂકીને પોતાના કર્મના ભેરથી તેમના કરતાં વધારે ઉપર, વધારે શ્રેષ્ઠ દરજ્જામાં ચાલ્યાં જાય છે. કર્મોમાં આટલું બધું ભેર છે, એમ સ્પષ્ટ રીતે જાણ્યા છતાં અને રાજરાજ અનુભવ્યા છતાં, પણ કામ કરવામાં આપણે કેટલા બધા બેદરકાર રહીએ છીએ અને કામથી વિનાકારણ કેટલા બધા કંટાળીએ છીએ? તથા આખા દહાડામાં આપણી શક્તિના પ્રમાણમાં એટલું તો થોડું કામ કરીએ છીએ કે, એનો રાજરાજનો હિસાબ જો આપણે ધ્યાન દઈને વિવેકદ્રિષ્ટિ તપાસીએ તો આપણને આપણી મૂખાઈ ઉપર ત્રાસ છૂટ્યા વિના રહે નહિ.

ઘડો માંજવામાં ખૂબી

હવે હું તમને જતાપીશ કે, આપણાં રાજનાં સાધારણ કામ કરવાની સાથે પણ આપણે બીજું કેટલું બધું કરી શકીએ છીએ. મહાદેવને જળ ચડાવવા માટે હું બહુ સફાઈથી ગાગર માંજતી હતી, તે વખતે એક દિવસ મને વિચાર થયો કે, આટલી મહેનતથી માત્ર ઘડોજ સાફ થાય છે કે, તેની સાથે બીજું વધારે પણ કંઈ થાય છે? એટલે તરતજ મને સમજાયું કે, જેમ ઘડાની ધાતુ ઘસાય છે, તેમ એ માંજતાં મારું સૌન્દર્ય પણ મંદાય છે એટલે તેની ઉપરની ઝાંખપ દૂર થઈ સૌન્દર્ય વધારે રમણીય બને છે. જેઓએ નરમ નરમ દોષો ઉપર કામ વિનાની પટેલી ઉઠાસ ચઢરાની ચોદાણીઓની કામ કરતી યોવનાઓ સાથે સરખામણી

કરી દગે, તેઓને આ જાગત વધારે સ્પષ્ટ રીતે સમજાશે. માત્ર સૌંદર્ય નહિ પણ ઘડો ગ્રાહ કરવાની સાથે મારું કિસ્મત પણ ગ્રાહ ગાય છે. અને મને ખુદી રીતે જણાયું કે, ઘડાની સફાઈ સાથે કિસ્મતનો પડો પણ જરા જરા ઊંચકાતો જાય છે. એ પછી મને દેખાયું કે, જેમ ઘડો મંજલતો જાય છે, તેમ માયા પણ મંજલી જાય છે, અર્થાત્ દૂર થતી-શુદ્ધ થતી જાય છે. માયાને દૂર થતી-શુદ્ધ થતી જોયા પછી મને સમજાયું કે, શરીરનું આરોગ્ય વધતું જાય છે. શરીરનું આરોગ્ય જોયા પછી મને દેખાયું કે, જેમ જેમ ઘડો સફાઈદાર થતો જાય છે, તેમ તેમ મારું મન પણ સફાઈદાર થતું જાય છે. અર્થાત્ જેમ ઘડા ઉપરનો મેલ નીકળતો જાય છે, તેમ મારા મનમાંના મલિન વિદારો પણ ઓછા થતા જાય છે. મન સાફ થયા પછી મેં ખુદિને પ્રકાશિત થતી જોઈ અને હું હૃદયમાં આવી ગયું. કારણ કે મને સ્પષ્ટ અનુભવ થયો કે, જેમ જેમ ઘડાની સફાઈ વધતી જતી હતી, તેમ તેમ મારી ખુદિની ધારણાશક્તિ પણ વધતી જતી હતી. ખુદિની ધારણાશક્તિ વધવાની સાથે મારી દષ્ટિમાં કાંઈક નવુંજ તેજ આવી ગયું. જાણે મારી દષ્ટિનાં પડળ ખૂલી ગયાં. એ વખતે મને એમ લાગવા માંડ્યું કે, જાણે ઘડાના સૌંદર્યની સાથે પૃથ્વીની દરેક ચીજનું સૌંદર્ય વધી ગયું હોયની ! ગમે તેમ પણ હું કાંઈક ફેરફાર તો અનુભવવા લાગી. ઘડાની સફાઈ સાથે દરેક ચીજમાં મને કાંઈક વિશેષતા લાગવા માંડી.

મારો આ અનુભવ સ્થૂલ દષ્ટિવાળા લોકો સહેલાઈથી માની શકશે નહિ તેઓને એમજ લાગશે કે, ઘડો માંજવાની સાથે ખુદિને શું સંબંધ છે કે તે પ્રકાશિત થાય ? પણ આમ માનવું એ બહુજ ઉપલકપણું છે. જેઓ આવી દષ્ટિએ જોવાવાળા છે તેઓ માત્ર સમુદ્ર ઉપર તરતો કચરોજ જોઈ શકે છે. ખડકોના પથરાજ જોઈ શકે છે, પણ તેમનાં લીતરમાં રહેલાં જ્વાહિરો જોઈ શકતાં નથી. જેઓ માત્ર એવી ઉપલક દષ્ટિવાળા છે, જેઓ જિંદગીમાં હુઃખજ જોઈ શકે છે, તેઓ પોતાના દેહના મગનેજ જોઈ શકે છે, પણ જિંદગીમાં તેઓ સ્વર્ગ અનુભવી શકતા નથી તથા દેહમાં રહેલા આત્માને તેઓ સમજી શકતા નથી. સ્થૂલ દષ્ટિવાળા લેહરાન-માંજ રહે છે, એટલે તેઓ સમજી શકતા નથી કે, દરેક ચીજમાં દરેક ચીજ રહેલી છે. તથા દરેક ચીજની મહદચીજ દરેક ચીજ

બની શકે છે અને દરેક ચીજના મૂળમાં પરમાત્મા રહેલો છે, તથા પરમાત્મામાં દરેક ચીજ રહેલી છે, એમ તેઓ અનુભવી શકતા નથી. કારણ કે તેઓ બહારજ કાંકાં મારનારા છે અને પોતાનું માનેલું છે તેજ સાચું. એ સિવાયનું તેઓ માની શકતા નથી અથવા તો બૂઠું માને છે. જલ્દે કે ઈશ્વરે તેઓએ માનેલું છે તે કરતાં કાંઈ વધારે બ્રહ્માંડમાં બનાવ્યુંજ ન હોય. તેઓ એમ પણ સમજે છે કે, અમે માનીએ છીએ તે કરતાં બીજી વધારે ચીજો હનિયામાં હયાત છે અને તે એકજ ઈશ્વરની બનાવેલી છે તેનો કર્તા કોઈ બીજો ઈશ્વર નથી. એમ સમજવા છતાં પણ આશ્ચર્યની વાત છે કે, તેઓ અમુક સંજ્ઞાઓનેજ માની શકે છે અને બાકીની બધી ચીજો, બધા વિચારો જલ્દે નકામા હોય તેમ તેનો તેઓ ત્યાગ કરે છે. પણ એમ કરવાથી તેઓ પોતેજ અપૂર્ણ રહી જાય છે. કારણ કે જેટલું મેળવવાનું છે તેટલું પોતાની પાસે તૈયાર હોવા છતાં, તેઓ તેમાંથી માત્ર થોડુંજ ગ્રહણ કરે છે અને પોતે ભૂખ્યા રહ્યા છતાં પાસે પડેલા અમૃતનો પોતાની ઇચ્છાથી ફરજિયાત તિરસ્કાર કરે છે. તેઓને આંખો છે, પણ ધરાદાપૂર્વક ચીંચીરાજે છે. અને જે જોવાનું છે તે છતાં સાધનોએ જોતા નથી. તેઓ પોતાની ઈંટાણી પરમાત્માનું મંદિર બાંધવા ચાહે છે. પણ બીજાની તરફથી મફત મળતાં લાકડાં, પથ્થર, લોખંડ, ચૂનો, પાણી, એભર અને તૈયાર સુંદર ફર્નિચર લેવાની તેઓ ના પાડે છે. એટલાજ માટે કે તે બીજાનું કહેવાય છે. પરમાર્થના જ્ઞાનમાં પણ મનુષ્યની હક તો જુઓ ! હવે તમે વિચાર કરો કે એકલી ઈંટા-ચીજ તેઓ સરસમાં સરસ મંદિર કેમ બાંધી શકશે ? આપણા બધાએ જુદા જુદા ધર્મવાળા બાઈબધો આ પ્રમાણેજ જે પોતાનાં કહેવાય છે તે સાધનોથીજ પોતાનું મંદિર બાંધવા ચાહે છે. એટલે તેઓનાં મંદિર બાગીવાળાં અને અપૂર્ણજ રહી જાય છે. તેઓ માત્ર જરાકજ વિચારે કે સર્વવ્યાપી, સર્વશક્તિમાન પરમાત્મા તમારી યોડીકજ વસ્તુના મંદિરમાં પૂર્ણતાથી કેમ રહી શકે ? કેમ સમાઈ શકે ? અને એમાંજ જો રહી જાય તો પછી બીજી વસ્તુ-ઓના શું હાલ થાય ? કારણ કે પરમાત્માની સત્તા વિનાની બીજી જે વસ્તુઓ રહી, તે ટકીજ કેમ શકે ? આ એક સાદી સમજથી સમજાય તેવી બાબત છે, કે જો દરેક વસ્તુમાં પરમાત્મા છે તો દરેક વસ્તુનો અંતે અલેહ હોવોજ એકજ. અને જો દેટલીક વ

૨૮-કર્મોની લહેરો-કર્મોની સાંકળ

બાઈ, કેટલાક વાંચનારાઓને લાગશે કે, હું વિષયાન્તર કરું છું. પણ જેને એમ લાગે તેઓ જો જિંડા જિતરશે તો જોઈ શકશે કે, મારા વિષયનું સમર્થન કરવા માટે મારે આશુભાશુ પણ જોવું જોઈએ. કોઈ કોઈને એમ લાગશે કે, આ બાળતની અહીં શી જરૂર હતી? પણ મારે એ જતાવવાનું છે કે, ઘડો માંજવો એથી પણ આત્મોત્તત્તિ થઈ શકે છે. એ પણ એક પ્રાસંગિક ફરજ છે અને તેજો સરખી રીતે બખવાય, તો તે નકામી કે જિતરતા પ્રકારની બાળત નથી. હું એમ સમજું છું ને અનુભવું છું કે, કુદરત ભેદ વિનાની છે ને અભેદ એજ સંસારનો સાર છે તથા અભેદ એજ જ્ઞાનનું રહસ્ય છે. આવી સમજને લીધે દરેક ઈશ્વરી ફરજમાં ને ભલાં કામો તથા વિચારોમાં મને અભેદજ દેખાય છે. સમુદ્રમાં જેમ એક લહેરની પાછળ બીજી લહેર તૈયારજ હોય છે અને એક લહેર બીજી લહેરને આગળ ધકેલે છે તથા બીજી લહેરને ત્રીજી લહેર ધકેલે છે અને એ દરેક લહેરો આગળ ચાલતાં મોટી ને મોટી થતી જાય છે અને અંતે દરેક લહેરો કિનારા સુધી પહોંચે છે; તેવીજ રીતે આપણી જિંદગીનાં દરેક કર્મો કે જેને આપણે બ્યાવહારિક કહીએ છીએ, સાધારણ કહીએ છીએ, નકામાં કહીએ છીએ, તે બધાં યોગ્ય રીતે થયેલાં જરૂરનાં કામો આપણી આત્મોત્તત્તિની એક લહેરજ છે. અને તે બધાં કામો આપણને જુદાં જુદાં લાગે છે, પણ તે દરેક કર્મો એક એક કડી છે અને તે પોતાની પાસેની બીજી કડી-બીજાં કર્મો સાથે જોડાયેલીજ છે. એવી રીતે હજારો ને લાખો કડીઓ મળીને કર્મોની એક સાંકળ બને છે અને તે સમગ્ર કર્મોની એકતાથી બનેલી સાંકળ, આપણને પ્રભુ પાસે ખેંચી જાય છે. જેમ માળાનો એક એક મણકો આપણે છોડતા જઈએ ને અંતે મેરુ આવે છે, ત્યારે ત્યાં અટકી જઈએ છીએ તેમજ આપણાં કર્મોની સાંકળની દરેક કડી પરમાત્મામાં લય થતી જાય છે અને અંતે આપણે તેની સન્મુખ જઈ શકીએ. છીએ. આપણને અટકવાનો મેરુ પરમાત્માજ છે.

કર્મો પરમાત્મા સુધી કેમ પહોંચે છે?

જેમ માળા ફરવતી વખતે બધાયે પાસા ફરી રહીને છેવટ

* માળાના ને જોડાને જોડનાર ઉપરના મોટા મજૂરને મેરુ દે છે.

કાળને ખરેખરી રીતે પકડીને બાંધી રાખી શકતાં હોઈએ પણ જો આપણે તેને આનંદ ન આપી શકતાં હોઈએ અને તેનાથી આનંદ ન લઈ શકતાં હોઈએ તો તેને પકડવાથી પણ આપણને શું ફાયદો છે? ઘણાએ કંબુસો લક્ષ્મીને પકડે છે, પણ તેથી ચોતાને શું સગવડતા મળે છે? અને લક્ષ્મીનો શું સદુપયોગ થાય છે? કાંઈજ નહિ. કાળને, લક્ષ્મીને અથવા બીજી કોઈ પણ વસ્તુને માત્ર પકડી રાખવાથીજ લાભ નથી, પણ તેના યોગ્ય ઉપયોગથીજ લાભ છે. દિલાસો દેતે દેતે કાળ જતો જોયા પછી મને સમજાયું કે, ઘડો માંજવાથી-કામ કરવાથી આપણી તથા તે વસ્તુની કિંમત વધારીએ છીએ. કારણ કે હું ખુદ્દી રીતે જોઈ શકું છું કે ઘડો માંજવાથી આપણે તે વસ્તુને તેનું અસલપણું પાછું આપીએ છીએ; કે જે અસલપણું આપણે તથા બીજાં કેટલાંક કારણોએ ઢાંકી દીધું હતું. વસ્તુને તેનું અસલપણું મળવાથી તથા તેની ને મારી કિંમત વધવાથી હું અને મારું કામ લોકોમાં દૃષ્ટાંતરૂપ થઈ પડ્યાં. અને એ દૃષ્ટાંતનું અનુકરણ જેઓ કરી શક્યાં તેઓને બહુ ફાયદો થયો. યાદ રાખજો કે, આ બધું માત્ર એક ઘડો માંજવામાંથી થાય છે. એ પછી મને લાગ્યું કે ઘડો માંજવા માટે હું જેટલી મહેનત લઉં છું તેટલાજ બળથી એજ વખતે સાથે સાથે બીજા કાંઈક તત્ત્વ મારી તરફ સ્વાભાવિક રીતે ખેંચાતું આવે છે. એ પછી જરા વધુ વિચારથી તરતજ મને સમજાયું કે, એ તત્ત્વ તે છૂપું બળ છે-ગુપ્ત મદદ છે. ઇશ્વરીકૃપા છે. એ ઇશ્વરીકૃપા અનુભવ્યા પછી તરતજ ઘડો માંજતાં તેમાંથી મને ઇશ્વરી ઐશ્વર્યનું દર્શન થયું. એજ વખતે હું સ્પષ્ટતાથી જોવા તથા અનુભવવા લાગી કે, આપણેજ આપણી સ્વાર્થ-ખુદ્દિથી બીજાં કરેલાં આત્માની આડે દેખાતાં આવરણો વીખરાવા માંડ્યાં હતાં અને હવે આત્મા ચોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને સમજવા લાગ્યો હતો. એ પછી હું મારું હૃંપણું, તથા ઘડાનું ઘડાપણું ભૂલી ગઈ હતી અને જેને જળ ચડાવવા માટે ઘડો માંજતી હતી, તે સદાશિવ, હું તથા ઘડો એ ત્રણે એકજ છીએ એવો મને સાક્ષાત્કાર થયો હતો. જ્ઞાતા, જ્ઞાન ને જ્ઞેય એ ત્રિપુટી અભેદમાં લય પામી હતી. દમ્ય તથા દૃષ્ટાનો ભેદ મટી ગયો હતો. અને તત્ત્વમસિ “તે તું છે” એ મહાવાક્યનો સાક્ષાત્કાર થયો હતો.

ફરજો ન બળવવી તેનું નામ નરક છે

બાઈ, હું તો સંસારમાં મારું સ્વર્ગ દેખાડવા દગ્ગતી હતી

પણ તેને બદલે કામ કરવાથી સંસારમાં મોક્ષ બતાવી શકી છું અને ઘડો માંજવામાંથી જીવન્-મુક્તિ અનુભવી શકું છું. કમનું આટલું બધું બળ છે, એમ હું બાજતી નહોતી, માટેજ પ્રથમ કામ કરવામાં હું અચકાતી હતી અને રોઢણાં રોતે રોતે કામ કરતી હતી. પણ હવે મને સ્પષ્ટ રીતે સમજાય છે કે, કામ કરવું એ કેટલા બધા આનંદની ને કેટલી બધી કલ્યાણની વાત છે! તેઓ કામ કરવામાં હલકાર્થ સમજે છે અથવા આજસ કરે છે, તેઓ પોતાનું કેટલું બધું અનિષ્ટ કરે છે, એ ખ્યાલ પણ ને તેઓ બરોબર રીતે કરી શકે, તો તેઓને બહુ જબરજસ્ત ફટકો લાગ્યા વિના રહે નહિ. તેઓને એમજ લાગે કે, અમારાંમાં કામ કરવાની આટલી બધી શક્તિ છતાં તથા કામ કરવાના રસ્તા એટલા બધા સહેલા છતાં અમેએ કાર્થજ નહિ કયું. અરે, જિલ્લટા અમારી ઇચ્છાથીજ, અમારા બળથીજ કે જે બળ અમેને ઉપર ચઢવા માટેનું હતું તે બળથીજ અમે લેદમાં રૂબતા ગયા, કમને છોડતા ગયા, પ્રકાશને બુઝાવતા ગયા અને અંધકારમાં ફસાઈ ગયા. પ્રભુ! પ્રભુ! મનુષ્યની આથી હિતરતી સ્થિતિ બીજી શી હોઈ શકે? જિંદગીની પવિત્ર ફરજો, કે જે બળવ્યાથીજ મોક્ષના અધિકારી થવાય છે, તે ફરજોનો ત્યાગ કરવો, કર્તાવ્યબ્રહ્મ થવું, એનુંજ નામ નરક છે. એ સિદ્ધાંત ને મનુષ્ય સ્પષ્ટતાથી સમજે અને તે પ્રમાણે વર્તન કરે, તો તેને અહીંજ સંસારમાંજ પોતાના ધરમાંજ સ્વર્ગ છે અને તેને બ્યાવહારિક નાનાં કે મોટાં કામોની વચ્ચેજ જીવન્-મુક્તિ છે.

લક્ષી ઇચ્છાથી કરેલું કોઈ પણ કામ હલકું નથી

કામ કરવું એ દેવ પૂજવા બરોબર છે, લક્ષિત કરવા બરોબર છે, એમ ને માણસો સમજીને અનુભવી શકતાં હોય તો, હુનિયા આટલી દુઃખી રહેજ કેમ? અને કામ કરવામાં એટલું બધું આજસ, એટલું બધું મારું-તારું તથા એટલું બધું માન-અપમાન રહીજ કેમ શકે? જે માણસો કામને હલકું સમજે છે તેઓ પોતેજ હલકા મનવાળા છે. કારણ કે કોઈ પણ કામ સ્વભાવથી હલકું નથી, પણ આપણી સારી કે માઠી ભાવના પ્રમાણે આપણે કામને સારું કે માડું બનાવીએ છીએ. આપણા હેતુઓ ને ઉત્તમ હોય, તો એની મેજેજ-પોતાની મેજેજ કામ કાર્થ હલકું થઈ શકે નહિ. કારણ કે કમ પોતે સ્વતંત્ર નથી, પણ આપ-

જેજી આપણી ભલી કે ખૂરી ઇચ્છાથી કરેલી તે ક્રિયા છે. એટલે કામને ખોટું કે માટું સમજવા કરતાં તે કામ કરનારના મનને હલકા પ્રકારનું સમજવું એ વધારે વાસ્તવિક છે. કારણ કે ખૂરી ઇચ્છાથી કરેલું જે કામ ખોટું ગણાય છે, તેજ કામ જો ભગ્ની ઇચ્છાથી કયું હોય, તો તેની મહત્તા બહુ વધી જાય છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, કોઈ પણ કામને હલકું સમજવા કરતાં તે કામ કરનાર મનુષ્યની ઇચ્છા બિતરતા પ્રકારની સમજવી એજ વાસ્તવિક છે. એ બાબત બરાબર રીતે સમજવાથીજ આપણે કામને ટોચ આપતા અટકીશું, તથા આપણા મનને, સુધારવાનું સમજી શકીશું. એને માટે દૂર દષ્ટાંત લેવા જેવું પડે તેમ નથી. જ્યારથી આપણા દેશના રાજાઓમાં ને શ્રીમંતોમાં તથા મોટા લોકોમાં કામ કરવાનો અણગમો થયો અને કામને ભારેહલકું સમજવા લાગ્યા, ત્યારથીજ હિંદની પડતી થઈ છે. જે વખતે અવતારી પુરુષો તથા ઋષિઓ કામને હલકું સમજતા નહોતા, ત્યારે આપણા દેશનો રંગ કાંઈ ચોરજ હતો. એટલુંજ નહિ પણ હાલમાં યુરોપિયનો કામને હલકું સમજતા નથી તેથીજ તેઓ દુનિયાને મુજબી રહ્યા છે અને તેથી આપણે તેઓના ઢાસ જેવા થયા છીએ. હવે જ્યારે ધીરે ધીરે આપણે પણ કામ કરતાં શીખીશું ત્યારે વળી કાંઈ નવોજ રંગ દેખાશે, એમાં કાંઈ સંદેહ નથી. માત્ર કરવાનીજ વાર છે.

કુર્મોની અસર

બાઈ, પ્રભુકૃપાથી મેં સ્પષ્ટ રીતે જોયું છે અને મને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો છે કે, જે ચિતારો જિંડા ધ્યાનથી ચિત્ર દોરે છે, તે ચિત્ર માત્ર કાગળ ઉપરજ દોરાય છે એમ નથી; પણ તેની મહેનતનું ને તેની ઇચ્છાનું ચિત્ર પ્રભુની પોથીમાં પણ દોરાઈ જાય છે. મેં જોયું કે રસ્તા ઉપર જે ઝાડુવાળી ઝાડુ કાઢે છે, તે માત્ર જમીન ઉપરનો કચરો કાઢીનેજ અટકતી નથી, પણ એ કચરા સાથે પોતાના કિરમત ઉપરનો કચરો પણ કાઢતી જાય છે. જે કુંભાર માટીને જુદા જુદા ઘાટ આપીને વાસણો બનાવે છે, તે માત્ર એટલેથીજ અટકતો નથી, પણ એની સાથે બહુ લોકોને સગવડના કરી આપવાનું માન તથા કાંઈક પુણ્ય પણ તે ધરાવે છે. તમે જાણતા હો છો કે, જે ગોવાતલો દૂધ વેચવા જાય છે, તે દૂધ વેચીને ખાલી વાસણે પાછો જાય છે, પણ હું જોઉં છું કે, કુટુંબના ભર-

જુપોપજુ માટેના પૈસાની આથે તે ખૂબસૂરતી પણ ખરીદીને લય છે. જે ખૂબસૂરત મુંઢરીઓ સ્વાભાવિક ઉત્સાહથી શરદની ચાંદની-માં ગીઠડી ગરળીઓ ગાય છે, તે માત્ર પરિશ્રમ લઈનેજ ખાલી ઘેર જતી નથી, પણ અંતરનો અંતોષ તથા પ્રેમ પણ લેતી લય છે અને માત્ર ગરળી સંભળાવીને જતી નથી, પણ સમજનારાં-ઓને નવી નવી ઉત્તમ ભાવનાઓ પણ શીખવતી લય છે. જે ક-લઈવાળો વાસણને કલઈ ચડાવે છે, તે માત્ર વાસણને કલઈ કરીને-જ અટકતો નથી, પણ સાથે સાથે પોતાના મનને પણ કલઈ કરે છે. જે ભરવાડ પશુઓને ઉછેરે છે ને પાળે છે, તે માત્ર પોતાનું પેટ ભરીનેજ અટકતો નથી, પણ બીજાઓને પણ અનેક પ્રકારે ફાયદો પહોંચાડે છે. પારણામાં જૂલતું નાનું બાળક નિદ્રામાં પડ્યું પડ્યું સ્વાભાવિક રીતે મૃદુ મૃદુ હાસ્ય કરે છે, તે હાસ્ય માત્ર પારણામાંજ અટકતું નથી, પણ હું જોઉં છું કે, તે મીઠડું હાસ્ય દુનિયાની દશે દિશામાં ફેલાઈ જાય છે અને જો હાસ્ય કરેક યોગ્ય સ્થળે આનંદનો વરસાદ વરસાવે છે. જે ગરીબ ખેડૂતો પોતાનાં ખેતરોને લીલાં રાખે છે, તે માત્ર પોતાની આંખોનેજ ઠંડક આપીને અટકતા નથી, પણ દુનિયાને પણ કેટલીક ઠંડક આપી શકે છે. જે કવિ પોતાનાં પ્રાસાદિક કાવ્યમાં કુદરતને ખેંચી લઈ રસજો આગળ રજૂ કરે છે, તે કવિને રસિક લોકો ઇનામ આપે છે, એટલુંજ માત્ર નથી, પણ તેને તેનું અંતઃકરણ અને કુદરત લોકો નહિ સમજી શકે તેવું મહાભારત ઇનામ આપે છે. જે નાના નાના વિદ્યાર્થીઓ કંટાળા ભરેલા આંકડાઓ ગોખ્યા કરે છે, તેઓ આંકડા ગોખીનેજ અટકતા નથી પણ ભવિષ્યના પોતાના વ્યવહારનો રસ્તો સરળ કરે છે. જે લુહાર ધગધગતી ભઠ્ઠી પાસે સજ્જત મહેનત કરે છે, તે માત્ર લોકોને ખાતરજ નહિ, પણ પોતાની કિંમત વધારવાને માટે કરે છે. જે જાનવરો કેળવનારા ને ખેડ-વનારાઓ છે તે માત્ર જાનવરો કેળવીનેજ અટકતા નથી પણ સાથે સાથે પોતાના મનને પણ કેળવે છે અને લોકોના મનોભાવ-ને પણ ખીલવે છે. જે બહાદુર સિપાઈઓ સ્વદેશ અર્થે પ્રાણ આપે છે, તેઓ પોતાના વીરત્વ-બળથી પોતાને માટેજ સ્વર્ગ-નાં બારણાં ઉઘાડે છે એમ નથી, પણ પોતાના ઉજ્જવળ દર્શાવથી બીજા ઘણાઓ માટે જો બારણાં ઉઘાડે છે. જેમકે મહારાણા પ્રતાપસિંહ, મહારાજા સિવાજી અને ગુરુ ગોવિંદસિંહ. જે દયાળુ

માણસો દુઃખીઓનાં અશ્રુ લૂછે છે, ગરીબોની સેવા કરે છે, બીમારોને મદદ કરે છે, તેઓ માત્ર સામા માણસનું બહુ કરીનેજ અટકતા નથી, પણ તેઓ કુદરતને આગળ વધવામાં મદદ કરે છે, ઐશ્વર્યને સ્કુરવાનો રસ્તો કરી આપે છે અને પોતાના આત્માની આડે આવતાં પડને ઓછાં કરે છે.

આપણે કામ કરતા નથી માટેજ રોતીસૂરત જેવા બની જઈએ છીએ. બાઈ, આ પ્રમાણે જો જિંદા જિતરીએ તો 'ઠરેક કામમાં આપણે જોઈ શકીએ તે કરતાં વધારે બહોળો અર્થ છે, આપણે સમજી શકીએ તે કરતાં વધારે કદ્યાણુ છે અને આપણે અનુભવી શકીએ તે કરતાં વધારે રહસ્ય છે. પણ અફસોસ કે આટલું બધું છતાં પણ કામ કરવાની આપણે આનાકાની કરીએ છીએ તથા જે કંઈ કરીએ છીએ તે અંતરના ઉમળકાથી નહિ, પણ વેઠિયા વેઠની પેઠે બેદરકારીથી કરીએ છીએ. આમ હોવાથીજ-કામની મહત્તા નહિ સમજવાથીજ આપણો બ્યવહાર અટપટો થઈ પડે છે અને તેથીજ આપણે સદા રોતીસૂરત જેવા રહીએ છીએ.

હું ઘણુંયે કરવા ધારું છું પણ કંઈ કરી શકતી નથી તેનું કારણ શું ?

કામ કરવાથી કામના પ્રમાણમાં આપણે કેટલું બધું મેળવીએ છીએ અને કામ ન કરવાથી આપણે કેટલું બધું ગુમાવીએ છીએ, જો જો આપણે બરોબર રીતે સમજી શકીએ, તો આપણને આશ્ચર્ય થયા વિના રહે નહિ. સદ્ગુરુની કૃપાથી મને આ બાબત સમજવાની તક મળેલી છે. પ્રસંગોપાત્ત અગાઉ એક વખતે મેં મહાત્મા અદ્વૈતાનંદ મહારાજને કહ્યું કે, મહારાજ માગા ફેરવતાં મને આજ્ઞા આવે છે. હું વહેલી જિંદગી ચાહું છું પણ જિંદી શકતી નથી. મને દુઃખીઓની સેવા કરવાની ઇચ્છા થાય છે, પણ હું મારી ઓટી મોટાઈ ને ખાત્રી ચરમ ઓટી શકતી નથી. અને હું પહાડ જેટલું કામ કરવા ધારું છું પણ એક કાંકરા જેટલું પણ કરી શકતી નથી. મહારાજ, હવે મારે શું કરવું ?

મહારાજે કહ્યું, બેટી! તારી વાત ખરી છે. તનેજ એમ થાય છે એમ નથી, પણ આખી દુનિયામાં ઘણુંકરીને તમામ માણસો એવાજ હોય છે. કારણ કે માણસો કામની મહત્તા તથા તેથી થતો અગ્રાપ તાબ સમજતાં નથી. કામ કરવાથી આપણે આપણું અને જગતનું કેટલું બધું કદ્યાણુ કરીએ છીએ તથા ઇશ્વરની

દેવી મોટી સેવા કરીએ છીએ એ જો વાસ્તવિક રીતે સમજાય તો કરી
પણ એક દામ્ન પણ આપણે ગુમાવી ગઈએ નહિ. ઈશ્વરની મહાન
દયા સંસારના સર્વ કાર્યમાં પ્રત્યક્ષ છે, પણ કામ કરવાની બાજ-
તમાં તેનો ખાસ વિશેષ અનુભવ થઈ શકે છે. આ બાજત વધારે
સ્પષ્ટ કરવા માટે કાંઈક વિશેષ વિવેચન કરવાની જરૂર છે.

૨૬-વિશ્વંભરનાથના બગીચાનો માળી

હું ત્યારે અહીં આવ્યો ત્યારે રસ્તામાં એક ગામડામાં એક
વાડીમાં ઊતર્યો હતો. એ વાડી બહુ સુશોભિત ને કીમતી પેદાશ-
વાળી હતી. એ વાડી એટલી બધી સુંદર હતી અને તેનાથી એટલો
બધો લાભ થતો હતો કે, કેાઈને પણ એ જોઈને આશ્ચર્ય થયા વિના
રહે નહિ. એ વાડી બાપુ વિશ્વંભરનાથની હતી. વિશ્વંભરનાથ શ્રી-
મંત્ર હતો માટે તેની વાડી એવી સુંદર ને કીમતી હતી એમ કાંઈ
નથી, પણ એ વાડીનો માળી બહુ બલો ને ઉત્સાહી હતો. તેનો
એજ મહામંત્ર હતો કે, કામ કરવું. એ મહામંત્રથીજ તે વાડીને
એવી સરસ બનાવી શક્યો હતો. એ માળી બહુ ગરીબ માણસ
હતો અને તેને હાલની કેળવણી મળી નહોતી પણ તે બહુ સરળ
હૃદયનો ને બલો સ્વભાવનો હતો. સાધુઓની સેવા કરવી તેને બહુ
ગમતી. તેથી યથાર્શક્ત સરળતાથી સેવા કરતે કરતે પ્રસંગોપાત
સાધુઓ પાસે પોતાની દરિદ્રતાની વાત કાઢતો અને ઈશ્વર માટે
કાંઈ કાંઈ પૂછતો હતો. એક વખત એક પરમ ભક્તિમાન સાધુ કે
જેની ઉપર એ માળીનો પૂરો વિશ્વાસ હતો, તેણે કહ્યું કે, બેઠા,
કામ કર, કામ કરવાથી તારું ભવિષ્ય સુધરશે અને કામ કરવાથી
તને ઈશ્વર મળશે. કારણ કે કામમાં ઈશ્વર છે અને શાઓમાં તો
કેટલોક ઠેકાણે એમ પણ કહેલું છે કે, પુરુષાર્થ એજ ઈશ્વર છે.

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પણ કહેલું છે કે:—

व्यवसायोऽस्मि—

॥ ગી. ૧૦-૩૬ ॥

ઉદ્યમીઓનો ઉદ્યમ હું છું. વળી પણ કહ્યું છે કે,

वीरुपं नृपु—

॥ ગી. ૭-૮ ॥

પુરુષોમાં પુરુષત્વ હું છું.

એટલેથી પણ નહિ અટકતાં કહે છે કે,

भूतानामस्मि चेतना—

॥ ગી. ૧૦-૨૨ ॥

ભૂતોમાં ચેતન હું છું.

કામ કરવાની મહત્તા બતાવવામાં લગવાનને હજી પણ સંતોષ થતો નથી, તેથી વળી પણ કહે છે કે,

जीवनं सर्वभूतेषु-

॥ गी. ७-९ ॥

સર્વ પ્રાણીઓમાં જીવન હું છું.

કામ કર્યા વિના ચેતનની હયાતીજ કેમ જણાય ? અને કામ વિના જીવનનો ઉપયોગ શું ? ઉદ્ધમ, પુરુષત્વ, ચેતન ને જીવન એ કામનાંજ ખીલાં નામે છે. કામને એવા ઊંડા અર્થમાં લઈને પ્રભુજ સિદ્ધ કરે છે કે, કામ પોતેજ ઈશ્વર છે. કામ પોતેજ ઈશ્વર છે એ બહુ મનનો પણ બહુ ઊંડો સિદ્ધાંત છે. એનો અપરોક્ષ અનુભવ જ્ઞાની મહાત્માઓનેજ થઈ શકે છે. સાધારણ માણસો એટલે સુધી પહોંચી શકતાં નથી એટલે તેમને માટે શાસ્ત્રોએ તથા મહાત્માઓએ એમજ કહેલું છે કે, કર્મ એ ઈશ્વરને પામવાની સીડી છે અને આપણાં દરદોષનાં કામકાજ તે એ કર્મની સીડીનાં પગથિયાં છે. શ્રીકૃષ્ણ લગવાને પણ કહેલું છે કે, પોતપોતાનાં કર્મ રૂડી રીતે કરવાથીજ માણસ સિદ્ધિને પામે છે.

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ॥

स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति सच्छूणु ॥ गी. १८-४५ ॥

અર્થ:—માણસ પોતપોતાનાં કર્મ રૂડી રીતે કરીને સિદ્ધિ પામે છે. પોતાનાં કર્મ સારી રીતે કરનારા કેવી રીતે સિદ્ધિ પામે છે તે તું સાંભળ:—

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम् ॥

स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विंदति मानवः ॥ गी. १८-४६ ॥

અર્થ:—જેનાથી આ જગતની ઉત્પત્તિ થાય છે તથા જે આ સર્વમાં વ્યાપી રહ્યો છે, તે પ્રભુને પોતપોતાનાં કર્મોવડે રાજ કરીને માણસ સિદ્ધિ પામે છે.

કામ એ મોક્ષની બારી છે

માણી ધ્રુવાગ્ર અને ઉદ્યોગી હોતો, તેને આ ઉપદેશ રુચી ગયો અને તેણે એ પ્રમાણે વર્તન કરવા માંડ્યું. એથી તેનું બલિધ્ય ફરવા લાગ્યું. તેની દરિદ્રતા દૂર થવા લાગી. તેને આનંદ મળવા લાગ્યો. તે બીજાનું સાંદર્થ ખીલવી શક્યો અને માલિકનો ખ્યાર મેળવી શક્યો. આ બધું અને એ કરતાં ઘણું વધારે, કામ કરવામાંથી ને મેળવી શક્યો. કામ કરવાથી તેને કેટલો બધો લાભ થયો એ

આપણે નમનાની શરોત્વેક નહિ. કારણ કે પ્રથમ તો આપણે પેલે
પામનો પૂરો વિમલ સમજવા નમો અને બીજું જેને આપણે
ભાવવા માગીએ તો, તેવાનો મહાશક્તિ એટલી હંક સુખી
તેલી નથી કે તેવા પામનેક સ્વયં હિર માની શકે. અને એ પ
ચાક રાખે કે, જ્યાંથી પામ છેક સ્વયં હિરો એવો અપર
અનુભવ ન થાય. ત્યાંથી પામનું મયાર્થ રહસ્ય ભણ્યું કરેવા
નાહ. ત્યાંથી જે કાંઈનો ખરો વિમલ સમજાઈ કરેવાય નહિ. ત્યાં
સુખી સર્વ માનવ, યગ યગ મનો વાતિ તત્ત તત્ત સમાધીય અનુ
ભવવાનાં રસો મળે નહિ. ત્યાંથી હિરને ભણ્યો કરેવાય નહિ.
અને જ્યાંથી અપરોક્ષપણે આપું અનુભવી શકાય નહિ, ત્યાંથી
ગોશ પણ યા શકે નહિ કારણ કે, કામ એ ગોશની બારી છે, એટલે
પામ વિના એ બારી ઉઠાડ્યા વિના, ગોશમાં જવાયજા કરામી ?

આપણે કામ કેમ કરી શકતા નથી ?

જે, પામનો કિંમત બહુ મોટી છે. એટલી બધી મોટી છે
કે, તેને માત્ર આપણે જવાત પણ કરી શકીએ નહિ. કારણ કે
આપણી આજ ક્ષત્રવિભયોમા બધાઈ મળેલી છે. નો આપણે આપણી
અંતરને જો મૂકીએ, ખુલ્લી રાખીએ અને પછી નોંધીએ તો
આપણને સહેલાઈથી સમજાય કે, જે બીજોને આપણે તખાલીએ
નોંધે, આ નોંધે નોંધે, જેનાથી આત્મ્યા પામીએ છીએ અને જેને
મે તમા માટે જેને પામવા માટે હવાતિયાં, કરીએ છીએ તમા
પામના પામ નોંધે, તે હિરની મહાવિભૂતિએ જેની કે, વિદ્યા,
દેવતા, સર્વ મનુષ્ય સર્વ જાતનાં એવી ગોશિની, લોકાનું સોનું બની
ભાવવા પામ્યો તે બરો વરસ સુખી જીવાની રહી શકે તેનું
સાધન છે. આ માટે અને ગોશ એ બધું કામમાંનીજ મળેલું
જે માટે આપણને કામ કરવા જે કારણ કે, કારણ કે, કારણ કે

છે. જો કે આપણને ઉપલક્ષ્યે એમ લાગે છે, પણ તે ધર્મ પ્રેમ છે. જો કેાઈ આપણને એવાં ચક્ષુ આપે કે, જેથી કામની વડા કિંમત સમજી શકાય, તો આપણને એમજ લાગેને એવો જીવન લવ થાય કે, કામ કરવું એજ સ્વર્ગ છે. અને કામ ન કરવું એજ નરક છે. અને નરકમાં રહેવું—એવો અનુભવ થવો એ શું છે? નથી? ઇરાદાપૂર્વક પ્રકાશને છોડી અંધકારમાં રહેવું એ શું છે? નથી? અને ઉપયોગીપણાના ચળકાટ કરતાં નિરુપયોગીપણા કાટને પસંદ કરવો એ શું મનુષ્યત્વને લાંછન લગાડનારું છે?

કામ નાનું હોય પણ તેનું પરિણામ મોટું છે

બેટી, તું કહે છે કે, કામ કરવામાં હું મારી પેટી રેડું. ખાલી શરમ છોડી શકતી નથી. તારી એ વાત મને દેડા છે તું કામને સાધારણ અને નાનું સમજે છે, એટલે કે તારું જોર નિર્બળ થઈ જાય છે. પણ તું એમ માને છે કે, તેની દરેક નાનાં કામોમાંથી મોટાં કામો થાય છે એટલે ધણીયે નાનાં કામોનો સરવાળો પણ બહુ રેડો ખરું છે કે આપણી જિંદગીનાં દરરોજનાં કામોમાંથી ને નાનાં લાગે છે, કારણ કે આપણે મન રેડી જોઈએ છીએ, પણ તેના પરિણામ તરફ એટલું ધ્યાન પાડું, ફળવંત ઝાડના રોપાને ધણી ધાસ નાખવું, એ આપણને સાધારણ કામ ન લાગે. આપણે એ સાધારણ કામ ન બચાવે. થાય? અને તેનાથી જે લાભ તેને તને મળવાનો છે તેનો નાશ નહિ દરેક બહાર આપણે નહિ કે? પણ એ દરેક આપણે બજાવી હોય, તો હિત નહિ કે? બેટી, હુનિયા એ અભેદને કામ નહિ કરનારું. ઇશ્વરી નિયમનો—ઇશ્વરી વિચાર કર કે ઇશ્વરી નિયમને

લોકો પોતાની જિંદગી

સાધારણ કહે છે અને નરક છે, એ દરેક કામ એક એક ફળવંત ઝાડો

૨

૭

૧૦

૧૧

૧૨

૧૩

૧૪

૧૫

૧૬

૧૭

૧૮

૧૯

૨૦

૨૧

૨૨

૨૩

૨૪

૨૫

૨૬

૨૭

૨૮

૨૯

૩૦

૩૧

૩૨

૩૩

૩૪

૩૫

૩૬

૩૭

૩૮

૩૯

૪૦

બધાં ફળ ને બીજ આપશે કે, જે ફળોથી તેનો રોપનાર તૃપ્ત થઈ જશે અને એ બીજોથી બીજાં જોને માટે બીજાં ફળોને લેવાનો ઝાટો તૈયાર થશે. બેટી, યાદ રાખજો કે, આ કાંઈ માત્ર ખાલી સ્વપ્નો કે હવાઈ વિચારો નથી; પણ એ બધું આપણે સમજી શકીએ ને અનુભવી શકીએ તેવી રીતે આપણાં રોજનાં નાનાં નાનાં કામોમાંથી થવાનું છે.

**નાનાં કામો કરવાથી મોટાં કામો કરવાનો
રસ્તો ખુલ્લો થાય છે**

આપણી કીમતી જિંદગીની પવિત્ર ફરજોને નજીવી સમજાવી એ કરતાં વધારે જરૂરું, એ કરતાં વધારે ખરાબ બીજું શું હોઈ શકે? આપણા કામકાજોને નજીવાં સમજવાનું એ કાંઈ પણ કારણ હોય તો તે એવું છે કે, આપણું મનજ હજી સાધારણ છે, આપણી શુદ્ધિજ નજી નાની છે. એ સિવાય જિંદગીનાં કતબને નજીવાં માનવાનું બીજું કોઈ પણ ખરું કારણ નથી. બધાય કાંઈ મહા-દલિ કાલિદાસ કે પરદુઃખભંજન વિક્રમ થઈ શકે નહિ, બધાય કાંઈ મહાદાનેશ્વરી બળિ કે બાળાવળી અર્જુન થઈ શકે નહિ. બધાય કાંઈ માંધાતા કે દિલીપ થઈ શકે નહિ. બધાય કાંઈ ભરત કે હનુમાનના જેવાં મહાભારત કામ કરી શકે નહિ. બધાય કાંઈ શાક્યમિંદ કે શંકરાચાર્ય થઈ શકે નહિ. બધાય કાંઈ અશોક કે અકબર થઈ શકે નહિ. બધાય કાંઈ સિયોનિડાસ કે નોશિરવાન થઈ શકે નહિ. બધાય કાંઈ મહાનાયો વિક્ટોરિયા જેવા બાબ-ગામી કે મેંસાવિયન જે નાપાટ જેવા પગકેમી થઈ શકે નહિ અને બધાય માનું મન નાત પ્રવીનાત કે મહાબાબા નંદામિંદ (સંગ) થઈ શકે નહિ એવું જોના તો વિચાર દોષ છે અને એવા પ્રસંગો થાય ત્યારે જ મળે છે મટે એવા મોટા બાબ ને એવાં મોટાં કામોની વ્યર્થ આગામી નહિ બંદેનાં આપણે આપણાં રોજનાં કામકાજને નજીવાં નજીવી રીતે જાણવવા જોઈએ. જો એ કામો આપણે નાની રીતે જાણી ગઈએ, તે બીજા વચ્ચે મોટા કામોને માટે આપણી આગ ને નુકસાન થશે. તેથી જ્યારે મોટાં કામો કરવાનો મુમ પ્રસંગ નહીં આવે ત્યારે આપણે તે કામો બહુ દિ મન-થી, બહુ સંકેત કર્યા, બહુ નજીવી રીતે મનમાં ગાનિશો કનેદબરી રીતે માનવવાં જાણવી જોઈએ. પણ તે જ રીતે ગાનિશો, દબરો લગી.

કહીએ છીએ, તેવાં કામો પણ કરતાં ન આવડે તો એવાઓ તરફથી બીજાં મોટાં કામોની શી આશા રાખી શકાય ?

બેટી, યાદ રાખજે કે, જે કામને આપણે નાનાં ને નજીવાં સમજીએ છીએ તથા નિંદીએ છીએ, તે કામો આપણી પૂર્ણતાને માટેજ છે. આપણને આગળ વધવામાં શરૂઆતનાં તે પગથિયાં છે. એ કામોની મદદ વિના આપણે કદી પણ આગળ વધી શકીએ નહિ, એ નાનાં લાગતાં કામોને—એ પગથિયાંને છોડી દઇને એકદમ કૂદકે મારીને આપણે કદી પણ ઉપર ચડી શકીએ નહિ. જ્યાંસુધી એ નાનાં લાગતાં કામો કે જે, ખરી રીતે જોતાં જિંદગીની પવિત્ર ફરજ છે, તે વાજબી રીતે ન બજાવાય, ત્યાંસુધી મોટાં કામોને માટે રસ્તો ખુલ્લો થઇ શકેજ નહિ. આ બાબત ખુલાસાથી સમજાય માટે હવે તને હું એ બતાવીશ કે, આપણી જિંદગીનાં રોજનાં જે કામોને આપણે સાધારણ સમજીએ છીએ, તે કામો આપણને આગળ વધવામાં કેવી રીતે મદદ કરે છે, તેની અસર છેક ઠયાં સુધી લંબાય છે અને તેનું પરિણામ કેટલું બધું મોટું હોય છે.

૩૦—નાનાં કામોની મોટી અસરના દાખલા

બેટી, યોતાના મનમાં મોટા ગણાતા અને બહારના ડોળ-દમાક તથા ઠાઠમાઠવાળા અભિમાની માણસોને એમ લાગે છે કે, મેલવાળાં બચ્ચાંને ધોવું તે હલકું કામ છે, પણ તેઓ જૂઠ્ઠી ભય છે કે, આપણે મેલને ખાતર મેલ નથી ધોતા, પણ બચ્ચાંને ખાતર, આપણા અંતરના સંતોષને ખાતર, વાતસલ્યભાવથી મેલ ધોઇએ છીએ. એટલુંજ નહિ પણ આપણે માત્ર મેલનેજ નથી ધોતા, પણ સાથે સાથે બચ્ચાંની તંદુરસ્તીને તથા દેશની ભવિષ્યની આશાને પણ ધોઇને સ્વચ્છ કરીએ છીએ અને એ રીતે દુનિયાને આગળ વધવામાં મદદ કરીએ છીએ તથા ઇશ્વરી એશ્વર્યને ખીલવાનું મેદાન આપી શકીએ છીએ. શું એ હલકું કામ છે કે ? ફાટેલાં કપડાંને યોગડું દેવું એ દાલના આપણા ઇંદ્રી બચ્ચરોને હલકું કામ લાગશે, પણ જો તેઓ વિચારે કે એ યોગડું માત્ર કપડાં ઉપરજ નહિ, પણ સાથે સાથે આપણા મન ઉપર પણ મનને કાજૂમાં રાખનારું યોગડું દેવાય છે, તો તેઓને કપડાંમાં યોગડું દેવાનું કામ હલકું લાગે નહિ. આપણા દેશના

જગતમાં મીઠાશ ફેલાવનારું અને આપણી વૃત્તિઓને કામળતા બક્ષનારું બધ્યાં રમાડવાનું કામ હલકું શા માટે ગણાય ? ખરી જરૂરની જગાએ ઇશ્વરભક્તિને માટે મંદિર બાંધવાનું હોય અથવા દુઃખથી પીડાતા ગરીબ દરદીઓને માટે ઔષધશાળા ખોલવી હોય અથવા જનનવરો, મનુષ્ય અને વ્યાપાર અર્થે રસ્તો કે પુલ બંધાવવો હોય અથવા નાનાં બધ્યાંઓ કે જે નાના રોપા જેવાં છે અને જેમાંથી ઘણાં ફળો મળવાનાં છે, નાનાં બધ્યાંઓ કે જે હમણાં સોનાની રજકણો જેવાં છે, પણ જેમાંથી આગળ જતાં સોનાના લાટાઓ બનાવાના છે; નાનાં બધ્યાંઓ કે જે દેશની ભવિષ્યની આશા છે અને નાનાં બધ્યાં કે જે સંસારરૂપી અશ્વત્થ (પીપળા) નાં ખરી જતાં છુલ્લું પાંદડાંઓને બદલે અશ્વત્થને સૌંદર્ય આપનારાં નવાં ફૂંખણિયાં જેવાં બધ્યાંઓને વિદ્યાહુત્તર શીખવવા માટે શાળાંઓ બંધાવવી હોય અથવા અનાથને સારું અનાથાશ્રમ બંધાવવું હોય, ઇત્યાદિ કામો માટે નાણાંની જરૂર હોય અને તે સારું યોગ્ય અધિકારીઓ પાસે વિનંતિ કરવા જવાનું હોય તેમાં ઘણા લોકોને શરમ લાગે છે, પણ શું એ શરમ જેવું કામ છે ? ગરીબોનાં અંતઃકરણની આગમાં બળે નહિ કે પાણીમાં ડૂબે નહિ એવા આશીર્વાદો મેળવવા, દેશની સેવા બજાવવી, પોતાના અંતરાત્માને સંતોષ આપવો અને કદી ન ભૂંસાય તેવા કુદરતી અક્ષરે એવાં બલાં કામોમાં પોતાનું નામ લખાવવું, એ કામ શું શરમભર્યું છે કે ? તું કહે છે કે, આવાં કામોને જે હલકાં ને શરમભર્યાં કહે છે, તેઓ પોતેજ હલકા મનવાળા, શરમ જેવા ને દેશને બોળરૂપ છે.

પાણીની નહેર ખોદનારા મજૂરોને મટોડીના ટોપલા ઉપાડતા જોઈને ગર્ભશ્રીમંતોને એમ લાગતું હશે કે એ તો હલકું કામ છે, પણ જો તેઓ જરા ઊંડા ઊતરીને વિચારે તો તરત સમજાય કે એ મટોડીના ટોપલા થોડા વખતમાં અનાજ તથા ફળોના ઢગલાના રૂપમાં ફેરવાઈ જશે. એ મજૂરોની મહેનત ખેડૂતોને આબાદ રાખી શકશે, વ્યાપાર વધારી શકશે, ગરીબોને સસ્તું અનાજ અપાવી શકશે, ગુનાઓ ઝોછા કરી શકશે અને રાજ્યની સલામતીમાં વધારો કરી શકશે. આ બધું અને એ કરતાં પણ ઘણું વધારે ગરીબ મજૂરો માટીના-પથ્થરના-ઠાલસાના કે ગંદકીના ટોપલા ઉપાડે તેમાંથી થશે, પણ ગર્ભશ્રીમંતોની વાતોના તડાકા-ફડાકા, વખા મોજ્યોખ, નકામા લખવટ ખરવો અને અંદર-

દિશા જુદી જુદી લાગતી હોય, તે કામોના દેશકાળમાં જમીન-આસમાન જેટલો ફરક હોય, તેના કર્તા જુદા જુદા માણસો કે અન્ય પ્રાણીઓ હોય અને જુદાં જુદાં સાધનોથી તેઓએ કામ કરેલું હોય, તોપણ તે બધાં કામો કોઈને કોઈ રીતે એકબીજાને બહુજ મદદ કરે છે. તે બધાં કામો ઉપર ગમે તેટલાં ઓછાં વસ્તુ ડાળપાંદડાં હોય, પણ તે એકજ મૂળમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને સર્વ દિશામાં એકજ હેતુ સારુ તે જાય છે. એ હેતુ ને એ મૂળ પરમાત્મા છે. તેમાંજ તે લય પામે છે. આવી રીતે સર્વ વસ્તુ-નો, સર્વ કામોનો અને સર્વ વિચારોનો એક મધ્યગિંદુમાં અલેદ છે માટે અલેદ કુદરતના એ મહાનિયમને આપણે માનવો. જોઈએ, તે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ અને જિંદગીની ફરજના કોઈ પણ કામને આપણે હલકું, જોડું કે નજીવું નહિ સમજવું જોઈએ.

જુદાં જુદાં કામોનો અલેદ કેવી રીતે થાય છે ?

બેટી, દરેક કામોની અસર કેટલી બધી મોટી છે અને જુદાં જુદાં કામોનો અલેદ કેવી રીતે થાય છે, તે હવે તારે સમજવું જોઈએ. ભગવાન રામચંદ્ર અયોધ્યામાંથી ગયા, પણ શું તેમનું એક વચન, એક બાણ ને એક પત્નીવ્રત એ દુનિયામાંથી જવાનું છે કે ? આજે કૃષ્ણ ગોકુળમાં નથી, પણ શું તેમની મનોહર મોરલીની મીઠાશ દુનિયામાંથી નાખૂદ થવાની છે કે ? આજે કુરુક્ષેત્રમાં મહાભારતનું યુદ્ધ નથી પણ કૃષ્ણનો ઉપદેશ-ગીતા દુનિયામાંથી નાખૂદ થવાની છે કે ? સત્યવાદી મહારાજ હરિશ્ચંદ્ર આજે હયાત નથી પણ તેમની સત્યતાનું દર્શાવ જગતમાંથી ભૂંસાવાનું છે કે ? માતા ગાંગી આજે આપણી સન્મુખ નથી, પણ તેનું પ્રદક્ષિણ શું લય પામ્યું છે કે ? મહાત્મા બોદ્ધ આજે અહીં નથી, પણ તેમનો મહાત્યાગ દુનિયામાંથી જવાનો છે કે ? જિસસ ક્રાઈસ્ટને મરી ગયે ઓગણીસો વરસ થયાં, પણ તેના ઉપદેશની અસર નાખૂદ થઈ છે કે ? મહારાજ ભગીરથ આજે ભારતમાં નથી, પણ ગંગાજી લાવવાનો તેમનો મહાપ્રયત્ન લય પામ્યો છે કે ? અને મહાત્મા શંકરાચાર્ય આજે નથી, પણ તેમની વેદાંત ફિલસૂફી કદી પણ ભૂંસાવાની છે કે ? નહિજ. બેટી, કૃત્યો અમર પદવી ભોગવે છે. તેઓની અસર કેટલાક દેશકાળમાં વખતે રૂબી જાય, પણ નાખૂદ થતી નથી. આ બધા મહાન પુરુષોનાં કામો જુદાં જુદાં છે, તે કામો પાર પાડવાના રસ્તા જુદા જુદા છે. તે કામો કરવાની ઈચ્છા

પણ જુદાં જુદાં કારણોથી થઈ છે અને તેઓના સંજોગો, વખત તથા દેશ પણ જુદા જુદા છે, તેમ છતાં પણ એ સર્વ એકજ ચક્રના જુદા જુદા આરાઓ છે. પરિધમાં એક એકથી તે બહુ દૂર દૂર લાગે છે, પણ એકજ મધ્યમાંથી તે નીકળેલા છે અને એકજ મધ્યબિંદુમાં તે મળી જાય છે. આવી રીતે પરસ્પરનો વિરોધ છોડી દઈને સર્વમાં અલેદ અનુભવવો એજ વ્યવહારની સરળતા છે અને એજ સંસારમાં સ્વર્ગ છે.

બેટી, કમોની અમરતાને અલેદ સમજ્યા પછી હવે તારે એનાણું જોઈએ કે, દરેક જુદાં જુદાં કમો પરસ્પર એકબીજાને કેવી રીતે મદદ કરે છે? નિદોષ સુકોમળ બચ્ચાંઓનું સ્વાભાવિક હાસ્ય લક્ષરીઓને શું મદદ કરે છે? રસીલી યુવાન સ્ત્રીઓના નખરાં મુસાફરોને શું મદદ કરે છે? સારંગીવગાડવાવાળો રાજ્યને શું મદદ કરે છે? ગણિતશાસ્ત્રી ખેડૂતોને શું મદદ કરે છે? ચિતારા મજૂરોને શું મદદ કરે છે? મ્યુનિસિપાલિટીઓના ગાડાંવાળાઓ વહાણવટીઓને શું મદદ કરે છે? પહેલવાનો સ્ત્રીઓને તેમનો ધરસંસાર ચલાવવામાં શું મદદ કરે છે? નાટકકારો કેલીઓને શું મદદ કરે છે? દરજીઓ રસાયણશાસ્ત્રીઓને શો ફાયદો કરે છે? મહેતાજીઓ ડોક્ટરોને શું મદદ કરે છે? લુહારો રસાયણશાસ્ત્રીઓને શું મદદ કરે છે? અને સાધુઓ હુન્નરઉદ્યોગનાં કારખાનાંઓને શું મદદ કરે છે? ઉપલક્ષ નજરે જોતાં એમ લાગશે કે, તેઓ એકબીજાને બહુ મદદ કરી શકતા નથી. પણ નહિ, બેટી. એમ નથી, તેઓ સર્વ પરસ્પર એકબીજાને તથા સર્વને એટલી બધી મદદ કરે છે કે, એનો હિસાબ જો આપણે તપાસીએ, તો આપણને આશ્ચર્ય લાગ્યા વિના રહે નહિ; એટલુંજ નહિ પણ આપણી એમ ખાતરી થઈ જાય કે, સર્વની મદદથીજ આપણે આગળ વધી શકીએ છીએ. એટલુંજ નહિ પણ આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ, તેનો ફરોડમો ભાગ પણ બીજાંઓની મદદ વિના કરી શકીએ નહિ. વિભાજનની ગોદીઓમાં જે આગબોટો ગંધાય છે, તેમાં કિંદી ખેડૂતોનો ફાયદો છે. સિંહોના માં જે ચાના બગીચાઓ ખીલી રહ્યા છે, તેમાં ચીનાઓની મદદ છે. હિંદમાં જે કેડમ્બાની ખાણો નીકળી છે તેમાં યુરોપના કારીગરોનો ફાયદો છે કાસમા જે નવા નવાં હથિયારો બને છે તેમાં જર્મનોનો ફાયદો છે અમેરિકાની જે આગાદી છે તે ઇંગ્લેન્ડને આભારી છે મુધરેલી દુનિયા જે સોનાના સિક્કા ખડખડાવી રહી

છે તેમાં આફ્રિકાના જંગલીઓનો હિસ્સો છે. જાપાનમાં જે હુન્નર-કળા ખીલી નીકળ્યાં છે તે યુરોપના સાયન્સને આભારી છે. યુરોપમાં જે તત્વજ્ઞાન વધતું જાય છે તે પ્રાચીન આર્ય ઋષિઓની મદદ છે અને યુરોપનું સાયન્સ તે પ્રાચીન આર્ય, ગ્રીક, રોમ, ઈરાન, અરબસ્તાન, ચીન તથા મિસરને આભારી છે. આવી રીતે તાત્કાલિક અથવા પરંપરાથી, સીધી અથવા આડકતરી રીતે તથા પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષપણે દરેક કાર્યમાં, દરેક વસ્તુને અને સર્વ દેશકાળનો ભાગ છે. ખુલ્લી રીતે આવો અભેદ હોવા છતાં અને દરેક કામમાં દરેક કામની સત્તા હોવા છતાં, આપણે એવું અભિમાન કરવું કે અમુક કામ તો મેં જ કર્યું, એ શું ભૂલ નથી? માત્ર ભૂલજ નહિ પણ તે શું છે અને તે શું કંઈ નાનો નહિ પણ ખડું મોટો છે. કારણ કે આપણે જાણીએ છીએ, જોઈએ છીએ ને અનુભવીએ છીએ કે, આપણે બોલીએ છીએ, ચાલીએ છીએ, ખાઈએ છીએ, પીએ છીએ, બેસીએ છીએ, ભઠ્ઠીએ છીએ, સૂઈએ છીએ, પહેરીએ છીએ, ચોદીએ છીએ અને જે કંઈ પણ કરીએ છીએ, તે સર્વમાં બીજાઓની મદદ છેજ, કોઈની પણ મદદ વિના ખિલકુલ સ્વતંત્રપણે આપણે કંઈ પણ કરી શકતા નથીજ. એમ છતાં પણ મગજમાં એવોજ પવન ભરી રાખવો કે મેં કર્યું, મેં કર્યું, મેં કર્યું, એ શું પાપ નથી? માત્ર એકજ બાબત તપાસો.

મુંબઈના રોઠિયાનાં લોજનની વાત લો.

જુદાં જુદાં અનાજ, જુદા જુદા દેશમાંથી આવેલાં છે અને તે જુદાં જુદાં માણસોએ બનાવેલાં છે. ચોખા બંગાળમાંથી આવેલા છે. તુવરદાળ સુરતથી આવેલી છે. બાજરી દાઢિયાવાડથી આવેલી છે. ઘઉં ખંડવાથી આવેલા છે. ખાંડ મોરિસથી આવેલી છે, તેને લાવનારી સ્ટીમર જમ્નીની છે. ઘી પોરબંદરથી આવેલું છે. મસાલામાં મરી, નાજિયેર ને હળદર મલબારથી આવેલાં છે. મીઠું ચિમોરના અગરમાંથી આવેલું છે. બદામપિસ્તાં દાખૂલથી આવેલાં છે. ધાણાજીરું ગુજરાતથી આવેલું છે. મરચાં ભાવનગરનાં છે, રાઈ જંબુસરની છે. બટાટા દંડલીનાં છે. કેળી મદ્રાસથી આવેલી છે. વટાણા પૂનાના છે. કેરી ગોવાની છે. તાંદળજાની બાજી બાણુલનાથની ટેકરીની છે. પરવજ દલકત્તેથી આવેલાં છે, આમલી ગુજરાતની છે. હિંગ કાખૂલની છે. દાકોદજીને યોટો મેવાને પ્રસાદ ધરેલો છે તેમાં દાડમ મસ્કતનાં છે. નારંગી નાગપુરની

તો કયાંથીજ શકે? આમ પ્રત્યક્ષપણે, સ્પષ્ટ રીતે જાણ્યા ને અનુ-
ભવ્યા છતાં પણ દરેક કામમાં એવું અભિમાન કરવું કે મેં કયું,
મેં કયું, મેં કયું, એ શું ભૂલ નથી? આપણે જે કાંઈ કરીએ
છીએ તેમાં-સર્વની-આખી દુનિયાની મદદ છે અને આખી દુ-
નિયાનો ભાગ છે; તથા આખી દુનિયાનાં કામોમાં આપણો પણ
હિસ્સો છે. આવી રીતે સ્પષ્ટ અભેદ છતાં પણ એ કામોના આપણે
પોતેજ-એકલાજ કરતાં-લોકતા યદ્ય એસવું એ અન્યાય ઈશ્વર કેમ
સહન કરી શકશે? એ આપણો અન્યાય અહીં આપણને તરણા
જેટલો લાગે છે; કારણ કે આપણે આપણા અન્યાયને આપણી
સ્વાર્થબુદ્ધિની આરસીથી જોઈએ છીએ, તેથી તે નાના દેખાય
છે. પણ યાદ રાખવું કે, આપણી જે ભૂલ અહીં આપણને
આપણા સ્વાર્થની વચ્ચે તરણા જેવડી દેખાય છે, તે ઈશ્વરના
ન્યાયાસન આગળ ઈન્સાફને વખતે મેરુ જેવડી દેખાશે અને
તેમાં કાંઈ અજબ જેવું નથી. કારણ કે હાલમાં એ આપણી ભૂલ
આપણને નાની લાગે છે, પણ ખરેખરી રીતે જોતાં તે એવી નાની
નથી, એ બહુ મોટી ચોરી છે. માત્ર ચોરીજ નહિ પણ ચોરી ઉપર
શિરજોરી છે. કારણ કે જે આપણું નથી તેને આપણે આપણું માનીએ
છીએ અને જે આપણે એકલાએજ કરેલું નથી, પણ સર્વની મદદથી
થયેલું છે, તેને પણ મેં કયું, મેં કયું એમ કહીને તથા એમ મા-
નીને આપણે મગરૂરી લઈએ છીએ. માત્ર એટલુંજ નહિ પણ એ
અભિમાનની મગરૂરીને ચાહીને વધારીને તેમાં આપણે મોટાઇ
માનીએ છીએ તથા મનાવીએ છીએ અને ખુશી યદ્ય એ છીએ. શું
આપણી આવી વર્તણૂક? અને તે પણ એક દિવસની નહિ પણ
આખી જિંદગીની? પ્રભુ! પ્રભુ! આ મહાપાપથી અમે કયારે
હટીશું? આપણે પોતે પોતાનેજ ઠગનારી, આખી દુનિયાની ચોરી
કરનારી, કુદરતના નિયમોની સામે થનારી અને ઈશ્વરની પવિત્ર
આજ્ઞાઓનું ઉલ્લંઘન કરનારી આપણી એ વર્તણૂક-એ ચોરી ઉપર
શિરજોરી નથી કે? આવો મોટો ગુનો કે જે ઉપલક્ષ્ય દષ્ટિએ આપ-
ણને નાનો લાગે છે, તે કેટલો બધો ગંભીર છે, એ જો આપણે
સમજીએ તો, આપણને લાગવી આપણી તરણા જેવી ભૂલ ઈશ્વરના
દરબારમાં મેરુ જેવી દેખાશે. એ વાતમાં કાંઈ સંદેહ રહે નહિ.
આમ છે માટેજ મહાત્માઓએ કહેવું છે કે, પાપને નાનું સમજવું
નહિ. બેટી, હવે તું સમજી હશે કે, દરેક કામોની કેવી અત્યુ-

અનુભવવો એ રહસ્ય જોયું ? એ બધું શામાંથી ? યાદ રાખજે કે આપણાં કર્મમાંથી, તારાં રોજનાં કામકાજમાંથી, જેને તમે નાનાં ને નજીવાં સમજો છો તેવાં કામમાંથી. ઈશ્વરની સાથે પણ અલેદ અનુભવવો એ કરતાં કર્મની વિશેષ મહત્તા બીજી શી હોઈ શકે ? ખેટી, કદી પણ કર્મોને નજીવાં સમજીશ નહિ, મેં કયું, મેં કયું એવું અભિમાન રાખીશ મા અને નિખાલસ દિલથી શ્રદ્ધા તથા પ્રેમપૂર્વક ઈશ્વરને કર્મો અર્પણ કરીશ, તો તું પણ નિર્લેપ થઈને પ્રદક્ષાપર્ણ થઈ જઈશ. પણ તે બધું તારી પ્રબળ ઇચ્છા તથા શુદ્ધ ભાવનાથી જિંદગીનું કર્તવ્ય બજાવવામાંજ અને તે પ્રદક્ષાપર્ણ કરવામાંજ છે. એ ખૂબ યાદ રાખજે. જો એમ કરી શકાય તો અહીંજ-સંસારમાંજ-આપણા-ધરમાંજ-આપણા અંતરમાંજ સ્વર્ગ છે અને આપણાં રોજનાં કામકાજો વચ્ચે જીવન-મુક્તિ છે.

બાઈ, જેમ જેમ હું વિચાર કરું છું તેમ તેમ મારી ભૂલો મને વધારે ને વધારે મળતી જાય છે, કારણ કે હું હવે મારા અંગત સ્વાર્થને બાજુએ મૂકીને ખુલ્લા દિલે જોઈ શકું છું. જ્યાં સુધી હું મારા પોતાના સ્વાર્થમાં હતી, ત્યાંસુધી હું એક તરફ અને તે પણ ટૂંકી દૃષ્ટિથીજ જોઈ શકતી હતી. પણ અલેદમંત્રના બળથી હવે હું એ રોજથી મુક્ત થયેલી છું, એટલે વસ્તુને તેના યથાર્થ રૂપમાં જોઈ શકું છું. આમ થવાથી મરો વ્યવહાર બહુ સરળ થઈ પડેલો છે અને હું સર્વત્ર શાંતિ અનુભવી શકું છું. એટલે મારે સંસારમાં સ્વર્ગ છે.

તકે ગુમાવવી

આપણી જિંદગીની રોજની સાધારણ ભૂલોમાં એક મોટી ભૂલ એ છે કે, હાથ આવેલી શુભ તકને આપણે ફેાકટ ગુમાવી નાખીએ છીએ અને એવી તકો જેટલી શ્રીમંતો ગુમાવે છે તેટલી મરીજો ગુમાવતા નથી. એ હું મારાજ દાખલાથી સાબિત કરી શકીશ. તમે જાણો છો કે મને બહુ જાતની સગવડતા હતી. મારા માળાપ મારી ઉપર અતિશય પ્યાર રાખતા હતાં અને મારો પડ્યો જોલ જિંદગી લેવા તૈયાર હતાં. એટલુંજ નહિ પણ મારા પ્યારા પતિ તો મારે માટે પ્રાણ આપવાને પણ તૈયાર હતા. દરેક નાનામાં નાની બાબતથી મોટામાં મોટી બાબત સુધી મારી એટલી બધી સંભાળ લેવાતી હતી કે, એ પ્રસંગ જ્યારે હું યાદ કરું છું, ત્યારે મને હર્ષ અને દિલગીરી લાગ્યા વિના રહેતી નથી. હર્ષ

એટલા માટે કે, હું એટલી બધી ભાગ્યશાળી, એટલી બધી ધનિ-
રની કૃપાપાત્ર હતી અને દિલગીરી એટલા માટે કે, એટલી બધી
સગવડતાનો હું જોઈએ એટલો લાભ લઈ શકી નહિ. પિયરમાં
જ્યાં જઈ ત્યાં બહેન બહેન થઈ રહે, સોનાં મુખડાં મને જોઈને
પ્રસન્ન થઈ જાય અને સૌ પોતાના મનમાં એમજ વિચારે કે બહે-
નને અમે કેવી રીતે કામ લાગીએ ? હું જ્યારે કાંઈ ઇચ્છા કરું ત્યારે
જાણે દેવતાઈ હુકમ થયો હોય, તેવી રીતે મારાં સગાંવહાલાં મારું
વચન અધર ઝીલી લેતાં. આટલું બધું અને એ કરતાં ઘણું વધારે
જે કાંઈ મારે માટે થતું તે કાંઈ ખાસ મારી લાયકાતને માટે નહિ,
પણ મારી સ્વાભાવિક સરળતાને લીધે, સદાય પ્રસન્ન વદનને લીધે,
સર્વત્ર બહુ ઇચ્છવાને લીધે, અતિ નિર્દોષતા તથા સુકોમળપણને
લીધે અને મારાં માળાપના અતિશય વહાલને લીધે હતું. 'કિશોરી,
કિશોરી,' એ મારી માના શબ્દોના ભણકારા હજી પણ મને સંભ-
ળાયા કરે છે અને સંસારમાં સ્વર્ગ બતાવવામાં એ સાદા શબ્દો
મને બહુ મદદ કરે છે. 'દીકરી, કાંઈક શીખ' અને 'બહેનને ખુશી
રાખજો,' એ મારા પિતાના શબ્દો છે. પિતાની ઇચ્છા પુત્રીને શીખ-
વવાની ને ખુશી રાખવાની હતી. પણ હું એ વખતે એ આનંદ-
દાયક સમયનો-એ ઉત્તમ સ્થિતિનો લાભ લઈ શકી નહિ, તેથી
એ પછી ઘણાં વરસો સુધી ખરો આનંદ અનુભવી શકી નહિ. મારા
એ અનુભવ પછી હવે હું જે જે માણસને મળું છું, તેઓને
મારા બધા પિતાનાં વચનો કહું છું કે, બાઈજો, મુખી થવું હોય
તો કાંઈક શીખો તથા સર્વને મુખી રાખજો અને કાંઈક શીખવજો.

બાઈ, તમને યાદ રહે કે, પોતાના વિચારથી મારા પ્યારાના
વિચાર કાંઈ જુદા પડે ત્યારે માતૃશ્રી (સામુજી) મને કહેતાં કે,
વહુદીકરા, 'તમારી બિલાડીને સમજાવોની!' માતૃશ્રીની ભક્ત-
મનસાઈ અને તેમનો મારી ઉપરનો ખરો વાતસલ્યભાવ એ શબ્દો-
માં ખુશી રીતે ગળકી રહ્યો છે અને મારા વહાલા માટે તો તમે
પદ્યાં એમજ કહેતાં કે, ભાઈ પાસે બાબીનું ચલણ છે અને મારા
મારા પતિને તો એજ મોત પસંદ હતું કે:-

અરે મૃત્યુ 'કા' પાશ્વ પૂજે,

પ્રેમી પ્રિયને પ્રાપ્ત ?

તથા

ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? ક્યાં છે ?

પ્રિયા વિદ્યુ સ્વર્ગે જીવે ક્યાં છે ?

માત્ર આ ગીતજ તેમને પસંદ હતું એટલુંજ નહિ પણ તેમનો એ સિદ્ધાંતજ હતો અને એ સિદ્ધાંત પ્રમાણે વર્તતા હતા, એટલે તેમનો મારી ઉપરનો પ્રેમ કેવો હોવો જોઈએ તે સહૃદયોને સમજવું મુશ્કેલ નથી. આટલા બધા પ્રેમની સાથે વળી મારાં માબાપ તથા મારા પતિ બહુ સંપત્તિવાન હતા, એટલે ખુશ્લા દિલે ને છૂટા હાથે હું ખર્ચ કરી શકું તેમ હતી. આ બધું બતાવવાની મારી મતલબ એ છે કે, આટલાં બધાં સારાં સાધનો છતાં હું તેનો પૂરતો લાભ લઈ શકી નહિ અને મેં બહુ બહુ ક્ષીમતી તકો ખાસ કારણ વિના મારા નજીવા નજીવા સ્વાર્થ સારુ અને થોડાક ઉત્સાહ, થોડીક દૃઢતાની ખામીયાં ગુમાવી નાખી.

મેં મારી સગવડનો લાભ ન લીધો

અહા ! ઇશ્વરની કૃપા તો જુઓ કે હું કેટલી બધી સગવડ ધરાવતી હતી ! વિદ્યાહુન્નર માટે જે યંત્રો કે ઔપધિઓ જોઈએ તે સહેલાઈથી મેળવી શકાય તેવી મારી સ્થિતિ હતી. પુસ્તકો મંગાવ્યા વિના પણ અમારા પ્રસિદ્ધ નામને લીધે આશ્રય મળવા તથા અભિપ્રાયની આશાએ અંચકારો મોકલી આપતા હતા. ગરીબ વિદ્વાનો આમંત્રણ વિના પણ અમારે ત્યાં ફેરા ખાતા હતા. સત્તાવાળા, પૈસાવાળા અને વિદ્યાવાળા તરફથી જાહેર તથા ખાનગી મેળાવડામાં અમને વારંવાર આમંત્રણ આવતાં હતાં અને અમારા જવાબી તેઓ પોતાને માન મળ્યું સમજતા હતા. જ્યાં જવું હોય ત્યાં જવાને માટે ગાડીવોડાઓ તૈયાર હતા. જુદી જુદી ભાષા તથા વિદ્યા શીખવનાર સારા સારા શિક્ષકો પોતે અમારી નોકરી કરવા માટે સામે અરજ કરતા હતા. દરેક રમતગમતની ખાખતમાં અને જ્યાં કાંઈ પણ નવું શીખી કે જાણી શકાય ત્યાં અમારી હાજરી ધણું કરીને જરૂર હતી. મુસાફરીને માટે અમને પૂરતી સગવડતા હતી. અભ્યાસ કરવાને માટે અમોને કુરસદ-નિવૃત્તિ તથા જોઈતી અનુકૂળતા હતી. જાંદુરસ્તી સંભાળવા માટે પૂરતી સગવડ હતી, ધાર્મિક સાધુઓ તથા શુરુઓ આહીને અમારે ત્યાં આવતાં ઊલટા ખુશી થતા હતા. વિદ્યાંતિ તથા હરવા કરવા માટે અમને મુંદર અને ભવ્ય સ્થાનો હતાં. અમારી ખિદમત માટે જોઈએ તે કરતાં વધારે નોકરો હતા. દેશપરદેશના સારા સારા લોકો પોતાનો ગુણ દેખાડવા તેડ્યે અથવા વજર તેડ્યે અમારે ત્યાં આવતા હતા અને તેમની વાતોમાંથી તથા પ્રસંગોમાંથી અમને સ્વાભાવિક રીતેજ

ઘણું ઘણું નવું નવું શીખવવાનું મળતું હતું. દલાલો વ્યાપારને લગતા ઘડી ઘડીના સમાચાર અમોને આપતા હતા અને અમને રીઝવી પોતાનું કામ કાઢી લેવા એવી એવી યુક્તિઓ કરતા તથા વાતચીતમાં એવું મીઠું-મસાલો બહારાવતા હતા કે, આપણને રમૂજ લાગ્યા વિના રહે નહિ. અમારી પિછાનવાળાઓ અને પિછાનની ઇચ્છાવાળાઓ જુદા જુદા દેશની નવી નવી વસ્તુઓ અમારા માગ્યા વિના અમોને ખુશી રાખવા માટે મોકલતા હતા. અમારી ઇચ્છા થાય તે બહાર સ્થળમાં અમે બહુ સહેલાઈથી જઈ શકતાં હતાં તથા જે પ્રસિદ્ધ કે ગુણી માણસોને મળવા ઇચ્છીએ તેને મળથી મળી શકતાં હતાં અને અમારી જરાક જીભ વળવાથી, કેટલાકોનું ભણું તથા ખૂલું થાય એવાં અમે શક્તિવાન હતાં. દૂકામાં માણસજાત વાજખી રીતની જેટલી સગવડ વર્તમાનકાળમાં ભોગવી શકે તેટલી સગવડ અમોને પૈસાને લીધે હતી અને ઘણા શ્રીમંતોને છે. પણ અફસોસ કે અમે તેનો પૂરો લાભ લઈ શક્યાં નહિ. આટલી બધી સગવડ છતાં-આટલી બધી ઇશ્વરકૃપા છતાં મારી ઘણીયે બહેનપણીઓ એવી છે કે, જેને ચોખ્ખા બાકીયાં કે ચા બનાવવા માટે ગરમ પાણી કરતાં પણ આવડતું નથી અને આપણા ઘણાંયે ભાઈઓ એવા છે કે, જેઓને પોતાના નામનું બિલાડું ખેંચતાં પણ આવડતું નથી તથા દુનિયા ક્યાં પડી છે તેનું પણ તેઓને જ્ઞાન હોતું નથી.

બાઈ, આગળ વધેલાં ગરીબ માણસોની મહેનત અને હાડમારી જો શ્રીમંતો સમજે તો તેઓને પોતાને એટલી બધી સગવડ છતાં પોતે કાઈ પણ કરી ન શક્યા, તે માટે કાંઈક લાગણી થયા વિના રહે નહિ. આ બાબત બરોબર સમજવા સારું ગરીબોને આગળ વધવા માટે કેટલા બધાં તરફડિયાં મારવાં પડે છે અને કેવી હાડમારી ભોગવવી પડે છે, તેનો હું એક મારા અનુભવમાં આવેલો બરો દાખલો આપીશ.

૩૨-ગરીબ વિદ્યાર્થીઓની હાડમારી

સ્વામી અખંડાનંદને તો તમે જાણો છો. તેઓએ પોતાનું જીવનચરિત્ર લખ્યું છે, તે જાણવા જેવું છે. તેમાં તેઓએ લખ્યું છે કે, કારિયાવાડના એક અપ્રસિદ્ધ ગામડામાં કુલીન બ્રાહ્મણ-કુળમાં મારો જન્મ થયો હતો. અમારું કુટુંબ બહુ ગરીબ સ્થિતિ-

તિમાં હતું અને તોપણ મારા પિતાજી બહુ આળસદાર અને કાંઈક સંસ્કારી પુરુષ હતા. તેઓ દેશી રાજ્યની સાધારણ પ્રકારની નોકરી કરતા હતા. નિશાળમાં અને ગામમાં હું મસ્તીખોર છોકરા તરીકે જાણીતો હતો; તોપણ લણવામાં-કાંઈક નવું શીખવામાં મને અજબ પ્રકારનો આનંદ થતો હતો. સ્વાભાવિક રીતેજ મારી વૃત્તિ આવી હોવાથી અને તેમાં મને ટેસ્ટ લાગવાથી હું કાંઈક નવીનતા શોધતો હતો. પણ એવી ખાસ નવીનતા અમારા નાનકડા ગામડામાં, મારા જેવા ગરીબને જંગલી છોકરાને ક્યાંથી મળે? તોપણ પ્રસંગોપાત્ત કોઈ કોઈ વખત મને કાંઈ ને કાંઈ નવું જાણવાનું મળ્યા કરતું હતું. હવે હું ચોથી ચોપડી શીખવા લાગ્યો હતો અને તેની સાથે ઇતિહાસ, ભૂગોળ જરાતરા સમજવા લાગ્યો હતો; પણ એટલાથી મને તૃપ્તિ થતી નહોતી. મને કાંઈક નવું વાંચવાનું જોઈતું હતું, પણ મારે ઘેર બીજાં પુસ્તકો ક્યાંથી હોય? અને ગામડાના મહેતાજીઓ એવડી નાની ઉંમરના છોકરાને બીજાં પુસ્તકો વાંચવા આપે પણ શું કરવા? આવી અકચણ હતી તોપણ જ્યારે મહેતાજી બહાર જાય ત્યારે હું કોઈ ને કોઈ પુસ્તક વાંચી લેતો. વળી મહેતાજીની ધાસ્તીથી પુસ્તક અપૂરું છોડી દેતો. કોઈ વખતે મહેતાજી અવ્યાસના પુસ્તક સિવાય બીજું પુસ્તક મને વાંચતાં દેખેતો સખત ઠપકો આપતા અને બીજે દહાડે એક નાનકડા કબાટની બહાર સ્કૂલ લાયબ્રેરીનું કોઈ પુસ્તક ન રહી જાય તેની મહેતાજી સંભાળ લેતા. આટલું છતાં પણ મહેતાજીની બેદરકારીથી ખૂણેખાંચરે રહી ગયેલું કે નવું આવેલું ચોપાનિયું, વર્તમાનપત્ર કે બૂની ચોપડીઓ હું જરા જરા વાંચી લેતો. એ વાંચતાં વાંચતાં તેમાંથી ઘણુંયે હું સમજતો નહોતો. જે ન સમજું તે જાણવાની મને બહુ ઇચ્છા થતી, પણ કોઈ બતાવે તેમ નહોતું. જિલદું મારાથી રિસાયેલો કોઈ છોકરો મહેતાજીને એમ કહી દે કે, તમારી ગેરહાજરીમાં હું બીજું કાંઈ વાંચતો હતો, તો લેસન ન કરવાનો આરોપ મૂકી મહેતાજી મને કોપરાપાક જમાડતા અને મારા બાપ પાસે ફરિયાદ કરતા કે તમારો દીકરો પાઠ કરતો નથી ને બીજું નકામું વાંચ્યા કરે છે. આ સાંભળી મારા વહાલા પિતાજી મને નરમ પ્રકારનો ઠપકો આપે તે જુદો હતો. આવી રીતે ઘણા વખત મુઠ્ઠી ચાલ્યું. સાતમી ચોપડી બધી રહ્યો ત્યાંમુઠ્ઠી ચાલ્યું. એટલા

નહિ. કારણ કે હું વાજળીપણાને ચાહતો હતો અને મેં મારા સ્વાર્થને કાંઈક અંકુશમાં રાખ્યો હતો તથા કેટલાક સ્વાર્થને લોગ આપ્યો હતો. કારણ કે ઘણા સ્વાર્થને લોગ આપ્યા વિના ખરેખરું સંગીન જ્ઞાન મેળવી શકાયજ નહિ. બધાંએ આવી રીતે કાંઈ ને કાંઈ ખિતાબો પોતાની ખુશીથી મારી લાયકી વિના મને બક્ષતાં હતાં અને તોપણ મને સંતોષ હતો કે, મારા વહાલા પિતાજી કેટલીક બાબતોમાં જો કે મારાથી વિરુદ્ધ પડતા, તોપણ મારે માટે સારો મત ધરાવતા હતા, એટલે હું બીજાઓની દર-કાર રાખ્યા વિના આગળ વધી શકતો હતો.

વાચકો ! અભ્યાસ કરવો એ શુના માટે જ્યારે મારા આવા હાલ થતા અને વગરમાગ્યે આવા ખિતાબો મળતા, ત્યારે મારે બહલે જો કોઈ શ્રીમંત અભ્યાસી હોય તો તેની શી સ્થિતિ હોય, તેને કેટલી બધી સગવડતા હોય, પોતાના આચાર-વિચારને છૂટા મૂકવા માટે તેમને કેટલી બધી તક હોય અને તેમને કેટલું બધું માનપાન મળે, એ સરખાવી તો જુઓ ! અને પછી મારા ધૈર્ય માટે, મારા ઉત્સાહ માટે, મારા પરિશ્રમ માટે, મારા અખંડ પ્રમાણિકપણા માટે અને મારા કઠિન મનોનિશ્ચય માટે ગરીબ છોકરા, શાબાશ છે ! એટલું તો કોઈ કહો ! પણ નહિ; ગરીબોને કોઈ એમ પણ શા માટે કહે ! માન્યત્રો તો શ્રીમંતો માટે છે. હજી તો મારી હાડમારી બાકી છે. એ હાડમારી ભલે હો; કારણ કે એ જ્ઞાનની હાડમારીનું કૃણ જેઓ માત્ર શ્રીમંતજ હોય, પણ શ્રીમંતાઈ સિવાય બીજા કાંઈ જુલો હોય નહિ, તેઓનાં શિર પર પગ મૂકીને આગળ વધવું એજ છે.

મારે અભ્યાસ આગળ વધારવાની હજી મને બહુ ઉમેદ હતી પણ અમારા નાના ગામડામાં એવા સાધનો નહોતાં, મેં તેથી મુંબઈ જવા વિચાર કર્યો. મને આશા હતી, બલકે ખાતરી હતી કે, મુંબઈમાં બહુ મોટા મોટા શેઠિયાઓ છે. તેઓ મને આગળ વધવા માટે જરૂર મદદ આપશે. પણ એ આશામાં હું બિલકુલ નિષ્ફળ થયો. ઉદાર ગણાતા કેટલાક નાનીચા ગૃહસ્થો પાસે નમ્રતાપૂર્વક અરજ કરી, પણ મારી અરજ સાંભળવા કોઈ સાહેબોએ તરતી લીધી નહિ. હું ઘેરથી દશ રૂપિયા લઈને નીકળ્યો હતો, તેમાંથી મુંબઈ પહોંચતાં મુખીનું બાડું બાદ કરતે બાકી છ રૂપિયા રદા હતા. તે માંડ માંડ એક મહિનો ચલાવ્યા. બીજા પૈસા હું ઘેરથી

ફળખાની તજવીજથી અમારા ગામવાળા એક વાણિયાની દુકાને સવાછ રૂપિયાના માસિક પગારથી નોકરી મળી; અને તેમાં પણ એ વણિકે પાછો મારી ઉપર એવો ઉપકાર રાખ્યો હતો કે, તારો બાપ મારો સ્નેહી છે માટે તને વધારે પગાર આપું છું. સવાછ રૂપિયા મહિનો ને તેમાં પણ એવી ચરત હતી કે, એક વરસ સુધી મારાથી નોકરી છોડાય નહિ. આ વખતે મારી ઉંમર અઠાર વરસની હતી, હું તો મારે માટે શું ને શુંય માન ધરાવતો હતો અને મારી ઘણીયે મોટી કિંમત સમજતો હતો, પણ મુંબઈના બજારમાં મારી કિંમત સવાછ રૂપિયાની થઈ ને તે પણ મહેરબાનીને ખાતર ! પ્રભુ, પ્રભુ ! આ ફટકો મારા હૃદયને બહુ મોટો હતો. કારણ કે મેં મારી પોતાની હોશિયારી માટે અને મુંબઈની ઠંડરહાની ને વૈભવ ઉપર બહુ મોટી મોટી આશાઓ બાંધી હતી.

થોડા મહિના નોકરી કર્યા પછી હું બીમાર પડ્યો, કારણ કે એ નોકરી મારે લાયકની નહોતી. એ વખતે શરીરે હું નબળાં બાંધાનો હતો અને મને સખત વૈતરું કરવું પડતું હતું. તથા જે માણસોના આચારવિચાર અને વાતો તથા રહેણીકરણી મને બિલકુલ ગમે નહિ તેઓની વચ્ચે મારે રહેવું પડતું હતું; એટલુંજ નહિ પણ ઠેાંઠ ઠેાંઠ વખત મારે એવું કામ બતાવવામાં આવતું કે મને ત્રાસ છૂટ્યા વિના રહે નહિ. હું પ્રમાણિકપણને શુદ્ધ અંતઃકરણથી ચાહતો હતો અને આહું છું. પણ દુકાનમાં માલ બદલી નાખવા, ટિકિટો ફેરવી નાખવા તથા ભાવ બૂઠો બતાવવા મારા શેઠ તરફથી મને ઠહેવામાં આવતું હતું અને તે મારાથી બનતું નહિ, એટલે હું તે દુકાનદારની પ્રીતિ મેળવી શક્યો નહિ. આવા આવા બિલટા સંજોગને લીધે મારા મન ઉપર બહુ દબાણ થવાથી અને ગરીબાઈને લીધે વીશીમાં સારો જોરાક નહિ મળવાથી દૂંક વખતમાં હું બીમાર પડ્યો અને મને દેશમાં મારે ઘેર જવાની ફરજ પડી. આ બધું બતાવવાની મારી એ મતલબ છે કે, ગરીબોને દેવા સાંકડા ને સખત રસ્તામાંથી પગાર થવું પડે છે અને તેમ છતાં તેઓ ઠેટતા બધા આગળ વધી શકે છે. એક તરફ જ્યારે મારા જેવા ગરીબો આવી મુશ્કેલીમાં પણ ઠાંધક ઠાંધક કરતા લાયક છે, ત્યારે શ્રીમંતો પોતાને મગતી કેવી અમૂલ્ય તકો નકામી ગુમાવી દે છે. એ સમજવા માટે મારું જીવનચરિત્ર ઉપયોગી થઈ પડે એમ હું ઇચ્છું છું.

નહોતો. મારી ઇચ્છા એ પુસ્તક એક જુદાજ ગૃહસ્થને અર્પણ કરવાની હતી; કારણ કે તે ગૃહસ્થ મેં લખેલા વિષયને ખીલવનાર હતો, પણ એ મારી ઇચ્છાને માન આપી પુસ્તક તેને અર્પણ કરું, તો મારાથી એ વખતે પુસ્તક છપાવી શકાય તેમ નહોતું. તેથી મારી ઇચ્છાને ફરજિયાત હાળી નાખીને, તે પુસ્તક મને આશ્રય આપનાર ગૃહસ્થને અર્પણ કરવાની જરૂર પડી. મારું પુસ્તક છપાવી આપનારને મારું અંતઃકરણ કાંઈ બૂલી જાય તેવું તે કાંઈ કઠોર નહોતું. હું તેમને લાયકનું બીજું પુસ્તક અર્પણ કરી શકત, પણ મારા જેવા અબલણ્યા માણસને એટલો વિશ્વાસ ને એટલી ધીરજ તે ગૃહસ્થને કેમ રહે ? એટલું છતાં પણ ઇન્સાફને ખાતર મારે કહેવું જોઈએ કે, એ ઉદાર ગૃહસ્થે અર્પણપત્રિકા માટે કોઈ પણ જાતનું મારી ઉપર દબાણ કયું નહોતું, પણ હુંજ તેમના દબાણમાં આવી ગયો હતો.

પુસ્તક છપાયા પછી મેં કેટલાંક પુસ્તકો ઘણાં જ જાણીતા આસામીઓને આશ્રયની આશાએ તથા હૃદયના ઉમળકાથી ભેટ તરીકે મોકલ્યાં; પણ આશ્રય આપવો તો જાણ્યો રહ્યો, પણ કોઈ સાહેબોએ એ પુસ્તકની પહોંચ લખવા પણ તરદી લીધી નહિ. ભેટ તરીકે મફત મળતાં પુસ્તકની પહોંચ લખવાથી કદાચ તે ગૃહસ્થોના ગૃહસ્થપણને લાંછન લાગતું હોય તો તે મને ખબર નથી. જેમ મેં કેટલાંક પુસ્તકો રાબતો, જાણીતા અધિકારીઓ, વિદ્વાનો અને શ્રીમંતોને મોકલ્યાં હતાં; તેમજ બીજાં ઘણાં પુસ્તકો વર્તમાનપત્રો તથા માસિકોના અધિપતિઓને તેમના અભિપ્રાય સારું મોકલ્યાં હતાં. પણ તેમાંના મોટા ભાગે એ પુસ્તકની પહોંચ પણ લીધી નહોતી. એ વખતે એક વર્તમાનપત્ર નવીન સંસારમુધારા માટે કાંઈક ઠીક લખતું હતું, એટલે મને આશા હતી કે, મારું પુસ્તક પણ એજ વિષયનું છે તેથી તે યોગ્ય અભિપ્રાય આપશે. એમ ધારી તે પત્રના અધિપતિને મારું પુસ્તક ભેટ મોકલ્યું અને તે સાથે વિનયથી લલકભર્યો પત્ર લખ્યો. તેમણે એવી અરજ કરી હતી કે, પુસ્તક લખવામાં મારો પ્રથમ પ્રયત્ન છે એટલે મારી ભૂલો અને તે દૂર કરવાના ઉપાયો ખતાવશે, તે હું બીજા ભાગમાં મુધારો કરી ચક્રીય અને એ ઉપકાર કાંઈ જેવો તેવો નથી. એ અધિપતિ સાહેબે મારો ખર્ચો મહેનતના પુસ્તક માટે અભિપ્રાય આપ્યો કે, “સંસારમુધારા માટે એ પુસ્તક બહુ

તાની જિંદગી દેશને અર્પણ કરી હોય, જેઓએ પોતાના સ્વા-
ર્થને તથા પોતાનાં સુખને હડસેલી કાઢ્યાં હોય, જેઓ પોતાના
ભાઈબંધો સારું જ્ઞાનનાં કણ વીણી રહ્યાં હોય, જેઓ ખરેખરા
ગરીબ હોય અને અભ્યાસ એજ જેઓની જિંદગીનું કર્તવ્ય હોય,
તેઓ પણ શું આશ્રયને પાત્ર નથી કે ? જ્યારે એવા ખરા અતિ-
થિઓનો પણ અનાદર થશે, ત્યારે પછી શ્રીમંતોની શ્રીમંતાઈને
શાપ નહિ લાગે કે ? જ્યારે એવા પુરુષાર્થીઓને યોગ્ય ઉત્તેજન
નહિ મળે, ત્યારે દેશનું શ્રેય કેમ થશે ? જ્યારે શ્રીમંતો પોતે
પોતાના વૈભવમાંથી કાંઈ કરી શકતા નથી, ત્યારે તેઓને માટે અને
દેશને માટે જેઓ પોતાના સ્વાર્થનો લોભ આપીને ઘણું ઘણું કરે
છે, તેવા કર્મયોગિઓનો અતિથિસત્કાર કરવો-ચોડી ભિક્ષા આપવી
અથવા અભ્યાસ માટેનાં પુસ્તકોની કક્ષિણા આપવી એ શું
શ્રીમંતોની દુરજ નથી કે ? શું એટલું કરવાથી શ્રીમંતોની શ્રીમં-
તાઈ ડૂબી જવાની છે ? જે કામ પોતે જાતે કરવું જોઈએ તે કામ
જ્યારે ખીજાઓ પોતાના જોખમે ને પોતાના લોભે કરી આપે છે,
ત્યારે તેઓને કટકો રોટલો પણ ન મળે કે ? શું ભારતના હિતેન્દ્ર-
ભારતના સેવકો ગરીબ વિદ્વાનો જંગલી કૂતરાથી પણ ઊતરતા કે ?
કૂતરાને પણ સૌ કોઈ રોટલાનો ટુકડો નાખે છે અને વિદ્વાનોને
એટલું પણ નહિ કે ? ભારત ! તારી હૃદયશાનું મૂળ શુણ્ણિજનોને
આશ્રય મળતો નથી એજ છે.

અરે ભાગ્યશાળી ધનવાનો ! જરાક વાર તમારો કંકડ મિલજ
ખાજીએ મૂકીને અમારી મહેનત સામું તો જીઓ ! જરાક વાર
તમારા લોભને ખાજીએ ખસેડીને અમારાથી મળતો લાભ તો
જીઓ ! અને જરાક વાર તમારા વૈભવોને છોડીને અમારી મુશ્કેલી-
ઓ તો જીઓ ! એ સર્વે જોયા પછી સરખામણી કરજો કે, અમે આ-
શ્રયને પાત્ર છીએ કે નહિ ?

વિદ્વાનોની મુશ્કેલીઓ

લાડી, વાડી ને ગાડીમાં ગાંડાતૂર બનેલા યુવાન ગર્ભશ્રીમં-
તોને ડચા ખખર છે કે, ગરીબોને અને તેમાં પણ ખાસ કરીને ગરીબ
વિદ્વાનોને કેટલી બધી મુશ્કેલીઓમાંથી પોતાનો રસ્તો લેવો પડે
છે. ગરીબ વિદ્વાનોને વધારે મુશ્કેલીઓ અને વધારે મેનોબ્થયા-
ઓ ભોગવવી પડે છે, તેનું કારણ એ છે કે, તેઓની જરૂરિયાતની
વસ્તુઓ ભિંદીના પ્રમાણમાં રાજ રાજ વધતી જાય છે, એટલે

તેઓ દહાડે દહાડે વધારે ગરીબ થતા જાય છે; કારણ કે જરૂરિયાતની ચીજોનો ખર્ચ વધે તેના પ્રમાણમાં તેઓની આવક વધતી નથી અને જો તેઓ માત્ર પૈસા વધારવાનો જ ખ્યાલ રાખે તો તેઓ કદી પણ પૂરું વિદ્યાન થઈ શકે નહિ. બીજું એ કે, જ્ઞાનના પ્રમાણમાં તેઓનું હૃદય કોમળ થતું જાય છે, એટલે વ્યાવહારિક બુદ્ધિ લોગણીનાં માણસોં પર જે શબ્દોની કે જે ખતાવની અસર ન થાય અથવા બહુ થોડી થાય, તેવા સાધારણ ગણાતા શબ્દો અને ખતાવો પણ વિદ્વાનોનાં જિગર ચીરી શકે છે અને તેમાં ઊંચલપાંચલ કરી નાખે છે; તમે પ્રત્યક્ષ જુઓ કે હાલમાં ગરીબોની સહેજ પણ કોણ દરકાર રાખે છે? આમ હોવથી ગરીબ વિદ્વાનોને કેટલા બધા હૃદયના ધા ખમવા પડે છે? અને કેટલી બધી માનસિક વ્યથા ભોગવવી પડે છે? તે ધા વ્યાવહારિક લોકો કેમ સમજી શકશે? આ બે બાબત તેઓને પોતાને માટે થઈ. પણ હજી બીજી બાબત બીજાઓને માટેની છે. આપણામાં એક કહેવત છે કે, “કાંઈ દૂબલા કંચુ? તો કે સારા શહેરકી ફિકર.” એ કહેવત વિદ્વાનોની બાબતમાં ખરેખરી છે. તેઓની વિદ્વત્તા પોતાના ભાઈબંધોના દોષો માટે અને તેમને થતા નુકસાન માટે, તેમનું જિગર બાળે છે અને તેઓ પોતાના ઘરનું ખાનગી કામકાજ છોડી, આખી દુનિયાના હિત માટેના કાંઈ ને કાંઈ વિચારમાં સદાય મૂકા થેલા રહે છે. તેમાં ઘણાંયે પ્રસંગો એવા આવે છે કે, તેઓ કાંઈક કાયદો પણ કરી શકે. પણ જ્યાં પોતાના ખિસ્સાં સામું જુએ છે, ત્યાં નિરાશ થઈ જાય છે અને સર્વશૂન્ય દરિદ્રતા તથા સર્વે ગુણ કાંચનમાશ્રયંતે। એવાં એવાં વચનો યાદ કરીને મન હાથ દઈ ઉપ નિઃશ્વાસ મૂકવો પડે છે. કોઈ એમ કહે કે, બીજાઓનાં ગુણદુષ્ખની પંચાતીમાં વિદ્વાનોએ શા માટે પડવું જોઈએ? અને તે મારે શા માટે બગાડું જોઈએ? પણ જો તેઓ “હું ને મારી વહુ ને એમાં આનંદ નહી” એમ કહે અને વ્યાવહારિક લોકોના જેવા પોતાના વ્યવહાર જ ગુણના નોંધનારા એકલપેટા થાય, તો તેઓ વિદ્યાન નજાવજ નહિ. કાન્ય કે વિદ્વત્તા ગૃધ્રાંશની પેઠે માત્ર બાર ઉપાડવા માટે જ નથી, પણ નવને કાયદો પડેાંચાડવા માટે છે. વિદ્વાનો એ કુદરતી સ્વાભાવિક છે કે નવેના દુઃખમુખ ઉપર તમ આપવું. એમ કહવું એજ વિદ્વાને ની દેવતા છે અને એજ વિદ્વાને નુ જીવંત છે ખાદી પદ ને કાનડા-કુનડાના પાન બેડે છે

અને કીડીમકોડી પણ પોતાનો વ્યવહાર ચલાવે છે, એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. પણ પરમાર્થનાં કામોમાં મન રોકેલું રાખવું એજ વિદ્વાતાનું રહસ્ય છે ને એથીજ વિદ્વાનો માનને તથા આશ્રયને પાત્ર છે.

મારા જેવા ગરીબ વિદ્વાનોને આગળ વધવા માટેનાં જરૂરનાં સાધનોની કેવી મુશ્કેલી પડે છે? માત્ર મુશ્કેલીજ નહિ પણ કેવી મોટી ખોટ પડે છે, તે હવે મારે મારા શ્રીમંત સાહેબોને બતાવવું જોઈએ. મેં આગળ કહેલું છે કે, હું જરૂરનાં પુસ્તકો પણ ખરીદી શકતો નહિ, પુસ્તકો ખરીદી શકતો નહિ એટલુંજ નહિ પણ લાયબ્રેરીનો મેમ્બર પણ થઈ શકતો નહોતો અને જ્યારે આવી સ્થિતિ હતી ત્યારે માસ્તર તો ક્યાંથીજ રાખી શકાય? આ અડચણો દૂર કરવા માટે મારે માસ્તરોના ઘરનું ખાનગી કામકાજ કરવું પડતું, તેમનાં છોકરાં રમાડવાં પડતાં અને માત્ર માસ્તરનોજ નહિ પણ તેમના ઘરની સ્ત્રીઓ ઠપકો આપે તે પણ સહન કરવો પડતો હતો; એટલુંજ નહિ પણ મિત્રો અને પિંછાનવાળાઓ પાસે તો આહીને વાંચવા માટે પુસ્તકો માગવાં પડતાં હતાં. કોઈની પાસે કાંઈ પણ વસ્તુ માગવાની મને એટલી બધી ચીડ છે કે, તે મારું હૃદય સમજી શકે છે અને તેમ છતાં પણ પુસ્તકો વાંચવાની ઇચ્છા તૃપ્ત કરવા માટે ઘણી વખત મારે અભણતા માણસો પાસે પણ લાચારીથી ઇચ્છા વિરુદ્ધ ફરજિયાત માગણી કરવી પડતી હતી. જો એ વખતે હું એમ ન કરું તો જ્ઞાનમાર્ગમાં આગળ વધી શકું તેમ નહોતું. આવી રીતે વિદ્યાની ખાતર હું મારા સ્વમાનને ભોગ આપતો હતો. એમ કરવાથી મારા હૃદયમાં ધા વાગતો, પણ એ ધા તેવાંચેલાં પુસ્તકમાંથી મળેલાં જ્ઞાનથી રુઝાતો હતો અને તોપણ તેની નિશાની તો રહીજ હતી હતી.

આપણા દુઃખી ભાઈબધોની ખાતર અને દેશની ખાતર વિદ્વાનોને મદદ કરો!

મારી આટલી હદીકત ઉપરથી વાંચનાર સાહેબો બાણી શકશે કે, હું એક બહેર લેખક હતો અને મારા લેખ વધારે સરસ, વધારે અસરશાલક, વધારે લોકપ્રિય અને વધારે દીમતી થવા માટે મને બહુ બહોળા અનુભવની જરૂર હતી. જેટલે દરજ્જે હું દુનિયાને અને હૃદયને સારી રીતે જોઈ શકું અને સમજી શકું, તેટલેજ અંશે મારો જુદો વધી શકે અને તેના પ્રમાણમાંજ મારો

લેખ ઉપયોગી થઈ શકે. એ બાબત હું સારી રીતે સમજતો હતો. એટલે મારે ઘણી ઘણી મુસાફરી કરવી હતી. ઘણા ઘણા લોકોની રીતભાત ને સ્વભાવ બાબતો હતાં. ઘણી ઘણી નવી વસ્તુઓ તથા પ્રાણીઓ જોવાં હતાં અને ઘણી ઘણી વિધાઓ તથા હુન્નરકળાઓ સમજવી હતી. તે બધાંને માટે અલગથી મુંબઈનગરી જેવા મહાન શહેરમાં ઘણાંયે સાધનો છે, પણ અફસોસ કે મને તેનો લાભ ક્યાંથી મળે? હું જાણતો હતો કે આ બધું શીખવાને માટે ઘણાંયે સાધનો છે. જેમકે કોલેજો, લાયબ્રેરીઓ, હોસ્પિટલો, નાટકશાળાઓ, અરકસો, પ્રદર્શનો, ફેનસી ફેરો, લિલામખાનાઓ, સ્ટ્રાબગરો, વાનિત્રશાળાઓ, હોટેલો, સ્ટેશનો, ગોદીઓ, કોર્ટો, બહેર સમાજો, મેળાઓ, ભાષણો, કલબો, મંદિરો, શરતો, લેવીઓ, બગીચાઓ, રમતગમતના ખેલો, નાચપાટીઓ, વરઘોડાઓ, હરિકથાઓ, વીજળીના અખતરાઓ, રાસાયણિક પ્રયોગો, ઓપરેશનો, હુમામખાનાઓ, જિમખાનાઓ, ઘણી જાતનાં કારખાનાઓ અને હુન્નરકળાને મદદ કરનારી અનેક ચીજો, જેમકે યંત્રો, નકશાઓ, વસાણાંઓ, ચિત્રો, પુસ્તકો વગેરે વગેરે. આ બધાં અને એ કરતાં ઘણાં વધારે સાધનો મુંબઈમાં છે. પણ તે સર્વે ઘણું દરીને-ખાસ કરીને પૈસાવાળાઓને માટેજ છે. મારા જેવા ગરીબને એવી ઘણી બાબતોનો પૂરો લાભ ક્યાંથી મળી શકે? અને ત્યાંમુધી જરૂર જેટલો લાભ ન મળે, ત્યાંમુધી મારા લેખમાં ખરી ભલક કેમ આવી શકે? ત્યાંમુધી હું દુનિયાને તેના વાસ્તવિક રૂપમાં ન સમજું, ત્યાંમુધી કુદરતને તેના અમલ રૂપમાં માત્ર પુસ્તકોમાં કેમ ખરી કરી શકું? ત્યાંમુધી લખાણમાં સ્વાભાવિકતા રમી ન રહે, દૃઢ્યમાં કુદરત નાચી ન રહે, ત્યાંમુધી વાચનારાઓના જિગર કેમ વીંધી શકાય? અને એમ ન થાય તે મારી મહેનત કામની શું? જો એમ ન થાય તે વિદ્યા કાંઈવાચક કેમ? મારા વડાસા બાઈઓ, દુવે તમે મુઝા કે નરી ન વિદ્યાનો તમારી તરફથી જે કાંઈ મદદની આજ્ઞા મળે છે. તે માત્ર પોતાને ખાતરજ નહિ, પણ આપણા બાઈપણે કાવરો પડોચાડવા માટે છે, માટે દુઝિરદૃષ્ટિથી મુજિવાન છતાં જ તમે વિદ્યાનો તથા મુજિજનોને તેઓની કનેટી કરીને નહિ નહિ આપો તે: યાદ મનએ કે, તમે ત્રિગતા દસપ વજને દાખી દે છે. અથવા જોને પાણી પાવાની તમારી કંજી છે,

તે ક્ષીમતી ક્ષણરૂપ વૃક્ષને તમારી પાસે ઘણું પાણી હોવા છતાં વિનાકારણ જરાક લોભ સારું અથવા સહેજ બેદરકારીથી સૂકવી નાખે છે. પણ યાદ રાખજો કે એ જૂલ કાંઈ જેવીતેવી નથી. એ પાપ કાંઈ નાનુંસૂનું નથી. કદાચ એમ પણ બને કે એ ગરીબ વિદ્વાનોથી કે બીજો ગુણીજનોથી તરતમાં તમોને ધારેલો ફાયદો ન મળે, તોપણ યાદ રાખજો કે આંખા વાળ્યા નકામા જશે નહિ. વખત જતાં કોઈકને પણ તેનાં ક્ષણ મળશેજ; અને ક્ષણ ખાના-રાઓ બધાજ કાંઈ એવા નહિ નીકળે કે, તેઓનાં અંતઃકરણ આંખાને પાણી પાનારને આશીર્વાદ ન આપે. લક્ષકભર્યા શ્રીમંતો ! તમે જુઓ તો ખરા કે, તમારાં ફક્કડ કપડાંની સફાઈના કડકડ થતા અવાજ જ્યાંસુધી લંબાય છે, નજીવી મોજનાં તમારાં ઉપલક હાસ્યના ખડખડાટ જ્યાંસુધી સંભળાય છે, તમારી ઇન્કેન્ડિસન્ટ ને વીજળિક લાઈટનાં ફિરચો જ્યાંસુધી લંબાય છે, તમારા કડક મિલજની અસર જ્યાંસુધી લંબાય છે, તમારાં સેંટ ને પોમેટમની મુગંધ જ્યાંસુધી લંબાય છે, તમને મળતાં લૂખાં માનપત્રોની અસર જ્યાંસુધી લંબાય છે, તમારે માટે વર્તમાનપત્રોમાં આવતા લાંબા લાંબા હેવાલો જ્યાંસુધી લંબાય છે અને તમારી ખીડી-ઓમાંથી અથવા તમારાં કારખાનાનાં ધુમાડિયાંમાંથી નીકળતો ધુમાડો જ્યાંસુધી લંબાય છે, તે કરતાં પણ યાદ રાખજો કે, જરાક જેટલી પણ ગરીબ વિદ્વાનોને તથા શુણ્ણીઓને આપેલી ખરી મદદની અસર વધારે લંબાયે. ઉપલી બધી અસરો માત્ર તમારા કંપાઉન્ડમાંજ રહી જશે અને દુનિયાના ક્રમ પ્રમાણે વખત આવ્યે તમારી સાથેજ કુરરર ક્રૂ થઈ જશે. પણ વિદ્વાનોને તથા નવીન શોધકોને આપેલી મદદ તમે ગયા પછી પણ જમાનાઓ સુધી રહેશે અને તમારા કંપાઉન્ડમાંજ નહિ પણ આખી દુનિયામાં તેની અસર ફેલાઈ જશે. માટે ભાઈઓ ! કૃપા કરીને જરાક ગરીબ વિદ્વાનોની સામે દયાની નજરે જુઓ ! જુઓ ! !

આટલું બધું છટથી હું લખી ચકું છું તેનું કારણ એ છે કે, આ કાંઈ હું મારે પોતાને માટે લખતો નથી. કારણ કે મેં તો મારા સ્વાર્થને લોભ આપેલો છે. મેં તો મારી જિંદગી મારા દેશઅર્થે ને મારા ભાઈઓ અર્થે અર્પણ કરેલી છે. હું તો ત્યાગી થયેલો છું. મને કોઈનું કાંઈ જોઈતું નથી. પ્રભુ મને દુકટો દોટલો આપી દે છે એથી આનંદ છે. પણ મેં મારું ચરૂઆતનું દુઃખ

જોયેલું છે, એટલે એવાં દુઃખમાંથી મારા ગરીબ વિદ્વાન ભાઈઓ બચે એવી આશાથી આ લેખ લખવામાં આવે છે; એટલુંજ નહિ પણ મને શ્રીમંતોનો બહુ અનુભવ મળેલો છે અને તેઓ પોતાની ફરજ બજાવવામાં કેટલા બધા પછાત છે, એ મેં પ્રત્યક્ષ જોયેલું છે. એટલે છતાં સાધનોએ તેઓ કેટલા બધા પછાત રહી જાય છે અને મારા ગરીબ વિદ્વાન ભાઈબંધોને સાધન વિના—તેઓના આશ્રય વિના કેટલું બધું હેરાન થવું પડે છે, એ મેં જાતે અનુભવેલું છે તથા મારા મિત્રોએ પણ અનુભવેલું છે. માટે મારા વિદ્વાન ભાઈબંધોને અને આપણા શ્રીમંત સાહેબોને તથા આપણા દુઃખી થયેલા દેશને કાયદો થાય એવા હેતુથી દેશની દુર્દશાનાં કારણો સમજવા માટે મારા સાધુ મિત્ર ગરીબદાસના અનુભવની નોંધપોથીમાંથી એક દાખલો આપીશ. તેણે લખ્યું છે કે, શ્રીમંતોની મોટાઈ ! ખત્તી શુભ !

મને યાદ છે. હા, તે રાત્રિ મને યાદ છે. એ જખમ હું હજી ભૂલી ગયો નથી. વાંચનાર ભાઈઓ ! તમારે એમ નહિ સમજવું કે હું કયાંય યુદ્ધમાં ઘાયલ થયો હતો, અથવા તો કોઈ અકસ્માતમાં હું સપડાઈ ગયો હતો. મને કોઈએ હથિયાર માથું નહોતું, કે મને કોઈએ ખૂન વચન કહ્યું નહોતું. ઈશ્વરકૃપાથી હું કોઈનો દુશ્મન નથી અને મારું કોઈ દુશ્મન નથી. ત્યારે મને જખમ શાનો થયો ? આ વખતે ત્યારે દેશના સોભાગ્ય-દેશના સ્થંભ-દેશની દીતિ-ઈશ્વરના કૃપાપાત્ર પૂર્વના પુરયવાળા ભાગ્યશાળી શ્રીમંત સાહેબોની વાત ચાલી રહી છે, ત્યારે એ જખમને શા માટે યાદ કરવો જોઈએ ? પણ અફસોસ કે, એ જખમની હકીકત તમને સમજાવ્યા વિના ગરીબ વિદ્વાનોની જિંદગીની મુશ્કેલીઓ અને આપણા શ્રીમંત સાહેબોની ગુફી લાગણીઓ સમજી શકાયે નહિ.

જાન મેળવવાની ધોનમાં હું મુગાફરી કરવા નીકળ્યો, એ વખતે ઉદનપોયણ અર્થે મારે નોકરી કરવી પડી હતી. મારા શેડ બહુ પેટાવાળા હતા અને તેમની બહુમતનાઈની વાંતો પણ હોકા દેતા હતા. મેં નાંજરુ હર્તું કે એ શેડ કેજરત્તીને ઉત્તર જાત આપે છે, એટલુંજ નહિ પણ મેં ઘણી વખત તેમનું નામ વનમાનપત્રોમાં, જાહેર કોડમાં, નાણા બજારમાંની ટીપમાં વાંચ્યું હતું તે ઉપરાંત જિનબનુનદી દોવાને દીધે તેમને મારે જોઈએ તે દેશનાં દુ વધારે જ ન થવાવાં હતા. બીજું એ કે, એ

વખતે હું હજી જિગતો જીવાનિયો હોવાથી તથા મને કોઈ એવા મોટા માણસ સાથે પિછાન ન હોવાથી, મારા શેઠને માટે જીરુસાદાર રીતે હું કાંઈક દેવતાઈ વિચારો કર્યા કરતો હતો.

શેઠ રાતે દશ વાગે સૂઈ જાય ત્યાંસુધી મને તેમની નોકરી કરવી પડતી હતી. હું પણ શેઠને ત્યાંજ સૂતો હતો, એટલે શેઠ સૂઈ ગયા પછી કલાક દોઢ કલાક હું મારું લખવા-વાંચવાનું કામ કરતો હતો. એ વખતે હું એક પુસ્તક લખતો હતો અને તે વિષય એવો હતો કે, મને ઘણાં પુસ્તકોની મદદની જરૂર હતી. દિવસે મને કુરસદ મળતી નહિ; કારણ કે મને મારા શેઠની દરરોજ સત્તર કલાક નોકરી કરવી પડતી હતી. તેથી રાતને વખતે વાંચ્યા વિના ખીજો ઉપાય મહોતો.

મારા શેઠને ત્યાં સાધારણ જત્તી કરતાં સહેજ ચડતા પ્રકારની એટલે વધુ પ્રકાશ આપે તેવી જત્તી હતી. એક દિવસ શેઠ દશ વાગે સૂવા ગયા, ઉપર જઈને હમાલને કહ્યું કે, જત્તી જુઝાવી નાખ. હમાલે જવાબ દીધો કે, મહેતાજી વાંચે છે. શેઠે પૂછ્યું કે, કેટલા વાગ્યા સુધી વાંચે છે ? હમાલે કહ્યું કે, અગિયારણાર વાગ્યા સુધી. શેઠે કહ્યું કે, તેને વાંચવું હોય તો તેલનો ગ્લાસ મૂકવો, મોટી જત્તી રાખવી નહિ. શેઠના આ હુકમથી હમાલે નીચે આવીને હું વાંચતો હતો છતાં જત્તી જુઝાવી નાખી. મેં પૂછ્યું કે કેમ ? શું કરે છે ? તેણે કહ્યું કે, શેઠનો એવો હુકમ છે. પછી તેણે શેઠ સાથે થયેલી વાત મને કહી જતાવી. એ સાંભળી એ વખતે મને બહુ માહું લાગ્યું. મારે પોતાને માટે નહિ; કારણ કે મારે માટે તો જાહેર રસ્તાઓ ઉપરનાં મ્યુનિસિપાલિટીનાં હાલરો ફાનસ તૈયાર હતાં, પણ મારા દેશને માટે, મારા ગરીબ વિદ્વાન ભાઈઓને માટે, મારા ધીમંત સાહેબોને માટે મને બહુ લાગી આવ્યું. અરે ! હાય, હાય ! ભારતના ધીમંતોનાં દિલ ખાવાં ? એક કલાકે એક દોઢિયાનું એ જત્તીમાં ખર્ચ થતું અને તે વધુમાં વધુ રોજ દોઢ કલાક સુધીજ હું વાપરતો. તેમાં પણ કેટલાક દિવસ ખાલી જતા. અરે મારા બહા શેઠ ! કાંઈક તો વિચાર કરવો હતો ! રોજ દોઢ દોઢિયાના ખર્ચ સારું રાતના ખાર વાગ્યા સુધી તમારા ઘર-માજ-તમારી સામેજ અજ્યાત કરનાર તમારા આધિન ગરીબ વિદ્યાર્થી પાસેની જત્તી ગ્રાસ કરતાં તમોને જરા પણ આંચકો ન લાગ્યો ? શિવ ! શિવ ! શિવ ! પણ યાદ રાખજે કે, એ મારીજ

ખત્તી ગુલ થઈ નથી; તેની આંધે તમારી અને બીજાં ઘણાઓની ખત્તી પણ ગુલ થઈ છે. મારા દિલમાં એ એક તમે એવો ફટકો માર્યો છે—એવો ભયંકર જખમ કર્યો છે કે તેની અસર મારી એકનીજ નહિ પણ બીજાં ઘણાઓની જિંદગી સુધી જશે નહિ. અરે એ તે કેમ બાય ? જેને માટે મેં દેવતાઈ વિચાર-કર્યો હોય, તે મારે માટે આમ કરે ? ખત્તી યુઝાવી નાખે ? પ્રભુ ! પ્રભુ ! અરે, અમને અફસોસ કેમ ન થાય ? જે શ્રીમંતોની ઉપર દેશની સમૃદ્ધિનો ને આબાદીનો આધાર છે, જે શ્રીમંતો દેશની ચોભા છે, જે શ્રીમંતો દેશની કીર્તિ છે, જે શ્રીમંતો દેશની આશા છે, જે શ્રીમંતો સુલેહનાં મૂળિયાં છે, જે શ્રીમંતો ગરીબોની મદદ છે, જે શ્રીમંતો હુન્નરકળાના કદરદાન છે, જે શ્રીમંતોની મદદથી દુનિયા સુધરે છે, જે શ્રીમંતોની શ્રીમંતાઈથી દુનિયા રળિયામણી લાગે છે અને જે શ્રીમંતો ઈશ્વરના કૃપાપાત્ર છે, એવા શ્રીમંતો જ્યારે આવી હીણી નજર રાખે, એટલી બધી હીણી નજર કે, પોતાની નજર આગળ અભ્યાસ કરતા ગરીબ વિદ્યાર્થી પાસેની ખત્તી પણ યુઝાવી નાખે, ત્યારે પછી અફસોસ કેમ ન થાય ? અરે ભારત ! તારાં ભાવ્યશાળી, તારાં માનીતાં સંતાન આવાં હોય કે ? હવે તું અમને કહે કે તારી દુદ્દશાનું મૂળ કોણ ? શ્રીમંતો કે ગરીબ ?

૩૪-ગરીબાઈ કેટલું બધું શીખવે છે ?

મેં અગાઉ કબૂલ કરેલું છે કે, હું લાયબ્રેરીની ફી ભરવા થાં ક્ષિવાન નહોતો અને નોપણ એ તો મને બ્યસનજ પડી ગયું હતું કે, કાંઈ પણ નવું નવું વાંચ્યા વિના મારાથી રદી સકાયજ નહિ. કોઈ કોઈ દિવસ જ્યારે કાંઈ વાંચવાનું ન મળે અથવા કાંઈ કારણસર વાંચી ન શકાય, ત્યારે મને એન પડતું નહિ. એન પડતું નહિ એટલુંજ નહિ પણ મને એમજ લાગતું કે, વાંચ્યા વિનાનો દિવસ ગયો ને ફાનટજ ગયો છે. આવી દેવ પડી ગયાથી અને ખાસ નીતે ચાલીને એવી દેવ નાખવાથી, નવાં નવાં પુસ્તક મેળવવા માટે મને લાયબ્રેરીની મદદની બહુજ જરૂર હતી. પણ મારી પાને પેના ન દેતા. અહા ! ત્યારે કેટલું બધું શીખવે છે, મજજ કેવી નીને રહે. એવાં છે એ અને નીજાઈ કેવી છૂપી મદદ કરે છે, ન હ. ન. વનંજ જનજ શક્યાં. એક નાની લાયબ્રેરીના ને લાય

ધેરીનું કામકાજ કરનાર નોકર હતો તેની સાથે ધીમે ધીમે મને પેછાન થઈ. એ પણ મારા જેવો ગરીબ માણસ હતો. તેને મેં એક પુસ્તક બનાવી આપવા કબૂલ કર્યું અને તે બદલ લાયબ્રેરિયનને સમજાવી, તેની રજા મેળવી તે મને પુસ્તકો વાંચવા માટે આપવા લાગ્યો. આવી રીતે થવાથી મને ખેવડો લાભ થયો. મને એક પુસ્તક બનાવવાની ફરજ પડી અને પુસ્તકો વાંચવાનો લાભ મળવા લાગ્યો. ટૂંક વખતમાં મેં એક નાનું પુસ્તક તૈયાર કર્યું. એ પુસ્તકથી તે માણસ ખુશી થયો અને તેણે તે છપાવ્યું. તેથી તેની પ્રસિદ્ધિ થઈ તેને કાંઈક પૈસા મળ્યા. મારું પુસ્તક બહાર પડ્યું અને હું તેના ઋણમાંથી છૂટ્યો. કારણ કે બનતાં સુધી કાંઈના પણ ઉપકારમાં દબાવું નહિ એ મારો ઠરાવ છે. અને કદી કાંઈના ઉપકાર નીચે અવાય તો એવી પ્રાર્થના કરવી કે, હે પ્રભુ! ઉપકારનો બદલો વાળવાની અમને તક આપ. આ બધું હું ગરીબાઈમાંથી શીખ્યો છું. કારણ કે જો હું શ્રીમંત હોત તો કદાચ બીજા શ્રીમંત બાઈબંધોની જેઠે હૃદયની સરળતા ને કામળતાથી બેનસીબ રહ્યો હોત અને મને નમે તેની પાસે અકડાઈ રાખવાની, મને માન આપે તે તેઓની ફરજ સમજવાની, મારી તરફ સ્નેહ રાખે તેને સ્વાર્થી સમજવાની અને મારી ઉપર ઉપકાર કરે તેની કિંમત નહિ સમજવાની, આપણા શ્રીમંત બાઈબંધોના દૃષ્ટાંતથી કદાચ મને પણ ટેવ પડી જાત.

શ્રીમંતો પોતાની શક્તિનો લાભ લેતા નથી

આપણા શ્રીમંત સાહેબોમાંથી હું એવા ઘણા જણને જોળ્યું છું કે, તેઓ ઘણીયે લાયબ્રેરીઓના લાઈફ-મેમ્બરો છે, એટલું જ નહિ પણ તેમને પોતાને ઘેર લાયબ્રેરીઓ છે. છતાં પણ વિદ્યા-હુતરના શોખને ખાતર જો એક પણ પુસ્તક તેઓએ સમજીને પૂરેપૂરું વાંચ્યું હોય, તો હું તેઓના તરફથી મારા દાદાના સ્તોત્રન ખાઈ ચકું! આનું નામ શું દીમતી તકો ગુમાવવી એ નથી? આનું નામ શું છતાં જોજીને જૂથું રહેવું એ નથી? આનું નામ શું ઈશ્વરી જ્ઞાનનો લાભ ન લેવો એ નથી? અને આનું નામ શું ઈશ્વરી કૃપા ગુમાવી નાખવી એ નથી? આવી રીતે પોતામાં રહેલી કુદરતી શક્તિ ન ખર્ચવી અને દીમતી તકો ગુમાવી નાખવી તેનું નામ શું ભારતની દુર્દશા નથી?

મરીજાઈતું છુપું બજ મદુ મોદું છે અને તે માણસોને ઘણાં

દુર્ગુણોમાંથી બચાવી લે છે, એ તો મારી અનુભવસિદ્ધ બાબત છે. પણ તેની સાથે મારે એ પણ કબૂલ કરવું જોઈએ કે, ગરીબાઈની પીડા પણ કાંઈ જેવી તેવી નથી. ગરીબાઈને લીધે ઘણીયે સારી તકો હાથ આવતી નથી. તથા ઘણાંયે સદ્ગુણોને દબાઈ રહેવું પડે છે. એટલુંજ નહિ પણ કેટલીક વખત વિનાકારણ અપમાન પણ ખમવું પડે છે.

મફતનાં અપમાન

એક દિવસે સાંજે હું એક જાહેર બગીચામાં ફરવા ગયો હતો. એક ખૂણામાં બેસી મારું પુસ્તક લખતો હતો, એટલામાં તે બાગનો રખેવાળ ઉપરી અમલદાર ત્યાં આવ્યો. તેને આવતો જોઈ, નવો રાખેલો બાગનો ચોકીદાર સિપાઈ પોતાની ચાલાકી બતાવવા ત્યાં બેઠેલા ગરીબ માણસોને વિનાકારણ ઉઠાડવા લાગ્યો. હું એક ખૂણામાં બેસીને લખતો હતો ત્યાં સિપાઈદાદાએ આવીને કહ્યું કે, ચલે જાઓ. મેં કહ્યું કે આ બગીચામાં બેસવાની સૌને રજ છે, મને શા માટે ઉઠાડે છે? તેણે કહ્યું કે, ચલે જાઓ, જરૂરી ખાત મત કરો! હું જાહીને ત્યાં પાસેજ બેઠેલા બાગના યુરોપિયન રખેવાળ પાસે ગયો. મારે તેને એટલુંજ પૂછવાનું હતું કે અહીં બેસવાની રજ છે કે નહિ? હું એ ખુલાસો પૂછું તે અગાઉ એ નિપાઈએ ત્યાં આવી કહ્યું કે, સાહેબ, આ માણસ અહીંથી જવાની ના પાડે છે. સાહેબે હુકમ કયો કે, તેને પોલીસમાં લઈ જાઓ. શા માટે પોલીસમાં મોકલીએ છીએ તે જાણવાની કે વિચારવાની એ યુરોપિયન ગાંઠ ગેરો સાહેબ શા માટે તરફી લે? મારી કંઈ વાત તેણે સાંભળી નહિ. નિપાઈ મને લઈ જતો હતો એટલામાં તે યુરોપિયન અમલદારની નાથ આવેલા બીજા એક યુરોપિયને તે સિપાઈને પૂછ્યું કે, એ આદમીને ક્યા ક્રિયા? પેશાબ ક્રિયા? ફૂલપાન ને? નિપાઈએ કહ્યું કે, નહિ. તેણે પૂછ્યું એ ક્યા કરતા ય? નિપાઈએ બાગની મગાવીને કહ્યું, અહીં બેઠો હતો તે યુરોપિયને કહ્યું: બેઠો હો, બેઠો વાતે કું ના મન બોલો. નિપાઈએ કહ્યું, સાહેબ હું તમે માણસ છું.

અહીં આ બાગના મમામ શાય છે, પણ વાચનાવાળાએ જાણવું પડે કે, એના માટે મુન્સિફ હતો? જિલ્લા માટે કાનું પણ મુન્સિફ હતો? તે નહિ કે મગા કરવા: નજ. માઈને ગણતો હો? તેણે મને આજે નોંધે અપમાન નહવું પડ્યું એ કે જાણ?

યુરોપિયન ગૃહસ્થની ન્યાયદૃષ્ટિથી હું પોલીસમાં જતો, હેરાન થતો અને વિનાકારણ બેઆળસ થતો બચ્ચો હતો અને તોપણ મારે જણાવવું જોઈએ કે, મારા હૃદયને ધક્કો લાગ્યા વિના રહ્યો નહોતો; કારણ કે મારા કાંઈ પણ દોષ વિના માત્ર ગરીબાઈનાં કપડાંને ખાતરજ મને આવી રીતે અપમાન ખમવું પડ્યું હતું. હવે તમે જુઓ કે, જમાનાને અનુસરતી રીતે સગવડથી રહી શકે એવો જો કોઈ શ્રીમંત મારી જગ્યાએ હોત તો તેનું આવી રીતે અપમાન થાત કે? નહિજ. ઊલટો તેજ સિપાઈ તેને નમીને માનથી સલામ કરત અને તેને અંદર ફેરવીને બધો બગીચો સરખી રીતે બતાવત તથા જરૂરની કેટલીક વિગતો પૂરી પાડત. શ્રીમંતને જ્યારે આવી રીતે થાત ત્યારે ગરીબને તે પોલીસમાં લઈ આપ્યા. આ બધાં ગરીબાઈનાં વગરમાગ્યે આપ્યાં આવતાં સંકટો છે. આ ઉપરથી હું એમ બતાવવા માગું છું કે, શ્રીમંતોને ઘણાં પ્રકારની સ્વાભાવિક સગવડ છે અને તોપણ તેનો તેઓ ખરો લાભ લેતા નથી.

માણસને અનુભવ અને જ્ઞાન મેળવવા માટેનાં ઘણાં જાહેર સ્થળો મેં અગાઉ બતાવેલાં છે; જેવાં કે, બગીચાઓ, મંદિરો, લિલામખાનાંઓ, પ્રદર્શનો વગેરે તેવાં સ્થળોને માટે ઘણાંઓ એમ કહેશે કે, તે સર્વને માટે ખુલ્લાં છે, પણ ઉપલા દૃષ્ટાંત સાથે મારો અનુભવ એ છે કે, એવાં જાહેર સ્થળો પણ શ્રીમંતોને માટે ખાસ પૂરેપૂરાં ખુલ્લાં છે અને ગરીબોને માટે માત્ર જરાતરા ખુલ્લાં છે; તોપણ અભયળીની વાત એ છે કે, એવાં સ્થળોમાંથી ગરીબો અને તેમાં પણ ખાસ કરીને ગરીબ વિદ્વાનો જેટલો લાભ લઈ જાય છે તેટલો શ્રીમંત લઈ શકતા નથી. આનું કારણ એજ છે કે, શ્રીમંતો પોતાની શક્તિનો અને પોતાને મળતી શુભ તકનો જરા જેટલો પણ લાભ લેતા નથી.

ગરીબાઈ માણસને આગળ વધવામાં કેટલી બધી અડચણો નાખે છે, એ જો ખુલ્લી રીતે સમજાય, તો વિદ્વાનોને મદદની કેટલી બધી જરૂર છે અને શ્રીમંતોની એ કેવી મોટી ફરજ છે તથા એ ફરજ બજાવવામાં શ્રીમંતો કેટલી બધી બેદરકારી બતાવે છે અને તેથી પોતાની, પોતાના બાઈઓની તથા દેશની કેટલી બધી ખરાબી થાય છે, એ બરાબર રીતે સમજાય તે સારું હજી બીજી તેવી ઘણી બાબતો મારે રજૂ કરવી જોઈએ.

ગરીબો બોલતાં બંધાય ને છીંકતાં દંડાય

હું ધારું છું કે, સદ્દાઈથી બોલી ચકવું અને અસરકારક હાજરું જવાબ દેવા એમાં કાંઈ ખોટું નથી અને તોપણ એવી બાબતો-માંથી પણ મને ખમવું પડ્યું છે. ગરીબોને અતુક્ષ્ણ સંજોગો વિના તેનું જ્ઞાન પણ ફસાવનારું થઈ પડે છે. એવા ઘણા દાખલા મારા જાતઅનુભવમાં આવેલા છે. તેમાંથી એક દાખલો રજૂ કરું છું; તે એવા હેતુથી કે, આપણા શ્રીમંતભાઈઓ ગરીબ વિદ્વાનોને અતુક્ષ્ણ સંજોગમાં રહેવાની કેટલી બધી જરૂર છે તે સમજે અને મક્ક આપતાં શીખે.

સુબઈની માકિંટ પાસેની એક ગંદી ગલીમાં હું રહેતો હતો. કારણ કે ત્યાં મને સસ્તા ભાડાની ઓરડી મળી હતી. હું જે માળામાં રહેતો તે માળાવાળો અક્ષરશૂન્ય પણ શ્રીમંત હતો અને પૈસાના જોરથી અભિમાની હતો. તેની રીત એવી હતી કે, દરેક રોજ પોતાને વખાણનારાઓ પાસે બેસવું અને પોતાની દરેક વાતમાં પછી તે ગમે તેવી ગેરવાજબી હોય તોપણ, પાસે બેઠાઓ પાસે તેમાં હા જી હા કરાવવું. મને તેના એ સ્વભાવની ખબર નહોતી, તેથી મારાથી એક દિવસ સહેજ કાંઈ બોલાઈ ગયું તેથી તેનો મિજાજ ફાટ્યો. વાત એમ બની કે, રાતના ભોજન પછી હું એ ઘરના થોડ ઉપર જરાવાર બેઠો હતો, એટલામાં ત્યાં તે ઘરવાળો થોડ પોતાના હા જી હા કરવાવાળા આરખાંચ ખુશામનિયાઓને માથે તેડી લાવીને બેઠો અને વાતોના તડાકા ચાલવા લાગ્યા વખત ડાહ્યા પહોરનો હતો. રાતના આડ વાગ્યા હતા. વાજબી ગેરવાજબીની ત્યાં કોઈને દરકાર નહોતી. કાંઈક ને કાંઈક જે મજલુ તે દબી કાઢવું, પછી ચાહે તો મગ દોય, અડદ દોય કે કાકરા દોય નમે તે દોય; પણ બરડી નાખવું એ તે શેઠની મજલ હતી. જે એમ ન હોય તો તેને નમત પડતી નહિ. અને પાસે બેસનારાઓનું એજ કામ હતું કે, શેઠની વાતમાં હા જી હા કરવું. જે એમ ન હોય તો તેઓ શેઠના ગુસ્સામાં આવી પડે અને એવા મજલુ થીનતન ગુસ્સામાં આવવાનું જોખમ તેઓ મા માટે પડે. તેઓ કહેતા કે શેઠ જાણે મને ને બોલે, નેમા અમર બાપનું મું નવું? અને તે બોલે, નમજીએ કે, “ન બોલેય ન નવું મું” એ શેઠ પાસે બેસનારા એક શાસ્ત્રીના આ વિવાદ હતો અને અંતરથી જગતિ મુઠ મોહકિશ્નું નાચતોય નાચતો

ળીયં ॥ એવા નમાતા વિચાર રાખીએ ત્યાંસુધી પોતે સુધરીને ખીજને સુધારી શકીએ એ કદી પણ બનવાજોગ નથી.

શેઠે તો ભરી ભરીને તોપો ચલાવવા માંડી અને મરણ આવે તેમ ગપગોળા ફેંકવા લાગ્યા. વાત અંત્રેજી સુધારાની ચાલી. અભિમાનથી ને અતિ ખુશાલીથી શેઠે કહ્યું કે, તમને કોઈને કયા ખબર છે ? ગાડી થઈ તે આપણાં શાસ્ત્રમાંથી, તાર ભાગવતમાંથી કાઢ્યો ને વીજળી ગીતાજીમાંથી લીધી; ગીતાજીમાં વીજળીની બધી વાત લખેલી છે ને ભાગવતમાં આગગાડી ચલાવવાની બધી કૃત્યો સાફ લખેલી છે. અંત્રેજીએ કયું તે બધું આપણાં શાસ્ત્રમાંથી. એમાં એ લોકોના બાપનું કાંઈ પણ નથી. શેઠની આ વાતને તેની પાસે બેઠેલા ને તેની પાસે રાજ રાતે ભાગવત વાંચવાવાળા શાસ્ત્રીએ ટેકો આપ્યો. આવી આવી વાતો સાંભળીને મને હસવું આવ્યું અને કાંઈક બોલવાનો ચળવળાટ થઈ આવ્યો: મેં પૂછ્યું કે, શેઠ! રજા હોય તો કાંઈક બોલું. શેઠે કરકાહી ને અભિમાનથી કહ્યું, બોલ ઝટ, તારે શું કહેવું છે ? (શેઠિયાઓની ડિલ્હનેરીમાં 'તમે' શબ્દ તો બહુ મુશ્કેલીથીજ મળે છે.) મેં કહ્યું કે, તમે કહો છો કે ગાડી, તાર, વીજળી બધું આપણાં શાસ્ત્રોમાંથી બન્યું, પણ જો ખરી રીતે જોઈએ તો એમ નથી. કારણ કે આપણાં ધર્મશાસ્ત્રો તો અધ્યાત્મજ્ઞાનને માટે છે, ને તે તો આપણને વૈરાગ્ય તરફજ દોરે છે. તેમાં અંજિનમાં ફાલસો કેમ નાખવો ને કઈ કઈ ચીજો મેળવીને વીજળી ઉત્પન્ન કરવી એ કાંઈ લખ્યું નથી. કદી અંત્રેજીએ આપણાં શાસ્ત્રમાંથી બધું લીધું હોય તો પણ તેમાં આપણે ખુશી થવા જેવું નથી, આપણે તો તેથી દિલગીરજ થવું જોઈએ; કારણ કે આપણામાં સત્તા નહિ, આપણને આવડ્યું નહિ, ત્યારે તેઓ લઈ ગયાને ? કાંઈ ગરાસિયો હોય, તે અક્રમી જાણ્યો હોય, બાપદાદાની મિલકત બધી ગુમાવી દીધી હોય અને પછી મોટી મોટી વાતો કરે કે, આ ગામ મારા દાદાનું હતું, આ વાડી મારા બાપાની હતી ને આ મહેલ મારા કાકાનો હતો. એમ દૂરથી આંગળી ચીંધીને તણા માયા કરે એ શું માનની વાત છે ? તેણે તો ગ્રમભાવું જોઈએ, કારણ કે બધું ગુમાવ્યું. આ દાખલો સાંભળીને તે શેઠને મિલજ દટકપો. તે જાણકા ઉપરથી બેઠો થઈ ગયો, મને કેટલીક જાણો ચાપડી દીધી ને મારવા ઊઠ્યો. તેણે મને કહ્યું કે, મારી

વાત તોડવાવાળો તું છે કેાણ ? તને માયા વિના નહિ છોડું. મને ખાસઠં વરસ થયાં, તેમાં આજ સુધી કેાઈએ મારી વાત તોડી નથી ને તું મારી વાત તોડે ? બચ્યા, જોઈ લે મજા. એમ બોલતો છેડા-ચેલા માતેલા પાડાની માફક મારી સામે જિછળ્યો ! પાસે બેઠેલા બધાએ મને કહેવા લાગ્યા, તમે કાંઈ બોલો મા. બોલો મા. ને શેઠની માફી માગો. મેં શેઠની માફી માગી, ને ચોઘડિયું કોઈક સારું કે માર ખાતો સહેજમાં બચી ગયો. માર ખાતો બચ્યો તેનું કારણ મારી હોશિયારી નહિ, કે એ શેઠની દયા નહિ, પણ મારા શેઠની સત્તા હતી. એથી દબાઈને તેણે મને જવા દીધો હતો અને એ ચોક ઉપર નહિ બેસવા, તથા તેના માળામાંથી ચોરડી ખાલી કરવા એજ વખતે તેણે મને ફરમાવ્યું હતું. જિલટો ચોર કોઈ વાળને ઢંડે તે એનું નામ. તેણે મને વિનાકારણ ગાંળો દીધી, મારવા જિલ્યો ને મારી બેઆબરૂ કરી, તેના બદલામાં મારે તેની માફી માગવી ? પ્રભુ ! પ્રભુ ! ભારતના શ્રીમંતોની શ્રીમંતાઈનું આ ફળ તો જુઓ ! અને ભારતના વિદ્વાનોના આનિરાધાર હોલ જુઓ ! આ ખરી બનેલી વાત છે અને તે હું એટલાજ હેતુથી રજૂ કરું છું કે, આપણા દેશના શ્રીમંતોનો મોટો ભાગ કેવી કંગાળ રીતે, કેવી ખરાબ રીતે જિંદગી ગુજારે છે અને છતાં પ્રકાશે કેટલા બધા અંધકારમાં રહે છે તથા તેથી ગરીબ વિદ્વાનોને વિનાકારણ કેટલું બધું ખમવું પડે છે અને તેમનું પોતાનું તથા દેશનું કેટલું બધું અનિષ્ઠ થાય છે !

લકમી, સરસ્વતીનું અમલી વેર, દિંદના વિદ્વાનોમાં ને શ્રીમંતોમાં પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. આપણા દેશના શ્રીમંતો વિદ્વાનોને બિલકુલ ડંભેજન આપતા નથી, તેનો અનુભવ તેમનાં પોતાનાં જીવનમાંથી પણ મળે છે મુંબઈમાં એવા ઘણાંયે શ્રીમંતોને હું જોજીયુ છું કે, જેઓ લાખો રૂપિયાના માત્રિક છે અને તોપણ તેમને ત્ય નેમના મગમા એક લાખ રૂપિયે એક રૂપિયાના પણ પુસ્તક રોજા નથી પચામ લાખ રૂપિયાવાળા શેરિયાને ત્યાં પચાસ રૂપિયાના અને વચ લાખ રૂપિય વાગાના ઘરમાંથી છઠ્ઠે રૂપિયાના પુસ્તકો ને નીકળે એ મું કમનગીબની વાત નથી ! વિદ્વાનોને નથી રોજા ડંભેજન આપતા ને જાણુએ છું પણ ન મામ. ન ન પુસ્તકો પણ ન ખરીદવા પડતાને વાચતા ન ન ન નું રોજ અધવા વચને નાંખે દાદ વાની દેવાય ને જાણુએ ને

માટે એટલું પણ ન કરવું એ શું દિલગીરીની વાત નથી કે ? અફસોસ ! લાખ રૂપિયે એક રૂપિયાનું પુસ્તક પણ ન ખરીદી શકાય ? આપણા શ્રીમંતોનાં દિલની મોટાઇ, તેઓની લાયકી અને તેઓનો સ્વદેશપ્રેમ આ કરતાં વધારે સરસ બીજી કંઈ રીતે હોખી શકાય ?

હજી એક બીજી બાબત મારે બતાવવાની છે અને તે એ કે, સરેરાશ સૌ શ્રીમંતે એક પુસ્તક પણ ખપતું નથી. કેટલાકોને આ વાતમાં અતિશયોક્તિ લાગશે; પણ એમ નથી. જાહુ ચોક્કસપણે કેટલાક અનુભવથી એ ગણતરી કરવામાં આવી છે. કચ્છ, કાઠિયાવાડ, ગુજરાતમાં મળી વીસ હજાર રૂપિયાથી વધારે હોલતવાળા એવા ગુજરાતી ભાષા જાણુવાવાળા માત્ર પચાસ હજાર શ્રીમંતો ધારે અને એ પચાસ હજાર શ્રીમંતોમાં પૂરાં પાંચસો પુસ્તક પણ ખપશે નહિ. અમે જાણીએ છીએ કે, કેટલાંક વિદ્યાહુન્નરને લગતાં સાધારણ કિંમતનાં ઘણાં સારાં સારાં પુસ્તકો પણ ગુજરાતી ભાષામાં પૂરાં એક હજાર પણ ખપી શકતાં નથી. અને તેમાં પણ અર્ધોઅર્ધથી વધારે ભાગ તો ગરીબોજ ખરીદે છે. એટલે પચાસ હજાર શ્રીમંતોને ભાગે માત્ર પાંચસો પુસ્તકો પણ આવતાં નથી. આ ઉપરથી વાંચનાર જોઈ શકશે કે, સૌ શ્રીમંતે પૂરું એક પુસ્તક પણ ખપતું નથી. જે પુસ્તકો એક એક શ્રીમંતે સૌ સૌ ખરીદવાં જોઈએ, તેવાં પુસ્તકો પણ સૌ શ્રીમંતે પણ એક ન ખપે એ શું દેશપ્રેમીઓ માટે ચોંચનીય નથી ? જે દેશમાં દેજવણીની-વિદ્વાનોની આવી ગહાભારત કદર હોય તે દેશની દશા માટે પૂછવું જ શું ?

૩૫-નહિ ત્રણમાં, નહિ તેરમાં ને નહિ છપ્પનના મેળમાં

આપણા દેશના શ્રીમંતો વિદ્યાહુન્નરને અને વિદ્વાનોને તથા ગુણીજનોને પૂરી મદદ આપતા નથી. પૂરી તો શું પણ સહેજ પણ મદદ આપતા નથી, એ તો ખુદશી વાત છે. ગરીબ યોગ્ય અધિકારીઓને તેઓ ઘટતી મદદ આપતા નથી, એટલોજ તેઓનો દોષ નથી, પણ એ કરતાં વધારે મોટી જૂલ તેઓ કરે છે અને તે એજ કે, પોતે કાંઈ પણ વિદ્યાહુન્નર શીખતા નથી. જે જોયેલ છે કે, ધણી વખત જે બાબત તરીખ માણસો દશ રૂપિયામાં શીખી

શકે છે, તે શ્રીમંતોનાં લાડકાં બચ્યાંઓ સો રૂપિયા ખચીને પણ શીખી શકતાં નથી, એટલુંજ નહિ પણ કોઈ કોઈ વખત ગરીબો કરકસરથી ખરચેલા એક રૂપિયામાંથી જેટલું જ્ઞાન મેળવે છે, તેટલું જ્ઞાન શ્રીમંતો સો રૂપિયા ઉઠાવીને પણ મેળવી શકતા નથી. શ્રીમંતાઈ એ એક આશીર્વાદ છે, શ્રીમંતાઈ એ ઇશ્વરની કૃપાનું ફળ છે, પ્રભુએ પણ કહેલું છે કે,

શુચીનાં શ્રીમતાં મેહે યોગબ્રહ્મોઽભિજાયતે ॥ ગી. ૬-૪૧.

અર્થ:-યોગબ્રહ્મથયેલાઓ પવિત્ર શ્રીમંતને ઘેર અવતાર લે છે.

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, શ્રીમંતાઈ મોટા તપનું ફળ છે. ત્યારે વર્તમાનકાળમાં ભારતની શ્રીમંતાઈ ભારતની પડતી-રૂપજ કેમ ધર્મ પડી છે? જે શ્રીમંતોએ પૂર્વજન્મમાં તપ કરીને આગળ વધવા માટે શ્રીમંતાઈ મેળવેલી છે, તે શ્રીમંતોની દશા અરે પ્રભુ! નહિ ત્રણમાં, નહિ તેરમાં ને નહિ છત્તપનના મેળમાં, એવી કેમ ધર્મ પડી છે? છતાં સાધનોએ પોતે શીખવું નહિ અને બીજાઓને શીખવવું નહિ, એ શું શ્રીમંતોની શ્રીમંતાઈનું ફળ હોય? ઘણાંયે શ્રીમંતોનાં ખાનગી ચરિત્ર જોવાનુભવવાની મને તક મળેલી છે અને તેમાંથી મને ગ્લાનિજ ઉત્પન્ન થયેલી છે અને એમજ લાગ્યું કે, છતાં સાધનોએ બહુજ ઉતરતા પ્રકારની નિંદા ગી તેઓ કેમ માણી શકતા હશે? શા માટે તેઓનાં દુઃખ એવાં કુઠિત ધર્મ ગયાં હશે? પણ આપણને એ વર્ણન સાથે બાલ કામ નથી. હું તો મરીઆઈની મારી મુઝેલીઓ અને તેમાંથી મેં કેમ રસ્તો ઠાક્યો એજ બતાવવા માગું છું. હું કાંઈ શ્રીમંતોનાં જીવન ચરિત્રો લખવા બેઠો નથી.

પરીક્ષામાં વધુ નાપાત્ર થનારાઓ કોણ છે?

શ્રીમંતોને સ્વાભાવિક રીતે મળતી અને મફત મળતી જ્ઞાન મેળવવાની એટલી બધી નોકો છે અને તેના પ્રમાણમાં તેઓ એટલું બધું મોટું મેળવે છે કે, તેમને માટે આપણને દિલગીરી લાગે. વિના સંદેહ નહિ. કોલેજમાં, અરે, ટું બુકમાં, કોલેજમાં તો તેઓ જતાજ નથી, એટલે દર મુખી પરીચયવાનું જોર તેઓને મળતુ ન. તેવજ રચાઈ? એ એટલું જોર તેઓના મનમાં રહેલું ન. જાણની આજ બુદ્ધિમાન દશાજ કે રોય? જો સુદેશ. એવું ન. મનીષ ને પનેના તાલના પુત્ર કે મંજીને ખાનગી રીતે કે મંજીવવા માટે જુદા જુદા માનવે દે.વ છે.

તેઓના કરતાં ગરીબના છોકરાઓ કે જેની પાસે પૂરી ચોપડીઓ પાંચ હોતી નથી અને જે આજીજી કરીને માંડમાંડ જરાતરા વાર ખીજનાં પુસ્તકો જોઈ લે છે, તેઓનો નંબર હંમેશાં ઉપર હોય છે. ઘણીયે ખરીદાઓમાં વારંવાર ગર્ભશ્રીમંતોજ નાપાસ થાય છે એ વાત મશહૂર છે. આમ શા માટે થાય છે? શ્રીમંતોનાં લેખમાં એવું તે શું બહુ લરાઈ જાય છે, તેઓનાં મગજમાં એવો તે શું પવન લરાઈ જાય છે કે, તેઓ પોતે પોતાને મદદ કરવાની તેમને માટે જોટી થતી તકોનો પણ લાભ લેતા નથી? ઈશ્વર ! અમારા શ્રીમંતોને સદ્ગુણિ આપો !

શ્રીમંતોનું લાયખલ આમાં શા માટે ?

બાઈ, સ્વામી અખંડાનંદજી મહારાજનું જીવનચરિત્ર બહુ મોટું છે અને તે બહુ જાણવા જેવી બાબતોથી ભરપૂર છે, પણ મારા સ્વર્ગ સાથે તેને કાંઈ સંબંધ નથી. આટલી બાબત હું એટલાજ કારણસર લઈ છું કે, મારું પ્રથમનું જીવન બરોબર રીતે બતાવી શકું અને તેથી વાંચનારાઓને હાલના મારા સ્વર્ગનું સ્પષ્ટ દર્શન કરાવી શકું. હું જાણું છું કે મારા સ્વર્ગમાં કોઈની પણ લાગણી દુખાવનારી બાબત નહિજ આવવી જોઈએ. પણ મારું આગલું શ્રીમંતાઈનું જીવન બતાવવા માટે સ્વામી અખંડાનંદજીના જીવનચરિત્રમાંથી આટલી બાબત લેવાની મને જરૂર પડી છે. કારણ કે બીજાઓની વાત કરું તે પહેલાં હું પોતેજ સ્વામી અખંડાનંદજીએ વર્ણવેલા જેવુંજ શ્રીમંતાઈનું જીવન ગાળતી હતી. એ વખતે મને કેટલી બધી શુભ તકો હતી? એ વખતે હું કેટલું બધું કરી શકું તેમ હતી? એ વખતે મને કેટલાં બધાં સારાં સાધનો અને અનુકૂળતા હતાં તથા એ વખતે હું કેટલી બધી પ્રભુની કૃપાપાત્ર હતી અને તેમ છતાં પણ તે બધી તકો મેં કેવી રીતે ગુમાવી નાખી. અને મેં કેવી નકામી જિંદગી ગાળી, તથા હું પ્રભુથી કેટલી બધી વિમુખ થઈ ગઈ, એ બધું ખુલ્લી રીતે બતાવી શકું, એવી આશાથી મેં સ્વામીજીનો લેખ મારા સ્વર્ગમાં લીધેલો છે. કોઈ પણ શ્રીમંતની લાગણી દુખાવવી એવો મારો હેતુ નથી. કારણ કે હું સમજું છું ને અનુભવું છું કે, કોઈની પણ લાગણી દુખાય એવી બાબત સ્વર્ગમાં હોયજ નહિ, ત્યાં તો સદાય આનંદ, આનંદ ને આનંદજી હોય છે.

હવે મારે એ બતાવવું જોઈએ કે, હું મારી શ્રીમંતાઈનો

અને શુભ તકેનો લાભ કેમ ન લઈ શકી ? એવું કારણ એજ છે કે, હું મારા પોતાના સ્વાર્થમાં રહેતી હતી. મારા નોકરો અને બીજા લોકો જોઈએ તે કરતાં મારી વધારે તારીફને ખુશામત કરતા હતા. તેમજ ગર્ભશ્રીમંતાઈને લીધે, દેખાદેખીથી બાળપણથી જ મારામાં મગરૂરીનાં બીજ સહેજ સહેજ રોપાઈ ગયાં હતાં. પણ એ મારી ભૂલ બતાવનારું કોઈ મારી પાસે નહોતું, એટલે મારા કુમળા મગજમાં મગરૂરી દાખલ થઈ ગઈ હતી. મારી ભૂલ બતાવનારાં માણસો મારી પાસે ક્યાંથી હોય ? કારણ કે અમારા નસીબમાં તો, અમારા સત્સંગમાં તો, ઘણું કરીને ધાટી ને ઘોડાવાળાઓજ લખેલા હોય છે. એટલુંજ નહિ પણ અમારી ભૂલ બતાવવી એ પણ કાંઈ સહેલું કામ નથી, ભૂલ બતાવનાર અમારી અંપલ ન ખાય તેની ખાતરી શું ? કોઈ ગરીબ માણસ અમારી ભૂલ બતાવે તે અમારી મગરૂરી કેમ સાંખી શકે ? તબીબ અમારા સમાગમમાં આવતાં બધાં માણસો અમને રાજી રાખવાજ હમી છે, કારણ કે તેઓ પોતાના નજીવ નજીવ સ્વાર્થને ચાહનારા હોય છે અને ભૂલ બતાવવા જેટલું જ્ઞાન પણ તેઓમાંથી બહુ થોડાનેજ હોય છે. તેઓ તો ઊલટા એમજ કહે કે, હા, એ તો એમજ ચાલે છે. ચેડિયાનાં છોકરાંઓ ગમત નહિ કરે તો બીજું કોણ કરશે ? “બાબા સાહેબ, આ મહેતાજીની પાપડી ઉડાવી દો.” એમ કહી હસાહસ કરે છે અને શ્રીમંતોનાં છોકરાંઓને તેમનાં માણસોજ ખગાડે છે. આવે વખતે માત્ર નિઃસ્પૃહી વિદ્વાનોજ ભૂલ બતાવી શકે, પણ તેઓના સહવાસમાં શ્રીમંતોનાં બાળકો કાઢે એ વર્તમાનકાળમાં બારતના નસીબમાં ક્યાં લખાયેલું છે ? ઘોડાવાળાઓ તથા બાનકોટી ધાટીઓના નસીબ ક્યાં ફૂટી ગયેલાં છે કે, ચેડિયાઓનાં છોકરાંઓ વિદ્વાનોના હાથ માં જાય ? શ્રીમંતો અને વિદ્વાનો વચ્ચે બારમો અંદ્રમા છે, તેનું કાંઈ એજ છે કે, શ્રીમંતો માત્ર પોતાની ઉપત્તક માગનેજ ચાલે છે અને વિદ્વાનો વાજખીપણાને ચાલે છે. આમ રોવાથી તથા શ્રીમંતોના દેગવગ્નીની કદર નહિ હોવાથી, શ્રીમંતોના યંત્રાનો વિદ્વાનોના નાન નમા, મુનિઓના આશ્રમમાં કાઢે એ સમય હજી બહુ દૂર છે.

મગરૂરીનું પરિણામ ઉપત્તકપાત્રું

શ્રીમંતોને લીધે બહુપણથીજ નાગમ મગરૂરીના બીજ

રોપાય અને તેની સાથે મને દરેક ચીજની સગવડ હતી. એ સગવડને લીધે મહેનતથી મેળવેલી વસ્તુના જેવી વસ્તુઓની ખરી કિંમત હું સમજી શકતી નહિ એટલે તેમાં મને ખાસ વિશેષતા લાગતી નહોતી અને વિશેષતા નહિ લાગવાથી તથા મારી મગફરીથી હું કંઈ વિશેષ કરી શકતી નહોતી. રહસ્યવાળી બાબતોમાં ને જાણવા જેવી ચીજોમાં પણ સગવડતાને લીધે વિશેષતા નહિ લાગવાથી, જરાક જાણ્યા પછી એમાં શું મોટી વાત છે, એમ મારી મગફરી કહી દેતી; એટલે ઘણીયે બાબતોમાં હું માત્ર ઉપલક્ષણોમાં જ રહી જતી હતી.

ખડું સગવડોથી થયેલી ખરાબી

શ્રીમંતાઈને લીધે મને મળતી અતિશય સગવડ એજ મને મોટું બંધન હતું. એ સગવડને લીધે હું ઉપલક્ષ મોજમાં જ રહી જતી અને મારી એ નજીવી મોજમાં કીમતી તકો ને અમૂલ્ય વખત કેમ ચાલ્યો જતો તેની મને ખબર પડતી નહિ. મારી સગવડતાની નજીવી મોજોએ મને ઉપલક્ષણોમાં જ રાખી દીધી હતી. એટલું જ નહિ પણ એ સગવડતાની મોજોએ મારા મન ઉપરનો કાબૂ ઓછો કરી નાખ્યો હતો. તથા એ અનુકૂળતાઓની મોજને આધીન થવાથી હું સહેજસાજ કંઈ ને કંઈ ફાંટાવાળી બનતી જતી હતી. મને લાગે છે કે, સારા શિક્ષણની ખામીને લીધે મારી અનુકૂળતાઓએજ મારા મનને લીધું કયું હતું અને એ લીધું મનજ મને આગળ વધવા દેતું નહોતું. બાઈ, શ્રીમંતાઈથી મળતી અનુકૂળતાની ઉપલક્ષ મોજોએ જેટલી મારી ખરાબી કરી છે, તેટલી ખરાબી મોટામાં મોટા દુરમનો પણ કરી શકે નહિ. અરે! જે મોજોને મેં માથે ચડાવી, તે મોજમજાએજ મારું નાક કાપ્યું—તે મોજોએજ મારું માથું કાપ્યું—અરે! તે લખી ઉપલક્ષ મોજોએજ મને નરકમાં નાખી! હવેજ મને સમજાય છે કે, એ મોજોએજ મારા મનને એટલું બધું લીધું કરી નાખ્યું હતું અને મારો એટલો બધો અધઃપાત કયો હતો કે, અરથો દલાક ચા મોટી મળે, તો હું બીમાર પડી જતી, જરાક ગરમી વધારે હોય તો હું ગભરાઈ જતી. મારાં નજીવાં કામમાં પણ જો જરાક મોટું થાય તો હું મિલજ ખોઈ બેસતી. વર્તમાનપત્ર જરા મોટું આવે તો હું અપીરી બની જતી. ભોજનમાં એકાદ શાક ઓછું થાય અથવા કંઈ મારું મનમાનનું ન થાય તો મને ચેન પડતું

નહિ અને વાળળી બાળતમાં કોઈ કાંઈ સહેજ કહે, તોપણ હું તે સહન કરી શકતી નહિ. આવી રીતનું મન થઈ જવાથી કયાંય પણ મને આનંદ મળી શકતો નહિ અને દરેક બાળતમાં જેમાં કાંઈ દમ જેવું ન હોય, તેમાં પણ મને વિનાકારણ મારા મનની નબળાઈથી હેરાન થવું પડતું હતું. હવેજ મને સમજાય છે કે, મને ઢીલું રાખવું-કાળૂમાં નહિ રાખી શકવું, એ પોતેજ પોતાને શિક્ષા કરવા બરાબર છે. અઝણ્યા લોકો જેને સુખ કહે છે, તે સુખતા વખતમાં અટલે કે મારી શ્રીમંતાઈના વખતમાં મન ઢીલું રાખવાથી મેં જે શિક્ષા લોગવેલી છે, તે શિક્ષાની સખતાઈ હવેજ હું સમજી શકું છું. એ શિક્ષામાં બીજા કોઈનો દોષ નહોતો, પણ ખાસ મારોજ દોષ હતો. મેંજ પૈસા ખરચીને મારી ખુશીથી-મારી મૂખાઈથી-મારી મગરૂરીથી એ કુદરતી શિક્ષા ખરીદી હતી અને તોપણ મારું ચક્રમપણું તો જુઓ, કે હું તેને સુખ સમજતી હતી.

મારું એ સુખ કેવું હતું એ તમને ખબર છે?

ધડીધડીમાં ચિડાઈ જવું, વાતવાતમાં ચહેરા બગાડી નાખવો, ખરા કારણ વિના ગભરાઈ જવું, ચાહીને માંડું પડી જવું, પોતાના સ્વાર્થની કેટલીક નજીવી બાબતોમાં રજતું મજ માની લેવું, પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં કાંઈ પણ કરવુંજ નહિ, ઈશ્વરી બાબતો અને દુહયની મૃદુ લાગણીઓના સંબંધમાં પડાનો અણ સમજવો અને જીવતાં છતાં મૃત્યુની સ્થિતિ લોગવવી, એ શું સુખ છે? મારી શ્રીમંતાઈની સ્થિતિ આવી હતી. હું ન્યારે શેઠાણી હતી ન્યારે આવી હતી, એટલે હું જીવનાંજ નરકમાં હતી. બદારના લોકો મને મુખી સમજતા, પણ એ વખતે ખરા મુખનો તો મને ખ્યાલ પણ નહોતો. અને મારા કપોળકલ્પિત સુખ તો આવાં ઢગધડા વગરનાજ હતા, એટલે જેમ જેમ મુખને મારે હું વધારે દાક. માગતી, તેમ તેમ વધારે ગોટાળામાં પડતી હતી. જેમકે, તારી જીવતાં જગ વાર લાગે તો મારો મિત્રજ કરી જતો. ટેવિદે નવાંજો પરીકમા નંબર આપે નહિ તો મારે તેની માથે દુનંત રવા વિના નહે નહિ મારો માનીતો દુનંત ધડા. પાટા વિના નહે નહિ અને મારો જીવ જાગ્યા વિના નહે નહિ. જે કે તેને ધડા પડે તો તેજ પડી જતી. જિવાનને નરક ને અવ ને ની નાજ ૧૧. ૧૧. વખત પડે કેનું ન્યારે ને પણ ન પડે ૧૧. ૧૧. મના કે કન ને કે કન અનુસ મારો નરક ને

કરીને તેને પૂરી બાબત સમજાવું નહિ, ને પછી કાંઈ જરા જેટલી બૂલ થાય એટલે જોઈ લેા. મળા ! મારા માસ્તરની મશ્કરી કર્યા વિના હું રહી શકું નહિ ને પછી તે કાંઈ જોલે એટલે મારાથી ખમી શકાય નહિ, તેથી થોડો વખત તો જાણે તેલમાં માખી ખૂડી. ધોખીને દૂરથી જોઈ ત્યાં મનમાં ચટપટી થાય કે કપડાં ખરાખર નહિ ધોયાં હોય. કપડાંમાં તો ડાઘ હોય કે ન હોય, પણ મારા મનમાં તો હું ડાઘ પાડી બેસતી. રસોઈયો જરા ફક્કડ, અર્ધો રંગીચંગી જેવો, તેની સાથે પણ રોજની લડાઈ ! તેને બદલ્યો, એટલે ખીજે લોટ મામો માળ્યો. તેની સાથે પણ દિવસમાં દસ વખત હુલ્લડ ! તેને બદલ્યો એટલે થાંથો (સુસ્ત) મળ્યો, તેની સાથે પણ રોજની માથાફોડ ! તેને બદલ્યો એટલે ચોર મળ્યો. તેથી તેની ચોરી પકડવાની હાથવોચમાં પડી તેને કાઢ્યો એટલે બુઢો કાઢેા મળ્યો, બુઢા સાથે તો વગરપૂછ્યે બારમો ચંદ્રમા. ખેંખેં કરે તેં આપણાથી ન ખમાય. તેને કાઢ્યો એટલે એક લહેરી ભાઈ મળ્યા, ભાંગ પીને રાગડા તાણતો તાણતો ચાલ્યો આવે પણ ટામ્રમમાં સમજેજ નહિ; મરજી પડે ત્યારે બંધતો બંધતો ચાલ્યો આવે, એ મારાથી કેમ ખમાય ? તેને કાઢ્યો ત્યારે એક હોશિયાર માણસ મળ્યો. રસોઈ સારી બનાવે, પણ તે મિનજનો કડક. મારું વેણ સાંખે નહિ. ડુનિયામાં માણસો પણ અમારે નશીબે જ્યાં ત્યાં આવાં છે, એટલે જ્યાં જોઈએ ત્યાં જીવ બાળવાનું ને હોરાંન થવાનું. આવી રીતે વાતવાતમાં સ્વભાવ બગાડી નાખવો ને મનમાં બળ્યા કરવું, એનું પરિણામ તે બીજું શું થાય ? શા માટે અમે માંદાં ન પડીએ ? શા માટે અમે બળિયેલ અહેરાતાં ન થઈએ ? અને શા માટે અમે વધારે જીવી શકીએ ? આવી સ્થિતિમાં રહીને એ બધું બનેજ કેમ ? એવા મનમાં વિદ્યા કેમ વસી શકે ? એવા દિલમાં ઉત્તમ લાગણીએ કેમ રહી શકે ? એવા સ્વભાવમાં મુખ ક્યાંથી આવી શકે ? જેની સાથે લડું તે માણસો બધાં જુદાં જુદાં, જે ચીજો માટે જીવ બગાડું તે ચીજો પણ જુદી જુદી, જેને માટે દિલમાં ડાઘ પાડું તે વિચારો પણ જુદા જુદા, બધું જુદું જુદું ને હું તો એની એનાં એ બધો બોલો મારાથી કેમ ખમાય ? થોડો ધીમો ચાલે તો પણ મારાથી ન ખમાય, બિડાડી અવાજ કાઢે તે પણ મારાથી ન સંખાય, કૂતરો કોઈને અડી જાય તો પણ જાણે હું અજાણ જતી હોઉં તેમ છે-ડાઈ પડું. આવી રીતે દરેક વાતમાં ચીથરાં ફાડવાં એ તે ક્યાં

દીધું થતું ગયું અને દીલા મનને લીધે મને નહીવી ખાખતો-
માંથી પણ દુઃખ થવા લાગ્યું. એવી રીતે એક એક પગથિયું
ઊતરતાં ઊતરતાં સારા શિક્ષણની ખામીને લીધે મારી શ્રીમંતાઈ-
થીજ હું દુઃખમાં આવી પડી.

૩૬-શ્રીમંતાઈ શા માટે આપવામાં આવે છે ?

મારી ઉપલી વાત સત્ય છે અને તોપણ તેથી કાંઈ એમ
સિદ્ધ કરવાની મારી મતલબ નથી કે, શ્રીમંતાઈ દુઃખદાયક છે
તથા શ્રીમંતાઈને તણ દેવાથીજ સ્વર્ગ મેળવી શકાય છે. મને તો
બહુ સ્પષ્ટ રીતે એવો અનુભવ થયો છે કે, શ્રીમંતાઈ એ તપનું
ફળ છે અને તે યોગબ્રહ્મને પોતાની તથા બીજાઓની ઉન્નતિ
કરવાને માટેજ આપવામાં આવે છે; એટલે શ્રીમંતાઈ, એ મનુષ્ય
ઉપર ઈશ્વરની સ્પષ્ટ કૃપા છે. કારણ કે એથી ઘણુંયે મેળવી
શકાય છે અને ઘણુંયે આપી શકાય છે. આવી ઈશ્વરી કૃપાને
તણ દેવાય તોજ સ્વર્ગ મળે એમ માનવું એ તો એક પ્રકારની
બહુ મોટી ભ્રાંતિ છે. સ્વર્ગનું જેઓ ખરું સ્વરૂપ સમજે છે તેઓ
કદી પણ એમ માની શકે નહિ, કારણ કે સ્વર્ગ પોતેજ એક મોટું
એશ્વર્ય છે અને તેમાં રહેનારા પણ એશ્વર્યવાળા છે. એટલે શ્રીમં-
તાઈને-એશ્વર્યને તણ દે તોજ સ્વર્ગ મળે એ બહુ મોટી ભૂલ છે.
પણ એ ભૂલ થવાનું કારણ એ છે કે, મારી પેઠે ઘણા શ્રીમંતોનો
અધઃપાત થાય છે. જે સગવડતા તેઓને આગળ વધવા માટે
આપવામાં આવી છે તે સગવડતાથીજ તેઓ નીચે, નીચે ને નીચેજ
પડતા જાય છે. જેમ સાપને દૂધ પાઈએ તેમ ઝેર વધતું જાય છે,
તેમજ જેમ શ્રીમંતોને સગવડતા મળતી જાય તેમ તેઓ બગડતા
જાય છે. એવું બહુ ઠેકાણે જોઈને કેટલાક સાધુઓએ પોતાની
ત્યાગવૃત્તિ પ્રમાણે કહેતું છે કે, શ્રીમંતાઈ ઊડચા વિના સ્વર્ગમાં
જઈ શકાય નહિ. પણ એ કાંઈ સિદ્ધાંત નથી, તેમજ તે કાંઈ સાવ-
જનિક નથી; કારણ કે લોકોએ ખૂબ યાદ રાખવું જોઈએ કે,
આપણે અધઃપાત થવા માટે નહિ, પણ આપણે ઉન્નતિ મેળવી
શકીએ તે માટેજ આપણને શ્રીમંતાઈ આપવામાં આવે છે. શ્રીમં-
તાઈ એ ઈશ્વરનુંજ એશ્વર્ય છે. પ્રભુએ કહેતું છે કે:-

यद्यपिभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्ध्वतमेव वा ।

तत्तदेवायगच्छं त्वं मम तेजोऽश्रमंमयम् ॥ ગી. ૧૦-૪૧ ॥

અર્થાત્ જે જે વસ્તુ ઐશ્વર્યવાળી, લક્ષ્મીવાળી તથા બળવાળી હોય, તે સર્વને તું મારા તેજના અંશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી બધું.

આમાંનું ઘણુંખરું શ્રીમંતોમાં છે, તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, શ્રીમંતાઈ એ ઈશ્વરનું ઐશ્વર્ય છે અને ઈશ્વરનું ઐશ્વર્ય ઈશ્વરથી જુદું હોઈ શકે નહિ. ખીજું, પુરાણોમાં એમ પણ કહેલું છે કે, લક્ષ્મી ભગવાનની દાસી છે-અર્ધાંગના છે. ટૂંકામાં ઈશ્વરી ઐશ્વર્ય લક્ષ્મી એ ઈશ્વરનું સ્વરૂપ છે. એટલે એ લક્ષ્મી જેની પાસે છે તેની શ્રીમંતાઈ એ ઈશ્વરની કૃપાનું ફળ છે; ધિક્કારની કે તણ દેવાની એ વસ્તુ નથી.

આટલું વિવેચન કરવાનું કારણ એ છે કે, ઉપર એમ બતાવેલું છે કે, શ્રીમંતો ખીજા સૌ લોકો કરતાં વધારે કીમતી તકો શુભાવી હે છે, પોતાની શક્તિનો જરા જેટલો પણ ઉપયોગ કરતા નથી, પોતે પોતાને અથવા ખીજાઓને છતાં સાધનોએ મદદ કરતા નથી અને કર્તવ્યબ્રાહ્મ થયેલા છે. આ બધી વાત સત્ય છે અને તે હું મારા પોતાના દાખલાથી પુરવાર કરી આપું છું; પણ તેથી કાંઈ શ્રીમંતાઈને દોષ લાગતો નથી. જો શ્રીમંતો પોતાની શ્રીમંતાઈનો લાભ ન લઈ શકે અને તેનો ગેરઉપયોગ કરે, તો શ્રીમંતોજ દોષને પાત્ર છે. તેમાં શ્રીમંતાઈનો-લક્ષ્મીનો-ઈશ્વરી ઐશ્વર્યનો કાંઈપણ દોષ નથી.

પ્રથમ મને એમ લાગતું કે, અગે તે કેટલાક જાણને મદદ આપીએ? હું એમજ મમજતી કે જાણે રાફ્ટો ફાટો હોયની, તેમ બધાં અમારે ત્યાંજ આત્યા આવે છે! એ બધાંને જો આજ્ઞા કરીએ તો અમારે પણ તેઓની પેટે બીજા માગની પડે. પણ મનને ખુદખુદ રાખવાથી, મન્ય એજગરનીજ હંડગ રાખવાથી, બધું બ્રહ્મા પાંજ કરવાથી અને એક ઈશ્વરનેજ મરવું જવાથી દવે મને સ્પષ્ટ મમજાય છે કે, અગાઉની મારી માન્યતા જિતકુત એટલી હતી અને એ પાત્રની માન્ય પાત્રના સ્વાયંભાગીજ ઉત્પન્ન થઈ હતી એટલાવાંદ મનાવાજે મને કરેલું છે કે, બેટી! આપણે તેવાને માટે નહિ, પણ દેવને મટેજ અજરેજાં છીએ. તેવું એ નો પાવણ મારેજ, પેણ થઈ શકે તેવું અને નેજાજ દેવું બેજાં. એકજાં વધારે કે સિદ્ધ થઈવું કે સ્વકામનું નથી, અને તેવું ને પણ દેવને મટેજ, પણ મને દેવને મટે એકનું નાનું દેવને મટેજ. એટલે કે, એકજાં, પશુજાં, ભક્તજાં, મધ,

અગ્નિ, મહાત્માઓ અને કુદરત પોતે શું કરે છે ? જોઈ કે આપણું, પોતે લીધું હોય તે કરતાં સોગણું કે હજારગણું વધારે આપણું અને આપવાને માટેજ લેવું. લેવું તે માત્ર પોતાને ખાતરજ નહિ, પણ કુદરતના નિયમને ખાતર, નિયમ પ્રમાણેજ લેવું જોઈએ. એ કરતાં વધારે લઈ શકાયજ નહિ અને લીધેલું કામ આવી શકેજ નહિ. મહાસાગરમાંથી પાણીનો ઘડો ભરો તો તેમાં ઘડા જેટલુંજ પાણી આવશે. મહાસાગરમાં પાણીની કાંઈ ખોટ નથી, પણ ઘડામાં તેના પ્રમાણ કરતાં એક ટીપું પણ વધારે પાણી આવી શકશે નહિ. વધારે ભરવાની હઠ કરીએ તે વ્યર્થજ બન્ય છે.

વધારે લેવા બન્ય તેને ઓછુંજ મળે

શું તે નથી જોયું કે તારી પાડોશણ પોતાનાં બચ્ચાંઓને જરૂર કરતાં વધારે ખવરાવે છે અને તેથી પરિણામે તેઓને તથા બચ્ચાંઓને નુકસાનજ થાય છે ? એ સિવાય મેં એક અનાજના વેપારીને ત્યાં જોયેલું છે કે, એક કંબૂસ ઘરાક ઘડું લેવા આવ્યો. વેપારી તેને માપથી ભરીને બરાબર આપવા લાગ્યો. માપમાં વધારે અનાજ રહે અને તે પોતાને મળે એવી આશાથી તે કંબૂસ ઘરાક ભરાયેલાં માપ ઉપર મૂઠી ભરીને અનાજ નાખવા લાગ્યો. પણ મેં જોયું કે, ભરાઈ ગયેલા માપમાં એવી રીતે વધારે દાણા નાખવાથી તે બહાર પડી જતા હતા અને ઊલટું માપમાં રહી શકે તે દાણાને પણ પોતાના ધણાથી બહાર પાડી નાખતા હતા. એ રીતે તે લોભિયાને ઊલટું ઘોડું ઓછું અનાજ મળતું હતું. આવીજ રીતે બળાત્કારથી જે વધારે લેવા ઇચ્છે છે, તે ઓછુંજ મેળવે છે; તેમજ પોતાને જરૂર હોય, તથા પોતે ખર્ચ કરી શકે તે કરતાં વધારે મેળવે, તે તેને પોતાને કાંઈજ કામનું નથી. માટેજ જ્ઞાની-ઓએ કહેલું છે કે, ધનની ત્રણ ગતિ છે:-દાન, ભોગ ને નાશ. જે આપે પણ નહિ ને ભોગવે પણ નહિ, તેના ધનનો નાશજ થાય છે. એ સિવાય ધનની ચોથી ગતિ નથી.

માગનારાઓમાં આપવા જેવા કેટલા હોય છે ?

જેમ વધારે લઈ શકાતું નથી અને વધારે લીધેલું પોતાને ઉપયોગી થઈ શકતું નથી, તેમજ પ્રમાણ કરતાં વધારે આપી પણ શકાતું નથી અને વધારે આપેલું ફગદાયક થઈ શકતું નથી. તું એમ પારે જો કે, બધાં અમારે ત્યાંજ આદ્યાં આવે છે અને તે બધાંને એ આપ્યા કરીએ તો અમારે પણ તેઓની જે બીજ

માગવી પડે. પણ બેટી, તારો જે વિચાર ગિલકુલ ભૂલભરેલો છે. તારી જે ધાસ્તી પાયા વિનાની છે. કાંઈ ગરીબો બધાંય તારે ત્યાં માગવા આવતાં નથી; જે આવે છે તે બધાંય કાંઈ પાત્ર હોતાં નથી અને જે પાત્ર હોય છે, તે કાંઈ તારી મિલકત લૂંટી લેવાને તારી પાસે આવતાં નથી. તેઓ તો તને આશીર્વાદ આપવા માટે અને તારી કીર્તિ ફેલાવવા માટે તથા તને ઈશ્વરની વહાલી બનાવવા માટે તારી પાસે આવે છે. મહારાજ દયાસિંધુરાયની પાસે હું હતો, ત્યાં મેં જોયેલું છે કે, સો માગનારાઓમાં દસ જણ તો પાછા વાળવા જેવાજ હોય છે. સેંકડે ચાલીસ જણને તો માયાબચાં શળદો, સારી સલાહ અને કાંઈક ભરભલામણની સાધારણ ચિઠ્ઠીઓથીજ રાજ કરી શકાય છે. સેંકડે પાંત્રીસ જણને બહુજ થોડા પૈસા, એકાદ ટંક ભોજન તથા સાધારણ વસ્ત્રથી રાજ કરી શકાય છે. સેંકડે દસ જણને કાંઈક વિશેષ આપવું જોઈએ. સેંકડે ત્રણ જણને વાયદા ઉપર રાખવા પડે છે. તેઓનાં કામ એવાં હોય છે કે, વાયદા ઉપર રહેવાથી તેઓને કંઈ અડચણ પડતી નથી અને આપણને બંધનમાં આવવું પડતું નથી. હવે સોમાં બાદી બે માણસો રહ્યાં, તે ખરેખરાં તારાર અને મદદ કરવાને યોગ્ય હોય છે. સો બિશુકોમાંથી-લાચારોમાંથી આપણી પાસે માગનારાઓમાંથી માત્ર બે લાચારોને તેઓની જરૂરિયાત અને તારી શક્તિના પ્રમાણમાં, તારી દયાની તાગણી પ્રમાણે, તારી બુદ્ધિ અનુસાર, ઈશ્વરના પવિત્ર નામથી યોગ્ય મદદ કરે તેમાં તું કાંઈ ગરીબ ચંદ્ર જલ નહિ. તારે જાણવું જોઈએ કે, દુનિયામાં તું એક જ શોભત નથી અને બધાય તારારો કાંઈ તારે ત્યાંજ આવત નથી દુષ્કાળ આદિ આક્રોશો નમય બાદ કર અને પછી તું જો કે. તારા જેવા માયાળુ શોભને ત્યાં મોં માગનારાઓને જાણ કેટલો વખત તારો છે? નંદતા વખતમાં તું કેટલો વખત મેં જે છે? માત્ર તારા જ આવરે માત્ર તારાજ મોજરોજ નહીં કેવું વધુ આવે છે અને તેના પ્રમાણમાં તું કેટલો વધુ આપે છે? જે આ નંદતા દિનામ તું કદીર. તો તારી જાણ કરે. કે તું જેવો પવિત્ર ને જેવો વડવો છે

७८१ वा. नं. ३५ अ. २० भा. २०

$$C_1 = \frac{1}{\sqrt{\pi}} \left(\frac{1}{2} \right)^{\frac{n-1}{2}} \int_{-\infty}^{\infty} e^{-\frac{1}{2}x^2} dx = \frac{1}{\sqrt{\pi}} \left(\frac{1}{2} \right)^{\frac{n-1}{2}} \cdot \sqrt{2\pi} = \frac{1}{\sqrt{\pi}} \left(\frac{1}{2} \right)^{\frac{n-1}{2}} \cdot \sqrt{2\pi}$$

યાચના કરવી એ કામ કાંઈ માનણ્યું નથી. માગવું એ તો અધમપણું છે—માત્ર લાચારીનોજ ઉપાય છે. કેઈ પણ સારું માણસ માગવાનો ધંધો પોતાની ખુશીથી કબૂલ કરે નહિ. તું જાણે છે, બજિરાજાને ત્યાં માગવા જતાં ભગવાનને પણ વામન (નાનું) રૂપ લેવું પડ્યું હતું. આર્યધર્મનો એજ સિદ્ધાંત છે કે, ઈશ્વર પાસે પણ કાંઈ માગવું નહિ. નિષ્કામ ભક્તિ કરવી એજ સૌથી શ્રેષ્ઠ ભક્તિ છે. પ્રભુએ પણ કહેલું છે કે:—

દૂરેણ દ્વાવરં કર્મં બુદ્ધિયોગાદ્દંભંજય ।

બુદ્ધૌ શરણમન્યિચ્છ કૃપણાઃ ફલહેતવઃ ॥ ગી. ૨-૪૯ ॥

અર્થાત્ હે અભ્યુન, ખરેખર, કૃણની ઇચ્છા વિનાનાં કર્મ કરતાં કૃણની ઇચ્છાવાળાં કર્મ અતિ અધમ છે; માટે તું ઈશ્વરને જાણવા સારું નિષ્કામ કર. કૃણની ઇચ્છાવાળા તો કૃપણ છે.

નિષ્કામવૃત્તિ રાખવાને માટે આર્યશાસ્ત્રોમાં આવા હજારો વચનો છે અને નિષ્કામ કર્મ તથા નિષ્કામ ભક્તિની મહત્તા સર્વે જ્ઞાનીઓ તથા ભક્તો કબૂલ રાખે છે. જ્યારે આમ છે કે મહાન ઈશ્વર પાસેથી પણ ખરા ભક્તોએ કાંઈ નહિ માગવું જોઈએ, અરે ! માગવાની વાત તો કેટલી બધી દૂર રહી, કર્મોનાં કૃણની ઇચ્છાજ રાખવી નહિ અને પોતે ઈશ્વરપણું થઈ, દરેક કર્મોને પ્રદ્યાર્પણ કરવાં એવો આર્યધર્મનો સિદ્ધાંત છે. જગત્કર્તા મહાન દયાળુ વિશ્વંભરનાથ પાસે પણ કાંઈ માગવું નહિ, ત્યારે હુદ્ર વૃત્તિનાં મનુષ્યો પાસે માગવું એ તો કેમજ વાજળી ગણાય ? સમર્થ ઈશ્વર પાસે કરેલી બધી અરજો પણ જ્યારે મંજૂર થતી નથી, ત્યારે નબળા મનવાળા માણસો પાસે કરેલી માગણીમાં કેટલી બધી નિષ્ફળતા મળે, એ સમજવું કાંઈ સુરહેલ નથી. દૂકામાં બેટી, એટલુંજ કે, માગવું એ માત્ર લાચારીનો ઉપદેશ ઉપાય છે. એ કાંઈ માનની જાખત નથી. એટલે બનતાં મુખી કોઈ પણ સારાં માણસો માગવાનું કામ કરે નહિ. આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે, માગનારાંઓ ઘણું ટીંચે લાચારજ હોય છે, એટલે તેઓ દયાને પાત્ર છે. માટે તારે તેઓને યથાશક્તિ આપવુંજ જોઈએ.

૩૭-દયાના દેવતાઓ

સાધુઓએ કહેલું છે કે, બિંદુકોને ધિષ્ઠારો મા, બિંદુકો તો આપણે જોએ ઉદાસનાર મિત્રો છે. તમે વિચાર કરો, પાણું આપ-

ઉત્તમમાં ઉત્તમ ભાવનાઓ રાખવી, જેમ બને તેમ વધુમાં વધુ આત્મિક આનંદ લોગવવો અને જેમ બને તેમ આ સંસારમાંજ-આ જિંદગીમાંજ-ચોતાનાં ઘરમાંજ-ચોતાના કામકાજમાંજ સ્વર્ગ અનુભવવું. પ્રભુ આપણને સર્વને એમ નથી કહેતો કે, તમે તમારું સર્વંવ આપીને ભિખારી થઈ જાઓ. બેટી, તું ફિકર કર મા. ગરીબોને મદદ આપવાથી તું ભિખારણુ નહિ થઈ જાય. પ્રભુના રસ્તા બહુ વિશાળ છે. દાન આપવાને માટે પણ પ્રભુએ કહેલું છે કે:-

દાતવ્યમિતિ યદાનં દીયતેऽનુપકારિણે ।

દેશે કાલે ચ પાત્રે ચ તદાનં સાત્ત્વિકં સ્મૃતમ્ ॥ ગી. ૧૭-૨૦ ॥

અર્થ:-દાન દેવા યોગ્યજ છે, એવો નિશ્ચય કરીને ઉત્તમ દેશમાં, ઉત્તમ કાર્યમાં તથા ફરી ઉપકાર નહિ કરી શકનાર પાત્રને દાન આપવામાં આવે છે, તે સર્વશુભી દાન કહેવાય છે.

યત્તુ પ્રત્યુપકારાર્થં ફલમુદ્દિશ્ય વા પુનઃ ।

દીયતે ચ પરિક્ષિપ્તં તદાનં રાજસં સ્મૃતમ્ ॥ ગી. ૧૭-૨૧ ॥

અર્થ:-ફરી ઉપકાર કરવાની આશાએ અથવા ફળની આશાએ અથવા મનમાં કચવાઈને જે દાન આપવામાં આવે છે, તે રજ્જેશુભી દાન કહેવાય છે.

અદેશકાલે યદાનમપાત્રેઽધ્યશ્ચ દીયતે ।

અસત્કૃતમવજ્ઞાતં તત્તામસમુદાહૃતમ્ ॥ ગી. ૧૭-૨૨ ॥

અર્થ:-અપવિત્ર દેશમાં, અપવિત્ર કાળમાં, કુપાત્રને તથા સત્કાર કર્યા વિના અપમાનભરી રીતે જે દાન આપવામાં આવે છે, તે તમોશુભી દાન કહેવાય છે.

બેટી, જોયું? આપવું તે આવી રીતે. આપવું એ શબ્દ સાંભળીને તું શા માટે કંપી જાય છે? અને આપવાથી તું શા માટે હરી જાય છે? પ્રભુની આજ્ઞા કાંઈ એવી નથી કે તમારું બધું આપીને તમે ભિખારી થઈ જાઓ. દયાળુ ઈશ્વર તો માત્ર એટલુંજ કહે છે કે, તમારી શક્તિના પ્રમાણમાં અને સામા માણસની લાચારીના પ્રમાણમાં-યોગ્યતાના પ્રમાણમાં તમારાથી જે કાંઈ બની શકે તે, ફૂલ નહિ તો ફૂલની પાંખડી પણ આપો. આપવું તો બેઈશ્વર, કારણ કે આપવું એ સૃષ્ટિનો નિયમ છે. આપવું એ ઈશ્વરની આજ્ઞા છે. પ્રભુએ કહેલું છે કે:-

યદ્દાનતપઃકર્મ ન ત્સાગ્યં કાર્યમેવ તન્ ।

યદો દાનં તપઃકૃત્ત્વં પાવનાનિ મર્તાપિજામ્ ॥ ગી. ૧૮-૫ ॥

ક્રીમતી આશીર્વાદ દેવા આવે છે. તેઓ આપણી કીર્તિ ફેલાવવા માટે આવે છે. તેઓ પ્રભુના મોકલવાથી આવે છે અને આપણે તેઓની સાથે કેમ વર્તીએ છીએ, તે જોઈને પ્રભુ આપણી પરીક્ષા કરે છે. તેઓને આપણે જેટલી સરળતા કરી આપીએ, તેના પ્રમાણમાં તેઓ ઈશ્વરી રસ્તામાં આગળ વધી શકે છે અને તેના પ્રમાણમાં આપણે પ્રભુનાં વહાલાં થઈ શકીએ છીએ; માટે આપણે તેઓને આપવું જ જોઈએ. મહાત્મા તુલસીદાસજીએ કહેલું છે કે:-

(દાહરો)

તુલસી આ જુગ આય કે કર લીંગે દો કામ;

દેને કા દુકડા બઘા, લેને કા હર નામ.

બેટી, જોયું ? મહાન લક્ષ્મી એમજ કહે છે કે, લેવાલાયક તો માત્ર ઈશ્વરનું નામજ. બાકી તો સૌ ચીજો આપવાની-પડી રહેવાની અથવા નાશ થવાનીજ છે. આપવામાં પણ ઉપર કહ્યું તેમ બધો વિચાર રાખવાનો છે. માત્ર આપવું એટલુંજ બસ નથી પણ તે અભિમાન વિના અને પ્રભુને અર્થેજ-પ્રભુના નામથીજ આપવું જોઈએ. જ્ઞાની ગુરુ નાનકસાહેબ કહે છે કે:-

તું કહેઆ મેં દાતા હું, માત્ર કહાં સેં લાયા હય ?

બધું ઈશ્વરકૃપાથીજ મળે છે. માટે સર્વ ઈશ્વરનેજ અર્પણ કરવું જોઈએ. મેં આપ્યું એવું અભિમાન કરવાનો આપણને કાંઈ પણ હક નથી અને એવી રીતે અપાય તેજ ઈશ્વરને પ્રિય છે.

આપવાના નિયમો સમજવાથી હવે તારી ખાતરી થઈ હશે કે, લાચારોને મદદ કરવાથી તું કાંઈ ભિખારી થઈ જવાની નથી અને ધાર કે કદી તું દાન કરવાથી ગરીબ થઈ જાય, તોપણ તેમાં કાંઈ એજલાઈ નથી. એવી ગરીબાઈ તો માનભરી છે. કવિ-જોએ કહેલું છે કે, મદ્દ જરતો હાથી, યુદ્ધમાં ધાયલ થયેલો શૂરવીર અને દાન દેવાથી ગરીબ થઈ ગયેલા રાજાઓ તથા શ્રી-મંત્રો પોતાની કૃષ્ણતાથીજ ચોલે છે.

આપવું અને માગવું તેની વચ્ચે ભેદ

સ્વામીજી મહારાજનો આ ઉપદેશ દૃઢ્યમાં ઠસી ગયા પછી હવે હું બહુ છુટથી વર્તી શકું છું. હવે હું ગરીબોને હલકા સમજતી નથી, તેઓને માટે ખરાબ શબ્દો બોલતી નથી અને પ્રથમ હું જેમ તેઓથી દરની કે, હાથ રજોને મારી પામેથી તેઓ દાંપક માગશે, તેમ હવે હું દરતી નથી. હવે તો મને એમજ લાગે છે કે,

તેઓને કાંઈક પણ આપવું જ નોંધ્યો. કારણ કે તેઓ દયાને પાત્ર છે અને હું કૃપાપાત્ર છું. હવે હું તેઓને બહુ ખુલ્લા દિલે આપી શકું છું અને આપવાથી મને એવો આનંદ થાય છે કે, તે મારા અંતરાત્માજ સમજી શકે છે. મને ખબર નહિ, હું સ્પષ્ટતાથી સમજતી નહિ કે લેવું એ તો માત્ર લાચારીનો જ ઉપાય છે. દુનિયામાં-જિંદગીમાં સ્વર્ગ તો આપવામાં જ છે. પોતાના સ્વાર્થની વસ્તુઓ લેતાં-માગતાં જે પરિશ્રમ પડે છે, જે ગ્લાનિ થાય છે, જે વ્યથા લોગવવી પડે છે અને હૃદયમાં અપમાનનો જે સ્વાભાવિક ઝાટકો વાગે છે, તે મૂર્ખો પણ સમજી શકે છે; ત્યારે સહૃદયોને એથી ટેવી તીવ્ર વેદના થતી હશે, એ સમજવું અનુભવીઓને મુશ્કેલ નથી. માગેલી ઈચ્છિત વસ્તુ મળ્યા છતાં પણ સ્વમાન ભંગનો જે ઝાટકો હૃદયમાં લાગી જાય છે, તેની અસર લાંબા કાળ સુધી પણ બૂંસાતી નથી. એથી ફલિત થાય છે કે, માત્ર પોતાના સ્વાર્થ સારું માગવું, એ ઈશ્વરના નિયમની વિરુદ્ધ છે અને જે જરૂરનું છે તે તો માગ્યા વિના પણ સ્વાભાવિક રીતે જ કુદરત તરફથી મળી રહે છે. પણ એમાં તિતિલાની જરૂર છે.

માગવાથી જ્યારે હૃદયમાં એક પ્રકારનો તીવ્ર આટકો વાગે છે, ત્યારે એથી ઝિણટું આપવાથી અંતરાત્મામાં અસૌખ્યિક આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે. તે ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે, આપણું એવી ઈશ્વરની ઈચ્છા છે અને એ ચાહિને મદાનિયમ છે.

[illegible]

સ્વર્ગને નરક વિના ચાલતું નથી, તેમજ આપવા અને માગવા વિના પણ દુનિયામાં ચાલી શકતું નથી. માત્ર એકજ છેડાથી પૂછું તો એ પહેાંચી શકાયજ નહિ. લીધા વિના આપણું પોપણ થઈ શકે નહિ અને લીધા વિના ઉત્પત્તિ મેળવી શકાય નહિ. આગળ જણાવેલું છે કે, આખી દુનિયાની મદદ લીધા વિના આપણે પાણીનો એક ઘૂંટડો પણ પી શકીએ નહિ અને આખી દુનિયાના ઉપકારમાં દબાયા વિના લોજનનો એક કોળિયો પણ મેળવી શકીએ નહિ. જ્યારે સૃષ્ટિનો ઓવો નિયમજ છે, ત્યારે આપણે પણ લેવું તો પડશેજ, પણ તે હિતને ખાતરજ લેવું જોઈએ.

આપવું અને માગવું તેનો અભેદ

લઈને, તેને આપણામાંવાવીને, (વાવવું, રાપવું) લીધું હોય તે કરતાં ઘણું વધારે ઉપજવીને ખીલ્ખોને તે આપવું જોઈએ. લેવું તે આપવાને સારજ લેવું જોઈએ. જો એવી રીતે બને તોજ લેવાની સાર્થકતા છે. એ લેવું તેમાં પાપ નહિ પણ પુણ્યજ છે. એ લેવું તે બંધન નહિ પણ મોક્ષ છે. કારણ કે તે આપણે ખાતર લેતા નથી પણ પ્રભુને ખાતર લઈએ છીએ. લઈને સેંકડોગણ ઉપજવીને, ખીલ્ખોને આપવું, એ લેવું-લેવું નથી, પણ દેવું છે. કારણ કે તે સૃષ્ટિના નિયમ પ્રમાણે છે. એથી દુનિયાને આગળ વધવામાં મદદ કરી શકાય છે અને એ રસ્તે એથી પ્રભુ-સેવા કરી શકાય છે.

આપવું ને માગવું, એ બંને પરસ્પર વિરુદ્ધ બાબત છે, પણ એ વિરુદ્ધતા ઉપલક્ષ દષ્ટિમાંજ છે, સ્વાર્થબુદ્ધિમાંજ છે, પરમાર્થ-દષ્ટિમાં એ ભેદ નથી. કારણ કે માગવું તે આપવાને સારજ છે અને આપવું તે ઇશ્વરને અપણું કરવાને માટેજ છે. આવી રીતે હોવાથી માગવું એ અંતે આપવામાં લય થઈ જાય છે અને આપવું પ્રદાપણ થઈ જાય છે. હવે આમાં વિરુદ્ધતા ક્યાં રહી ? જે આવી રીતે સમાનતા કરી શકે છે, તેઓજ સંસારમાં સ્વર્ગ અનુભવી શકે છે અને તેઓજ સંસારસાગર તરી શકે છે. એનું નામ અજેદ છે અને એજ પ્રાચીન મહર્ષિઓનો મહામંત્ર છે.

૩૮-શ્રીમંતાઇથી શું શું કરી શકાય ?

જિંદગી કેમ સુધારી શકાય, જીવનમાં અમૃત કેમ લાવી શકાય અને સંસારમાં સ્વર્ગ કેમ લોગવી શકાય ? સ્વામીજીના

ઉપદેશ પછી આપણું એ મારો મહામંત્ર થઈ પડ્યો છે. મારા પતિની જાગીરની વાર્ષિક આવક એક લાખ રૂપિયાની હતી. તેમાંથી પચીસ હજાર રૂપિયાનું ઘરખર્ચ હતું. બાકીના પૈસા બચતા હતા. મને લાગ્યું કે ઘરખર્ચ વધારે છે અને તેમાં કેટલુંક ખર્ચ તો માત્ર આડંબરને માટે જ છે. જરૂર જેટલી સગવડતા સચવાય તેવી રીતે વાજબીપણું ધ્યાનમાં રાખીને હું ઠરકસર કરવા લાગી. પહેલે વરસે ખર્ચમાં હું પાંચ હજાર રૂપિયા બચાવી શકી, બીજે વરસે બીજા પાંચ હજાર રૂપિયા બચાવી શકી. એમ કરતાં કરતાં ત્રણ વરસમાં પચીસ હજાર રૂપિયાના ખર્ચમાંથી બાર હજાર રૂપિયાનું ખર્ચ થવા લાગ્યું અને દર સાલ તેર હજાર રૂપિયા બચવા લાગ્યા. હું અજબ થાઉં છું કે, આટલી ઠરકસર છતાં પણ મારી સગવડતા પ્રથમના જેવી જ બલકે તે કરતાં પણ વધારે સચવાતી હતી. કારણ કે દાંખિકપણું નીકળી ગયું હતું. હું મારા મનને કાબૂમાં રાખી શકતી હતી અને જાતે દેખરેખ રાખતી એટલે બધું વ્યવસ્થાપૂર્વક તથા પ્રથમના કરતાં હોડું કામ થતું હતું. આવી રીતે હોવાથી ખર્ચની ઠરકસરથી મને કાંઈ બચાવણું લાગતું નહોતું. બિલકો સંતોષ થતો કે, જે તેર હજાર રૂપિયા દરસાલ હું મારા અંગન નજીવા સ્વાર્થમાં ગુમાવી નાખતી, તે હવે પ્રજાના નામથી ગરીબોની મેવામાં આપી શકતી હતી.

દુનિયાના વ્યવહાર પ્રમાણે તે નિલાબ્યા વિના છૂટકો નહોતો. લાખ રૂપિયાની વાર્ષિક આવક છતાં પણ મારા મોટા સસરા તે કરજદારીમાંજ સ્વર્ગવાસી થયા હતા. એ પછી મારા પતિએ ખર્ચ ઘટાડ્યું. તેઓ દરસાલ ચાળીસ હજાર રૂપિયામાં નિલાવવા લાગ્યા. અને બાકીના પૈસા પિતાના કરજમાં ભરતા ગયા.

બાકી અડસઠ હજાર રૂપિયારહ્યા, તે ધર્મોદામાં ખર્ચવા ઠરાવ કયો. તે વિગત નીચે પ્રમાણે:-

૧-અનાયાશ્રમ

દરસાલ તેર હજાર રૂપિયા અનાયાશ્રમમાં ખર્ચવા. તેમાં દર-રોજ બસો માણસોને લોજન આપવું. તેના મહિને આઠસો રૂપિ-યા ખર્ચ થતા, બાકીના રૂ. ૨૭૫ કપડાં તથા વ્યવસ્થાખર્ચમાં લાગતા. એ અનાયાશ્રમમાં નાવારસ બચ્ચાંઓ, લાચાર વિધવા-ઓ, ગરીબ દહીંઓ, આંધળાંપાંખળાં લિધુકો તથા થાકેલા ગરીબ મુસાફરોને આશ્રય મળતો હતો. આ ખાતાને જાતમહેનત કર-નારા ખીજ ગરીબ લોકોની મદદ હતી. તેમજ એ ખાતાનો લાભ લેનારાં અનાયોમાંથી પણ કેઈ કેઈ બની શકે તેવું કામ કરવા લાગતાં હતાં, એટલે બહુ દૂંકા ખર્ચમાં એ ખાતું નક્કી શકતું હતું.

૨-ગરીબોને ધંધે લગાડનારું ખાતું

ખીજું ખાતું ગરીબોને રોજી અપાવવાનું હતું. એ ખાતે દર-સાલ પંદર હજાર રૂપિયા ખર્ચાતા હતા. તેમાં ગરીબ લોકોને દેશાવર મોકલો આપવા તથા ત્યાં બેત્રણ માસ સુધી ખર્ચ ચલાવી શકે તેટલી મફત મદદ આપવામાં આવતી હતી. માંચી-ના માકડ જેવા ને કૂવાના ડેડકા જેવા થઈ ગયેલા લોકોમાં એથી દેશાટનનો શોખ વધતો હતો અને કેટલાક અંચળ જીવાનિયાઓને પોતાનું નક્કીજ અજમાવવાની તક મળતી હતી. એ ખાતાનું ખીજું કામ એ હતું કે, ગરીબોને રોજી અપાવવામાં તેઓને જરૂરિયાતના પ્રમાણમાં બની શકતી મદદ કરવી તથા સાધનો મેળવી આપવાં. એ ખાતાની મદદથી રસ્તે પડેલા લોકો તરફથી દરસાલ પાંચમો ભાગ એટલે ત્રણ હજાર રૂપિયા એ ખાતાને પાછા મળતા હતા. આ ખાતા તરફ કેટલાક સારા વેપારીઓની દિલસોજી હતી, એટલે પંદર હજાર રૂપિયાની દૂંડી રકમના પ્રમાણમાં પાતું વધારે કામ થતું હતું. ચરેચર એક નિરાધાર માણસને રસ્તે ચડાવવામાં

સો રૂપિયા ખર્ચ થતું એટલે પંદર હજાર રૂપિયામાં દોઢસો માણ
સોને ધંધે લગાડી ચકાતાં. બાઈ, દરમ્યાલ જુદાં જુદાં દોઢસો કુડું
બોને રોજી અપાવવામાં મારા જેવી ગરીબડી વિધવા સ્ત્રી મદદગાર
થઈ શકે એ કાંઈ થોડી ખુશાલીની વાત નથી.

૩-કેળવણી ખાતું

[illegible]

સમજવાનો આનંદ હઠારગણો મોટો છે અને તે પ્રમાણે વર્તવાનો આનંદ લાખગણો મોટો છે. અરે ! અરે ! જો હું આ આનંદ બાળપણથીજ સમજી ચકી હોત, તો નજીવી ઉપલક્ષ્ય મોજમાં હું દરસાલ હજારો રૂપિયા ગુમાવી નાખત નહિ. પણ હવે એ અક્ષોસાસ નકામો છે. હવે તો જે તક હાથમાં રહેલી છે, તેને પકડી રાખવી અને તે હાથમાં છે ત્યાંસુધી તેનો લાભ લઈ લેવો એજ ઉત્તમ છે. એને-હાથમાં રહેલી તકને આવતી કાલ ઉપર ન રખાય તોયે ઘણું છે.

ઇનામી પુસ્તકોમાંથી કમિટી પસંદ કરે તે પુસ્તકોને છપાવવાનું ખર્ચ ક્યાંથી કરવું, એ એક સવાલ છે. અમે તેને માટે એવી ગોઠવણ રાખી છે કે, જે લેખક ઇનામ મેળવે તે પોતેજ પોતાનું પુસ્તક છપાવે. જો તેની એવી ખુશી ન હોય અથવા તેની પાસે એવાં સાધનો ન હોય, તો તે પોતાના પુસ્તકનો હક અમારી કમિટીને સોંપી દે; એટલે તે કમિટીમાંથી જે મેંબરને એ પુસ્તક સારું લાગે તે મેંબર પોતાને ખર્ચે છપાવે ને પરવડે તેમ વેચે. ઇનામી પુસ્તકોને તેનો લેખક પણ ન છપાવે ને કમિટીનો કોઈ મેંબર પણ ન છપાવે, તો કોઈ બુકસેલરને તે છપાવવા માટે અમે જલામણ કરતાં. એટલે એવા ઘણાં બુકસેલરો મળી આવતા કે જે કમિટીના ફંડમાં પોતાની ખુશીથી કાંઈ રકમની મદદ આપીને તે પુસ્તક પોતાને ખર્ચે છપાવતા ને તેમાંથી કમાણી કરતા. પુસ્તકો રચાવવાનુંજ ઠેળવણી ખાતા ઉપર રાખ્યું હતું. તે છપાવવાનું ખર્ચ રાખ્યું નહોતું એટલે દૂકા ખર્ચમાં ઘણાં પુસ્તકો તૈયાર કરાવી શકાતાં હતાં અને છપાવનારને પણ ફાયદો થતો હતો; કારણ કે તેઓને મફતનું, તૈયાર પુસ્તક મળતું હતું એટલે થોડા જોખમમાં મલાઈ ખાવા જેવુંજ હતું.

ઠેળવણી ખાતામાં બાકી એક હજાર રૂપિયા રહ્યા, તેનાં સારાં સારાં પુસ્તકો ખરીદાય છે અને તે યોગ્ય અધિકારીઓને મફત આપવામાં આવે છે. એક હજાર રૂપિયામાંથી નાનાંમોટાં કેટલાં બધાં પુસ્તકો આવી શકે ? અને તે કેટલા બધા જણને આપી શકાય તથા પુસ્તકો મંગાવવાથી તે પુસ્તકના કર્તાને કેટલો બધો આનંદ થાય, એ બધું ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. સ્વામીજીએ મને કહેલું છે કે, પુણ્ય કરતી વખત માર આપવાની વસ્તુ તરફજ નહિ એવું એકંએક, પણ તેનાથી લિપજતી અસર તરફ

જેવું જોઈએ, એ અસર તરફ જોશો તો પુણ્યનાં મૂળ તમોને
બહુજા ઊંડાં દેખાશે તથા તેની અસર બહુજા લાંબી સુધી પહોં-
ચેલી દેખાશે. એટલુંજ નહિ પણ એવી રીતે જોવાની ટેવ પાડવાથી
તમારી દીર્ઘદષ્ટિ થઈ શકશે. એથી જેમ જેમ તેની અસર વધારે
સારી રીતે સમજશો, તેમ તેમ બીજાં પુણ્યકર્મ કરવાની તમારી
ઈચ્છા વધતી જશે. એથી ટૂંક સુદતમાં તમે સન્માર્ગમાં આવી
શકશો. અને ઈશ્વરનાં કૃપાપાત્ર થઈ શકશો. જેમ પુણ્યની ભલી
અસર તરફ તેમજ પાપની ભયંકર અસર તરફ પણ જેવું જોઈએ,
તમોને નાનાં લાગતાં પાપ તરફજ નહિ, પણ તેની લાંબી અસર
તરફ જુઓ. તો એ અસર છેક નરક સુધી લાંબાયેલી દેખાશે.
એવી રીતે દરેક પાપ વખતે તેની ખૂરી અસરનું લાંબાણ તથા
આકર્ષણ જોયા કરશો, તો પાપ તરફ તમોને ત્રાસ છટકા વિના
રહેશે નહિ. એમ થવાથી તમે પાપથી ડરવા લાગશો; એ વખતે
પાપની ભયંકરતા તમારા હૃદયમાં ખૂંચવા લાગશે. એમ થતે થતે
પાપ નહિ કરવાનો તમે ઠરાવ કરી શકશો. ને તે પછી વખત જતાં
પુણ્યકર્મમાં લાગી ઈશ્વરના પ્રીતિપાત્ર થઈ શકશો.

આવી રીતે કરવાથી આટલા રૂપિયામાં આટલું બધું કરી શકાય, એમ જો હું બતાવું છું, તે મારાં વખાણ કરવાને ખાતર નહિ અથવા અભિમાનને ખાતર નહિ, પણ પુણ્યની અમર છે. ક્યાં સુધી જાણાય છે, અને મોઢામાંથી પણ કેટલું બધું કરી શકાય છે, એ ખુદશી રીતે બતાવવાને માટે હું એમ લખું છું.

૪-કુશલકામને ઉત્તેજન આપવાનું ખાતું

[illegible]

પોતાની આબુખાબુનો કચરો તો જરૂર દૂર કરી શકે.

હુત્તરકળાને ઉત્તેજન આપવાના ખાતામાં ગરીબ કારીગરોને ઓળતરો પૂરાં પાડવા માટે તથા વ્યાવહારિક હુત્તર શીખવવાની સગવડતા કરી આપવા માટે એ રૂપિયા ખર્ચાય છે. અમારા નાનકડા પરગણામાં એટલી નાની રકમથી પણ ઘણું કામ કરી શકાય છે. હાખલા તરીકે બે મોચીને કાનપુરના આમડાના કારખાનામાં હાથે આમડા રંગવાનું કામ શીખવા મોકલેલા છે. એક હોશિયાર કુંભારને વિલાયતી જેવાં નળિયાંઓ બનાવવાનો હુત્તર શીખવા માંગલોર મોકલેલા છે. ત્રણ શાળવીને હાથે ચલાવવાની શાળનો ઉપયોગ શીખવા માટે કલકત્તે મોકલેલા છે. ચાર સુતારને નક-સીતું ફેન્સી ફર્નિચરકામ શીખવા માટે મુંબઈમાં ફર્નિચર બનાવવાવાળા એક પ્રસિદ્ધ વેપારીને ત્યાં કામે લગાડેલા છે. એક પૂતળાં બનાવનાર કારીગરને, અમારે ત્યાં નહિ થઈ શકતી સારી ભતની માટી મંગાવી આપવામાં આવે છે. એક બીડી વાળનારને ચિરૂટ બનાવતાં શીખવા માટે મદ્રાસ મોકલેલો છે. આ બધા કારીગરોને ખોરાકી, પોચાક તથા રસ્તાનું ખર્ચ, આ ખાતાં તરફથી મદદ તરીકે આપવામાં આવે છે. આપણા લોકો બહુ દૂંકા ખર્ચમાં રહી શકે છે, એટલે ઓછા ખર્ચમાં આવાં ઉપયોગી ખાતાંઓ સારી રીતે ચાલી શકે છે.

ગલપટ્ટા, મોજાં અને ટેબલ ઉપર ગિછાવવાના ઊનના ફેન્સી રૂમાલ ચૂંથી શકાય તથા રેશમનું ભરતકામ કરી શકાય તેવા હાથે ચલાવવાના નાના સંઘાઓ ખરીદેલા છે અને જેઓની ઇચ્છા હોય, તે બહી બાઈઓને તેઓની કુરસદને વખતે શીખવવામાં આવે છે; એટલે તેઓ પોતાની કુરસદને વખતે એ સંઘાઓ પર કામ શીખવામાં ને કામ કરી બતાવવામાં ગાળે છે. એવી રીતે કરેલું કામ અથવા તે કામના વેચાણથી હિપજેલા પૈસા ઠેટલીક બહી બહેનો ગરીબોને મદદ કરવામાં આપી દે છે તથા ઠેટલીક ગરીબ બાઈઓને એ ખાતામાં કામ મળે છે. તે એવી રીતે કે તેઓને એ સંઘા મફત વાપરવા દેવામાં આવે છે ને તેઓ જે કામ કરે તે વેચીને પોતાનો ચુબરો કરે છે. આવી રીતે બહી ગરીબ બાઈઓ બીજાંઓને ભરવા-ચૂંચવાનો હુત્તર પણ શીખવી શકે છે અને બીજાંઓને માથે પડ્યા વિના આબરૂથી પોતાનું ચુબરાન પણ કરી શકે છે. પણ દિલગીરી એટલીજ છે કે, આવાં

ખાતાંઓ આપણા દેશમાં ખડુજ થોડાં છે અને જે છે તેનો પણ ઘણી ખહેનો તરફથી ઘટતો લાભ લેવાતો નથી.

[illegible]

થી પાછળ ખરચવા ભેંધએ, અને તે પણ લગભગ ગરીબાઈથી રહે તોજ; નહિ તો એટલામાં પણ પૂરું થાય નહિ.

સત્તર વરસની લાંબી સુદત અને ખાર હજાર રૂપિયાની બાક-શાહી રકમ-હોય; ત્યારે માત્ર એક માણસને તૈયાર કરી શકાય. એ આપણા ગરીબડા દેશને કેમ પાલવે ?

હવે તમે બુઝો કે, વ્યાવહારિક ઘરગતુ હજાર પાછળ દર સાલ દસ હજાર રૂપિયા ખરચીએ તો બે વરસમાં કેટલું બધું કરી શકાય ? વ્યાવહારિક શરૂઆતનો જરૂર જેટલો હજાર શીખવા માટે કારીગરના ખીલતા યુવાન છોકરાને બે વરસ લાગે છે. કારણ કે બાપદાદાનો ધંધો હોવાથી તથા ઘરમાં ને નાતભતમાં રોજ એનું એ કામ ભેવા-ભણવામાં આવતું હોવાથી, અરધું કામ તો વગર શીખ્યેજ તેઓને આવડતું હોય છે. તે કારીગરને દરસાલ સો સો રૂપિયા મેદક કરીએ, તો બસે રૂપિયાના ખર્ચમાં ને બે વરસમાં વ્યવહારોપયોગી એક કારીગર તૈયાર કરી શકાય. ઠોઠ કહે કે, એ કારીગરો દેશને શું ફાયદો કરી શકે ? પણ એ સવાલ ઉપલકપણનો છે. બે વિચારીએ તો એ કારીગરો દેશને ઘણો ફાયદો કરી શકે. અંથ્રેજોની દુકાનમાં એક એક ડગલાની સિલાઈ આપણા ચેઠિયાઓ છ રૂપિયા આપી આવે છે, તે આ ગામડી દરજીઓ, બે તેઓને કેળવ્યા હોય તો એવોજ ડગલો દોઢ રૂપિયામાં તૈયાર કરી આપે. જે વિલાયતી ખૂટના પંદર રૂપિયા પડે છે, તેવાજ ખૂટ આપણા દેશી કારીગરો આપણને ત્રણ રૂપિયામાં આપી શકે. જે વિલાયતી તાળાંઓ આપણને બે રૂપિયે મળે છે, તે તાળાં આપણા હુડારો આપણને આઠ આઠ આને આપી શકે. શું આ ફાયદો નથી ? પણ એ બધું ક્યારે ? જ્યારે આપણે તેઓને ભેંધતી સગવડ કરી આપીએ ને શીખવીએ ત્યારેજ. તેમ ક્યાં વિના તેઓ પોતે પોતાની મેળે તો એક તમુ પણ ચાલે તેમ નથી. બે કે બનવાભેગ નથી, તો-પણ ધારો કે તેઓને શીખવવાથી કદાચ આવો ફાયદો ન થાય, તોપણ એટલા લોકો ધંધે લાગે, પોતાના કુટુંબનું પોપણ કરે તથા દેશી પંધાને વગગી રહે, એ શું થોટા ફાયદો છે ? બે આપણે આવી રીતે તેઓને સહેજસાજ પણ ટેકો ન આપીએ તો તેઓની શું દયા થાય છે, એ આપણા શ્રીમંતોને ખતર છે ? તેઓ ધંધા વિના રખડે છે. ગરીબીમાં આવી પડે છે ને

અંતે લિખારી થઈ-લાચારીથી બાવા થઈ દેશની ઉપર બોધાય
થઈ પડે છે. એવી સ્થિતિમાંથી તેઓને બચાવી લેવા ચલ કરવો.
એ શું માનલયું નથી? અને એ શું આપણી ફરજ નથી?

જાતમહેનત કરવાવાળા સો કારીગરોને રખડતા મૂકી દેને
માત્ર એક કારીગર ઉપર સત્તર વરસ ને બાર હજાર રૂપિયા ખર્ચ
નાખવા, એવી હાલમાં આપણા દેશની સ્થિતિ નથી. આપણા
રખડતા ગરીબ લાઠીઓને રોટલાનો ટુકડો જોઈએ છે. આપણા
તૂટતા જતા ધંધારોજગારને શરૂઆતનો ટેકો જોઈએ છે. આપણા
ગરીબડા દેશને-પાયમાલ થતા જતા દેશને માત્ર વાતો કરનારાં
નહિ, પણ કામ કરનારાં માણસો જોઈએ છે અને આપણે યાદ
રાખવું જોઈએ કે, આવાં કામ કરનારાં માણસો શરૂઆતનાં દુતર
ખાતાંઓથીજ તૈયાર થઈ શકે છે.

૫-ખેતીવાડી ખાતું

એ ખાતે દરમાલ દસ હજાર રૂપિયા ખર્ચાય છે. તેમાં
ગરીબ ખેડૂતોને પાણી, બગીચ, ઓલ્તર, બીજ વગેરે મફત પૂરાં
પાડવા પાછળ સાત હજાર રૂપિયા ખર્ચવામાં આવે છે અને નવી
નવી જમીનનાં બીજો ઉગાડવા માટે ત્રણ હજાર રૂપિયા ખેડૂતોને
ઉત્તરના માટે ઇનામ તરીકે આપવામાં આવે છે. કરના બારે
બોલ તો કચરાઈ મરના નિરાધાર ગરીબ ખેડૂતોને આવી મા-
દની બાબત જરૂર છે અને એની મદદ જો વેળાસર મળશે, તેજ
આવા આફતના વખતમાં તેઓ ટકી શકશે. ઘણી જાતો બાર
જો હજાર રૂપિયા ના પાડવા છે તે આપણા ગરીબ ખેડૂતોને આપા-
રજ છે. આપણા રજવાના મંજરા પડેલી છે આપણા વિદ્વાનો, એ
વિદ્યાદેવતા નામ છે તે દાનવ સ્વીકારેલું છે. દેગની મેર.
ઉ. પ્રી. દેગની નામ નાકારેલી છે આપણા શ્રીમંતો. પાંચ ની
તુ. દે. નામ નાકારેલું વિદ્યા પ્રીત્યુ કમ પદ્ય જોઈએ. મારા
નામ નાકારેલું પુનઃકથા આપણી જાતની માદની નામ
ઉ. આપણા નાકારેલું પદ્ય નામ છે આપણા નાકારે.
પ. રા. નામ નાકારેલું આપણા મૂલ્યે ને ને. નામ નાકારે.
ફુલ નામ નાકારેલું આપણા નામ નાકારે. નામ નાકારે.
ને. નામ નાકારેલું આપણા નામ નાકારે. નામ નાકારે.
દે. નામ નાકારેલું આપણા નામ નાકારે. નામ નાકારે.
દે. નામ નાકારેલું આપણા નામ નાકારે. નામ નાકારે.

સામે ક્ષત્રિયોની તલવાર કાંઈ કામ કરી શકતી નથી. એટલે હાલમાં તો હિંદ રંડાયેલોજ છે. દૂકામાં ભલા ગરીબ ખેડૂતો વિના રૂબતા ભારતને મદદ કરનારું હાલમાં બીજું કંઈ પણ નથી. રૂબતે રૂબતે પણ ભારત ટકી રહ્યું છે, ગરક થતે થતે પણ ચટકું ખતાવતું જાય છે, પાયમાલ થતે થતે પણ દુશ્મનોની આંખમાં ખૂંચતું જાય છે અને મરતે મરતે પણ દિલાસો દેતું જાય છે. એ કોના પ્રતાપ? કહો કે ગરીબ ખેડૂતોના-અંગ્રેજ સરકારને દર-સાલ પચીસ કરોડ રૂપિયાનું મહેસૂલ ગરીબ ખેડૂતો આપે છે. યુરોપ તથા હિંદુસ્તાનની વચ્ચે જે આગબોટો દોડી રહી છે, તે એ ગરીબ ખેડૂતોનીજ સખત મહેનતનું ફળ છે. ગરીબ ખેડૂતોની મહેનતથી મળતી મદદ હિંદમાંથી કાઢી નાખો અને પછી જુઓ કે હિંદમાં શું રહે છે? ભારતના સ્થંભ, રાજ્યની સલામતી, પ્રજાના કુદરતી મિત્ર અને મહેનતનાં પૂતળાંઓ ગરીબ ખેડૂતો શું મદદને યોગ્ય નથી? ભાઈઓ! તેઓની પહેલી સંભાળ લો!

૬-ખેડૂતોને વગરબ્યાળે નાણાં ધીરનારું ખાતું

એ ખાતું મારા પૈસાથી નહિ, પણ મારી જમીનગીરીથી ચાલે છે. અમારા ગામના એક ભલા ગૃહસ્થે સ્વામીજી મહારાજની સમજાવટથી રૂપિયા પચીસ હજારની રકમ ગરીબ ખેડૂતોને વગરબ્યાળે ધીરવા માટે કાઢી છે; પણ તે ગૃહસ્થની ઇચ્છા એવી છે કે, એ રકમમાંથી એક પાંચ પણ ઓછી થવી નહિ જોઈએ. એ કખૂલ કરેલું છે કે, એ રકમમાંથી દરસાલ જે કાંઈ પૈસા ઓછા થાય તે મારે ભરી આપવા. કેટલાક ગરીબ ખેડૂતો પ્રતિકૂળ સંજોગોને લીધે મદદ તરીકે વગરબ્યાળે લીધેલી રકમ પાછળથી ભરી શકતા નથી. એવી રીતે નહિ ભરાયેલી રકમ દરસાલ મુદત રકમનો છઠ્ઠો ભાગ અથવા આસરે ચાર હજાર રૂપિયા જેટલી થાય છે. એ રૂપિયા અમારા ધર્મખાતામાંથી ભરાય છે. તેમાં રૂ. ૧૦૦૦) ગરીબ ખેડૂતોને મફત મદદ આપવાનું ખાતું છે, તેમાંથી પાછા ફરે છે; કારણ કે ધણાયે ભલા ખેડૂતો મફત મદદ કખૂલ રાખતા નથી, એટલે તેઓને સારો વખત મળે ત્યારે પોતાથી બની શકતાં નાણાં એ ખાતામાં પોતાનો ખુશીમી પાછાં વાળે છે. આવી રીતે દરસાલ સાતમે ભાગ નાણાં પાછાં વળે છે. એ રૂપિયા ગરીબ ખેડૂતોને મદદના દૂગત-ફૂંડમાં વાપરીએ છીએ. એ સિવાય બીજા રૂપિયા ત્રણ હજાર ગરીબોને રોજ અપા-

ગરાસિયાઓ, રાત્રીઓ અને સરકાર, વેપારીઓનાં નાણાં સલામત રહેવાની પોતાની જામીનગીરી સાથે તથા તેમાં જતી ખેટ પોતે ભરી આપે, તો ઘણાં સારા વેપારીઓ મોટી મોટી રકમ ગરીબ ખેડૂતોને પોતાની તરફથી વગરબ્યાજે આપવાને તૈયાર થશે. દરેક નાનાં નાનાં પરગણાંઓમાં જો આવા પરમાર્થનાં ખાતાંઓ શરૂ થાય અને તેનો વહીવટ મોટો ને પોકળ ડાળદિમાકથી નહિ, માત્ર છાપાંમાં પોતાનું નામ છપાવવા સારુજ નહિ, પણ જિગરની બલી લાગણીથી ચલાવવામાં આવે તો મોટી મોટી કોંગ્રેસો, લાંબી લાંબી કોન્ફરન્સો, નકામાં નકામાં કમિશનો, મોટાં મોટાં લૂખાં નામવાળી, કામ વિનાની પોલપોલ સભાઓ અને હજારો રૂપિયાનાં પૂતળાં, મસ્કાદાર ચીંથરિયાં માનપત્રો અને લાખો રૂપિયાનાં દેવાળાં કાઢનારાં કેટલાંક કારખાનાંઓ કરતાં પ્રભુનું, દેશનું, સરકારનું અને પોતાનું વધારે હિત કરી શકશે.

૭-જનવરો મુધારવાનું ખાતું

જો ખાતે દરસાલ પાંચ હજાર રૂપિયા ખર્ચાય છે. વરસમાં ત્રણ વખત અમે જનવરોના મેળા ભરીએ છીએ. તેમાં આબુખાબુથી દસ દસ વીસ વીસ ગાઉ દૂરથી સારાં સારાં જનવરોને ઇનામની લાલચે લોકો લઈ આવે છે. જો ખાતામાં ચાર હજાર રૂપિયાનાં ખસે દસ ઇનામ અમે આપીએ છીએ. તેની વિગત નીચે પ્રમાણે:-

કેટલાં ઇનામ, કેટલા રૂપિયાનું ઇનામ

૧	૨૫૦
૨	૨૦૦
૩	૧૫૦
૪	૧૦૦
૧૦	૫૦
૪૦	૨૫
૫૦	૧૦
૧૦૦	૫
૨૧૦	

જો પ્રમાણે ખસે દસ ઇનામ જનવરો મુધારવાનાં ખાતાં તરફથી આપીએ છીએ. જો સિવાય બીજા ગૃહસ્થો તરફથી જો મેળા વખતે આજો પચાસેક ઇનામ આપવામાં આવે છે. જેટલે પરીસોથી વધારે ઇનામો આપી શકીએ છીએ.

તેથી લોકોને ઉત્તેજન મળે છે અને થોડા ખર્ચમાં ખેતીચાલી તથા દૂધાગુ ઢારોને સુધારવાનું જની શકે છે. એ સિવાય બીજે લાભ એ થાય છે કે, લોકોને પોતાનાં જીવનવરો વેચવા-સાટવાનાં એ મેળા વખતે બહુ સારી તક મળે છે; એટલુંજ નહિ પણ નવનવરોના મેળા વખતે તેને સુધારવાનાં તથા બચાવવાનાં લાભો કરવાની પણ અનુકૂળતા મળે છે અને એ વખતે ઢારોના મેળાની વચમાં ઊભા રહીને તેઓની હિમાયતમાં બોલવાથી તક સારા ઢારવાળાઓના હાથમાં ઇનામ જોઈને લોકોના હિતમાં જાણી અસર થાય છે અને તેથી એ વખતનો ઉપદેશ ખરો પડીતે માણસોનાં મનમાં ઠસી જાય છે. હવે જો એ ચાર દક્ષ રૂપિયામાં અમારે ખર્ચે અને ગાયોબળદો સુધારવાનું ને પાંચ વાનું માથે લઈએ તો તેમાં કંઈ પણ જની શકે નહિ; કારણ કે એક ગાય પાળવા માટે એક મહિને ઓછામાં ઓછા ત્રણ રૂપિયા લાગે, તે નવામો ગાયો પાળવા માટે એક વરસના માસમાં દસરૂપિયા જોઈએ. જો કે એમાં તો પાછી ડીપજ પણ થાય છે; તે પછી અમે મવામો ગાયો પાળીએ તેની કંઈ દુનિયા જાય મોટી અમલ થાય નહિ. એમ તો ગામડાંમાં બજારો પડેલે ને ત્યાં એ જન્મ પણ વધારે જીવનવરો દોષ છે, પણ તે તેઓના રૂપિયા નાટે ને વ છે એટલે તેની પ્રજામાં કંઈ ઉપર કંઈ અમલ થાય નહિ પણ અર્થ. મીને અટીંગા ઇનામો આપવાથી તો વરમમં વર વળતર પણ મળે નહિ નહિ આજ રીતેના ઢારોના મેળા બચાવ છે

કૃપાથી તેમાં પણ વખતના પ્રમાણમાં ઠીક પૈસા ભરાઈ જાય છે. આવા મેળાવડાઓથી દેશનું કેટલું બધું હિત કરી શકાય છે એ જેઓ સમજી શકે છે, તેઓને આવા મેળાઓ જોઈને એટલો બધો આનંદ થાય છે કે, તેનો ખ્યાલ દેશની દાગ નહિ જાણનારાઓને આવી શકેજ નહિ. આપણે આશરે પહેલાં, આપણી સેવા કરનારા અવાચક ઉપયોગી પ્રાણીઓ માટે શું આપણે આટલું પણ ન કરવું જોઈએ ? પશુઓનો ઉપકાર આપણી ઉપર કાંઈ જેવોતેવો નથી. દુનિયાને આગળ વધારવામાં તેઓ આપણા મુખ્ય મદદગાર છે અને આપણે સુધરીએ તેના પ્રમાણમાં પશુઓને સુધારવાને પણ આપણે ખંધાયેલા છીએ. બહુ ઉપયોગી પણ મતભેદવાળી ગૌરક્ષણ જેવી મંડળીઓ સુધારોવધારો કરી શકે તે કરતાં આવા ખાતાઓ સંકડોગણું વધારે કામ કરી શકે, એ નિઃસંદેહ છે.

૮-સનાતન ધર્મખાતું

એ ખાતે દરસાલ દસ હજાર રૂપિયા ખરચાય છે. આયંધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતો સ્પષ્ટ કરવા અને તેનું રહસ્ય લોકોને સમજાવવું તે ખાતે એ પૈસા ખરચાય છે. ધર્મજિજ્ઞાસુ વિદ્વાન બ્રાહ્મણો, ભક્ત સાધુઓ તથા ધર્મની પ્રબળ લાગણીવાળા બીજા શાની ભક્તોને અને ધાર્મિક ગૃહસ્થોને એ કામ સોંપવામાં આવેલું છે. તેઓ પ્રસંગોપાત્ત અને ખાસ કરીને દરેક મુખ્ય તહેવારોએ કે બ્યારે લોકોને રજા હોય છે તથા બ્યારે માણસોમાં ધર્મની લાગણી ઊભરી નીકળેલી હોય છે ત્યારે ધર્મચર્ચાની સભાઓ ભરે છે. એ સભાઓમાં આયંધર્મના ઉત્તમ સિદ્ધાંતો સહેલામાં સહેલી રીતે સમજાવવામાં આવે છે. આવા ઉપદેશકોમાંથી કેટલાકોને ફરતા રાખેલા છે તેઓ વારંવાર દરેક નાનાં નાનાં ગામડાંઓમાં પણ વારંવાર ધર્મના ઉપદેશ કરે છે. ગામડાંઓમાં એવા ઉપદેશની કેટલી બધી જરૂર છે, એ જેઓ આજના જમાનાની હરીફાઈને સમજે છે. તથા દુનિયાના આચારવિચાર કેમ ફરતા જાય છે ને લોકલાગણી કઈ બાજુ તરફ દળતી જાય છે, એ તપાસતા જાય છે તથા રાજનાં ન્યૂસપેપરો વાંચે છે તેઓ સહેલાઈથી સમજી શકશે. વસ્તીપત્રકના આંકડા જુઓ. આજે ત્રીસ વરસમાં આપણા કેટલા ભાઈબંધો ખ્રિસ્તીધર્મમાં વટલી ગયા તે તપાસો એટલે જો તમોને તમારા ધર્મની જરા પણ દાગ રહે તો દિલગીરી લાગ્યા વિના રહેશે નહિ. ફરકે ને બૂસકે દેશી ખ્રિસ્તીઓની સં. ૧૧

આપણા ધર્મનું તત્ત્વ કે ? જે ઊઠવા માગે છે તે અશક્તને ટેકો ન આપવો, જે ખીમાર પડેલો છે તેને દવા ન આપવી, જે ભૂખ્યો છે તેને ખાવાનું ન આપવું, જે પડી ગયેલો છે તેને પાટુ મારવી અને જે મરવા પડેલો છે તેને જલદી મારી નાખવો તથા જે મરી ગયેલા છે તેઓને ઠેકાણે પાડવા નહિ, એજ આપણી ઉત્તમતા કે ? આમ ક્યાં સુધી ચાલશે ? હવે એમ ચાંલી શકવાનું નથી, હવે તો સમાનતાનો જમાનો આવતો જાય છે. લોકો કહેવા લાગ્યા છે કે:—

દેવ ગયા દારકા ને પીર ગયા મહે,
અંગ્રેજના રાજમાં ઢંઢ મારે ધહે !

આવું થાય તે કાંઈ ઇચ્છવાનું નથી. પ્રભુ એમ ન કરે, પણ એટલું તો નક્કી છે કે, જે આપણે આપણું પોઝિશન નહિ સાચવીએ, આપણે આપણી ભાઈબંધ ક્રામના સુખદુઃખમાં ભાગ નહિ લઈએ તો પછી તેઓ આપણને વળગી રહેશે નહિ. જે આપણે તેઓનો તિરસ્કાર કરીશું તો આપણી સામેવાળાઓ તેઓનો મોટો આદરસત્કાર કરવાને તૈયાર છે; એટલુંજ નહિ પણ એ સત્કાર કરનારાઓ આપણાથી દરેક ગાળતમાં ચડિયાતા છે. બોલવાની અતુરાઈમાં, શબ્દભાળમાં, સત્તામાં, ધનમાં, અલેદમાં, શ્રાતૃભાવમાં, ઉદારતામાં અને બીજી ઘણી બાબતોમાં આપણાથી ચડિયાતા છે. એટલે જે આપણે હજી પણ નહિ ચેતીએ ને એવી ને એવી બેદરકારી રાખીશું તો આપણા ઉત્તમપણામાંજ આપણે ખુવાર થઈ જશું. આપણા હરીફ મોટા છે, એટલુંજ નહિ પણ લોકલાગણી આજે ભદલાતી જાય છે. સમાનભાવ ને સરખા હકનોજ પવન વાય છે. ધર્મભાવના બિલકુલ શિથિલ થયેલી છે, એટલે લોકોની સ્થિતિ સુકાન વિનાના નાવના જેવી છે. જેમનો પવન લાગે તેમના દોરવાય તેવો વખત છે; માટે જે આપણે આપણામાં જોઈ નહિ રાખીએ, આપણી તરફનો પવન દીલો રહેશે ને સામી બાજુનો પવન વધારે લાગશે તો લંગર વિનાનું વડાણ તે તરફ ધસડાઈ જશે. એમાં વહાણનો વાંક નથી, એ તો પવનને આધાર છે. એને તો ક્યાંય પણ જવું છે. તમે જોશો તો તમારી તરફ ને બીજાઓ જોશો તો બીજાઓની તરફ. તોપણ તમારી તરફ તેનો પક્ષપાત છે; કારણ કે જે બંદર તેઓએ જોયેલું છે અને તેમનું પોતાનુંજ છે. પણ જે એ બંદર તરફનો પવન ન મળે

તમારી પાસે નહિ ભૂલી જવું જોઈએ. જો તે લોકોની એટલી મદદ ન હોય તો હું આટલું બધું કામ કરી શકું નહિ, પણ સારાં કામોમાં પ્રભુ પોતેજ ગમે ત્યાંથી મદદ મોકલી આપે છે, એમ હવે આ ખાતાંઓ આણુ થયા પછી મારી વધારે ખાતરી થઈ ગયેલી છે.

હવે તમે જુઓ કે, માત્ર અડસઠ હજાર રૂપિયાના વાર્ષિક ખર્ચમાં કેટલું બધું કામ કરી શકાય છે ? બરોબર સમજી શકાય માટે એ કામોનું દૂંઠમાં પુનઃ અવલોકન કરવું જોઈએ:—

૧. ખસે અનાથ માણસોને દરરોજ લોજન આપી શકાય છે.
૨. દોઢસો માણસોને ધંધે લગાડી શકાય છે.
૩. પાંચસો છોકરાઓને શરૂઆતની કેળવણી આપી શકાય છે.
૪. બાર નવાં પુસ્તકો રચાવી શકાય છે.
૫. એક હજાર રૂપિયાનાં પુસ્તકો ખરીદી યોગ્ય અધિકારીને આપી શકાય છે.
૬. કેટલાક કારીગરોને મદદ કરી શકાય છે.
૭. સેંકડો ગરીબ જેડૂતોને ખરેખરી જરૂરની ચીજની મફત મદદ આપી શકાય છે.
૮. નવી નવી જાતનાં બીજો ઉગાડવા માટે જેડૂતોને ઉત્તેજન આપી શકાય છે.
૯. સેંકડો જેડૂતોને વગરબ્યાજે નાણાં આપી શકાય છે.
૧૦. જાનવરો સુધારવા માટે દરસાલ અઢીસો ઇનામો આપી શકાય છે.
૧૧. આપણા પવિત્ર સનાતન ધર્મનું રહસ્ય ઘણા લોકોને સમજાવી શકાય છે, તથા આપણા બાઈબલોને વટલી જતા અટકાવી શકાય છે.

આવા આવા ઘણા પ્રત્યક્ષ ફાયદાઓ થાય છે. એ સિવાય ઘણા માણસોની લાગણી ઉત્તેજિત કરી શકાય છે તથા ઘણા લોકોને એ ખાતાંઓ દર્શાવતરૂપ ને નમૂનારૂપ થઈ પડે છે. એટલુંજ નહિ પણ ઘણા લોકોને કામ કરવાના અને વિચાર કરવાના રસ્તાઓ ખોલી આપે છે. આ પરોપકારનાં ખાતાંઓ માટે આટલું બધું વિવેચન કરવાનો મારો હેતુ એ છે કે, કેટલા બધા યોગ્ય ખર્ચમાં, કેટલા દૂંઠા વખતમાં, કેટલાં યોગ્ય સાધનોમાં ઈશ્વર-કૃપાથી આપણા ગરીબડા મુલકમાં કેટલું બધું કરી શકાય છે અને એ કરવાની કેટલી બધી જરૂર છે તથા એવું કરવા માટે આપણી

જણાઓને ભોગે થોડા જણાઓ બહુ મોટી દોલતવાળા થઈ પડે છે. આમ થવાથી ઘણા જણાઓ-કોમોની કોમો ને દેશના દેશ નિર્ધન થઈ જાય છે. આવાં આવાં ઘણાંયે બહુ સુસ્તકીન કારણે છે. એટલે હવે માંચીના માંકડ થઈને ઘરમાં પડ્યા રહેવાનો વખત નથી. વસ્તી બહુ વધતી જાય છે ને બહાર જવાઆવવાનાં સાધનો પણ વધતાં જાય છે, એટલે હવે કૂવાના ઢેડકાની પેઠે દેશ-માંજ પડ્યા રહેવાનો વખત નથી. હવે અમે જિંયા ને તમે નીચા એમ કરવાનો વખત નથી. હવે તમે દૂર જાઓ, અમે તમારાથી અલગાઈ જઈએ એમ કરવાનો વખત નથી. જો એમજ ક્યાં કરીશું તો વખત જતાં પેલી કહેવત પ્રમાણે ઢેડજ આપણને ધક્કા મારશે. કારણ કે તે લોકો સુધરીને દુનિયામાં આગળ વધી જશે અને આપણે તો છાંટાથી છોવાઈ જવાની ધાસ્તીમાં ત્યાંના ત્યાંજ પડ્યા રહીશું. એનું પરિણામ ખીજું શું થાય ? કુદરતનો કાયદોજ છે કે બળિયાના બે ભાગ. જો તે સારા થાય ને આપણે પછાત રહી જઈએ તો તે આપણી ઉપર ધણીપણું કરે તેમાં નવાઈ શું ? હાલ તો જે મારે તેની તરવાર છે; બાંધે તેની તરવાર નહિ. આપણે તો તરવાર માત્ર બાંધેલી છે, એટલે કે અમે બ્રાહ્મણ છીએ, અમે ગુરુ છીએ, અમે જિંયા છીએ, એમજ કરી શકીએ છીએ; પણ તરવાર મારવાવાળા તો જુદાજ છે. મારવાવાળા તો એક ધા ને બે કટકા કરી દેખાડે છે, એટલે તેની સામે માત્ર તરવાર બાંધવાવાળાઓનું કાંઈ ચાલી શકે તેમ નથી. જો તરવાર કંઈ, તે તમોને ખબર છે કે ? જો તરવાર લોઢાની નહિ, જો તરવાર એર પાચેલી નહિ, જો તરવાર સોનેરી મૂકવાળી નહિ, જો તરવાર મ્યાનમાં છુપાયેલી નહિ, જો તરવાર જેને વાપરવા માટે પરવાનો લેવો પડે તેવી નહિ, પણ જો બ્રાતૃભાવની તરવાર છે.

આજના વખતમાં જે લોકો જો તરવાર ચલાવી શકે તેઓ-જ ફાવી જશે; કારણ કે જો તરવાર બાંધવાનો જમાનો હવે વહી ગયો છે. હવે તો તરવાર મારવાનો વખત આવી લાગ્યો છે. આપણે શાઓનાં મોટાં મોટાં પોચાઓ કાઢીને વારે વારે બતાવીએ છીએ કે અમારા ધર્મમાં આમ કહ્યું છે ને અમારા ધર્મમાં આમ કહ્યું છે તે જાણી વાત ખરી, તમે કહો છો તે કરતાં પણ ઘણું વધારે તમારા ધર્મમાં કહેલું છે જો અમે માનીએ છીએ, પણ તે તમારા આચરણમાં ક્યાં ? આપણે કહીએ કે અસેદ,

જણાઓને લોગે થોડા જણાઓ બહુ મોટી દોલતવાળા થઈ પડે છે. આમ થવાથી ઘણા જણાઓ-કોમોની કોમો ને દેશના દેશ નિર્ધન થઈ જાય છે. આવાં આવાં ઘણાંયે બહુ મુસ્તફીન કારણે છે. એટલે હવે માંચીના માંકડ થઈને ઘરમાં પડ્યા રહેવાનો વખત નથી. વસ્તી બહુ વધતી જાય છે ને બહાર જવાઆવવાનાં સાધનો પણ વધતાં જાય છે, એટલે હવે કૂવાના ઢેડકાની પેઠે દેશ-માંજ પડ્યા રહેવાનો વખત નથી. હવે અમે ઊંચા ને તમે નીચા એમ કરવાનો વખત નથી. હવે તમે દૂર જાઓ, અમે તમારાથી અલડાઈ જઈએ એમ કરવાનો વખત નથી. જો એમજ કયાં કરીશું તો વખત જતાં પેલી કહેવત પ્રમાણે ઢેડજ આપણને ધક્કા મારશે. કારણ કે તે લોકો સુધરીને દુનિયામાં આગળ વધી જશે અને આપણે તો છાંટાથી છોવાઈ જવાની ધાસ્તીમાં ત્યાંના ત્યાંજ પડ્યા રહીશું. એનું પરિણામ બીજું શું થાય ? કુદરતનો કાયદોજ છે કે બળિયાના બે ભાગ. જો તે સારા થાય ને આપણે પછાત રહી જઈએ તો તે આપણી ઉપર ધણીપણું કરે તેમાં નવાઈ શું ? હાલ તો જે મારે તેની તરવાર છે; બાંધે તેની તરવાર નહિ. આપણે તો તરવાર માત્ર બાંધેલી છે, એટલે કે અમે બ્રાહ્મણ છીએ, અમે શુરુ છીએ, અમે ઊંચા છીએ, એમજ કરી શકીએ છીએ; પણ તરવાર મારવાવાળા તો જુદાજ છે. મારવાવાળા તો એક ધા ને બે કટકા કરી દેખાડે છે, એટલે તેની સામે માત્ર તરવાર બાંધવાવાળાઓનું કાંઈ ચાલી શકે તેમ નથી. એ તરવાર કંઈ, તે તમોને ખબર છે કે ? એ તરવાર લોઢાની નહિ, એ તરવાર એર પાયેલી નહિ, એ તરવાર સોનેરી મૂંઝવાળી નહિ, એ તરવાર મ્યાનમાં છુપાયેલી નહિ, એ તરવાર જેને વાપરવા માટે પરવાનો હોવો પડે તેવી નહિ, પણ એ બ્રાહ્મણની તરવાર છે.

આજના વખતમાં જે લોકો એ તરવાર ચલાવી શકે તેઓજ કાવી જશે; કારણ કે એ તરવાર બાંધવાનો જમાનો હવે વહી ગયો છે. હવે તો તરવાર મારવાનો વખત આવી લાગ્યો છે. આપણે શાઓનાં મોટાં મોટાં પોયાંઓ કાઢીને વારે વારે બતાવીએ છીએ કે અમારા ધર્મમાં આમ કહ્યું છે ને અમારા ધર્મમાં આમ કહ્યું છે તે બધી વાત ખરી, તમે કહો છો તે દરતાં પણ ધણું વધારે તમારા ધર્મમાં કહેલું છે એ અમે માનીએ છીએ, પણ તે તમારા આચરણમાં કયાં ? આપણે કહીએ કે અલેક્,

પ્રભુની વધારેમાં વધારે સેવા-કરી શકાય ને તોજ પ્રભુ પ્રસન્ન થાય. રામની અને પાંડવોની પેઠે અન્ધમેધ યજ્ઞ કરવાનો આ જ જમાનો નથી. પ્રજાની ગોપિકાઓના જેવી પરાભક્તિ કરવાનો આ જ જમાનો નથી. ભગવાન શંકરાચાર્યના અદ્વૈત જ્ઞાન પ્રમાણે મુક્તિ મેળવવાનો આ વખત નથી. મહાત્મા બુદ્ધના અર્ખંડ ત્યાગને પેઠે સંન્યાસ લેવાનો આ વખત નથી. ભગવાન પરશુરામની પેઠે હથિયાર ચલાવવાનો આ વખત નથી. મહાત્મા પતંજલિના યોગ પ્રમાણે શુદ્ધિમાં ભરાઈ બેસવાનો આ કાળ નથી અને ટાઢતડો તથા ઉપવાસનાં દુઃખ ખમી, તપ કરવાનો આ જમાનો નથી પણ આ તો બ્રાતૃભાવનો જમાનો છે. કળિયુગને માટે આપણી સ્થિતિ ને આપણી શક્તિના પ્રમાણમાં પ્રભુએ દયા કરીને આપણને સહેલામાં સહેલો ધર્મ આપેલો છે. આ બ્રાતૃભાવ ધર્મમાં આત્મિક દિલાસો છે, હૃદયનો સંતોષ છે, સામા માણસોના આશીર્વાદ છે અને પ્રભુ રાજ છે. આટલું બધું છે, તે પ્રમાણમાં આપણે કરવાનું બહુ થોડું છે. માત્ર એટલું જ કે જે પણ રસ્તે આપણે આપણા ભાઈઓને મદદ કરવી.

આપણો દેશ જે દિનપ્રતિદિન દરિદ્રતામાં ડૂબતો જાય છે, તે કાંઈ તોપના ગોળાથી બચાવી શકાય તેમ નથી. દરિદ્રતામાં દુશ્મનની સાથે લડવાને માટે તો સ્વામીજી કહે છે કે, બ્રાતૃભાવ તોપ ને પરમાર્થના ગોળા ભેઈએ. આપણા દેશને ડૂબતો બચાવવા માટે કંપની તોપોનું આપણને કામ નથી. આપણને અક્ષત ગોળા ભેઈએ છે. ખીચડીનો લોહો અત્યારે તોપના ગોળા કરતાં વધારે કામ કરે એવો હિંદુસ્તાનનો વખત છે. માત્ર બ્રાતૃભાવના ધર્મની આપણને જરૂર છે. હિંદુસ્તાનને બચાવવા માટે અત્યારે ક્ષત્રિયોની તેજ તરવારની જરૂર નથી, અત્યારે ક્ષીર્મતોના પરમાર્થની તરવારની જરૂર છે. ભારતને બચાવવા માટે ભોટા લશ્કરની જરૂર નથી, પણ અરસપરસની મદદની જરૂર છે. દરિદ્રતાના હુમલાને અટકાવવા માટે લશ્કરની જરૂર નથી પણ ગરીબ લોકોને કામ અપાવવાની જરૂર છે. આપણો બચાવ હાલના વખતમાં નવી નવી દેશનની રિવોલ્યુશનથી થવાનો નથી બ્રાતૃભાવથી થવાનો છે. આપણો બચાવ સરહદનાં બાંધકામે થવાનો નથી પણ બ્રાતૃભાવથી થવાનો છે અને આપણી બચાવની પ્રજાનું અવિધ્ય માત્ર મોટી મોટી વાતો કરવાથી મુશ્કર

માટે હમણાં ખર્ચની જોગવાઈ નથી, એટલે તે કામ મુલતવી રાખેલાં છે. પણ એને માટે મેં લાઈ પશુપતિરાયને કહેલું છે, તેથી તેઓએ એ જાળતમાં તેમના દોસ્ત એક મહારાજ સાહેબને વાત કરેલી છે અને એ મહારાજ સાહેબે કબૂલ કરેલું છે કે, એ બંને ખાતાંઓ માટે હું વખત આવ્યે જરૂર તજવીજ કરીશ. એ બે જાળતો શું છે, તે હું તમોને ટૂંકમાં જણાવીશ.

૧-સાધુઓને સુધારવાનું ખાતું

આપણા દેશમાં એટલા બધા સાધુઓ છે કે, બધે રાફડો ફાટ્યો હોયની ! દુનિયાના બીજા કોઈ પણ ધર્મોમાં તેઓની વસ્તીના પ્રમાણમાં એટલા સાધુઓ મળવા મુશ્કેલ છે. આટલા બધા સાધુઓ છતાં પણ અને આટલો બધો સુધરેલો જમાનો છતાં પણ તેઓને સુધારવાનું એક પણ ખાતું નહિ, એ દિલગીરી નહિ કે ? ઢોડોને માટે પણ નિશાળ, લંગીઓને માટે પણ નિશાળ અને લાખો સાધુઓને માટે કાંઈજ નહિ ! એ કરતાં વધારે અભયબી બીજી શું ? આજે આપણે દરેક ચીજની ગેરંટી ને દરેક માણસનાં સર્ટિફિકેટ માગીએ છીએ, પણ સાધુઓની પાસે તેઓનાં કપડાંના રંગ વિના બીજું શું સર્ટિફિકેટ છે ? વકીલ-બેરિસ્ટરને માટે કોલેજ, ડાક્ટરોને માટે કોલેજ, એન્જિનિયરોને માટે કોલેજ, ખેડૂતોને માટે સ્કૂલો, મહેતાજીઓને માટે સ્કૂલો, તેઓને પણ પરીક્ષા આપવી પડે, પણ આપણા પરમપૂજ્ય સાધુઓને માટે કાંઈજ નહિ ? એ તો બધે કે, “રાધાજીનો થોડો ખડપાણી પીને છૂટ્યો.” એવાં તે તેઓ શું નસીબ લખાવીને આવેલા છે કે તેઓને માટે કોઈ પણ જાતનો અંકુશજ નહિ ! અગાઉના કે હાલના કોઈ પણ સુધરેલા કાળમાં એ પ્રમાણે પોતપોત ચાલી નથી. એ તો ભારતનાંજ ભાગ્ય એવાં બળવાન છે કે એવી રીતે પોપાખાઈનું રાજ્ય ચાલ્યું જાય છે. પણ હવે વખત બદલાતો જાય છે, હવે માત્ર કપડાંના રંગ ઉપર લોકોની ધ્રુષ્ટિ નથી. હવે તો માણસો કાંઈક પૂછતાં ને સમજતાં શીખ્યા છે, એટલે જો આમ ને આમ ચાલશે તો એ રગચિયું ગાડું વધારે આગળ ચાલી શકશે નહિ. માટે મહારાજ કહે છે કે, સાધુઓના પોતાના લાભ સારું તથા લોકોના, ધર્મના અને દેશના લાભ સારું સાધુઓને ધર્મનું ચિહ્ન આપવાના ઉપાયો જેમ બને તેમ તરતમાં યોજવા જોઈએ. જે સાધુઓને ધર્મની બીજ સી હોડો કરતાં વધારે જરૂર

ખોટાં ગપ્પાં મારવાં, પોતે મફતનું દુઃખ લોગવવું, અંદરઅંદર લડવું, વહેમમાં પડ્યા રહેવું, દુનિયાને વહેમી બનાવી, વગરમફત દેશની ખરાબી કરવા માટે ભિખારીઓ વધારવા માટે એલા મૂંડવા એ બાવાનું કામ ! સાધુઓને માટે આવે હલકે વિચાર દિનપ્રતિદિન કેળવાયેલા લોકોમાં ફેલાતો જાય છે, એ બહુ ખરાબી છે. એમ ચાલવાથી થોડા વખતમાં એમ બનવા લાગશે કે, સારા સારા સાધુઓને પણ બીજા વેશધારી સાધુઓ માટે અપમાન ખમવું પડશે અને તેઓને પણ ટુકડા રોટલાના વાંધા પડશે. એમ થવાથી સાધુઓને તુકસાન થશે, એટલુંજ નહિ પણ આપણા ધર્મને તથા આપણા દેશને પણ તુકસાન થશે; કારણ કે સાધુઓ ધર્મનું રક્ષણ કરનારા છે, ધર્મને ફેલાવનારા છે, ખુલ્લી રીતે લોકોને તેઓની ભૂલ બતાવનારા છે અને પોતાની લાગવગથી, ઉપદેશથી કે અમલકારથી પણ લોકોને પરમાર્થમાં લગાડનારા છે. એવો મોટો વર્ગ નિંદાને પાત્ર થઈ પડે, અશ્રદ્ધાને પાત્ર થઈ પડે, એ ઠાંઈ નાનીસૂની ખરાબી નથી. એમ ન થાય માટે આપણે સાધુઓને કેળવવાનાં ખાતાંઓ સ્થાપવાં જોઈએ.

આપણી વચ્ચે સાધુઓનો એવો મોટો વર્ગ છે કે, એવા મોટા વર્ગ માટે આજના વખતમાં હવે બેઠરકારી રાખી શકાય તેમ નથી. આજે તો એવો વખત છે કે, કીડી પાણી કેમ પીએ છે તેની પણ તપાસ થાય છે. માખી ઈંડાં કેમ મૂકે છે તેની પણ શોધ થાય છે. ચકલી એક વરસમાં કેટલો ખોરાક ખાય છે તેની પણ શોધ થાય છે. માછલી સમુદ્રમાં પાણી કેમ કાપે છે તેની પણ નોંધ થાય છે. મચ્છરો શું ખોરાક ખાય છે, ક્યાં રહે છે તેની પણ તપાસ થાય છે. પવન કેમનો વાય છે તેની પણ નોંધ રખાય છે. ફરિયામાં એક કલાકમાં કેટલાં મોઝાં આવે છે તેની પણ નોંધ થાય છે, ઝાડ પાણીને કેવી રીતે ચૂસે છે તેની પણ તપાસ થાય છે. માણસોના નખ કેમ વધે છે તેની પણ શોધ થાય છે અને મૂત્ર તથા વિદાને શું ઉપયોગમાં લેવાં તે માટે પણ હજારો અખતરાઓ થાય છે. આવી આવી બાબતોને પણ જ્યાં બૂલી જવામાં આવતી નથી, ત્યાં આપણા લાખો સાધુઓને કેમ બૂલી જવામાં આવશે ? તેઓને એવી ને એવી સ્થિતિમાં-બાવા આદમના વખતના જેવી સ્થિતિમાં કેમ રાખી મૂકવામાં આવશે ? જમાનાના ચક્કરમાં તેઓને પણ આવવુંજ પડે અને સુધારાની ગજબાનીમાંથી તેઓને

લૂલા, રક્તપિત્તવાળા વગેરે કામ કરવાને તદ્દન અશક્ત હોય તેઓ-
નેજ આપવા. બાકીના જે લોકો ભીખ માગતા દેખાય તેઓને
પકડવા અને અને તેઓને કામ સોંપવું. એટલાં ગંધાં માણસોને કામ
ક્યાંથી સોંપવું એજ મોટો સવાલ છે. પણ સ્વામીજી મહારાજ
કહે છે કે, જે સરકાર એ બાબત ધ્યાન ઉપર લે, તો તેમાં કાંઈ
પણ મોટી વાત નથી. હિંદુસ્તાન એવો વિશાળ મુલક છે અને
તેમાં હજુ વગરખેડાયેલી પણ ખેડવાલાયક એટલી બધી જ-
મીન પડતર પડેલી છે કે, હાલ જેટલા ભિખારીઓ છે તે કરતાં
કદાચ ચારગણા વધારે હોય તોપણ તેઓને ખેતીનું કામ મળી
શકે. પાતાળકૂવા તથા નહેરોની અને હાથે ચલાવવાનાં હળની
મદદ એ લોકોને નામદાર સરકારે પૂરી પાડવી જાઈએ અને
ત્રણચાર માસના ખોરાકની મદદ આપવી જોઈએ. એ પછી તો
તે લોકો પોતે પોતાના હાથથી મહેનત કરીને ખેતીથી પેદા કરેલી
રોટલી ખાઈ શકશે. જુવાર, મકાઈ, ગાજર, બટેટા વગેરેનો પાક
તેઓ ટૂંક વખતમાં કરી શકશે. એવી રીતે એકબે નાના નાના
પાક શિયાળા-ઉનાળામાં તેઓ લઈ શકે. ચોમાસામાં તો કુદરતી-
જ મદદ છે. એ ખાતામાં પ્રથમ મોટું ખર્ચ કરવાનું છે, પણ તે કાંઈ
હંમેશાં માથે પડવાનું નથી; એટલુંજ નહિ પણ એ ખર્ચના
પ્રમાણમાં તેથી દેશને તથા સરકારને એટલો બધો ફાયદો થશે,
કે જેને માટે આજે આપણે બરોબર અનુમાન પણ બાંધી શકીએ
નહિ. શરૂઆતનું મોટું ખર્ચ સરકારને યોગ્ય વરસોમાં એ લોકોની
પાસેના મહેસૂલમાંથી વસૂલ થઈ જશે. લાખો લોકો ધંધે લાગી
જાય ને ભિખારીપણામાંથી છૂટી પોતાની કમાઈનો રોટલો ખાતાં
શીખે, એ કાંઈ જેવીતેવી વાત નથી ને એ કાંઈ નાનુંસૂનું પુણ્ય
નથી. જે લોકો એવી રીતે કામ કરવા ના પાડે તેમણે કાંઈ પણ
ધંધોરોજગાર કરવો જોઈએ; અને જે તેઓ કોઈ પણ ધંધો ન
કરતાં ભીખ માગે, તો ભીખના ગુના માટે કેદીઓની માફક તેમની
પાસે ફરજિયાત કામ કરાવવું જોઈએ, પણ એવી રીતે ભીખ બંધ
કરવાનો કાયદો થતાં પહેલાં એ ભિખારી લોકોને ખોરાક આપ-
વાનો તથા કામ આપવાનો બંદોબસ્ત થવો જોઈએ. જે એ
બંદોબસ્ત થાય તોજ ભીખ બંધ કરવાનો કાયદો આવકા-
રદાયક થઈ શકે. જે નામદાર સરકાર આ બાબત મન
ઉપર લે તો લોકો તેમાં ઘણી મદદ આપી શકે તેમ છે. દરેક

કામ કરવું એ દેવ પૂજવા બરોબર છે

ખચીત એ સત્ય છે, સત્ય છે અને તે મારા અનુભવની બાબત છે; જ્યાંસુધી હું કર્તવ્ય બજાવી શકતા નહિ ત્યાંસુધી હું અંધકારમાં રહેતી હતી, મનોબંધ લોગવતી હતી, મને રસ્તો જડતો નહોતો, ભક્તિ માટે પ્રબળ ઇચ્છા કરી શકતી નહોતી અને ઉપલક્ષ્ય ઇચ્છા થાય તેથી હું ખરી ભક્તિ કરી શકતી નહોતી. એમ હોવાથી ઈશ્વરને હું ઘણોજ દૂર, લાખો અને કરોડો યોજન દૂર સમજતી; પણ હવે જ્યારથી કર્તવ્ય બજાવવાનું શરૂ કર્યું ત્યારથી મારી સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. કમોને ઈશ્વરાર્પણ કરવાથી હવે ત્રણ મજબૂત માણસો કરી શકે તેટલું કામ કરવા છતાં પણ હું શાંતિ અનુભવું છું અને પ્રયત્નના કરતાં હળરોગણી સરસ રીતે ઈશ્વરભક્તિ કરી શકું છું. જે ભાવનાનાં દર્શન પણ દુર્લભ હતાં, તેમાંજ અહોનિશ રમણ કરું છું, અને દર પળે ઈશ્વરની કૃપાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરું છું.

આપણું સ્વર્ગ કોણે લૂંટી જાય છે ?

આ બધું કામ કરવામાંથી-કરજ બજાવવામાંથી થયું છે અને યાદ રાખજો કે તે બધું આપણી રોજની નાની બૂલો સુધારવામાંથી થયું છે. બાઈ, મને ખબર નહિ કે રોજની આપણી નાની નાની બૂલો કે જેની આપણે દરકાર કરતા નથી, તે બૂલોજ આપણું સ્વર્ગ લૂંટી જાય છે અને એવી બૂલો ગરીબો કરતાં શ્રીમંતો વધારે કરે છે; કારણ કે શ્રીમંતોને જેમ આગળ વધવાની તકો વધારે છે તેમ એવી બૂલો કરવાના સંભેગ પણ વધારે છે અને તે મેં મારા દર્દાંતથી પુરવાર કરેલું છે, એવા હેતુથી કે મારા સ્વ-દેશીઓ પોતાની કરજ બજાવતાં અને અરસપરસ મદદ આપતાં રીજે અને પોતે પોતાની અજ્ઞાનતાથી-પોતાની બૂલોથીજ શુભાવેલું સ્વર્ગ જિંદગીની કરજો બજાવવામાંથીજ પ્રાપ્ત કરે.

૪૦-મોટાઈની ઇચ્છા

આપણી દરરોજની નાની નાની બૂલોમાં એ પણ એક મુખ્ય બૂલ છે કે, મોટી મોટાઈ ભોગવવાની ઇચ્છાને આપણે રોજ રોજ બહુ વધારતાં જઈએ છીએ. એમ થવાનું કારણ એજ છે કે, મોટાઈની જોખમદારી આપણે સમજતાં નથી માટેજ આપણને

કામ કરવું એ હેવ પૂજવા બરોબર છે

ખચીત એ સત્ય છે, સત્ય છે અને તે મારા અનુભવની ખાળત છે; ન્યાંસુધી હું કર્તવ્ય બળવી શકતા નહિ ત્યાંસુધી હું અંધકારમાં રહેતી હતી, મનોબળથી લોગવતી હતી, મને રસ્તો જડતો નહોતો, ભક્તિ માટે પ્રજળ ધરૂં છા કરી શકતી નહોતી અને ઉપ-લક ધરૂં થાય તેથી હું ખરી ભક્તિ કરી શકતી નહોતી. એમ હોવાથી ઈશ્વરને હું ઘણોજ દૂર, લાખો અને કરોડો યોજન દૂર સમજતી; પણ હવે ન્યારથી કર્તવ્ય બળવવાનું શરૂ કરું ત્યા-રથી મારી સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. કમોને ઈશ્વરાર્પણ કરવાથી હવે ત્રણ મજબૂત માણસો કરી શકે તેટલું કામ કરવા છતાં પણ હું શાંતિ અનુભવું છું અને પ્રયત્નના કરતાં હળસોગણી સરસ રીતે ઈશ્વરભક્તિ કરી શકું છું. જે ભાવનાનાં દર્શન પણ હુલ્લેક હતાં, તેમાંજ અહોનિશ રમણ કરું છું અને દર પળે ઈશ્વરની કૃપાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરું છું.

આપણું સ્વર્ગ કોણુ લૂંટી જાય છે ?

આ બધું કામ કરવામાંથી-કરજ બળવવામાંથી યથું છે અને યાદ રાખજો કે તે બધું આપણી રોજની નાની ભૂલો સુધારવામાંથી યથું છે. ખાઈ, મને ખબર નહિ કે રોજની આપણી નાની નાની ભૂલો કે જેની આપણે દરકાર કરતા નથી, તે ભૂલોજ આપણું સ્વર્ગ લૂંટી જાય છે અને એવી ભૂલો ગરીબો કરતાં શ્રીમંતો વ-ધારે કરે છે; કારણ કે શ્રીમંતોને જેમ આગળ વધવાની તકો વધારે છે તેમ એવી ભૂલો કરવાના સંજોગ પણ વધારે છે અને તે મેં મારા દર્દાંતથી પુરવાર કરેલું છે, એવા હેતુથી કે મારા સ્વ-દેશીઓ પોતાની કરજ બળવતાં અને અરસપરસ મદદ આપતાં રીજે અને પોતે પોતાની અજ્ઞાનતાથી-પોતાની ભૂલોથીજ ગુમા-વેલું સ્વર્ગ જિંદગીની કરજ બળવવામાંથીજ પ્રાપ્ત કરે.

૪૦-મોટાઈની ધરૂં છા

આપણી દરરોજની નાની નાની ભૂલોમાં એ પણ એક મુખ્ય ભૂલ છે કે, મોટી મોટાઈ લોગવવાની ઇચ્છાને આપણે રોજ રોજ બહુ વધારતાં જઈએ છીએ. એમ યવાનું કારણ એજ છે કે, મોટાઈની ભોખમદારી આપણે સમજતાં નથી મારેજ આપણને

કામ કરવું એ દેવ પૂજવા બરોબર છે

ખચીત એ સત્ય છે, સત્ય છે અને તે મારા અનુભવની બાબત છે; જ્યાંસુધી હું કર્તવ્ય બજાવી શકતા નહિ ત્યાંસુધી હું અંધકારમાં રહેતી હતી, મનોબ્યથા લોગવતી હતી, મને રસ્તો જડતો નહોતો, ભક્તિ માટે પ્રબળ ઇચ્છા કરી શકતી નહોતી અને ઉપલક્ષ્ય ઇચ્છા થાય તેથી હું ખરી ભક્તિ કરી શકતી નહોતી. એમ હોવાથી ઈશ્વરને હું ઘણોજ દૂર, લાખો અને કરોડો યોજન દૂર સમજતી; પણ હવે જ્યારથી કર્તવ્ય બજાવવાનું શરૂ કર્યું ત્યારથી મારી સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. કર્મોને ઈશ્વરપણું કરવાથી હવે ત્રણ મજબૂત માણસો કરી શકે તેટલું કામ કરવા છતાં પણ હું શાંતિ અનુભવું છું અને પ્રયત્નના કરતાં હલરોગણી સરસ રીતે ઈશ્વરભક્તિ કરી શકું છું. જે ભાવનાનાં દર્શન પણ દુર્લભ હતાં, તેમાંજ અહોનિશ રમણ કરું છું. અને દર પળે ઈશ્વરની કૃપાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરું છું.

આપણું સ્વર્ગ કોણે લૂંટી જાય છે ?

આ બધું કામ કરવામાંથી-કરજ બજાવવામાંથી થયું છે અને યાદ રાખજો કે તે બધું આપણી રોજની નાની બૂલો સુધારવામાંથી થયું છે. બાઈ, મને ખબર નહિ કે રોજની આપણી નાની નાની બૂલો કે જેની આપણે દરકાર કરતા નથી, તે બૂલોજ આપણું સ્વર્ગ લૂંટી જાય છે અને એવી બૂલો ગરીબો કરતાં શ્રીમંતો વધારે કરે છે; કારણ કે શ્રીમંતોને જેમ આગળ વધવાની તકે વધારે છે તેમ એવી બૂલો કરવાના સંજોગ પણ વધારે છે અને તે મેં મારા દર્ષાતથી પુરવાર કરેલું છે, એવા હેતુથી કે મારા સ્વદેશીઓ પોતાની કરજ બજાવતાં અને અરસપરસ મદદ આપતાં શીખે અને પોતે પોતાની અસાનતાથી-પોતાની બૂલોથીજ શુભાવેલું સ્વર્ગ જિંદગીની કરજો બજાવવામાંથીજ પ્રાપ્ત કરે.

૪૦-મોટાઈની ઇચ્છા

આપણી દરરોજની નાની નાની બૂલોમાં એ પણ એક મુખ્ય બૂલ છે કે, મોટી મોટાઈ લોગવવાની ઇચ્છાને આપણે રોજ રોજ બહુ વધારતાં જઈએ છીએ. એમ થવાનું કારણ એજ છે કે, મોટાઈની એખમદારી આપણે સમજતાં નથી માટેજ આપણને

કામ કરવું એ દેવ પૂજવા બરોબર છે

ખચીત એ સત્ય છે, સત્ય છે અને તે મારા અનુભવની બાબત છે; ન્યાંમુધી હું કર્તવ્ય બજાવી શકતા નહિ ત્યાંમુધી હું અંધકારમાં રહેતી હતી, મનોબધા લોગવવી હતી, મને રસ્તો નહોતો નહોતો, ભક્તિ માટે પ્રબળ ઇચ્છા કરી શકતી નહોતી અને ઉપલક્ષ્ય ઇચ્છા થાય તેથી હું ખરી ભક્તિ કરી શકતી નહોતી. એમ હોવાથી ઈશ્વરને હું ઘણાજ દૂર, લાખો અને કરોડો યોજન દૂર સમજતી; પણ હવે ન્યારથી કર્તવ્ય બજાવવાનું શરૂ કર્યું ત્યાંથી મારી સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. ઈશ્વરને ઈશ્વરાર્થે કરવાથી હવે ત્રણ મજબૂત માણસો કરી શકે તેટલું કામ કરવા છતાં પણ હું શાંતિ અનુભવું છું અને પ્રથમના કરતાં હજારોગણી સરસ રીતે ઈશ્વરભક્તિ કરી શકું છું. જે ભાવનાનાં દર્શન પણ હૃદયમાં હતાં, તેમાંજ અહોનિશ રમણ કરું છું અને દર પળે ઈશ્વરનાં પાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરું છું.

આપણું સ્વર્ગ કોણુ લૂંટી લાય છે ?

આ બધું કામ કરવામાંથી-ફરજ બજાવવામાંથી થયું છે આ યાદ રાખજો કે તે બધું આપણી રોજની નાની ભૂલો સુધારવામાં થયું છે. બાઈ, મને ખબર નહિ કે રોજની આપણી નાની ભૂલો કે જેની આપણે દરકાર કરતા નથી, તે ભૂલોજ આપણું સ્વર્ગ લૂંટી લાય છે અને એવી ભૂલો ગરીબો કરતા શ્રીમંતો વધારે કરે છે; કારણ કે શ્રીમંતોને જેમ આગળ વધવાની વધારે છે તેમ એવી ભૂલો કરવાના સંજોગ પણ વધારે છે તે મેં મારા દષ્ટાંતથી પુરવાર કરેલું છે, એવા હેતુથી કે મારા દેશીઓ પોતાની ફરજ બજાવતાં અને અરસપરસ મદદ આપીને અને પોતે પોતાની અજ્ઞાનતાથી-પોતાની ભૂલોથીજ સ્વર્ગ લૂંટી લેવાની ફરજ બજાવવામાંથીજ પ્રાપ્ત કરે.

૪૦-મોટાઈની ઇચ્છા

આપણી દરરોજની નાની નાની ભૂલોમાં એ પણ એક ભૂલ છે કે, જોટી મોટાઈ લોગવવાની ઇચ્છાને આપણે રોજ બંધુ વધારતાં જઈએ છીએ. એમ થવાનું કારણ એજ મોટાઈની એજમદારી આપણે સમજતાં નથી માટેજ

[illegible]

મારે માટે શું વાતો કરે છે તે જાણવામાં મારું લક્ષ રહેતું હતું. આ બધું અને એવું બીજું ઘણુંયે કાંઈ પણ ઉત્તમ હેતુથી નહિ, પણ માત્ર મોટાઈને ખાતર-ખોટી મોટાઈને ખાતરજ હું કરતી હતી અને એમ દેટલીક મુદત સુધી ચાલ્યું હતું. મને યાદ છે કે, મારી આવી સ્થિતિ સોળ અને વીશ વર્ષની વચ્ચે હતી, કે જ્યારે હું મારા પતિ તરફના ખરા પ્રેમમાં સમજતી નહોતી.

એક જૂની યાદ

ખાઈ, દુઃખીઓની સેવા કરવાના મહાઆનંદમાં તમને તો અગાઉના ઘણા પ્રસંગો સાધારણ લાગતા હશે અને ઘણા પ્રસંગો જૂલી પણ ગયાં હશે; પણ હું હજી તે જૂલી શકી નથી. પ્રસંગો-પાત્ર મને તેમાંની ઘણી બાબતો યાદ આવી જાય છે. ખોટી મોટાઈ ભોગવવાની ઇચ્છા વિષે લખતાં એવોજ એક પ્રસંગ યાદ આવી જાય છે અને તે લખવાની ઇચ્છાને રોકી દેવાનું મારા મન ઉપર દબાણ કરવાનું હું કાંઈ કારણ જોતી નથી.

સંવત ૧૯૪૪ માં જ્યારે તમે ચાર, મહિના માતૃશ્રી પાસે રહ્યાં હતાં, ત્યારે એ વખતે ભાઈ પશુપતિરાયે પોતાના વનસ્પતિ-શાસ્ત્રના શોખને ખાતર બનાવેલા વિશાળ બગીચામાં આપણે દરરોજ આનંદ કરતાં અને ભાઈની મહેનતનો આપણે પુષ્પોથી લાભ લેતાં હતાં. એવી રીતે આપણે લાભ લેતાં જોઈને ભાઈને ખેવડો ઉત્સાહ તથા અતિ સંતોષ થતો અને પોતાની મહેનતની સફળતા સમજતા. એ દેખાવ તમે જૂલી ગયાં નહિ હશે. એ વખતે જોઈએ તેટલાં ફૂલો મળવાથી આપણે જુદી જુદી જાતના હાર તથા તોરાઓ ગૂંથવાનું શીખતાં હતાં અને પેલી ચતુર માલ-ણની મદદથી આપણે દરરોજ નવા નવા નમૂના ઉઠાવી આનંદ ભોગવતાં હતાં. એ વખતે બાળુ મન્મથરાય વૈદકની પરીક્ષામાં પાસ થયા અને મારા ખ્યારા તેમને તેડવા ગયા હતા. તેઓ આવ્યા ત્યારે તમારા પતિ માટે તમે જાઈની કળીનો એક મોટો ત્રણ-પુણિયો તોરો બનાવ્યો હતો. તેની ઉપર ઝૂ અને ત્રણ બાજુએ મારું છવન, મારું સ્વર્ગ, મારા પ્રભુ, એમ તોરાની બનાવટમાંજ ફૂલની કળીઓના નાજુક ને સુંદર અક્ષરોથી લખ્યું હતું. તે તોરો જોઈને અને તે તોરાના બનાવનાર તમે છો એમ જાણીને બાળુ મન્મથરાય આશ્ચર્ય પામ્યા હતા અને એ તોરાની ભેટના બદલામાં તેઓ તમારી તરફ જે માનભરી—જે પ્રેમભરી નજરે જોઈ

રમ્યા કરતી હતી; પણ તમારા પતિની દષ્ટિ જોયા પછી મને લાગ્યું કે મારું જીવન જિલકુલ નકામું છે. મારા પતિને હું એક કાળ-મીઠું પચ્ચરજ મળી છું, મારા પતિની તીક્ષ્ણ આંખ અને મૌન-પણું જોઈને મને એમજ લાગ્યું કે, એ આંખ હજી વધુ તીક્ષ્ણ થાય, તેમાંથી અગ્નિ નીકળે ને એ અગ્નિ મને હમણાં ને હમણાં અહીંજ ખાળી નાખે તો કેવું સારું. એ પછી હું મારા ઝોરડામાં જઈને રોઈ પડી. તમે મારી આ સ્થિતિ જોઈ લીધી હતી. એટલે મને દિલાસો દેવા અને મારી દુરજના બે શબ્દો સંભળાવવા તમે મારી પાસે આવ્યાં.

દાવ જોઈને સોગડી મારી

ખાઈ, એ વખતના તમારા શબ્દોથી મને બહુ અસર થઈ. એટલુંજ નહિ પણ ત્યારથી મારું જીવન બદલાયું. આટલી બધી અસર થવાનું કારણ એ કે, તમે દાવ જોઈને સોગડી મારી હતી. તમારો પ્રેમ જોઈને મારી જૂલ મને સમજાણી. તેજ વખતે મારા કાનમાં પ્રેમનો મહામંત્ર તમે ફૂંકી દીધો હતો. એટલે તેની અસર નિષ્કળ ગઈ નહિ. વાચકો, એ મહામંત્ર નીચે સુજળ હતો:-ઓ ઘેલુડી ભાણી, તું આવા શુદ્ધ હૃદયની હશે એમ મેં જાણ્યું નહોતું. પ્રેમ કરતાં મોટાઈ તને વધારે સારી લાગી? અરે પ્રભુ! ભાણી! જ્યાં સુધી તું તારા પતિને રીઝવી ન શકે ત્યાંસુધી તારું રૂપ તને લાંછન-રૂપ છે, ત્યાંસુધી તારા બધા શુષ્ક અવશુષ્કરૂપ છે, ત્યાંસુધી તારી મોટાઈ તોછડાઈ જેવી છે, આપણને માન આપણા પ્રભુ તરફનું જોઈએ, આપણા અંતરનું જોઈએ અને એ માન આ ઘેલુડી, પ્રેમમાં છે. આપણને બીજાઓનાં બહારનાં ખોટાં માનપાનની બહુ ઇચ્છા આ માટે જોઈએ? આપણું કર્તવ્ય શું છે? આપણી જિંદગીની સાર્થકતા શું છે? ભાણી, પતિસેવા એ આપણું કર્તવ્ય છે અને પતિપ્રેમ એ આપણી જિંદગીની સાર્થકતા છે. દેવી રાધારાણી કહેતાં કે સ્ત્રીઓને સંસારમાં સ્વર્ગ બનાવવા માટે મોકલવામાં આવી છે. જે સ્ત્રી પતિમાં પ્રભુત્વ જોઈ શકે અને જે પતિ પત્નીમાં સ્વર્ગ અનુભવી શકે, તે દંપતીનીજ સાર્થકતા છે અને તેનુંજ નામ તમ છે. જે ધણીધણિયાણી અ-યોગ્ય એકબીજામાં નહિ જોડાઈ શકે તે પ્રભુમાં કેમ જોડાઈ શકશે? જેનો પ્રેમ પતિને પણ પોતાનો કરી શકતો નથી તેનો પ્રેમ ઇશ્વરને પોતાનો કેમ કરી શકશે? ભાણી, જે પ્રેમથી પતિને પોતાનો કરી શકાય છે, પતિનું અધુરું

અધમતા મને સમજાઈ ગઈ. સ્વર્ગ અને નંરક એ બન્ને મને દિમાજ પ્રત્યક્ષ થઈ ગયાં. એ વખતેજ હું સમજી કે, ખોટાઈ એ આપણી હલકાઈજ છે, ખોટી મોટાઈ એ આપણા મનનું વહાલાં તરફ ખેંચાઈજ છે, ખોટી મોટાઈ એ ખીન્નઓને અને ખાસ ખોટી વહાલાં તરફ ખેંચાઈજ છે, ખોટી મોટાઈ એ ખીન્નઓને અને ખાસ ખોટી વહાલાં તરફ ખેંચાઈજ છે, ખોટી મોટાઈ એ ખીન્નઓને અને ખાસ ખોટી વહાલાં તરફ ખેંચાઈજ છે. જો હું એ મોટાઈમાં નહિ ફસાણી હોત તો પ્રેમનું-અંતરાત્માની શાંતિનું-ઈશ્વરી કૃપાનું કેટલું બધું સુખ ભોગવું હોત ! કેટલો બધો લાભ લીધો હોત ! અને મારા પાડોશીઓને તેનો કેટલો બધો લાભ મળ્યો હોત ! એ હું શબ્દોથી કેમ બતાવી શકું ? અને એનો ખ્યાલ પણ વ્યાવહારિક છુટ્ટી લાગણીવાળાં મનુષ્યો કેમ કરી શકશે ? લાઇઓ, એટલી બધી ભયંકર તુકસાની માત્ર તુકસાનીજ નહિ પણ અધોગતિ અને તે શાથી ? ખોટી મોટાઈથી; આપણી રોજની નાનકડી ભૂલથી. નહિ હોઈએ છતાં સારા દેખાવાની ઇચ્છાથી. સ્વામીજી મહારાજે આ બાબત મને વધારે સ્પષ્ટતાથી સમજાવેલી છે. તેઓએ કહ્યું કે, મોટાઈની ઇચ્છા એ મનુષ્યજાત ઉપર કૃપાળુ ઈશ્વરનો મોટો અનુમત્ત છે; કારણ કે એ ઇચ્છાથીજ આગળ જતાં મનુષ્ય કુદ-રતના ભેદો સમજી શકે છે, તેને અનુસરી સુખ પામી શકે છે અને અંતે પોતાનું તથા ઈશ્વરનું સ્વરૂપ જાણખી, અલેહ અ-નુભવી શકે છે. આ બધું મનુષ્યસ્વાભાવમાં રહેલી મોટાઈ મેળવ-વાની ઇચ્છામાંથી છે; પણ લોકો એ ભલી ઇચ્છાને ખોટું રસ્તે પોતાના સ્વાર્થમાં ફેરી ભય છે અને તેને પોતાના મનગમતા ભુદા ભુદા રંગ આપી નજીવી નજીવી બાબતોમાં વાપરી નાખે છે; કારણ કે તેઓ ખોટી મોટાઈની જોખમદારી સ્પષ્ટ રીતે સમ-જતા નથી અને એ મોટાઈની સ્વાભાવિક ઇચ્છાને પોતાને શ્રેષ્ઠ બનાવવામાં કેમ વાપરવી તેનું જ્ઞાન તેઓને હોતું નથી. જો એ બાબતોને લોકો બરાબર રીતે સમજે, તો તેઓ કદી પણ ખોટી મોટાઈની ઇચ્છા રાખી પોતાનો અધઃપાત કરે નહિ.

મોટાઈની જોખમદારી

તને જે યોગ્યની ગાડીમાં બેસીને ફરવું બહુ ગમે છે અને તે એટલાજ માટે કે એ તને ઠીક લાગે છે. ઠીક લાગવાનું કારણ એટલુંજ કે જે ગાડી તારી પાસે છે, તેવી સર્વ પાસે નથી, એટલે

રી છે, એમ જે હું કહું છું તેનો અર્થ તારે એમ નહિ સમજવો
ઘોડા તોફાન કરે ને ગાડી લાંગી જાય, અથવા કાંઈ અકસ્મા
થાય; કે ગાડીમાં બેસવાથી રોગ થાય અથવા તો સમતોલપણ
નહિ જળવાયાથી બાઇસિકલ ઉપરથી પડી જવાય, એવી જાતની
જોખમદારી માટે હું નથી કહેતો. હું જે જોખમદારી છે અને તોપણ
તે તો એ કરતાં ઘણી વધારે ગંભીર જોખમદારી છે અને તોપણ
અફસોસ કે, એ જોખમદારી તરફ બહુ થોડાજ લોકો ધ્યાન આપે છે.

તારી ગાડી ફોડવાથી રસ્તામાં કેટલા બધા લોકોને ત્રાસ વે-
કવો પડે છે, એ તને ખબર છે ? તારી મોજ માટે એ લોકો શા
માટે ત્રાસ લોગવે ? તેનો કાંઈ ખરો ખુલાસો તું આપી શકશે કે ? શું
એ બધા લોકો તારા શુભામ છે ? તારા કરજદાર છે ? અથવા તો
તને સોનામાંથી બનાવી હોય અને તે લોકોને માટીમાંથી બના-
વ્યા હોય એવું કાંઈ છે ? નહિ બેટી, યાદ રાખજે કે એવું કાંઈજ
નથી. તેઓ પણ તારા બંધુઓજ છે. એકજ મૂળતત્ત્વમાંથી બનેલા
અને એકજ ઈશ્વરની પેઢાશુ છે; એટલુંજ નહિ પણ એ રાહદારી-
ઓમાં કેટલાક તો તારા કરતાં વધારે સારી શારીરિક અને માન-
સિક શક્તિવાળા તથા કેટલાએક તો તારા કરતાં વધારે સમૃદ્ધિ-
વાન અને તારા કરતાં વધારે ઈશ્વરની નજીક ગયેલા હોય છે.
જેવા રસ્તે ચાલતા લોકોને તારી ભારતી ગાડીથી ત્રાસ આપવો,
એ શું શુનો નથી ? એ શુનાના પશ્ચાત્તાપ માટે-એ શુનાની માફી
માટે જેટલા લોકોને તારી ગાડીથી ત્રાસ મળે છે, તેજ નહિ, પણ
તેટલા લોકોને કાંઈ પણ બદલો આપવો એ શું તારી દરજ
નથી ? શું તું એ લોકોને બદલો આપી શકે છે ? બદલો તો રદ્યો,
પણ માત્ર મીઠી નજરે પણ તેઓની તરફ જોઈ શકે છે ? કહે કે
નહિજ. તારી મગફળી એ લોકોની તરફ તને પ્રેમની એક મીઠી
નજર પણ ફેંકવા દેતી નથી. બેટી, જ્યાંસુધી એ લોકોને બદલો
આપવાની તારામાં શક્તિ નથી, અથવા તારા હૃદયમાં તેઓને
માટે શુભેચ્છા નથી, ત્યાંસુધી ગાડીમાં બેસવાનો તને અધિકાર નથી.
બેટી, ભારતી ગાડીએ દરવાનો આનંદ તને બહુ ઠીક લાગતો
હશે, પણ તારી ગાડી નીચે કેટલા જંતુઓનો નાશ થાય છે, એ
ખ્યાલ તેં કાંઈ દિવસ કરેલો છે કે ? મહાન ઈશ્વરની અલૌકિક
પેદાશનો નાશ કરવાનો તને શું અધિકાર છે ? એને માટે તેં કાંઈ
વેસ પશ્ચાત્તાપ કર્યો છે કે ? સર્વમૂર્તિવેરતા: તથા બાત્માપચ્ચેન
સં. ૧૨

સ્વર્ગમાંથી ઊતરી આવેલી છે ? નહિ બેટી, એવું કાંઈજ ના સમજતી. તેઓ તને નહિ પણ તારી પાસે રહેલા ઈશ્વરી ઐશ્વર્યને લક્ષ્મીને-સૌંદર્યને માન આપે છે. તેઓનું તારી તરફ નહિ પણ પોતાની આશાઓ તરફ ધ્યાન ખેંચાય છે. એવી ઇચ્છાથી કે તે આશાઓ તારી મારફત પૂરી પડે, એટલે કે તને નહિ પણ ઈશ્વરને નમન કરે છે; કારણ કે તેઓની ઉપર ઈશ્વરની કૃપા ઊતરવામાં તું નિમિત્ત થાય, એમ તેઓ ઇચ્છે છે. આવી રીતે લોકોની આશાઓને ઉશ્કેરનારી તારી સમૃદ્ધિ છે અને તે સમૃદ્ધિનું એક અંગ ગાડી છે. માટે બેટી, ગાડીમાં બેસવું એ સહેલું નથી. તારી ગાડીથી જેઓની ઇચ્છા ઉશ્કેરાય છે, તેઓની કાંઈક પણ ઇચ્છા જો તું પૂરી પાડી શકે તો તારું ગાડીમાં બેસવું સાથેક છે. કદી તું તે લોકોને મદદ ન કરી શકે તો જે લોકોનું તારી તરફ ધ્યાન ખેંચાય છે, તે ગરીબ લોકો તરફ તારે અમીભરી દષ્ટિ પાખવી જોઈએ; અને જેટલા લોકો તને તારા પૈસાની ખાતર નમે છે, તેટલા મહાત્માઓ-સાધુઓ, વિદ્વાનોને તારે તારા કલ્યાણ માટે નમસ્કાર જોઈએ. જે એમ કરી શકાય તો ગાડીમાં બેસીને ફરવું માનભયું છે. બાકી આજના કાળમાં તો અત્યંત અને કેહીએ પણ ગાડીમાં બેસીને ફરે છે. ગાડીમાં બેસનારાંઓ પર જે ફરજ છે, તે ફરજ બળવ્યા વિના ગાડીમાં બેસવું એ તો લગભગ પડ છે અને ન્યાયનિષ મનુષ્યને પોતાના મનનેજ ખોડું લાગે એવી બાબત છે. સમૃદ્ધિમાં-ગાડીમાં બેસી મોજ કરવામાં-ખોટી મોટાઈની ઇચ્છામાં આવી રીતની જે મોટી જોખમદારીઓ રહેલી છે, તેની ગંભીરતા જો સ્પષ્ટ રીતે લોકો સમજે, તો તેઓ કદી પણ ખોટી મોટાઈની ઇચ્છાના મીઠડા દેખાતા પણ મૃગતૃષ્ણા જેવા ઝાંઝવાના જળમવાહમાં તણાઈ જાય નહિ. પણ ખોટી મોટાઈની જોખમદારીઓ અને તેની ગંભીરતા સમજવી એજ મુશ્કેલ છે. એ સમજવા માટેજ જ્ઞાનની, શુરુઓની અને સત્સંગની જરૂર છે. મારે ફરીથી યાદ આપવું જોઈએ કે, હાલમાં આપણી રોજની જીવનની વિષય ચાલે છે. જે વિષય એટલો બધો બહોળો છે અને રોજની આપણી નાનકડી દેખાતી તથા નહિ દેખાતી જૂલો એટલી બધી છે અને એવી બચકર છે કે, તે સ્પષ્ટ રીતે સમજ્યા વિના આપણી જિંદગી સુધરી શકે નહિ; અને એમ યથા વિના આપણે ધીર રસ્તામાં આગળ વધી શકીએ નહિ.

સર્વત્ર અને યો માં પડયતિ સર્વત્ર એ ઈશ્વરી આજ્ઞાનો અર્થ છે ? તારી ગાડી નીચે હબરો ને લાખો જંતુઓને તું મારી નાંખે તેમાં સર્વમૂતહિતેરતાઃ પણ ક્યાં આવ્યું ? બેટી, તારી ગાડીને ટલાં જંતુઓ મરે, તેટલાં પ્રાણીઓનું તું કિંત કરી શકી શકે. તો તને ગાડીમાં બેસવાનો અધિકાર છે. જો ગાડીમાં બેસવાનો મોજમાં તું પ્રાણીઓના કિંતની વાત જૂઝી જતી હોય તો તારામાં બેસવું એ પાપ છે.

સ્વાર્થ અને પરમાર્થનું ત્રાજવું સરખું રાખવું જોઈએ. ઈશ્વરની ઇચ્છા અને આજ્ઞા એવી છે કે, મનુષ્યની જિંદગીમાં પરમાર્થનું તત્ત્વ વધારે રહેવું જોઈએ. જો જેમ યાવ તેવ આપણે સંસારભાગર તરી શકીએ. કદાચ પરમાર્થ તત્ત્વ વધી ન રહી શકે, તોપણ સ્વાર્થ અને પરમાર્થનું ત્રાજવું સરખું તો રહેવું જોઈએ. જો જેમ ન યાવ તો આપણે, અધઃપાતળ મર બેટી, કંઈ વિચાર કર, તારા સ્વાર્થને માટે ખરેખરે સ્વાર્થ જ નહિ, પરંતુ માત્ર ઉપરક મોજ અને મરજીવારને માટે તું કેટલી વખત મારી દોડાયે છે અને તેના પ્રમાણમાં પરમાર્થના કામ માટે તું કેટલી વખત નાહી વાપરે છે ? બેટી, જેટલો વાતન તારા માટે મારે છે, તેટલો જોડો વાતન પરમાર્થ માટે મારે છે.

૪૧-કર્મની મહત્તા

આપણી રોજની બૂલો બાણવાળી અને તે મુધારવાળી મા. ૧૩
કર્મો મુધરે છે. કર્મો મુધરવાળી દુનિયામાં વૃદ્ધિ થાય છે. વૃદ્ધિ
એ સૃષ્ટિનો કર્મ છે; વૃદ્ધિ એ પ્રકૃતિનો સ્વભાવ છે; વૃદ્ધિ એ
પુરુષાર્થની સીડી છે; વૃદ્ધિમાં અવ્યયતાથી કુદરત નાચી રહે છે
વૃદ્ધિથી મનુષ્યની અભિજ્ઞાપાઓ સંતોષાય છે; વૃદ્ધિ એ દૃષ્ટિનું
પ્રસંગતા છે; અને વૃદ્ધિ એ ઇશ્વરજીજ્ઞાનો વિસ્તાર છે. અશ
વધારે ખુદ્દા શબ્દોમાં કહીએ તો ઇશ્વરનું બહુરૂપે પ્રકટ થતું તે
નામ વૃદ્ધિ છે. આ બધું અને એ કરનાં ઘણું વધારે કર્મોની ઘણી

વેદાંતમાં જેને ઉત્પત્તિ અને સ્થિતિ કહે છે તથા સીતાદેવ
જેને કર્મયોગ અને બ્રહ્મયોગ કહેત છે, તેનાં બન્ને સ્વરૂપ અને
અદેશાનંદ મત રાજે મમજાવેલું છે, તે હું બ્રહ્મમાં મારું સ્વર્ગ
જિ રહીની કુલ અભાવતામાં મ નું સ્વર્ગ અને મંમાસમ સ્વર્ગ
બતાવતા મારે તપુ' મ

ઇન્દ્રિયોને રોકી શકીએ, તોપણ સ્વભાવથીજ કાંઈ ને કાંઈ કર્મ થયાજ કરશે અને તે રોકવાને મનુષ્ય સમર્થ નથી. જો માયાને ફેરવવાનું, પ્રકૃતિને ફેરવવાનું, સ્વભાવને ફેરવવાનું, ઈશ્વરના નિયમને ફેરવવાનું મનુષ્યમાં સામર્થ્ય હોય, તોજ મનુષ્ય સ્વાભાવિક કર્મને રોકી શકે; પણ એ સામર્થ્ય મનુષ્યની શક્તિની બહાર છે. એટલે મનુષ્યને જાણ્યે કે અજાણ્યે, ખુશીથી કે નાખુશીથી, અંતરનાં કે બહારનાં ગમે તે પણ કર્મ કર્યા વિના ચાલે તેમ નથી. જલે મનુષ્યને ગમે તેટલી સત્તા હોય અને ગમે તેટલી સ્વતંત્રતા હોય, પણ કર્મનો, ગતિનો, ઈશ્વરી સૃષ્ટિનો લય કરવાની સત્તા તેનામાં નથી. એ બાબતમાં મનુષ્ય પરતંત્રજ છે. કર્મ નહિજ ઉત્પન્ન થાય એમ કરવું અથવા એમ થવું એનું નામ તો સૃષ્ટિનો લય કરવો છે. એનું નામ તો ઈશ્વરની સામે થવું છે. એનું નામ તો પોતાના આત્માના અમરપણાને મૃત્યુમાં બદલી નાખવું છે; પણ પરમકૃપાળુ મહાન ઈશ્વરની અનંત કૃપા છે કે, એવું અઘોર પાપ કરવાની શક્તિ મનુષ્ય મેળવી શક્યાં નથી.

કેવાં કર્મ કરવાં જોઈએ ?

હવે આપણે એટલું તો ખુલ્લી રીતે સમજી શકીએ તેમ હીએ કે, ઉત્પત્તિ-ગતિ-કર્મ ઈશ્વરથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે અને તેમાં ઈશ્વર રહેલો છે. એટલું સમજાયા પછી બીજું એ પણ સમજાવું છે કે, કોઈ પણ સ્થિતિ કે દેશકાળમાં કર્મ કર્યા વિના મનુષ્યથી એક ક્ષણ પણ રહી શકાય તેમ નથી. જ્યારે કર્મ કરવું એ ઈશ્વરનો નિયમજ છે, કર્મ કરવું એ ઈશ્વરની આજ્ઞા છે, કર્મ કરવું એ મનુષ્યપ્રકૃતિનો સ્વભાવજ છે અને કર્મ નહિ કરવું એમ બનવું મનુષ્યની શક્તિની બહાર છે, ત્યારે એ સ્પષ્ટ છે કે આપણે કર્મ કરવાંજ જોઈએ. જ્યારે કર્મ કરવાંજ જોઈએ ત્યારે ત્રીજું હવે એ સમજવું જોઈએ કે, કેવાં કર્મ કરવાં જોઈએ ? તેને માટે પ્રભુએ સિદ્ધાંત કરેલો છે કે:-

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।

यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥ ગી. ૧૮-૫ ॥

અર્થ:-યજ્ઞ એટલે પ્રભુ અર્થે કરવાનાં કર્મો, દાન એટલે મનુષ્યજાત તથા પ્રાણીઓ તરફની આપણી ફરજ અને તપ એટલે મનને ઠાણમાં રાખવું. એ ત્રણ કર્મો કદી પણ તજવા યોગ્ય નથી; કારણ એસને પવિત્ર કરનારાં છે.

કર્મ નહિ કરવા માટેના ઠરાવો નથી શકે તેમ નથી; તે પ્રકૃતિની આગળ માણસ પરાધીન છે. આટલું બધું કહેવાય છે. માટે પ્રભુ કહે છે કે, કર્મ છોડવાની ઇચ્છા ન કરો. કર્મનાં ફળને છોડી દેવાની ઇચ્છા કરો. એને માટે પ્રભુને પ્રીતિ રીતે કહેવું છે કે:-

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।

यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ મી ૧૮-૧૧ ॥

અર્થ:-કોઈ પણ કર્મ બાકી ન રહે એવી રીતે કર્મને ત્યાગ કરવો એ જ્યાંયુધી દેહ છે ત્યાંયુધી કદી પણ બની શકે તેમ નથી. માટે જ કર્મનાં ફળોનો ત્યાગ કરે તેજ ત્યાગી છે.

ઈશ્વર પોતે પાપ કર્મ કરે છે

આપણે મદ્દાથી માનીએ છીએ કે, આ જગત ઈશ્વરે રચે છે. ઈશ્વર તેને નિર્ભય છે અને મનુષ્યને પુણ્ય-પાપનાં ફળ આપે છે. દુનિયાના મર્ત્યમાં આગ કહે છે અને તે મર્ત્યમાં આપણે કદાચ મર્ત્ય છે એવા તથા આપણા પાપના અંત નથી. તમારો જોવા નિર્ભય થાય છે કે, ઈશ્વર મર્ત્યમાં નિર્ભય છે. તમારો જોવા નિર્ભય થાય છે કે, ઈશ્વર મર્ત્યમાં નિર્ભય છે.

દાનં તપશ્ચૈવ પાવનાનિમનીપિણામ્) શુદ્ધ બન્યા પછી પુરુષાર્થથી તમે જે ઉત્પન્ન કરેલું હોય-મેળવેલું હોય, તેનો લાભ લઈ, બીજાઓને આપી, ભક્તિથી તૃપ્ત બનો અને અંતે એ સર્વથી તૃપ્ત થઈ તે સર્વમાં વૈરાગ્ય દૃષ્ટિ કરી તેને અસાર સમજી તમારા પુરુષાર્થનો અને તમારા અનુભવનો લાભ તમારા બંધુઓને આપી, તમારે માટે કર્મમાંથી માત્ર શુદ્ધિ અને ભક્તિમાંથી માત્ર તૃપ્તિ રાખી, જ્ઞાનદૃષ્ટિથી “ત્વમેક શરણમ્” બની બાંધો અને છેવટ તું હુંનો ભેદ પણ ભૂલી જઈ, તત્ત્વમસિ નો સાક્ષાત્કાર કરી જીવન્મુક્ત બની રહો. સર્વ ક્રિયાઓનું-સર્વ ઉપાસનાઓનું એ ક્ષણ છે. સર્વ પુરુષાર્થનો એ પુરુષાર્થ છે. સર્વ સિદ્ધિઓની એ સિદ્ધિ છે. સર્વ સંસારમાં જે કાંઈ પામવા જેવું છે-સાર છે, તે એ છે. સર્વ આનંદોનો આનંદ એ છે અને જિંદગીનું સાક્ષ્ય, એ જીવન્મુક્તિજ છે. ધન્ય છે, ધન્ય છે, એ દશાને ધન્ય છે ! જ્યાં કલેશ નથી, જ્યાં મેળવવાનું નથી, જ્યાં ખોવાનું નથી, જ્યાં હરીફાઈ નથી, જ્યાં અહંભાવ નથી, જ્યાં મનોવિકાર નથી, જ્યાં પુણ્ય-પાપ નથી, જ્યાં મારું-તારું નથી, જ્યાં અખંડ શાંતિ છે, જ્યાં “યત્ર યત્ર મનો યાતિ તત્ર તત્ર સમાધયઃ” છે, જ્યાં જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેયનો ભેદ નથી અને જ્યાં દશ્ય-દષ્ટાપણું નથી, તે અખંડ સ્થિતિને, તે સ્થિતપ્રજ્ઞપણાને, તે બ્રહ્મનિષ્ઠપણાને, તે જીવન્મુક્તાને ધન્ય છે, ધન્ય છે, ધન્ય છે.

કર્મને તેના ખરા રૂપમાં સમજવું એ મુશ્કેલ છે

એ મહાઆનંદની સ્થિતિ-એ કૃતાર્થપણું, યાદ રાખજો કે કર્મથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. કર્મની સીડીથીજ એ કૃતાર્થતાના આનંદ-મંદિરમાં પહોંચાય છે. કર્મમાં આટલું બધું બળ છે. માત્ર બળજ નહિ પણ સર્વસ્વ કર્મમાં-ગતિમાંજ છે. એટલુંજ નહિ પણ કર્મ ક્યાં વિના કોઈ પણ સ્થિતિ કે દેશકાળમાં એક ક્ષણ માત્ર પણ રહી શકાય તેમ નથી. જ્યારે આટલું બધું અને એ કરતાં પણ વધુ વધારે કર્મમાં છે-કહો કે ઈશ્વરમાંથી કર્મ છે અને કર્મમાં ઈશ્વર છે, ત્યારે આપણી ફરજ છે કે, બને ત્યાંસુધી કર્મને તેના ખરા રૂપમાં સમજવું જોઈએ.

કર્મ કરવું એ આપણને જેટલું દુઝિન લાગે છે, તે કરતાં કર્મને તેના ખરા માં સમજવું એ વધારે મુશ્કેલ છે. તેના ખરા રૂપ જાય તો ઈશ્વરની અને આપણી

બંધન કરી શકતાં નથી. કારણ કે ઈશ્વર અર્થે કમ કરવાં એજ જિંદગીની દ્રવ્ય છે. એજ મનુષ્ય અવતારનું સાક્ષ્ય છે. એનું જ નામ ઈશ્વરપરાયણતા છે અને એથીજ મોક્ષ મળી શકે છે. યજ્ઞ અર્થે-ઈશ્વર અર્થે કમો કેમ કરવાં તે માટે પ્રભુએ વધારે ખુલાસાથી કહેલું છે કે:-

यत्करोषि यदभासि यज्जुहोसि ददासि यत् ।

यत्तपयસि कौतेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ गी. ૧-૨૭ ॥

અર્થ:-હે અર્જુન, તું જે કંઈ ખાય, જે આપે, જે હોમ કરે, જે દાન કરે, જે તપ કરે તથા બીજું જે કંઈ કમ કરે, તે સર્વ મને અર્પણ કર.

કમો ઈશ્વરાર્પણ ક્યારે થઈ શકે ?

જ્યારે મનુષ્ય સર્વ મલિન વાતનાઓને છોડી દે છે અને પૂર્ણ શુદ્ધ થાય છે, ત્યારેજ તે કમોને ઈશ્વરાર્પણ કરી શકે છે. જ્યાંસુધી જરા જેટલો પણ સ્વાર્થનો અંશ હોય છે, ત્યાંસુધી કમો ઈશ્વરાર્પણ થઈ શકતાં નથી. કારણ કે લેહણુદિમાંથીજ સ્વાર્થ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. લેહણુદિ વિના સ્વાર્થ ટકી શકેજ નહિ. માટેજ લેહણુદિમાંથી ઈશ્વરાર્પણ-ઈશ્વરપરાયણ થઈ શકાતું નથી અને જ્યાંસુધી કમો ઈશ્વરપરાયણ ન થઈ શકે ત્યાંસુધી ગહન ગતિવાળાં કામોનો છેડા આવેજ નહિ.

કમો ઈશ્વરાર્પણ ન થાય ત્યાંસુધી તે લેહણુદિમાંથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. પણ પ્રભુ તો અલેહનેજ આહે છે. માટે કમોને ઈશ્વરાર્પણ કરવાં એ આશા બહુ ઉત્તમ છે; કારણ કે એથી સહેલામાં સહેલા રસ્તે માણસ અલેહમાર્ગમાં આવી શકે છે અને ઈશ્વરપરાયણ થઈ શકે છે. પ્રભુ પોતે કેવી રુપે રીતે અલેહ માને છે તેને માટે કહેલું છે કે:-

ब्रह्मर्पणं ब्रह्महविर्ब्रह्मामी ब्रह्मणा हुतम् ।

ब्रह्म तेन गंतव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ गी. ૪-૨૪ ॥

અર્થ:-જે અર્પણ કરવું તે અર્પણ પણ બ્રહ્મ છે; હોમવાની વસ્તુ પણ બ્રહ્મ છે. અગ્નિ પણ બ્રહ્મ છે; હોમનારો પણ બ્રહ્મ છે; એ યજ્ઞથી પામવાનું જે દ્રવ્ય છે તે પણ બ્રહ્મ છે. અને એ યજ્ઞ કરનારને જવાનું જે દેશણું છે, તે પણ બ્રહ્મજ છે.

આવું અખંડ જ્ઞાન ઈશ્વરાર્પણથીજ થઈ શકે છે. જ્યાં પૂર્ણ

કર્મ કર્યા વિના શરીર મળવાનો હેતુ પણ સિદ્ધ થાય નહિ, માટે જે હમેશાં કરવાનાં કર્મ છે તે તું કર.

વળી પણ કહ્યું છે કે:—

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।

यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ गी. ૧૮-૧૧ ॥

અર્થ:—કોઈ પણ કર્મ બાકી ન રહે એવી રીતે સર્વ કર્મનો ત્યાગ કરવો, એ જ્યાંસુધી દેહ છે ત્યાંસુધી કદી પણ બની શકે તેમ નથી. માટે જે કર્મનાં ફળોનો ત્યાગ કરે તેજ ત્યાગી છે.

પ્રભુ કહે છે કે, જે કર્મનો ત્યાગ કરે તે ખરે ત્યાગી નથી; કારણ કે ખરેખરી રીતે કદી પણ કર્મનો ત્યાગ થઈ શકેજ નહિ. માટે જે કર્મના ફળની ઇચ્છા છોડી દે તેજ ખરે ત્યાગી છે. કર્મના ફળનો ત્યાગ એટલે શું? તેને માટે પ્રભુએ કહેલું છે કે:—

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।

ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि ॥ गी. ૨-૩૮ ॥

અર્થ:—સુખદુઃખને, લાભહાનિને અને જયપરાજયને, સરખાં માનીને પછી તું યુદ્ધ કર. એટલે તને પાપ લાગશે નહિ.

આવી રીતે સમાનભાવથી જે કર્મ કરવામાં આવે, તેમાં પાપ નથી. કારણ કે તે પોતાને ખાતર નહિ, પણ માત્ર કર્તવ્ય બળવવાને ખાતર—પ્રભુને ખાતર કરવામાં આવે છે. એવી રીતે કર્મો કરવામાં આપણે સ્વાર્થ મુખ્ય નથી, આપણે અહંભાવ મુખ્ય નથી, પણ બગવદ્દેવતાને આધીન થવું એજ મુખ્ય છે. માટે તેમાં પાપ નથી.

આવી રીતે કર્મ કરવામાં દોષ નથી, પણ જ્ઞાનયોગ પ્રાપ્ત થયા વિના કર્મ નહિ કરવાં તેમાં તો દોષ છે. એવી રીતે દ્રશ્ય નહિ બલવનારાઓને પ્રભુ ઠગારા કહે છે. પ્રભુ કહે છે કે:—

कर्मोद्दिवाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।

इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचार स उच्यते ॥ गी. ૩-૬ ॥

અર્થ:—બહારથી કર્મોન્દ્રિયોને વશ રાખીને મનમાં વિષયોનું સ્મરણ કરવું, તે મહામૂખ માણસનું કામ છે; કારણ કે તે ટાંગીપણું છે.

કર્મ નહિ કરનારા આવી ભલતના ઠગારા—કર્તવ્યબ્રહ્મ થયેલા—ઈશ્વરથી વિમુખ થયેલા—પતિતો કરતાં તો કર્મ કરનારાઓ હજારો કરતાં સારા છે. તેને માટે પ્રભુ કહે છે કે:—

કર્મમાંજ ઉત્પત્તિ છે. કર્મમાંજ ઈશ્વર છે. માટે કર્મ કરાવવા સારુ એ કરતાં પણ આગળ વધીને પ્રભુ કહે છે કે,

સહજં કર્મ કૌંતેય સદોપમપિ ન ત્યજેત્ ।

સર્વાંરંભા દિ દોષેણ ધૂમેનામિરિવાવૃતાઃ ॥ ગી. ૧૮-૪૮ ॥

અર્થ:-હે અર્જુન ! જેમ અગ્નિ ધુમાડાવાળો હોય છે, તેમ સર્વ કર્મો કાંઈ પણ સામાન્ય દોષવાળાં હોય છે. માટે સ્વાભાવિક કર્મ દોષવાળાં હોય, તોપણ તેને તજવાં નહિ.

સ્વાભાવિક કર્મોમાં ગમે એટલા દોષ હોય, તો પણ તે દોષ-કર્મો પ્રજ્ઞાપૂર્ણ કરવાથી નડતા નથી, તેને માટે પ્રભુએ ખુલ્લી રીતે કહેલું છે કે,

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः ।

लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांभसा ॥ ગી. ૫-૧૦ ॥

અર્થ:-જેમ કમળનાં પાંદડાંને પાણી લાગતું નથી, તેમ જે માણસ કળની ઇચ્છા છોડીને પ્રભુને પોતાનાં કર્મ સોંપી દે છે તે પણ બંધાતો નથી.

આપણે શા માટે કર્મ કરવાં નોંધએ ?

કર્મ કરવાં અને તેમ છતાં કમળપત્રની જેમ નિર્લેપ રહેવાનો પ્રભુએ આપણને બહુ સ્પષ્ટ રસ્તો બતાવેલો છે; તેમ છતાં પણ જો આપણે કર્મ ન કરીએ, તો એ કરતાં બીજો વધારે અપરાધ આપણે શો કરી શકીએ ? દોષવાળાં તથા ગહન ગતિવાળાં કર્મોને પ્રભુએ આવી રીતે તારક બનાવી દીધેલાં છે, માટે કર્મો કરવાંજ નોંધએ. બીજું એ કે, કર્મો મનુષ્યને પાવન કરનારાં છે, માટે આપણી ઉત્પત્તિને અર્થે તે કરવાંજ નોંધએ; ત્રીજું એ કે, કર્મો ઈશ્વરથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે અને કર્મોમાં ઈશ્વર રહેલો છે, માટે તે કરવાંજ નોંધએ અને ચોથું એ કે, કોઈ પણ માણસથી, કોઈ પણ પ્રાણીથી, કોઈ પણ વનસ્પતિથી કે કોઈ પણ પરમાણુથી એક સણ પણ કર્મ ક્યાં વિના-ગતિ વિના રવી શકાતું નથી, માટે કર્મ કરવાંજ નોંધએ.

કર્મ કરવાંજ નોંધએ, એ તો નિર્વિવાદ સિદ્ધાંતજ છે અને કેવાં કર્મ કરવાં નોંધએ તે પણ પ્રભુએ બહુ સ્પષ્ટતાથી સમજાવેલું છે. દંડમાં એટલુંજ કે, આસક્તિ રાખ્યા વિના સારામાં સારાં કર્મ કરવાં અને તે પ્રજ્ઞાપૂર્ણ કરવાં; પણ એટલેથીજ બસ થતું નથી.

લોગવ્યા પહેલાં ધરતરફી થાય; પુત્ર આવીને મરી જાય અને મહુ મહેનતથી શોધેલી ઉત્તમ યોજના અમલમાં આવ્યા પહેલાં પૂલી જવાય, એમાં શું સુખ છે? માત્ર ઉત્પન્ન થવું એટલું જ ખસ થયી, તેની સ્થિતિ થવી જોઈએ. ઉત્પત્તિ રજોગુણથી છે ને સ્થિતિ સત્વગુણમાં છે. કર્મ એ ઉત્પત્તિ છે ને સ્થિતિ એ ભક્તિ છે; ઉત્પત્તિ વિના સ્થિતિ હોય નહિ, માટે પ્રભુએ પ્રથમ કર્મયોગ અને પછી ભક્તિયોગ કહેલો છે.

ભક્તિ એ સ્થિતિ છે, કારણ કે તે સત્વગુણી છે અને સત્વગુણમાં શાંતિ છે. મહેનતથી-કર્મથી આપણે જે કાંઈ મેળવેલું છે, તથા જે કાંઈ મેળવીએ છીએ એનું નામ ઉત્પન્ન કરવું છે અને તેને સુખથી લોગવવું તેનું નામ સ્થિતિ છે. ઉત્પત્તિ વિના સ્થિતિ હોય નહિ, એટલે કર્મ વિના ભક્તિ હોઈ શકે નહિ. પ્રભુના આ મહાસિદ્ધાંતને લીધેજ આપણે મંદિરમાં ઘંટા વગાડ્યા કરીએ છીએ તોપણ દેવો કાંઈ ફળ આપતા નથી; કારણ કે, હાલમાં આપણે કર્મ કરતા નથી. જે કરવું જોઈએ તે કરતા નથી, જેટલું કરવું જોઈએ તેટલું કરતા નથી અને જેટલું સમજવું જોઈએ તેટલું સમજતા નથી; તેમ છતાં પણ આપણને ફળ જોઈએ છે. એ ફળ આપણે ભક્તિથી મેળવવા માગીએ છીએ અને તે સારુ આપણે મંદિરમાં જઈ વારેવારે ઘંટા વગાડીએ છીએ ને લૂખીપૂખી પ્રાર્થના કરીએ છીએ; પણ એવી માગી ભક્તિથી ફળ કેમ મળી શકશે? આપણી એવી ઉપલક્ષ ભક્તિથી દેવતાઓ પ્રભુનો સિદ્ધાંત કેમ ફેરવી શકશે? પ્રભુનો સિદ્ધાંત તો એ છે કે, કર્મમાં ફળ છે ને ભક્તિમાં તે ફળની સ્થિતિ છે; પણ આપણે તો કર્મ કયાં વિના માત્ર ભક્તિથીજ ફળ માગીએ છીએ તે દેવતાઓ કેમ આપી શકશે? ભાઈઓ, આપણી પ્રાર્થનાઓ વ્યર્થ જાય છે, આપણાં દેવદર્શનો જોઈએ તેટલું ફળ આપી શકતાં નથી અને આપણી સેવાઓ આપણા મનોરથો પૂરા પાડી શકતી નથી તેનું કારણ શું? એમાં દેવતાઓનો કાંઈ દોષ નથી આપણે પોતાનોજ દોષ છે; કારણ કે જે ચીજ તેની પાસે નથી તે ચીજ તેની પાસે માગીએ છીએ, તેથી આપણને તે ચીજ મળતી નથી. જેમ કે કર્મ પાસે આપણે ફળ માગવું જોઈએ; એટલે કર્મ કરવાં જોઈએ તો ફળ મળ્યા વિના રહે નહિ, પણ તેને બદલે આપણે ભક્તિ પાસે ફળ માગીએ છીએ. એટલે માત્ર મંદિરનો ઘંટ હલાવીનેજ

લોગવ્યા પહેલાં જરતરફી થાય; પુત્ર આવીને મરી જાય અને મહુ મહેનતથી ચોપેલી ઉત્તમ યોજના અમલમાં આવ્યા પહેલાં મૂલી જવાય, એમાં શું સુખ છે? માત્ર ઉત્પન્ન થવું એટલું જ બસ નથી, તેની સ્થિતિ થવી જોઈએ. ઉત્પત્તિ રજોગુણથી છે ને સ્થિતિ સત્ત્વગુણમાં છે. કર્મ એ ઉત્પત્તિ છે ને સ્થિતિ એ ભક્તિ છે; ઉત્પત્તિ વિના સ્થિતિ હોય નહિ, માટે પ્રભુએ પ્રથમ કર્મ-યોગ અને પછી ભક્તિયોગ કહેલો છે.

ભક્તિ એ સ્થિતિ છે, કારણ કે તે સત્ત્વગુણી છે અને સત્ત્વ-ગુણમાં શાંતિ છે. મહેનતથી-કર્મથી આપણે જે કાંઈ મેળવેલું છે, તથા જે કાંઈ મેળવીએ છીએ એનું નામ ઉત્પન્ન કરવું છે અને તેને સુખથી લોગવવું તેનું નામ સ્થિતિ છે. ઉત્પત્તિ વિના સ્થિતિ હોય નહિ, એટલે કર્મ વિના ભક્તિ હોઈ શકે નહિ. પ્રભુના આ મહાસિદ્ધાંતને લીધેજ આપણે મંદિરમાં ઘંટા વગાડ્યા કરીએ છીએ તોપણ દેવો કાંઈ ફળ આપતા નથી; કારણ કે, હાલમાં આપણે કર્મ કરતા નથી. જે કરવું જોઈએ તે કરતા નથી, જેટલું કરવું જોઈએ તેટલું કરતા નથી અને જેટલું સમજવું જોઈએ તેટલું સમજતા નથી; તેમ છતાં પણ આપણને ફળ જોઈએ છે. એ ફળ આપણે ભક્તિથી મેળવવા માગીએ છીએ અને તે સારુ આપણે મંદિરમાં જઈ વારેવારે ઘંટા વગાડીએ છીએ ને લૂખીપૂખી પ્રાર્થના કરીએ છીએ; પણ એવી યોગી ભક્તિથી ફળ કેમ મળી શકશે? આપણી એવી ઉપલક્ષ ભક્તિથી દેવતાઓ પ્રભુનો સિદ્ધાંત કેમ ફેરવી શકશે? પ્રભુનો સિદ્ધાંત તો એ છે કે, કર્મમાં ફળ છે ને ભક્તિમાં તે ફળની સ્થિતિ છે; પણ આપણે તો કર્મ કયાં વિના માત્ર ભક્તિથીજ ફળ માગીએ છીએ તે દેવતાઓ કેમ આપી શકશે? ભાઈઓ, આપણી પ્રાર્થનાઓ વ્યર્થ જાય છે, આપણાં દેવદર્શનો જોઈએ તેટલું ફળ આપી શકતાં નથી અને આપણી સેવાઓ આપણા મનોરથો પૂરા પાડી શકતી નથી તેનું કારણ શું? એમાં દેવતાઓનો કાંઈ દોષ નથી આપણે પોતાનોજ દોષ છે; કારણ કે જે ચીજ તેની પાસે નથી તે ચીજ તેની પાસે માગીએ છીએ, તેથી આપણને તે ચીજ મળતી નથી. જેમ કે કર્મ પાસે આપણે ફળ માગવું જોઈએ; એટલે કર્મ કરવાં જોઈએ તો ફળ મળ્યા વિના રહે નહિ, પણ તેને બદલે આપણે ભક્તિ પાસે ફળ માગીએ છીએ. એટલે માત્ર મંદિરનો ઘંટ હલાવીનેજ

કુદરતનો ઇન્સાફ

પૃથ્વી એ બગીચો છે, મનુષ્યો એ બગીચાના માળી છે અને પ્રભુ એ બગીચાનો માલિક છે. એ ડાહ્યામાં ડાહ્યો, લલામાં લલો, સારામાં સારો ને મોટામાં મોટો છે. તે પોતાનાં સમરૂપને ચાહે છે. એટલે લલામાં લલાં, સારામાં સારાં ને ઘણામાં ઘણાં જ્ઞાનનાં ફળને ચાહે છે. જે ચતુર માળી તે માલિકની ઇચ્છા અનુસાર એવાં સુંદર ખીજ વાવે છે, તે તેને વહાલામાં વહાલો છે અને જે માળી એથી ઊલટી રીતે વતે છે તે તેના હંડને પાત્ર છે. એ હંડ એવો છે કે જેમાંથી કોઈ પણ ગુનેગાર છટકી શકતોજ નથી. જે માળી બગીચામાં કાંટા વાવશે તેને પોતાનેજ પ્રથમ તે કાંટા વાગશે અને પછી તેના કુટુંબ તથા પાડોશીને વાગશે. જે માળી બગીચામાં દુર્ગંધી રાખશે, તેને પોતાનેજ પ્રથમ તે દુર્ગંધી સહન કરવી પડશે. જે માળી બગીચામાં ખાટાં ફળો વાવશે, તેનાં બચ્ચાંઓજ તે ફળ પ્રથમ ખાવા લાગશે. કોઈ પણ જાહેર હુકમ કે કાંઈ પણ સખ્તાઈ વિના સ્વાભાવિક રીતેજ પોતે રોપેલાં સારાં કે માઠાં ફળ પ્રથમ પોતાનેજ ચાખવાં પડે છે એજ કુદરતની બલિહારી છે, એનુંજ નામ ઇન્સાફ છે અને એમ છે માટેજ પોતાનાં કર્મો સુધારવાની તથા કર્મોનું રહસ્ય જાણવાની મનુષ્યની ફરજ છે.

ધંતૂરાનું ફૂલ અને કર્મ

કર્મનું સ્વરૂપ સમજવા માટે કર્મની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને ગતિ સમજવી જોઈએ. જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, કર્મનું સ્વરૂપ ધંતૂરાના ફૂલના જેવું છે. તે જ્યાં પેંદા થાય છે ત્યાં, એટલે જાડની સામે લાગેલું હોય છે ત્યાં તેનું મૂળ અણીદાર હોય છે અને ઉપર જ્યાં તેનું મુખ હોય છે ત્યાં તે ઘણુંજ પહોળું ને ખૂબીદાર હોય છે. એ પહોળો ભાગજ સુંદર દેખાય છે. ને તેજ શ્રીસદાશિવના મસ્તક ઉપર ચડાવવામાં આવે છે, એ પહોળાઈનું નામ-એ મુખ-નું નામજ ફૂલ છે. મૂળનું નામ-જાડ સાથે લાગેલી અણીનું નામ ફૂલ નથી અને તે અણી કાંઈ શિવ ઉપર ચડતી નથી, એ તો ત્યાજ્ય છે. આવીજ રીતે આપણાં કર્મોની બાજતમાં પણ સમજવાનું છે. કર્મો જ્યાંથી નીકળે ત્યાં તે સાંકડાંજ હોય છે, પણ જેમ જેમ તેની ગતિ વધતી જાય, તેમ તેમ તે વિશાળ થતાં જાય છે અને એ વિશાળતા એજ તેની ચોભા ને ખૂબી છે. ને એનુંજ નામ પરમાઈ છે. ધંતૂરાનું ફૂલ જેમ શિવ પર ચડે છે, પણ મૂળની-

છે. ખૂંટા સાથે બાંધેલા બલૂનને માણસ છોડી શકે છે, તેમ આપણા અહંભાવમાં બાંધાયેલાં કર્મોને ભક્તિ છોડી શકે છે. ભક્તિ વિના બીજા કોઈ ઉપાયથી કર્મો આપણાથી છૂટાં પડી શકતાં નથી, માટેજ ભક્તિ વિના કર્મનું ફળ બરાબર મળી શકતું નથી અને તે સારુજ પ્રભુએ કર્મયોગની સાથેજ ભક્તિયોગ કહેલો છે.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીને જ્યાંસુધી પ્રસવ થાય નહિ ત્યાંસુધી તે સુખી થઈ શકે નહિ, તેમજ આપણાં કર્મો આપણાથી છૂટે નહિ ત્યાંસુધી આપણે સુખી થઈ શકીએ નહિ; કારણ કે ગર્ભ રહ્યા પછી પ્રસવ થવો એ જેમ કુદરતી છે, તેમજ કર્મો કર્યા પછી તેને છોડી દેવાં એ પણ કુદરતીજ છે. પણ એ કુદરતી નિયમનું ઉલ્લંઘન કરી અહંભાવવડે આપણાં કર્મોને આપણે આપણાંજ માનીને રોકી દઈએ છીએ અને તેથીજ દુઃખી થઈએ છીએ; તેથીજ ઈશ્વરથી વિમુખ થઈએ છીએ. માતાએ પોતાને પુત્ર ઉત્પન્ન થાય એવી ઇચ્છા રાખવી એ કર્તવ્ય છે; પણ પુત્ર ઉત્પન્ન થયા પછી તેનો પ્રસવ ન થાય ને તે પેટમાં ને પેટમાંજ રહે એવી ચુક્તિ કરવી એ માતાનું કર્તવ્ય નથી તેમજ કર્મઉત્પન્ન કરવાં એ મનુષ્યની ફરજ છે, પણ તેને પોતાનાંજ કરીને પોતામાંજ બાંધી મૂકવાનો મનુષ્યને હક નથી. ગર્ભ રહ્યાથી જેટલો આનંદ છે, તે કરતાં તેનો પ્રસવ થયાથી વધારે આનંદ છે તેમજ કર્મ કરવાથી જેટલો આનંદ થાય છે, તે કરતાં તેને છોડી દેવામાં—અંગતને બદલે સાર્વજનિક બનાવવામાં—ઈશ્વરાપણું કરવામાં વધારે આનંદ છે. જેમ પ્રથમ ગર્ભ રહે છે ને પછી પ્રસવ થાય છે, તેમ કર્મ કરવાં એ ગર્ભ રહેવું છે ને તેને ઈશ્વરાપણું કરવાં એ પ્રસવ થવો છે. જ્યાંસુધી ગર્ભ પેટમાંજ હોય ત્યાંસુધી તે કાંઈ વધુ કાયદો કરી શકતો નથી, પ્રસવ થયા પછી અને મોટો થયા પછી તે પોતાનાં માતા-પિતાને, કુટુંબને અને દેશને કાયદો કરી શકે છે તેમજ કર્મો પેટમાં હોય, એટલે આપણને વળગી રહ્યાં હોય—આપણાં તરીકેજ આપણા અહંભાવમાં રહેલાં હોય, ત્યાંસુધી તે કાયદો કરી શકતાં નથી; પણ જ્યારે તેનો પ્રસવ થાય અને તે મોટો થાય, એટલે જ્યારે તેમને છૂટાં મૂકીએ અને તે સાર્વજનિક થાય ત્યારેજ તે ખરો લાભ આપી શકે છે. એ ખરું છે કે, પ્રસવની વેદના બહુ મોટી છે, પણ તે સારું કાંઈ છે;કરને પેટમાં રાખી મુકાય નહિ, એ વેદના તો ખમવીજ ભેઈએ તેમજ કર્મને તણ દેવાં—

નવું રૂપ લેવા દેતા નથી અને બીજું એ કે, તેની જગ્યાએ વધારે હિત લઈને જે બીજું નવું રૂપ આપવાને તૈયાર થઈ રહેલું હોય છે તેનો અનાદર-તેનો અટકાવ કરીએ છીએ. જો વિચાર કરીએ તો જલદી સમજાય તેમ છે કે, વિનાકારણ શા માટે આપણે આવા શુના કરીએ છીએ ? ઈશ્વરની આજ્ઞાને આધીન થવું-ઈશ્વરને શરણ થવું એજ આપણી સર્વ ફરજોની ફરજ છે, એજ આપણા કલ્યાણોનું કલ્યાણ છે, એજ સર્વ ધર્મોનો ધર્મ છે, એજ સ્વર્ગનું સ્વર્ગ છે અને એજ મોક્ષનો મોક્ષ છે. તેમ છતાં પણ આપણે તેનોજ-આપણા ધર્મનોજ-આપણા હૃદયનોજ-ઈશ્વરની આજ્ઞાનોજ અનાદર કરીએ છીએ અને તોપણ પ્રભુની દયા તો જીએ કે, તે આપણી પાસેથી જીનું માગી લઈને તુરતજ તેના કરતાં વધારે સરસ બીજું નવું આપવાને તૈયાર છે અને તેમ છતાં આપણી મૂખોંધ તો જીએ કે, પ્રભુ માગે છે છતાં પણ આપણે જીનું આપી શકતા નથી અને નવું લેવાને ઉત્સાહિત થતા નથી.

કર્મની શુદ્ધિ કેમ થાય ?

ઈશ્વરથી વિમુખ કરનારી સર્વથી મોટી ભૂલ આપણામાં એજ છે કે, આપણે આપણાં કર્મો અંતઃકરણની શુદ્ધિથી પ્રેમપૂર્વક ઈશ્વરને અર્પણ કરી શકતા નથી. એમ થઈ શકતું નથી તેનું કારણ એજ છે કે, આપણાં કર્મોમાં મલિનતા હોય છે, કારણ કે તે સ્વાભાવિક નહિ, પણ આપણા પોતાના અહંભાવમાંથી થયેલાં હોય છે. આપણાં કર્મોની મલિનતા ઘોષ નાખીને તેને ઈશ્વર પાસે પહોંચાડવાનું કામ સૌથી સહેલામાં સહેલી ને સરસમાં સરસ રીતે ભક્તિ કરી શકે છે; માટે પ્રભુએ કર્મયોગ ને ભક્તિયોગ ખતાવેલો છે, એટલે આપણે કર્મની સાથે ભક્તિ લેવીજ જોઈએ. કારણ કે ભક્તિ વિના કર્મ મલિનજ રહે છે અને મલિન કર્મ એ તો અધોગતિજ છે; માટે કર્મની શુદ્ધિ કરવા તેની સાથે ભક્તિ જોઈએજ. ભક્તિ વિનાનાં કર્મો રાક્ષસોનાં કર્મ જેવાં થઈ પડે છે, બિલટાં નરકમાં લઈ જનારાં થઈ પડે છે. એમ ન થાય માટે કર્મની સાથે ભક્તિયોગ જોઈએ.

કેવળતનો એ નિયમજ છે કે જીનું તજવુંજ જોઈએ, કારણ કે કેવળ પોતે નિત્ય નવી છે. તે નવીનતાને ચાહે છે, સૌંદર્યને ચાહે છે, શુદ્ધિને ચાહે છે, માટે જીનાનો ત્યાગ કરવોજ જોઈએ. પૃથ્વીની સર્વ વસ્તુમાં સ્વાભાવિકતાથી-ફરજિયાતપણે અથવા બીજી કંઈ

જન્મ, ખોરાક તથા પોશાકથી સિદ્ધ થયેલું છે કે, જૂનું તજવુંજ
 જોઈએ, એટલુંજ નહિ પણ આપણા મરણથી પણ એજ સિદ્ધ
 થાય છે કે, જૂનું તજવુંજ જોઈએ. જગતની સર્વ પ્રજાઓ કોઈને
 કોઈ રીતે મુકદ્દાનો ત્યાગ કરે છે. જો એ ત્યાગ કરવામાં ન આવે
 તો કેટલી બધી ખરાબી થાય, એ સમજવું કાંઈ મુશ્કેલ નથી.
 એવીજ રીતે આપણાં થઈ ગયેલાં કર્મો પણ એક પ્રકારનાં
 શબ્દ છે, માટે તેનો ત્યાગ કરવોજ જોઈએ. જો તેનો ત્યાગ કર-
 વામાં ન આવે એટલે તેમાંથી અહંભાવ ઊભાવવામાં ન આવે,
 તેને સાર્વજનિક બનાવવામાં ન આવે, તેને ઈશ્વરાર્પણ કરવામાં
 ન આવે, તો તે આપણી ખરાબીજ કરે છે. કારણ કે તે મુકદ્દારૂપ
 માટે તેનો ત્યાગ કરવો એજ ઉત્તમ છે. મુકદ્દા એટલા માટે કે
 તેમાંથી જીવન જીડી ગયેલું છે. તેનું જીવન-મદદ-શક્તિ પોપણ ને
 અનુભવ તે તો આપણે ચૂસી લીધેલું હોય છે, એટલે તે ખાલી
 ખોખાં જેવાં-શબ જેવાં છે. તેને પકડી રાખવાથી માત્ર દુર્ગંધીજ
 મળે છે; એટલે આપણો અહંભાવજ વધે છે અને તે ખોખાંને-
 શબને પકડી રાખવાથી નવું મેળવવાની તક ખોઈ દેવી પડે છે;
 કારણ કે, જૂનું તજ્યા વિના નવું મળી શકતું નથી, એ નિયમજ
 છે. એટલુંજ નહિ પણ એકજ વખતે જૂનું ને નવું બંને સાચવ-
 વાની આપણામાં શક્તિજ નથી એટલે શબને સાચવવા જતાં
 નવીન પ્રતિભાવાળાં, આપણી પાસે આવવાને તલપી રહેલાં મનો-
 હર બચ્ચાંને તણ દેવાં પડે છે; કારણ કે પ્રકાશ અને અંધકાર
 બંને સાથે રહી શકે નહિ, તેમજ જૂનું ને નવું એટલે શબ અને
 સૌંદર્ય અથવા જીવન ને મૃત્યુ સાથે રહી શકે નહિ. માટે શબને
 જેમ બાળી અથવા દાટી દેવામાં આવે છે, તેમ કર્મના શબને પણ
 આપણા અહંભાવમાંથી તણ દેવું જોઈએ. એ તણ દેવાનું કામ
 આપણને બહુ કઠિન લાગે છે. પણ આપણી ઉત્પત્તિ માટે, આપણું
 જીવન સુધારવા માટે, ઈશ્વરને બાણવા માટે એ તણ દેવાની બહુજ
 જરૂર છે. આપણાં સર્ગાંઓનાં મુકદ્દાંને તણ દેવાની આપણે જેટ-
 લી ઉતાવળ કરીએ છીએ, તે કરતાં પણ આપણાં કામોનાં શબને
 તણ દેવાની આપણે દધારે ઉતાવળ કરવી જોઈએ; કારણ કે
 પ્રાણીઓનાં શબની દુર્ગંધીથી જેટલી ખરાબ અસર થાય છે,
 તે કરતાં આપણાં કર્મોનું શબ આપણા મનમાં રહેવાથી, તેની
 દુર્ગંધીથી એટલે આપણા અહંભાવથી પારમાર્થિક જીવનની
 વધારે ખરાબી થાય છે.

રૂપમાં ભક્તિનું દર્શન થાય છે, એવી રજૂ મિદ થાય છે કે, ભક્તિ કુદરતી છે.

ભક્તિનો અર્થ

ધર્મને નામે ચાલતી બદારની અમુક ક્રિયાઓનું નામ ભક્તિ છે, એવો સાંકડો વિચાર છોડી દઈ, ભક્તિના મૂળસ્વરૂપ તરફ જઈએ તો સમજાય છે કે, ભક્તિ એટલે મનુષ્યમાં સ્વાભાવીજ રહેલી દેવી વૃત્તિ; ભક્તિ એટલે હૃદય. ભક્તિ એટલે મનુષ્ય-સ્વભાવમાં કુદરતી રીતે રહેલી હૃદયતા મેળવવાની ને આગળ વધવાની સ્વાભાવિક ઇચ્છા. ભક્તિ એટલે એકનું અનંતગણું થવું. ભક્તિ એટલે વૃત્તિ. ભક્તિ એટલે મનુષ્યનું વિદ્યામસ્થાન. ભક્તિ એટલે સદ્ગુણોનો પ્રકાશ. ભક્તિ એટલે મનને કાષ્ઠમાં રાખવું. ભક્તિ એટલે પ્રાણીઓ તરફની તથા હુનિયાદારીની ફરજ બજાવવી. ભક્તિ એટલે કુદરતને તેના સંપૂર્ણ સભ્ય રૂપમાં જોવી. ભક્તિ એટલે ખરું મુખ અને ઈશ્વરને જાણવો, અનુભવવો તથા તેમાં તન્મય થવું તેનું નામ ભક્તિ છે. એજ જિંદગીનું કર્તવ્ય છે, એજ ઈશ્વરનો ઉદ્દેશ છે, એનુંજ નામ જિંદગીની સફળતા છે અને એજ આગળ જતાં મોક્ષના રૂપમાં એટલે ઈશ્વરના રૂપમાં બદલાઈ જાય છે. એથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, ભક્તિ એ ઈશ્વરનું બીજું નામ છે. ટંકામાં આપણામાં જે ઈશ્વરી અંશ રહેલો છે, તેને તેના મૂળસ્વરૂપ તરફ જવા દેવો, તેનુંજ નામ ભક્તિ છે, ઈશ્વરી અંશનું-ઈશ્વરી ચૈતન્યનુંજ નામ ભક્તિ છે અને તે રાજ-મા સર્વ સ્થળે સર્વદા રહેલું છે, એટલે ભક્તિ કુદરતી છે. આગ હોવાથી જો ભક્તિનો અનાદર કરે છે-ઇનકાર કરે છે-ઉપદ્રવ કરે છે, તેઓ પોતાનાજ અંતઃકરણમાં જખમ કરે છે. તેઓ પોતાના આત્માને અધકારમાં લઈ જાય છે. તેઓ કુદરતના નિમ-ગીની વિરુદ્ધ જાય છે અને તેઓ ઈશ્વરથી વિચુલ થાય છે.

બહારની અમુક ક્રિયાઓનું નામજ ભક્તિ છે, એમ માન-વારા ભક્તિના ખરા સ્વરૂપથી કેટલા જાણ પામતા છે તથા એના ક્ષિતિને ખાસ અમુક પ્રકારના ડોળદગાજ ને પ્રકાશવાળી સમજે તેઓ પોતાને અને પોતાના મતવાળાઓને કેવા નાગે જાડે રાખે છે તે અહીં સમજવાનું છે. એવડાંજ અમુક પક્ષ ખરી ભક્તિ લી બધી રાજગ છે, કેટલી બધી અમુક પક્ષ ખરી ભક્તિ વિક છે તેના મૂળ કેટલાં બધાં

તકાળનાં નથી, પણ જીવની દરમી પ્રમાણે અમુક મુદ્દાને માટે છે. આવી રીતે હોવાથી દરેક જીવો મોટાવડેલા ઉત્તમિના રસ્તામાં આવી શકે છે અને તે આપણા હૃદયમાં સ્વાભાવિક રીતે જ રહેલી ભક્તિનો પ્રતાપ છે. આવી અલોપિત શક્તિવાળી ભક્તિને બહારની વસ્તુ સમજવી, નકામી સમજવી અથવા આપણે સમજવી, એ મોટામાં મોટી ભૂલ છે. ભક્તિને બહારની વસ્તુ માનનારા પોતે પોતાની કિંમત ઘટાડી નાખે છે. ભક્તિ કે જે આપણા હૃદયનું ધન છે, આપણી જિંદગીની ઉત્તમ અભિતાપ છે, આપણા આત્માની શાંતિ છે અને આપણામાં રહેલી ઈશ્વરી દૃષ્ટિ છે, તેને બહારની વસ્તુ સમજવી, એ આપણું તરવ આપણે પામે કરીને શુભાવી નાખવા જેવું છે. જે દીમતી મિલકત આપણી પોતાની છે, તે અમારી નથી, એમ કહી તેનો બોગવટો છોડી દઈ વિનાશકારણ તેનો તિરસ્કાર કરી, છતાં સાધનોએ આપણે દરીદ્ર રહેવા જેવું છે. જેમ કમ્ ઈશ્વરમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે, તેમ ભક્તિ પણ આત્માની સાથેજ રહેલી છે, એટલે કમ્ને તથા ભક્તિને છુટાં પાડી શકાય અથવા તેનો નાશ કરી શકાય તેમ નથી. માટેજ મહાત્માઓએ કહેલું છે કે, કામ કરવું એ દેવ પૂજવા બરાબર-ભક્તિ કરવા બરાબર છે. પ્રભુએ પણ કહેલું છે કે, માણસો પોતા પોતાનાં કમ્ રૂઢી રીતે કરીને પ્રભુને અર્પણ કરે ત્યારે તે સિદ્ધિ પામે છે. પણ સારામાં સારાં ને વધારેમાં વધારે કમ્ કરવા અને તેને ઈશ્વરને અર્પણ કરવા, એ ભક્તિથીજ જની શકે છે. કમ્ કેમ સિદ્ધિ આપી શકે છે અને મહાત્માઓ કહે છે તેમ, ભક્તિથી ખંજરા પીંછાનાં રૂપમાં કેમ ફેરવાઈ જાય છે, તે સમજવા માટે આપણે કેશિશ કરવી જોઈએ.

ભક્તિ વિનાનાં કમ્નેનું સ્વરૂપ

આપણે કરેલાં કમ્ને જ્યાંસુધી ભક્તિમાન હૃદયથી એટલે ઉચ્ચ ભાવનાથી યયાં ન હોય, દરજ્જા જબલવવાને ખાતર-એટલે ઈશ્વરને માટે યયાં ન હોય અને તેને સાર્વજનિક જનાબ્યાં ન હોય એટલે બ્રહ્માર્પણ કયાં ન હોય, તેવાં આપણા અહંભાવમાં, આપણા અંગત તરીકેજ રહેલાં કમ્ને ખંજરરૂપ છે, તલવારના અણી-કાર કટકા જેવાં છે; બાલાનાં રૂળાં જેવાં છે. બાલુની અણી જેવાં છે. એ અણી જ્યાં લોકાયેલી રહે ત્યાં દુઃખજ ધાય છે. આપણાં કમ્નેનું ઉત્પત્તિસ્થાન આપણું મનજ છે એટલે આપણાં કમ્નેની

પ્રભુને વૃત્તિ થતી નથી. તેની દૃષ્ટાને પ્રવાહ તો આગળનો આગળ વધતો લય છે. પ્રભુ કહે છે કે:—

ક્ષિયં મયતિ ધર્માત્મા શશ્વન્નૃતિં નિગન્ધતિ ।

કૌતેય પ્રતિજાનીહિ ન મે મક્તઃ પ્રજન્નયતિ ॥ ગી. ૧-૩૧ ॥

અર્થ:—તે (જેવો પાપી માણસ પણ) તરતજ ધર્માત્મા થાય છે અને હંમેશની શાંતિ પામે છે. તે અશ્વન । તું પ્રતિજ્ઞા કરજે કે મારા ભક્તનો નાશ થતો નથી.

ભક્તિનું રહસ્ય તો જુઓ । આ કરતાં વધારે બીજું આપણને શું જોઈએ ? પ્રભુની દયા તો જુઓ । પાપીઓને માટે પણ ખુદ પ્રભુની આવી જામીનગીરી માત્ર જામીનગીરીજ નહિ, પણ માફીપત્ર । અતિ ઉદાર મહાન પવિત્ર આયધમં સિવાય હુનિયાનો બીજો કયો ધર્મ પાપીઓને આવું ખુદ્ધું માફીપત્ર આપે છે ? અને ભક્તિ સિવાય બીજું કયું સાધન આવા અતિ પાપીઓને તારણ અપાવી શકે છે ? ભક્તિ પાપીઓને ધર્માત્મા બનાવી દે છે, નારકીયને સ્વર્ગીય બનાવી દે છે, હુઃખને સુખના રૂપમાં ફેરવી નાખે છે અને મૃત્યુનો લય મટાડી તેને જીવનના રૂપમાં બદલી નાખે છે. જે કરતાં વધારે સરસ કીમિયો આ અસાર સંસારમાં બીજો શો હોઈ શકે ?

પ્રભુ અશ્વનને કહે છે કે, તું પ્રતિજ્ઞા કરજે કે, ‘ ન મે મક્તઃ પ્રજન્નયતિ ’ મારા ભક્તનો નાશ થતોજ નથી. આ કરતાં વધારે સરસ જામીનગીરી બીજી આપણને શું જોઈએ ? અને તોપણ જે કરતાં પણ વધારે જામીનગીરી પ્રભુ આપણને આપે છે. તે કહે છે કે:—

મમ્મના મય મન્નક્ષો મદ્યાજી માં નમસ્કુહ ।

મામૈવૈષ્યસિ સત્યં તે પ્રતિજ્ઞાને પ્રિયોઽસિ મે ॥ ગી. ૧૮-૬૫ ॥

અર્થ:—તું મને વહાલો છે, માટે પ્રતિજ્ઞા લઈને સત્ય કહું છું કે, મારામાં મન રાખ, મારો ભક્ત થા, મારું પૂજન કર અને મને નમસ્કાર કર, એટલે તું મનેજ પામીશ.

પ્રભુ કહે છે કે, મારા ભક્તો અને વહાલા છે, માટે હું પ્રતિજ્ઞા લઈને કહું છું કે, તેઓ મને પામશેજ. આ શું ઈશ્વરની યોડી દયા છે ? ને આ શું ભક્તિનું જોડું માદાત્મ્ય છે ? ઈશ્વર પોતે પ્રતિજ્ઞા લઈને કહે છે કે, મારા ભક્તને હું મળીશજ, પણ તે ભક્તિથીજ. જે

પણ તે ચગકતી ને લીટી થઈ જાય છે; કારણ કે આપણે માટે થયેલાં કર્મોને માત્ર આપણે જ ધ્યાન આપીએ છીએ. તે એટલા જ ધ્યાનથી કાંઈ તેની ઉપરનો કાટ દૂર થઈ શકે નહિ, પણ પરમાર્થ માટે થયેલાં કર્મો ઉપર તો ધ્યાન આપીને તારકીય ધ્યાન આપીએ છીએ, એટલે તેની અણી ખૂલી થઈને સદૈવ લીટી ને ચગકતી રહે છે.

સાપમાંથી દોરકાં કેમ બની જાય છે ?

બાઈ! મહારાજ કહે છે કે, આવી રીતે તલવારના કટકાનાં પીંછાં બની જાય છે, આવી રીતે બંધનકારક કર્મો મોહાદાયક થઈ જાય છે, પણ તે શાથી? ભક્તિથીજ. આવી રીતે કર્મોના સાપને દોરકાં બનાવવાનો ભક્તિ વિના બીજો કોઈ પણ ઉપાય નથી, ભક્તિથીજ કર્મોને પ્રક્ષાર્પણ કરી શકાય, ભક્તિથીજ કર્તવ્ય બજાવી શકાય; એટલે કે પ્રભુ અર્ચેજ કર્મ થઈ શકે. ભક્તિથીજ ઘણાંમાં ઘણાં કર્મો થઈ શકે અને ભક્તિથીજ પરમાર્થનાં કામો થઈ શકે, મધુરી ભક્તિની મદદ વિના આ બધું આપણે કેમ કરી શકીએ? ભક્તિના ભય વિના અંધબુદ્ધિનાં માણસોથી આવાં પવિત્ર કર્મો કેમ શઈ શકે? ભક્તિ વિના તે નજ બને અને જ્યાંસુધી એમ ન બને ત્યાંસુધી ઉત્તમતા કેમ અનુભવી શકાય? ત્યાંસુધી જિંદગીમાં અમૃત કેમ આવી શકે? ત્યાંસુધી વ્યવહારમાં શાંતિ કેમ ભોગવી શકાય? અને ત્યાંસુધી સંસારમાં સ્વર્ગ કેમ અનુભવી શકાય? એ બધું થવા માટે તો જરૂર ભક્તિ જોઈએજ. તેને લેવા માટે કાંઈ દૂર જવું પડે તેમ નથી, તે તો આપણા હૃદયનું જ ધર્મ છે. કૃપાળુ પ્રભુએ આપણી ઉપર કૃપા કરીને આપણા હૃદયમાંજ તેને ભરી મૂકેલી છે. હવે તો તેને તેના ખરા રૂપમાં સમજવી અને જિંદગીમાં અનુભવવી એજ આપણું કામ છે.

૪૫-ભક્તિનું સ્વરૂપ-ભક્તિ શામાં છે ?

બાઈ, આ રહસ્ય સમજાવ્યા પછી મને મહારાજે પૂછ્યું કે, કેમ બેટી, તું શું સમજી? એ કહ્યું કે, મહારાજ, ભક્તિથી કર્મો મુક્ત થઈ શકે છે, માટે જેમ બને તેમ ભક્તિ કરવી જોઈએ, મહારાજે કહ્યું, એ તો બરાબર છે, પણ તારાં જેવાં રસ્તે પડેલાંઓને એટલુંજ બજાવું બસ નથી. કર્મ અને ભક્તિ બુદ્ધિ બુદ્ધિ છે, એમ વ્યાવહારિક લોકો માને તો બલે, પણ તારાથી એમ મનાય નહિ. તારે તો સમજવું જોઈએ કે, ઉત્તમમાં ઉત્તમ દેવ રાખોને લાંબા-

પણ ન કરી શકીએ એટલી બધી સાત્ત્વિક શ્રદ્ધા હતી. શ્રદ્ધા એ ભક્તિનું જીવન છે. એ જીવન આજે આપણામાંથી જાડી ગયું છે અને જો કંઈ જરાતરા રહ્યું હોય તો તે આંધળું અને મરણ-તુલ્ય સ્થિતિમાં પધારીએ પડેલા જેવું છે. માટે એ અસલી ભક્તિ હાલના યુગમાં ખાલી જોખા જેવી-શબ જેવી અને સાપ ગયા ને લિસોટા રહી ગયા જેવીજ યથા પડેલી છે. તેથી હાલમાં આપણે અસલી રીત મુજબની જે ભક્તિ કરીએ તે માત્ર એક જાતની દેખાદેખી છે. કાંઈક કરવું જ નોંધએ, એવાજ ભાવથી તે થાય છે. એવી રીતે કરવાથી દુનિયામાં આપણે સારા લાગીએ, એમ સમ-સમજીને તે થાય છે. મહાત્માઓ કહી ગયા છે માટે તેમાં કાંઈક તરવ હશે, એમ મનને સમજાવીને પરાણે પરાણે કાંઈક કાંઈક કરીએ છીએ. કેટલુંક દેશાચાર-કુલાચારને લીધે અને કેટલુંક ચાલતી આવેલી રૂઢિને આધીન થઈને કરીએ છીએ. કેટલીક બાબતોના આપણા માખાપ તરફથી બાળપણમાં આપણા દિલ-માં અધૂરા અધૂરા સંસ્કાર પડી ગયેલા હોય છે તેથી કરીએ છીએ અને જૂની ભક્તિની કેટલીક રીતો આપણને વંશપરંપરા-ના વારસા તરીકે મળેલી હોય છે, તેથી તે પાળીએ છીએ. આ-પણી અસલી ભક્તિની હાલમાં આવી ચૈતન્ય વિનાની સ્થિતિ છે, માટે તે કનિષ્ઠ પ્રકારની છે; કારણ કે જે ભક્તિથી આપણે પ્રભુને પામવો છે, તે ભક્તિ કાંઈ આવી જોખી, માલ વિનાની ને દ્રશ્ય પડ્યા વિના થાય નહિ તેવી નોંધએ નહિ, પણ એ ભક્તિ તો હૃદયના ઉમળકાથી-ખરેખરા બળથી ને બહુજ આતંદથી થાય તેવી હોવી નોંધએ.

બેટી, ભક્તિથી શું થવું નોંધએ, તે તને ખબર છે ? ભક્તિથી હૃદયમાં શાંતિ આવવી નોંધએ. ભક્તિથી અલૌકિક માનસિક આ-નંદ વ્યાપી જવો નોંધએ. ભક્તિથી અંતરનાં પાપો બળી જવાં નોંધએ. ભક્તિથી સર્વ સમર્પણ થઈ જવી નોંધએ. ભક્તિથી નિંદ-ગી મુખરવી નોંધએ અને જે દેવની ભક્તિ કરતા હોઈએ, તે દેવ-માંજ આપણાં સર્વ મુખો આવી જવાં નોંધએ. તે દેવ સિવાય બીજે કયાંય પણ આપણી દૃષ્ટિ નહિ જ જવી નોંધએ. આપણાં સર્વ કામોમાં ખુદી રીતે તે દેવની મદદ દેખાવી નોંધએ અને તે દેવની ઇન્દ્રામાંજ આપણી ઇન્દ્રાઓ આવી જવી નોંધએ. આપણે તો તેને અર્પણ થઈ જવું નોંધએ તથા આપણે આપણાપણું

ચોધકને તું માન આપ અને એ મૂળ જાવાને-એ ઢાંગી ભક્તને સમજાવીને અને ન સમજે તો ફરજ પાડીને પણ કાંઈક સારા રસ્તામાં મૂક. હવે તું કેનું કહ્યું કરીશ? તારી અસલી ભક્તિનું કે તારા અંતઃકરણનું? બેટી, ચાલતી આવેલી રૂઢિના કરતાં અંતઃકરણ જે કહે તે વધારે સાચું છે; કારણ કે તેમાં અંતર્યામી રહેલો છે. તારું અંતર જે તને કહે છે તેજ બ્રાતૃભાવ અને દેશસેવાની ભક્તિ પણ તને કહે છે. માટે આ યુગમાં એજ ધર્મ સાચો છે. એ નવીન ધર્મ હોય તોપણ તે પાળવા યોગ્ય છે; કારણ કે તે અંતરની પ્રેરણા પ્રમાણેનો ધર્મ છે, એટલે તે ભગવદ્દુષ્ટા મુજબનો ધર્મ છે.

૪૬-દરેક જમાનાના ધર્મ જુદા જુદા હોય છે

બેટી, આ ધર્મ તારે માટે છે અને તારા જેવાં બીજાં આગળ વધેલાંઓને માટે છે, પણ તે સર્વને માટે નથી. હાલના લોકો દરેક ચીજ સર્વને માટે માગે છે, પણ આપણાં શાસ્ત્રો અધિકારને જુએ છે અને સૌ સૌનો અધિકાર જુદો જુદો હોય છે, એમ હોવાથી તારો જે ધર્મ છે, તે બીજાંઓને કદાચ અધર્મ પણ થઈ પડે અને બીજાંઓનો ધર્મ વખતે તને પણ પાપરૂપ થઈ પડે. આવી રીતે હોવાથીજ પ્રભુએ ક્રમોને ગહન ગતિવાળાં કહેલાં છે. એ ગહન ગતિવાળાં ક્રમોને સહેલાં બનાવવાનો અને પોતાનો અધિકાર સમજવાનો ઉત્તમમાં ઉત્તમ ને સહેલામાં સહેલો રસ્તો એજ છે કે, ભગવદ્દુષ્ટાને આધીન થવું, એટલે કે જેમ પ્રભુ રાખે તેમ આનંદથી રહેવું.

અધિકારના ભેદને લીધેજ અસલના ઋષિઓને જે ભક્તિથી તૃપ્તિ મળતી હતી, તે ભક્તિથી આજે આપણને શાંતિ મળી શકતી નથી. ભક્તિનાં બહારનાં રૂપ તો એનાં એજ છે, પણ અંતર જુદાં છે. તેઓનાં હૃદયમાં પ્રેમનું ને વિદ્યાસત્ત્વ જે તત્ત્વ હતું તે આપણાં હૃદયમાં નથી. માટે તેઓને જે ભક્તિ સર્વોત્તમ રૂપ આપી શકી તે ભક્તિ આપણને કાંઈ પણ રૂપ આપી શકતી નથી. આમાં ભક્તિનો વાંક નથી, પણ દેશકાળ અને લોકોની સ્થિતિ તથા રીતરિવાજનો વાંક છે. બેટી, એ પણ યાદ રાખજે કે, જમાનાના ધર્મ જુદા જુદા હોય છે;

દરેક જમાનો-૬

ધોની સામે પાદરીઓ દતા છે? અસલના દારિયોની સામે કપની તોપો ને ડિનેમાઈટ દતાં છે? અસલના ઘોડાઓની સામે ઓરોલિયન ઘોડાઓ હતા છે? અસલની ગાયોનાં દૂધની સામે સ્વિટ્ઝર્લેન્ડના દૂધના ડબ્બા દતા છે? અસલના ઘોળીઓની સામે કપડાં ધોવાના સંચાઓ હતા છે? અસલના કુંબારની સામે ચિનાઈ ને કાચનાં વાસણો દતાં છે? અસલના મુતારની સામે યુરોપિયન એન્જિનિયરો હતા છે? અને અસલના વાલિયાઓનું કામ વેપાર કરવાનું હતું, તેઓની સામે બીજા કંઈ વેપારી નહોતા. આજે અંગ્રેજો અને જર્મન વેપારીઓની સામે ગરીબ બાપડા વાલિયાઓનો કોણ ભાવ પૂછે છે? ત્યાં જોઈએ ત્યાં આપણા દેશના દરેક ધંધાના હાલના વખતમાં બાર વાગી ગયેલા છે. આપણા ઋષિઓને ચોવીસ કલાકમાં એક વખત મૂડીબર અન્ન મળે એટલે સંતોષ હતો, પણ આજે આપણા ગરીબ લોકોને પણ, ઘોળી અને હજીમોને પણ દિવસમાં બેત્રણ વખત આ જોઈએ છે; એક-બે બાટલી સોડાવોટરની જોઈએ છે; પાંચદસ બીડી જોઈએ છે અને તે પણ ગામઠી નહિ પણ ઇન્જિનિયર, આપણાં પાંદડાંની નહિ પણ ટાગળની, ઘાટણોની બનાવેલી નહિ પણ મકોમોની બનાવેલી; દોઢિયાં બે દોઢિયાંના પાનતંબાકુ જોઈએ છે; મજાનાં બટન જોઈએ છે; માથે બાલ રખાવવા જોઈએ છે; એ બાલમાં કાંઈક સુગંધીવાળું તેલ જોઈએ છે; ખીસામાં રૂમાલ જોઈએ છે; ઘડિયાળ જોઈએ છે અને વળી ફેશનેબલ છેડો પણ જોઈએ છે; પગમાં મજાના બૂટ જોઈએ છે; ઇસ્ટરીટાઈટ કપડાં જોઈએ છે અને સેન્ટપોમેટમનો પવન પણ લાગતો જાય છે. હજી નાણે આટલું થોડું હોય તેમ ઉપરથી જરા ખાન્ડી, વિહરકી કે મહુડો જોઈએ છે. આ બધું ક્યાંથી પૂરું પડે? અને એ વિના તો ન ચાલે ત્યારે પછી ઘરમાં હાંદલાં કુસ્તી કરે તેમાં નવાઈ શું?

બેટી, એ વખતે આપણા બાપદાદાઓ ઇંગ્લેન્ડની પાલોમેન્ટના હેવાલો, ફ્રેંચ રેવોલ્યુશનનાં લખાણો, અમેરિકાના પ્રજાસત્તાક રાજ્યના લોકોના સુધારા અને અંગ્રેજોના મામાચાટી તથા દરેક માણસના સરખા હક માટેનાં પુસ્તકો વાંચતા નહોતા, પણ માત્ર પુરાણો સાંભળતા હતા. તેમાંથી પોતાની બદ્ધિ માટેનું તત્ત્વ મેળવતા હતા અને સાથે સાથે એવું પણ શીખતા કે પ્રાણલો જિંદગી ને બીજા જ. આવા પ્રકારની બાર-

વીથી મને લાગે છે કે જરૂર તું હાજરને બોલાવીશ, કારણ કે નવીન ભક્તિ એટલે કે તારું અંતઃકરણ તને એમ કહે છે. જૂની રીતની અસલી રેશી ભક્તિમાં ને હું કહું છું તે પુરુષાર્થવાળી શાત્રુભાવની અનાદિ પણ નવીન લાગતી ભક્તિમાં આટલો રોડ પડી ગયેલો છે. માટેજ આપણને નવીન ભક્તિની જરૂર છે. એ ભક્તિ દેશકાળને અનુસરતી છે; એટલુંજ નહિ પણ અંતઃકરણની પ્રેરણા પ્રમાણેની છે. આપણા આચરણમાં વિરોધ નહિ આવે તેવી છે, એટલે તે ધર્મરેચના મુજબની ભક્તિ છે. તેથી મોટી-વહેલી સર્વ લોકોને તે સ્વીકારવીજ પડશે. આપણી જૂની ભક્તિ બોલવા-માત્રમાં છે. એ આચરણમાં આવી શકતી નથી, એટલે તેમાં ઢાંગધાલુપણું આવી ગયેલું છે અને એ ઢાંગથીજ-બોલવું કાંઈક બીજુંજ અને કરવું કાંઈક બીજુંજ; તેથીજ એ ભક્તિ કનિષ્ઠ પ્રકારની છે, એમ શા માટે જાણે છે, તે હું તને સમજાવું છું. સાધુઓએ, શાસ્ત્રોએ અને લોકરૂઢિએ તને કહેલું છે કે, જે શ્રદ્ધ નહતો હોય તેના જપ કરવાથી તે નહતર દૂર થાય છે. એ બધાના કહેવાથી તારે એ વાત માનવી પડે છે, પણ વ્યવહારમાં તું કાંઈક જુઠુંજ જુએ છે ને જુઠુંજ અનુભવે છે. તું જુએ છે કે, જે લોકો તને શ્રદ્ધાને માનવાનું કહે છે, તેઓ પોતેજ શ્રદ્ધાથી એ વાત માની શકતા નથી અને કઠાચ કોઈ લોકો ઉપલક્ષ રીતે તે વાત માનીને શ્રદ્ધાના જાપ વગેરે કરાવે છે, તેઓને પણ કાંઈક જાણ થતું નથી, આમ જોયા અને અનુભવ્યા પછી તારું અંતઃકરણ શ્રદ્ધાના જપની વાત કેમ કબૂલ રાખી શકે? અને તોપણ તારે વ્યવહારમાં ધાર્મિકપણું બતાવવું છે અને તારા મનને પણ તારે કાંઈક સારું લગાડવું છે, માટે તું હચોક એ જાણતનો ઇનકાર કરી શકતી નથી. એથી પરિણામ એ થાય છે કે, તારે કાંઈક ગોળ ગોળ ચલાવવું પડે છે. આમ કરવાથી તારું અંતઃકરણ જુઠું રહે છે અને તારા આચરણો જુઠાં રહે છે.

આપણી અસલી ભક્તિના હાલ

જેટી, આપણું અંતઃકરણ જુઠું રહે અને આપણાં આચરણો જુઠાં રહે એ શું વાજબી છે? એનું નામ શું ભક્તિ છે? એનું નામ તો આખી દુનિયામાં સૌથી યેષમાં યેષ અંધ ગીતાના શબ્દો પ્રમાણે મિથ્યાચાર છે અને કૃષ્ણ ભગવાનના કહેવા મુજબ તે મૂઠાત્માઓને માટે છે. એવી રીતે અંતઃકરણ અને આચરણો

કારણ કે એ બાબત બહુ ઊંડી છે. તે માટે વિસ્તારથી કરેલું
 એકએ ને એવી રીતે કહેતાં આપણે ચાલતો વિષય તૂટી જાય
 છે. માટે દુઃકમાં એટલુંજ કે ચોક્કસ મંત્રોની ચોક્કસ અગર છે.
 પણ એ આધ્યાત્મજ્ઞાનની ને યોગવિદ્યાની બાબત છે, એટલે સ્પષ્ટ
 વસ્તુની પેઠે તે આપણને સહેજમાં પ્રત્યક્ષ થઈ શકે તેમ નથી.
 બીજું એ કે તેમાં વિધિ-નિયમ બહુ પાળવા પડે છે. ત્રીજું એ કે
 આપણા વિશ્વાસની તેમાં પૂરી જરૂર છે; અને ચોથું એ કે મંત્રોનાં
 સ્વરૂપ અને તેની અસર સમજવાવાળા ગ્રાહણો જોઈએ છે, જોમાંનું
 કંઈ પણ હાલમાં કયાં છે? પ્રથમ આપણા પોતામાંજ જોવી
 બાબતોની યદ્દા કયાં છે? બીજું મનોનિગ્રાહવાળા ગ્રાહણો કયાં
 છે? અને ત્રીજું મંત્રોનું રહસ્ય સમજાવે તેવા મહાત્માઓ કયાં છે?
 ત્યારે આવું કંઈ પણ નથી ત્યારે તે મંત્રો કયાંથી ફળ આપી
 શકે? આપણે દીવો પણ તેલ વિના બળે નહિ, આપણું જોજિન
 પણ પાણી વિના ચાલે નહિ, આપણાં બીજ પણ જમીન વિના
 જીવે નહિ. આપણાં ઝાડ પણ કાતુ વિના ફળે નહિ, અને આપણો
 ઘોડો પણ લગામ વિના કાળૂમાં રહે નહિ, ત્યારે અદૃશ્ય શક્તિ-
 વાળા-શુભ રહસ્યવાળા-છૂપી વિદ્યાના મંત્રો ઘટતાં સાધનો વિના
 આપણા અખત્યારમાં કેમ આવશે? અને તે કેમ ફળ આપશે?
 આજના વખતમાં તે કંઈ બનવાનું નથી, એ સમજવાને માટે
 કંઈક જુદાજ પ્રકારની ભાવનાઓ રાખવી પડે છે. પણ આજે
 આપણે તેથી વિરુદ્ધનીજ ભાવનાઓ રાખીએ છીએ, એટલે ધંત-
 રમંતરથી ને જપજપથી કંઈ વળવાનું નથી. માટેજ એ પોતે
 પોતાની મેળેજ ખોટી પડતી જતી ભક્તિને છોડી દઈને આપણે
 જ્ઞાતૃભાવની અને દેશસેવાની દિનપ્રતિદિન સાચી થતી જતી
 ભક્તિને સ્વીકારવી જોઈએ. કારણ કે એ ભગવદ્દય છે. જો પ્રભુની
 દય છે એવી ન હોય તો આપણી અસલી ભક્તિ શા માટે ખોટી
 થતી જાય? શા માટે દાંભિકપણામાંજ ફેરવાતી જાય? શા માટે
 તે બ્યવહારમાં-ઉપયોગમાં ન આવી શકે? અને શા માટે તેને
 આપણું અંતઃકરણ કબૂલ ન કરે? એથી ઊલટુંજ જ્ઞાતૃભાવની
 અને દેશસેવાની ભક્તિ શા માટે આપણા હૃદયમાં વસી જાય?
 શા માટે મહાત્માઓ તેને ઉપદેશ કરે? શા માટે શિષ્ય પુરુષો
 તેવા આચરણ કરે? અને શા માટે લોકવલ્લભ-પ્રબલમન તેની તરફ
 દળતું જાય? આવા બધા સંજોગો ઉપરથી જ્ઞાતૃભાવ અને દેશ-
 સેવાની ભક્તિ માટેની પ્રભુદંડા શું તને નથી સમજાવી? એ

છે. બીજાઓનું ગમે તેવું આજ રોય તોપણ તે અમારે મન ખરાબ છે; પણ નવીન બ્રહ્મિ કહે છે કે, જે આજ રોય તે અમારું છે; પછી તે ગમે તેવું હોય. હવે તું એ જાણી ગરબામણી કર. કુદ-સ્તી દેખાવોના સિનેમેટોગ્રાફનાં ચિત્રો એ જ્ઞાતૃભાવ અને દેશ-સેવાની બ્રહ્મિનું પરિણામ છે, અને એવું દેવનું જ્ઞાનિ ઉપબલ્લવનાર જંમદી ચિત્ર તે અસલી બ્રહ્મિનું પરિણામ છે. હવે એ બ્રેમાંણી તને શું ગમે છે? તારું મન તથા દિલ કેની તરફ ખેંચાય છે? બેટી, તારું અંતઃકરણ ત્યાં ખેંચાય છે ત્યાંજ વાચનારાઓનાં અંતઃકરણ પણ ખેંચાય છે; કારણ કે એ બગવદ્ગ્રંથ છે. જે કરવાથી અંતઃકરણ કંઈ તે ધર્મ શાનો?

બેટી, મેં સાંભળ્યું છે કે, તારા નાના બાઈની ઇચ્છા જાપાન જવાની છે. હવે એ માટે તારી અસલીx બ્રહ્મિ-તારો ધર્મ તને શું કહે છે? તે કહે છે કે તે ઇચ્છના મુલકમાં જવાય નહિ. તમારા શુરુ મહારાજ કહે છે કે, ત્યાં જાય તે વટલી જાય. તમારા ગામનાં ધરડાંઓ કહે છે કે, એ પાપી મુલકમાં ન જવાય, પણ તારું અંતઃકરણ શું કહે છે? તે તો એમ કહે છે કે ત્યાં જાય તો સારું. કાંઈક સારી વિદ્યા શીખીને આવશે અને દેશને કાંઈક ફાયદો થશે. હવે તું કોણ કહ્યું માનશે? આજુબાજુના દળાણથી કદાચ તારા જૂના ધર્મનું કહ્યું માને અને તેને જાપાન ન મોકલ, એ પણ બનવાભેગ છે. પણ એથી તારું અંતઃકરણ તો તને કંઈચેજ; કારણ કે એમ કરવાથી જ્ઞાતૃભાવના અને દેશસેવાના ધર્મનેા તું અટકાવ કરે છે, તેની એ શિક્ષા છે. એ તારા અસલ ધર્મનું મૂળ તારા મનમાં બજવાન હોય તો તેની આજ્ઞા મુજબ થવાથી તારું અંતઃકરણ પ્રકુદિલત થવું જોઈએ, પણ એમ નહિ થતાં ઊલટું તે કંઈ એ માટે એ ધર્મ તારા કામનેા નથી. જે ધર્મ પાળવાથી શાંતિ ન મળતાં ઊલટું અંતઃકરણ કંઈ તે ધર્મ શાનો? બેટી, હવે તને તારો અધિકાર સમજાયો કે નહિ? તું જ્ઞાતૃભાવ અને દેશસેવાનો ધર્મ પાળવાને યોગ્ય છે, એમ ખાતરી થઈ કે નહિ? મેં કહ્યું, હા શુરુ મહારાજ, મારી સંપૂર્ણ ખાતરી થઈ છે; અને મારી પેઠે જ્ઞાતૃભાવ અને દેશસેવા માટે મારાં બાઈ-બહેનો-ની પણ ખાતરી થાય એમ હું શુદ્ધ અંતઃકરણથી ઇચ્છું છું.

x અસલી બ્રહ્મિ એ સંજોનો અર્થ હાથમાં આવના મનોની ને શરીરની બ્રહ્મિ એટલેજ કરવાનો છે.

આવે તે નવી છે કે જૂની, એટલાજ ઉપરથી તેની પરીક્ષા કરવાની નથી. પણ તેમાં તત્ત્વ છે કે નહિ ? અને છે તો કેટલું છે, તથા તે આપણા ઉપયોગમાં આવી શકે તેવું છે કે નહિ, એ વિચારીનેજ તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. જ્ઞાતૃભાવની અને દેશસેવાની ભક્તિ અનાદિ છે એ ખરી વાત છે, પણ વચલા કાળમાં આપણા દેશમાં તે પડી ભાગેલી છે; ડાળઘાલુ ભક્તિની આગળ તે ગોળ થઈ ગયેલી છે. પણ હવે ભગવદ્દુષ્ટતા એવી છે કે એ ભક્તિનેજ પ્રધાનપદ આપવું, અને ટીલાં-ટપકાં, નહાવું-પોવું, પૂપ-નેવેદ તથા છાંટાથી છોવાઈ જવાના આડંબરને ગોળુપદ આપવું. અસદ્વી ભક્તિનું આટલું રૂપ આ કળિયુગમાં જાદલવાનું છે, માટે કોઈ કોઈ વખત હું તેને નવીન ભક્તિ કહું છું; કારણ કે વ્યાવહારિક લોકોને જૂના આડંબર છોડી આવી સરલતાને સ્વીકારવામાં નવીનપણું જ લાગે છે. એ મિથ્યાચાર ગોળુ રૂપમાં કેમ આવી શકશે ? અને જ્ઞાતૃભાવની તથા દેશસેવાની ભક્તિ મુખ્ય રૂપમાં કેમ આવી શકશે ? એ હવે હું તને બતાવું છું.

શું તને એમ નથી લાગતું કે, સુંદર ગંગાજળની ગાગરથી વિશ્વનાથ ઉપર ગંગાજળની ધાર રેડવામાં જેટલો આનંદ છે, તે કરતાં અનાથ દુઃખી બાળકોનાં આંસુની ધાર લૂછવામાં વધારે આનંદ છે ? શું તને એમ નથી લાગતું કે, તારા ઠાકોરજીની માળા બનાવવામાં દરરોજ તું ત્રણ કલાક ગાળી નાખે, તેથી તને જેટલું પુણ્ય થાય, તે કરતાં તારી બહેનપણીઓને તું દરરોજ એક કલાક ઉપદેશ કરે તો વધારે પુણ્ય ન થાય ? બેટી, દેવઅર્થે માળા બનાવવાનું કામ કાંઈ ખરાબ નથી, પણ તે જે બીજાં વધારે ઉપયોગી કામો ન કરી શકતાં હોય, તેને માટે છે, તારા જેવાં આગળ વધેલાંઓને માટે તે નથી. તે સારાજ પ્રભુએ કહેલું છે કે, જ્ઞાનીઓને કાંઈ પણ કરવાનું બાકી રહેતું નથી; એટલે કે નિત્ય-નૈમિત્તિક કર્મોમાં તેમને વખત શુભાવવાનો નથી. જ્ઞાનીઓ કે જેઓ જરાક પોતાની જામહલાવવાથી હજારો માણસોનું કલ્યાણ કરી દે છે, જ્ઞાનીઓ કે જેઓ આ અસાર સંસારમાંથી સાર લઈ શકે છે, અને હજારો જિંદગીમાં અમૃત રેડી શકે છે, જ્ઞાનીઓ કે જેઓ સદાય મહાઆનંદમાંજ નિમગ્ન રહે છે અને જ્ઞાનીઓ કે જેઓ પોતાની શુભેચ્છાથીજ-પોતાની પવિત્ર બળવાન ભાવનાઓથીજ જગતનું કલ્યાણ કરી શકે છે, તેઓને તેમના પ્રમાણ

રાજી અપાવવાના કામમાં તને નહિ મળે? વારે વારે નાદવાળી ટું જેટલી પવિત્ર થાય તે કરતાં હમેશાં અંતઃકરણમાં જાતી વાસના રાખવાથી શું તું વધારે પવિત્ર નહિ થઈ શકે? કાષ્ટની માગાકંઠી પહેરવાથી ને તિલક-છાપાથી પ્રભુ જેટલો રાજી થાય, તેટલો રાજી શું તે આપણાં બચ્ચાંઓને-ભવિષ્યની પ્રજાને સુધારવાળી નહિ થાય? આપણા ઉપવાસથી પ્રભુ જેટલો ખુશી થયે તેટલો ખુશી શું તે આપણી ગરીબ વિધવા બહેનોને મદદ કરવાળી નહિ થાય? આપણી નાશકત્ર્યંબકની, ગોકુલમયુરાની કે હરદાર-રામેશ્વરની જાત્રાથી પ્રભુ જેટલો ખુશી થયે, તેટલો ખુશી દેશ-નો-વેપાર વધારવા માટે ચીન, જાપાન કે યુરોપ અમેરિકા જવાથી તે નહિ થાય કે? ગ્રહણ વખતે નાહવા માટે આપણે ગંગાજી કે કુરુક્ષેત્રમાં જઈએ તેથી જેટલું પુણ્ય થાય, તેટલું પુણ્ય આપણા ગરીબ બંધુઓને ગરમા, સિલોન, આસ્ટ્રેલિયા કે આફ્રિકામાં ધંધે લગાડવાથી નહિ થાય કે? ગંગા-જમનાના સંગમમાં દૂધ ચડાવવાથી જેટલું પુણ્ય થાય તેટલું પુણ્ય તેજ દૂધ વિધવા-ઓએ લોકલાજથી તણી હીધેલાં નિરાધાર બાળકોને પાવાથી નહિ થાય કે? અને છાણુમાટીથી આપણાં જેટલાં પાપ ધોવાય તેટલાં પાપ શું રાજ્યમાં સુધારા કરવાના પ્રયત્નથી નહિ ધોવાય કે?

૪૮-મૂઠીભર અન્નની જરૂર છે

બેટી, તું જો કે આવી રીતે બ્રાતૃભાવ અને દેશસેવાની ભક્તિથી હાલના જમાનામાં વધારે કલ્યાણ કરી શકાય છે. માટેજ તે ભક્તિ ઉત્તમ છે અને આપણી અસલી ભક્તિ, રૂઢિની ભક્તિ, પંથોની ભક્તિ, હાલના યુગમાં કનિષ્ઠ પ્રકારની થઈ પડેલી છે; કારણ કે એ ભક્તિમાં હાંભિકપણું છે, એટલુંજ નહિ પણ તે બ્રાતૃભાવની અને દેશસેવાની વિરુદ્ધ છે. એટલે એ ભક્તિથી આપણી ઉત્તતિ ઘઈ શકતી નથી, પણ તેથી ઊલટા આપણે પાછળ પડીએ છીએ. માટે તે ભક્તિ હાલના યુગમાં કામની નથી. એ અસલી ભક્તિ કેવી રીતે બ્રાતૃભાવની અને દેશસેવાની વિરુદ્ધ થાય છે, તે માટેના અગાઉ ઘણા દાખલા મેં તને બતાવેલા છે ને હજી પણ તે માટેના બીજા વધારે દાખલા પ્રસંગોપાત્ત બતાવીશ. હું જાણું છું કે મારું આ કહેવું આપણા ગુરુઓને અને શાસ્ત્રીબાવાઓને રુચે તેમ નથી, પણ હું આપણા ધર્મની દાત્રને

એક કાણું ચિત્ર

જ્યારે બૂખની સામે નજ દડી થકે, ત્યારે પછી વિચારો કે
 બૂખું પરિણામ શું? તેજો આપણા બાંધુજો કેમ રહી શકશે?
 તેજો આપણા ધર્મમાં કેમ રહી શકશે? અને તેજો પોતાની
 નીતિમાં કેમ રહી શકશે? છેલ્લા દુકાળમાં અને છેલ્લી વસ્તી.
 જલ્લતરીમાં ભારે દિલગીરી સામે આપણે જોયું છે કે, બૂખના
 દુઃખથી નાઈલાજ થઈને આપણા હાલનો બાઈજો આપણને
 ઊઠીને-આપણા ધર્મને ઊઠીને વટલી ગયા છે. એ વખતે આપણા
 સાક્ષરું જીવું જ્ઞાન તેને આડા હાથે દેવા ગયું નથી અને આપણા
 ગુરુઓનો જૂઓ ઉપદેશ પણ કાંઈ કરી શક્યો નથી. દુકાળમાંજ
 મ થઈ ગયું છે એમ કાંઈ નથી, પણ હરદોજ એમ બનવું જાય
 અને જો આમ ને આમ આગળ ચાલ્યું જશે તો આપણી અસલી
 કિતનો એની મેળેજ નાશ થશે. આપણાં મંદિરો માત્ર આપણા
 ભૂમીની જૂની નિશાનીઓ તરીકેજ જિભાં રહેશે. આપણા દેવની
 પ્રતિજ્ઞા માત્ર આપણી મશ્કરી કરાવવામાંજ આપણા દુશ્મનોને
 ગમ લાગશે અને આપણા ગુરુઓની વગોવણી તથા તેમનો તિર-
 સ્કાર આપણે જોવો પડશે અને તે સાંખવો પડશે. આવું ન થાય,
 પણ આપણા પવિત્ર ધર્મની વૃદ્ધિ થાય તે સારજ અમે ભગવાન
 રામચંદ્ર તથા કૃષ્ણચંદ્રે બતાવેલી શ્રાવણાવની અને દેશસેવાની
 ભક્તિનું રહસ્ય બતાવીએ છીએ અને તેની હિમાયત કરીએ છીએ.

દેવ પાસે કેટલા દીવા કરવા?

બેટી, પ્રજવાળા મહનગોપાલને તો હું જોળખતી હતી. એ
 બહુ ગુસ્તા વેધ્યુવ છે. મને તે વારંવાર તેડાવ્યા કરે છે. તેના જેવો
 હોસિયાર ને મોટો માણસ જૂની ફેશનની ટોકરી વગાડવામાં
 રહી જાય એ મને ઠીક લાગ્યું નહિ. એક વખત હું તેની પાસે
 બેઠો હતો એ વખતે તે દેવપૂજા કરતો હતો. નાની પિતૃ
 દીવીમાં ઘીનો દીવો બળતો હતો. એટલામાં તેનો નોકર જ
 સિદ્ધવરની બીજી બે સુંદર નાની દીવીઓ લઈ આવ્યો. એ બંને
 તે બાણુએ મને કહ્યું, મહારાજ, આજ સુધી હું દેવ પાસે
 દીવો કરતો, પણ ભક્તિમૈયાને ત્યાં મેં જોયું કે, તે દેવ પાસે
 દીવા કરે છે, માટે હું પણ હવે હમેશાં દેવ પાસે જ દીવા
 પાડું છું. તે સારુ આ દીવી મંગાવેલી છે. દેવ પાસે એ
 એક જ દેવ, તે માટે આપનો શું મત છે?

ખાનદાર આમ કહું છું; કારણ કે જે આપણામાં જાનુભાર અને
 દેશમેવા વધશે તોજ આપણે ધર્મ દૂરી શકીએ, તોજ અપણે
 મરિદો દોનીનાં લાગશે, તોજ આપણા મુરજોનું રક્ષણું મારું
 આમન ચાલી શકશે અને તોજ આપણામાં ખરી જીભનો ઉપ
 યદ્ય શકશે જે બધું થવાનું મૂળ મૂળીમર અનાજ છે. યદ્ય શકશે
 કે વધારે નહિ તે: ઉપદ માગ મૂળીમર અત્ત તોજોને મળી શકશે
 તોજ તોજે આપણા જમુઓ છે-આપણા ધર્મમાં છે-જે નહીં
 નહિતમા છે અને દેશની ઉત્તરિમાં છે. પણ જે તેસેને માર મૂળી-
 ભર અત્ત પણ નહિ મળે તે: પાળી દાત તે આપણા જ હોએ છે,
 તે અપણા જ હોએ રહેવાના નથી, તે આપણા જમને, માર
 પાળે, તે અપણા ધર્મમાં છે, તે અપણા ધર્મમાં રહેવા નહીં.
 અને અપણે રિવાઝે અને રહે રક્ષિયાન તે સેવા જાગુ પાળે.
 નહીં કે જાગુ પાળે જાગુ મરગી મરગાં નથી!

પુરુષોત્તમ માસમાં માલપૂડાના સંપુટોનું દાન કરવાથી જેટલું ફળ થાય છે, તે કરતાં ગરીબ જેડૂતો ઉપરના બારે કરના બોળ ઓછા થાય તેમ કરવામાં સેંકડોગણું વધારે ફળ છે. રાખડી પડવાને દિવસે રાખડી બંધાવવાથી આપણી જેટલી રક્ષા થાય છે, તે કરતાં વૈદકશાસ્ત્રને મદદ કરવાથી આપણી અને આપણા બંધુઓની વધારે રક્ષા કરી શકાય છે. બ્રાહ્મણોને અગિયારમા-ગારમાના લાડુ ખવરાવવાથી મરનારની જેટલી સફળિતિ થાય છે, તે કરતાં તેઓને લણાવવાની સગવડ કરી આપવાથી તેમની વધારે સફળિતિ થાય છે. હોળી પૂજવામાં જેટલું પુણ્ય છે તે કરતાં દેશમાં ને લોકોનાં પેટમાં જે હોળી લાગતી જાય છે તે ખુલાવવામાં વધારે પુણ્ય છે. જ્યંતીઓના અપવાસ કરવામાં જેટલું ફળ છે. તે કરતાં આપણા કોઈ પણ બંધુને ખોરાક નહિ મળવાથી ઉપવાસી રહેવું પડે એમ ન થાય તેની તજવીજ રાખવામાં વધારે ફળ છે. અન્નકૂટ ભરવામાં જેટલું ફળ છે, તે કરતાં પ્રદર્શનો ભરવામાં કાંઈ ઓછું ફળ નથી. યાત્રા કરવામાં જેટલું ફળ છે, તે કરતાં દેશનો વેપાર વધારવા માટે દૂર દેશાવર જવામાં કાંઈ ઓછું ફળ નથી. ભાગવતની સમાહ બેસાડવામાં જેટલું પુણ્ય છે, તે કરતાં અનાથ બાળકોને વટલી જતાં બચાવવામાં કાંઈ ઓછું પુણ્ય નથી. ઠાકો-રણને દરરોજ મેવોમિસરી ધરાવવામાં જેટલું પુણ્ય છે, તે કરતાં વિદ્યાથીઓ ઉપરનો બોલો ઓછો થાય અને તેમના અભ્યાસમાં સરલતા થાય, એવા ઉપાયો યોજવામાં કાંઈ ઓછું પુણ્ય નથી. સત્યનારાયણની કથા સાંભળવાથી જેટલું ફળ છે, તે કરતાં પુસ્તકો રચવા-રચાવવામાં કાંઈ ઓછું ફળ નથી. ઓરછવ વખતે મંદિરોની બીડમાં કચરાવાથી ને આપટો ખાવાથી પ્રભુ જેટલો રાજ થાય છે, તે કરતાં અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભ્યાસથી તે વધારે ખુશી થાય છે. વસંતમાં મંદિરોના રંગની પિચકારીઓ પોતાના શરીર ઉપર ઝીલવાથી સ્ત્રીઓનું જેટલું કલ્યાણ થાય છે, તે કરતાં આપણા સહવાસમાં આવતા આપણા સાઈબંધોની સાથે સદ્ગુણથી વર્તવાથી તથા જરા ખામોશ પકડવાથી તેઓનું વધુ હિત થાય છે. ગુરુના ખગ ધોઈને તે પાણી પીવાથી પ્રભુ જેટલો રાજ થાય છે, તે કરતાં ગુરુઓને સુધરવાના રસ્તા સહેલા કરી આપવાથી પ્રભુ વધારે રાજ થાય છે. આપણા પિતૃઓને તૃપ્ત કરવા માટે તીર્થોમાં પાણીના બોળા ભરીએ, તેથી તેઓ જેટલા તૃપ્ત થાય તે કરતાં લોકોને ચોખ્ખું ને સસ્તું પાણી પૂરું પાડવાના ઉપાયો

ઠાકોરજીને મીઠાના લપેડાઓ ચોપડી ચોપડીને જતાત્રારે ઢાગીના પહેરાવે તેથી તને જેટલું પુણ્ય થાય તે કરતાં ગરીબાઈને લીધે જે હંભરો કુશવંતી નવીન વદુઓના દરદોજ ઢાગીના ઊતરતા બધ છે, તે ન ઊતરે તેવાં કામોમાં ને તેવી ચોજનાઓમાં તું રોકાય તો વધારે પુણ્ય થાય, એ શું તું નથી માની શકતો? અનંત ભગવાનના નામનો હાથે દોરો બાંધી મૂકવાથી, ભગવાન જેટલા પ્રસન્ન થાય તેટલા પ્રસન્ન બેટીઓ તોડવાથી એટલે કે શુનાઓ વધતા અટકે તેમ કરવાથી નહિ થાય કે? શુંબની માળાથી તારા ઠાકોરજી જેટલા રાજ થાય, તેટલા રાજ નિદોષ બાલિકાઓનાં મુખમાં પ્રભુનાં મધુરાં સ્તોત્ર મૂકવાથી તે નહિ થાય કે? તારા દેવ પાસે ધૂપ કરવાથી જેટલો ફાયદો થાય, તે કરતાં તારા ગામની ગટરો સુધારવાના પ્રયત્નથી વધારે ફાયદો નહિ થાય કે? શ્રાદ્ધને દિવસે કાગવાસ નાખવાથી તારા પિતૃઓ જેટલા પ્રસન્ન થાય તેટલા પ્રસન્ન તને પશુઓને સુખી કરવા માટેની ચોજનાઓ રચતો જોઈને તે નહિ થાય કે? અને માળા પહેરવાથી તું જેટલો ધાર્મિક થાય, તેટલો ધાર્મિક શું સત્ય પાળવાથી તું નહિ થઈ શકે? બેટા, તારી ભક્તિ તોડવાને માટે હું આમ કહેતો નથી, પણ તારી ભક્તિ વધારવાને માટે અને ભક્તિને તેના ઉત્તમ રૂપમાં સમજવા સારુ તને આમ કહું છું. કોઈ પણ રીતે ભક્તિ વધે એવો મારા અંતરનો હેતુ છે. તે સારુજ તું અધિકારી છે, તેથી બ્રાતૃભાવની અને દેશ-સેવાની કર્મને બાજુમાં લઈને ચાલનારી ભક્તિ તને બતાવી છે અને તે નવીન મત નથી, પણ પ્રાચીન આર્ય ઋષિઓનો સિદ્ધાંત છે.

૫૦-બ્રાતૃભાવ અને દેશસેવા માટે ઋષિઓના વિચાર

બેટી, અલેદમાર્ગી પ્રાચીન આર્ય ઋષિઓનો તો એજ સિદ્ધાંત હતો કે, “આત્મવત્સર્વ મૂલેષુ, આત્મીપમ્વ્યેન સર્વત્ર, સર્વમૂતાદિતે-રતાઃ, પંડિતાઃ સમદર્શિનઃ, અને ‘તત્ત્વમાસિ’એવાજ અલેદમા-ર્ગમાં તેઓ માનતા હતા. પણ એવો અલેદમાર્ગ આજે આપણે પાળી શકતા નથી, માટે આ જમાનામાં આપણને બ્રાતૃભાવની અને દેશસેવાની ભક્તિ પ્રભુએ આપેલી છે; કારણ કે તે આપણાથી બની શકે તેમ છે. માટે આ યુગનો ધર્મ બ્રાતૃભાવ અને દેશ-સેવામાં છે. બેટી, આ નવીન ધર્મ નથી પણ સનાતનધર્મ છે.

મંદરમાં રાખીને-આપણા જાંબુઓની સાથે મંદરને જે કાંઈ જાણીએ
શ્રેષ્ઠ, તેનો આનંદ સ્વર્ગમાં પણ નથી તે વૈકુંઠમાં પણ નહીં.
મોટા પ્રેમી જાણો-ધાયત જાણો-મન્ય જાણો આજ છે કે:-

મન વદાતું કે વૈકુંઠ નહિ આતું.

પ્રભુ ઉપરનો પ્રેમ, પોતાના જાંબુઓ ઉપરનો પ્રેમ અને
મોટાપ્રેમ, આ એકજ દહીમાં કેવો સ્પષ્ટ થઈ આવે છે, તે મદ-
રોજ સમજી શકે છે.

મનની ગોપીઓને-મધુરી ગોપીઓને-પ્રેમી ગોપીઓને-
સ્ત્રીગો ગોપીઓને જ્યારે મનની આગળ-પોતાના સ્વદેશની
આગળ વૈકુંઠ પણ તુરંત લાગ્યું, પોતાના ગરીબજા જાંબુઓ-ગો-
પાણીઓને છોડી વૈકુંઠના સુકિત પામેલા મદાત્માઓ પાસે પણ
જુગ જમ્જુ નહિ અને વૈકુંઠના ઠમ વિનાના ભોગ ભોગવવા પણ
જેને ગમ્યા નહિ, પણ પ્રભુને સાથે રાખીને-પ્રભુને અંતરમાં
રાખીને પોતાનાં ઘરમાં રહીને, દહીં વલોવવાનાં ને મદી વેચવાનાં
કામ પણ જેને ગમ્યાં, તે ગોપીઓની ભ્રાતૃભાવની અને દેશસ્ત્રે-
તાની ભક્તિને ધન્ય છે, ધન્ય છે! અને તેવીજ ભક્તિ માગીએ
ગીએ. બેટી, એ ભક્તિથી આ સંસારમાંજ સ્વર્ગ છે.

૫૧-સંસારમાં સ્વર્ગ એટલે શું ?

બાઈ મહારાજની આ વાત સાંભળ્યા પછી, સંસારમાં સ્વર્ગ
એટલે શું ? તે મને પ્રત્યક્ષ થઈ ગયું. એ વખતે હું બાનબૂલેલી-
હી જેવી થઈ ગઈને વારેવારે એતું એ ગાવા લાગી:-

મન વદાતું કે વૈકુંઠ નહિ આવું. મન વદાતું કે વૈકુંઠ નહિ આવું.
મન વદાતું કે વૈકુંઠ નહિ આવું. મન વદાતું કે વૈકુંઠ નહિ આવું.
મન વદાતું કે વૈકુંઠ નહિ આવું. ત્યાં નંદકુંવર ક્યાંથી લાવું ? ત્યાં નંદકુંવર ક્યાંથી લાવું ?
ત્યાં નંદકુંવર ક્યાંથી લાવું ? ત્યાં નંદકુંવર ક્યાંથી લાવું ? ત્યાં નંદકુંવર ક્યાંથી લાવું ?

મનની ગોપીઓ-ચેતુડી ગોપીઓ-પ્રેમી ગોપીઓ-મીઠડી
ગોપીઓ, કૃષ્ણની માનીતી ગોપીઓ કે જેને માટે મહાત્મા
સુરદાસજી કહે છે કે:-

સુરદાસ કહે કાળી કામળિયાં મડે ન દુનિ રંગ
જેને બીજે રંગ લાગે નહિ એવી કાળી કામળીઓના જેવી

